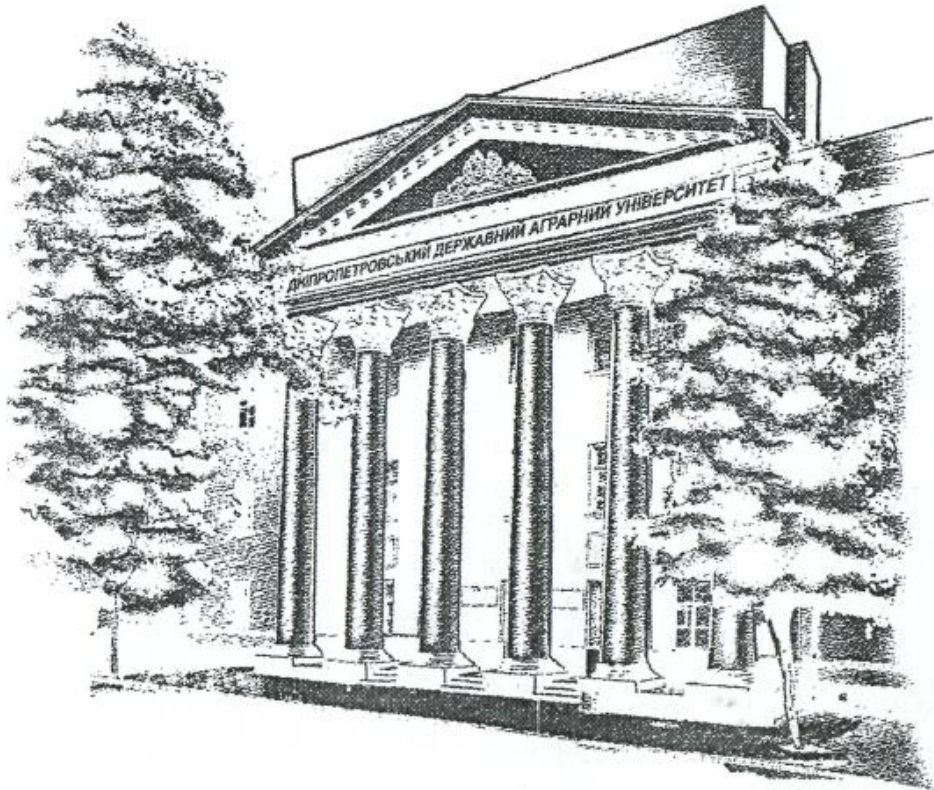

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ

**МАТЕРІАЛИ
РЕГІОНАЛЬНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
“УНІВЕРСИТЕТ – ЦЕНТР ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ,
ПАТРІОТИЗМУ ТА ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ
(95-РІЧЧЮ ДДАЕУ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ)”**

**м. Дніпро
2017 р.**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ

**УНІВЕРСИТЕТ – ЦЕНТР ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ,
ПАТРІОТИЗМУ ТА ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ
(95-РІЧЧЮ ДДАЕУ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ)**

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск сьомий

Дніпро, 2017

*Друкується за рішенням Вченої ради
Дніпровського державного аграрно-економічного університету
Протокол № від 25 травня 2017 року*

Редакційна колегія:

А.С. Кобець – ректор Дніпровського державного аграрно-економічного університету, доктор наук з державного управління, професор, Заслужений працівник освіти України (відповідальний редактор); **П. К. Охмат** – проректор з науково-педагогічної роботи Дніпровського державного аграрно-економічного університету, професор, Заслужений працівник освіти України (заступник редактора); **В.І. Мороз** – завідувач кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету, доктор філософії, Відмінник аграрної освіти та науки (заступник редактора); **Д.М. Онопрієнко** – перший проректор, проректор з навчальної роботи Дніпровського державного аграрно-економічного університету, доктор філософії, професор; **Ю.І. Грицан** – проректор з наукової роботи Дніпровського державного аграрно-економічного університету, доктор біологічних наук, професор, академік УЕАН; **Є.І. Бородін** – перший заступник директора Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при президенті України, доктор історичних наук, професор; **О.М. Корх** – завідувач кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Дніпропетровського державного університету митної справи та фінансів, доктор філософських наук, професор; **Г.Г. Кривчик** – завідувач кафедри українознавства Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна, доктор історичних наук, професор, академік АН вищої освіти; **О.Б. Шляхов** – завідувач кафедри історії України та етнополітики Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор історичних наук, професор; **О.В. Михайлюк** – завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національної Металургійної академії України, доктор історичних наук, професор; **О.О. Поплавський** – заступник проректора з науково-педагогічної роботи Дніпровського державного аграрно-економічного університету, кандидат історичних наук, доцент; **О.В. Добридень** – завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Дніпропетровської медичної академії, кандидат філософських наук, доцент; **Ю.В. Берестень** – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету (відповід. секретар).

Університет – центр формування духовності патріотизму та інтелігентності (95-річчю ДДАЕУ присвячується): зб.наук. пр.. /Редкол.: Кобець А. С. (відп. ред.) та ін.. – Д.: Вид-во Придніпров'я, 2017. – Вип. 7. – с.

Опубліковано результати науково-дослідної роботи викладачів кафедри філософії, соціології та історії, співробітників та студентів ДДАЕУ, науковців ВНЗ Придніпровського регіону. Висвітлено досить широко коло актуальних проблем вітчизняної історії, педагогіки, психології в контексті виховання у студентської молоді загальнолюдських та патріотичних цінностей, духовності, інтелігентності та патріотизму. Розрахований на науковців, викладачів, аспірантів, студентів та усіх тих, хто цікавиться вітчизняною історією та освітянською справою.

Зміст наукових праць не завжди збігається

з точкою зору редакційної колегії

© Дніпровський державний
аграрно-економічний університет, 2017

Зміст

	Вступ	7	
	Вступне слово ректора Дніпровського державного аграрно-економічного факультету А.С.Кобця	8	
1.	Охмат П. К.	Національно-патріотичне виховання студентської молоді	10
2.	Мороз В.І., Рошко М. В.	Університет – центр духовності, патріотизму та інтелігентності	17
3.	Онопрієнко Д. М.	До історії гідрогеологічних досліджень на теренах Катеринославської губернії 80-х – 90-х роках ХІХ століття.	22
4.	Кривчик Г. Г.	Історія в технічному ВНЗ: викладання в межах можливого	36
5.	Шляхов О. Б.	Проблеми розвитку початкової та професійної освіти на Катеринославщині наприкінці ХІХ ст.	41
6.	Вершина В. А., Михайлюк О. В.	Проблема ідентичності особистості в інформаційному суспільстві	47
8.	Корх О. М.	Методологічні аспекти історико-філософського аналізу феномену індивідуалізму	51
9.	Добридень О. В.	Гуманітарно-виховна робота в державному закладі «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»	56
10.	Поплавський О. О.	100 років української революції: часи змінюються, проблеми залишаються	62
11.	Білополий В. В., Лазаренко В. І.	Психолого-педагогічна підтримка професійного та життєвого самовизначення студентської молоді	70
12.	Поплавський О.О., Чеботаренко А.	Виховний потенціал студентського самоврядування у формуванні особистості майбутнього аграрія	78
13.	Грицан Ю. І., Пугач А. М., Кирсанова Г.В., Кацевич В.В.	Наукові здобутки до 95-річчя ДДАЕУ – складова освітянського процесу	85
14.	Берестень Ю. В.	Законодавчі аспекти організації нижчої сільськогосподарської освіти в Російській імперії (кінець ХІХ – початок ХХ століття)	88
15.	Гриженко Л. В.	Особливості розвитку професійно-технічної освіти у містах Катеринославської губернії (кінець ХІХ – початок ХХ століття)	105
16.	Пахоменков Ю. Г.	Організація системи сільськогосподарської освіти на Придніпров'ї в 1920-х роках	111
17.	Левін О. Л.	Виховання патріотизму у студентської молоді Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету	117
18.	Chechel'nyts'ka H., Reshetnichenko A.	Features of development of Ukrainian philosophy	123
19.	Вакулик В. В.	Клинические и гуманитарные аспекты истории ветеринарной медицины: ретроспекция и перспективы	126
20.	Поплавський О. О.,	Диктатура у сучасному світі	136

	Гаврильченко О. С.		
21.	Острініна О.П., Левченко Г. П., Безус Р. М., Вініченко І. І., Волох П. В.	«Зелена» економіка рослинництва: теоретико-методологічний аспект	145
22.	Волох П. В., Кобець А. С., Вініченко І. І., Острініна О. П., Левченко Г. П.	Рекультивация земель – науково-теоретичні та правові основи	150
23	Левченко Г. П., Острініна О. П., Іжболдін О. О., Волох П. В.	Природно-економічні аспекти родючості ґрунтів	155
24.	Калінін І., Берестень Ю.В.	До питання про значення та роль патріотизму в суспільному житті	160
25.	Сокол С.П., Муренко О. О.	Формування загальнолюдських цінностей у студентської молоді інженерно-технологічного факультету ДДАЕУ	166
26.	Муренко О. О.	Формування екологічної свідомості в руслі біоетики серед студентів ДДАЕУ	171
27.	Борисов В. Л.	Духовно-моральне виховання студентів в умовах гуманізації вищої освіти України	174
28.	Авраменко О. І., Остропольська М.В.	Гуманітарна освіта в умовах інноваційного розвитку	179
29.	Зелений В. М.	Проблеми гуманізації технологій в умовах інноваційного розвитку	183
30.	Тищенко С. Г.	Деякі аспекти організації гуманітарної освіти в коледжі	187
31.	Дяченко І. А.	Історія і топонімія	193
32.	Будько І. Р.	Сфери інноваційної діяльності ВНЗ	201
33.	Левін О. Л., Сергієнко О. О.	Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді	203
34.	Семиренко Т. М., Антонова В.А.	Виховна роль математики	210
35.	Кузьміна Л. В.	Усвідомлення ціннісних орієнтацій студентів-аграріїв в освітньо-філософському просторі	212
36.	Щепова Д.Р., Маслікова К. П.	Актуальність знань з педагогіки вищої школи для підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ	216
37.	Щепова Д. Р., Дерець Я.В.	Становлення професійної складової особистості майбутнього фахівця в аграрному ВНЗ	221
38	Піддубцева О.І.	Німецькомовна професійно орієнтована компетентність як передумова фахового розвитку майбутнього фахівця-аграрія	226
39.	Левін О.Л., Клімушка В.А.	Теоретичні аспекти формування духовної культури студентської молоді	234
40.	Чернікова Н. С.	Застосування інтерактивних технологій на семінарських заняттях кафедри філософії, соціології та історії ДДАЕУ	240
41.	Дяченко І. А.	Основи і практичні методики психологічної	246

		діагностики студентів	
42.	Шаврова О. Б., Дьяченко Н.К.	Міжпредметні зв'язки – складова процесу формування професійних якостей студентів	250
43.	Петренко Т., Чернікова Н. С.	Посидання навчальної та трудової діяльності як актуальна проблема студентської молоді	256
44.	Перерва К., Чернікова Н. С.	Молодіжна культура в сучасному суспільстві	259
45.	Іванова О., Чернікова Н. С.	Роль вищих навчальних закладів у формуванні цінностей молоді	263
46.	Крюкова Г., Чернікова Н. С.	Помилки як позитивний досвід соціалізації особистості	267
47.	Братчик А. Г.	Розвиток новітніх технологій та інноваційні процеси в сучасній бібліотеці навчального закладу	272
48.	Лучка Л. М.	Книгозібрання університетської бібліотеки: історія та форми популяризації	279
49.	Прудка Л.Є.	Роль бібліотеки у формуванні громадянської позиції національної самосвідомості, культури, духовності студентської молоді	283
50	Кобець Н. В.	Бібліографчні посібники та їх роль в посиленні конкурентних позицій університету	288
51	Гескіна В. О.	Формування літературно-естетичних вподобань студентів аграрних навчальних закладів	292
52	Капуста В. В.	Щодо напрямів краєзнавчої діяльності у бібліотеці Технологічного коледжу Дніпровського державного аграрно-економічного університету	298
	Наші автори		301

Вступ

Збірка наукових статей провідних науковців Придніпровського регіону, представників професорсько-викладацького складу та студентства Дніпровського державного аграрно-економічного університету, яка лежить перед Вами, – є своєрідним інтелектуальним підсумком плідної науково-дослідної, евристичної та патріотично-виховної роботи, яка здійснювалась у ВНЗ та підпорядкованих йому коледжах впродовж останніх років. Вона присвячена відзначенню ювілейної дати – 95 річниці з дня заснування Дніпровського державного аграрно-економічного університету, який впродовж даного часу здійснює плідну підготовку висококваліфікованих кадрів для аграрно-промислового комплексу Придніпровського регіону та країни.

Головні академічні досягнення та практичні здобутки у царині навчального процесу, науково-дослідної роботи, національно-патріотичного виховання студентства Дніпровського державного аграрно-економічного університету та коледжів, які входять до його складу, були оприлюднені під час проведення 20 квітня 2017 року Регіональної науково-практичної конференції «Університет – центр формування духовності, патріотизму та інтелігентності (95-річчю ДДАЕУ присвячується)».

Об'єднанні академічні та організаційні зусилля ректорату на чолі з ректором Дніпровського державного аграрно-економічного університету А.С. Кобцем, адміністрації аграрних коледжів Дніпропетровської області, деканами факультетів, провідних науковців вищих навчальних закладів Придніпровського регіону, викладачів кафедри філософії, соціології та історії, представників студентського загалу дозволили не тільки підготувати та провести даний науковий захід, але й видати його матеріали.

Варто відзначити, що науково-практична конференція більш опукло висвітлила той факт, що попри наявний корпус історичних джерел і фахової літератури, колосальні академічні здобутки у вивченні історії аграрної освіти та науки Придніпров'я, окремі її сторінки та аспекти є слабо дослідженими. Певною мірою учасникам конференції вдалося яскраво продемонструвати свої вміння та здатність заповнити ці наявні лакуни й своєрідні «білі плями» вітчизняного історіографічного процесу, змістовно їх висвітлити та проаналізувати. Зрозуміло, що представники професорсько-викладацького складу, молоді вчені та студенти-дослідники не могли охопити всього комплексу історіографічних проблем, пов'язаних з різними аспектами формування аграрної освіти, загальнолюдських та патріотичних цінностей у студентської молоді, проте їм вдалося суттєвим чином збагатити загальнонаукову картину новими дослідженнями та академічними здобутками, додавши до неї виразних обрисів та штрихів.

Вміщені у збірці матеріали умовно можна поділити на декілька частин. Перша із них містить наукові статті, в центрі розгляду яких знаходяться загальні проблеми формування загальнолюдських та патріотичних цінностей у студентської молоді. Друга частина акумулює наукові розвідки, які присвячені відтворенню окремих аспектів та складових науково-дослідної роботи, специфіки організації виховної роботи, гуманізації та гуманітаризації вищої та середньо-професійної технічної освіти, бібліотечної справи. Збірка матеріалів надрукована в авторській редакції без внесення істотних змін редакційною колегією. Опубліковані в збірнику матеріали є надзвичайно цікавими та корисними не лише для фахівців-істориків, але й для широкого кола читачів, які переймаються актуальними проблемами організації навчального процесу, науково-дослідної та виховної роботи в вищих навчальних закладах країни.

Редакційна колегія та оргкомітет конференції

Вступне слово

Шановні учасники конференції!

Ректорат, профспілковий комітет Дніпровського державного аграрно-економічного університету, вітає всіх учасників регіональної науково-практичної конференції «Університет – центр формування духовності, патріотизму та інтелігентності».

Конференція присвячується 95-ти річчю з дня заснування ДДАЕУ (11 вересня 1922 року був заснований університет).

У конференції взяли участь викладачі та студенти Придніпровського регіону. Серед них: 5 академіків, 16 докторів наук, професорів, 28 кандидатів наук, доцентів, 19 викладачів, а також аспіранти, магістри та студенти.

Представлені: Дніпровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті в Україні (м. Дніпро), Дніпровський національний університет ім. О. Гончара (м. Дніпро), Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (м. Дніпро), Національна металургійна академія України (м. Дніпро), Дніпропетровська медична академія (м. Дніпро), Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (м. Дніпро), Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро), наукова бібліотека ДДАЕУ (м. Дніпро) та інші.

Сьогодні Дніпровський аграрно-економічний університет – це потужний навчально-науковий комплекс, який включає 7 факультетів, 39 кафедр з сучасними оснащеними аудиторіями, лабораторіями та дослідним полем. Майже чотири покоління викладачів, співробітників формували неповторну ауру науки і високої духовної культури університету.

За 95 років своєї діяльності Дніпровський аграрно-економічний університет дав освіту більше 60 тисячам випускників, які працювали і працюють на різних посадах в Україні та 35 країнах світу. На сьогодні ДДАЕУ потужний заклад, в якому передають свої знання і досвід молодому поколінню 420 науково - педагогічний працівник, серед яких 20 академіків та член-кореспондентів державних і галузевих академій, 43 доктори наук, 44 професори, 248 кандидатів наук, 184 доцента, 107 працівників навчально-науково-виробничого центру які мають нагороди та почесні звання «Заслужений працівник народної освіти України», «Заслужений діяч науки і техніки України», «Заслужений працівник сільського господарства», «Відмінник аграрної освіти» і ін.

Університет заслужено набув доброї слави в Україні та за її межами своїми пріоритетними напрямками в розвитку аграрної науки, науковими школами, оригінальними дослідженнями з рекультивуації земель, генетики й селекції сільськогосподарських культур й тварин, з теорії і розрахунку ґрунтообробних знарядь, з економіки сільськогосподарського виробництва в ринкових умовах.

Державне і міжнародне визнання видатних вчених отримали

випускники університету – Анатолій Олександрович Бабіч, Віталій Іларіонович Дирда, Євген Макарович Лебидь, Микола Трофимович Масюк, Іван Андрійович Пабат, Олександр Олексійович Собко, Петро Іванович Сусідко, Валентин Сергійович Циков і інші.

У стінах університету навчалися і працювали 2 Герої Радянського Союзу, 27 Героїв Соціалістичної праці, 6 Героїв України та інших держав.

ДДАЕУ – це багатопрофільний заклад освіти з підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців з 13 найважливіших для агропромислового комплексу спеціальностей та 25 спеціалізацій.

Університет акредитований повторно за найвищим IV рівнем акредитації. Студенти ДДАЕУ мають можливість отримати додатково диплом європейського зразка за програмами подвійного диплому в університетах Польщі та Франції. Наші студенти отримують міжнародні сертифікати, пройшовши відповідну практичну підготовку в господарствах Данії, Польщі, Швеції, Франції, Німеччини, США та інших.

З діяльністю і можливостями наших підрозділів, факультетів, кафедр можна ознайомитися на сайті www.dsau.dp.ua. Колектив університету створює усі умови для побудови успішної кар'єри студентів та випускників ДДАЕУ. Регіональна науково-практична конференція є вагомим внеском у цьому напрямі.

Бажаю учасникам конференції плідної роботи!

Ректор Дніпровського аграрно-економічного університету,
Заслужений працівник освіти України,
академік АНВО,
професор **Кобець Анатолій Степанович**

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

УДК 378.017

П.К.Охмат

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкрито актуальність проблеми національно-патріотичного виховання молодого покоління, питання формування у студентській молоді високої патріотичної свідомості, загальнолюдських й морально-духовних цінностей.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, національна свідомість, патріотизм, громадянськість, студентська молодь.

В статті раскрыты актуальность проблемы национально-патриотического воспитания молодого поколения, вопросы формирования у студенческой молодежи высокого патриотического сознания, общечеловеческих и морально-духовных ценностей.

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, национальное сознание, патриотизм, гражданственность, студенческая молодежь.

Topicality of a new generation's national and patriotic upbringing problem, students youth high patriotic consciousness formation issue, universal and moral and ethic values are revealed in the article.

Key words: national and patriotic upbringing, national consciousness, patriotism, civic consciousness, student youth.

Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство, передбачають оновлення системи національної освіти, її гуманізацію, розробку прогресивних технологій виховної роботи зі студентською молоддю, модернізацію навчально-виховного процесу в кожному вищому навчальному закладі, формування науково обґрунтованої системи національно-патріотичного виховання. Особливої актуальності ця проблема набуває сьогодні в умовах «гібридної війни» Росії проти України, анексії Криму та подій на Донбасі. Відторгнення Росією південних та східних регіонів України, сучасні реалії, пов'язані з військово-політичною та інформаційною агресією проти України, спонукали і прискорили розроблення нових підходів до виховання вищими навчальними закладами в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції. Ці підходи знайшли втілення в Указі Президента України №580/2015 «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2016-2020 роки», Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді. У преамбулі цього документа наголошується: «Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь» [1, с.1].

Відзначимо, що патріотизм (від гр. patriotes – батьківщина) – любов до своєї батьківщини, відданість своєму народу, гордість за свій народ, прагнення захистити його надбання, продовжити примноження його загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей. Як зазначав

В. Сухомлинський: «Виховання громадянина патріотом – це гармонія розуму, думки, ідей, почуттів, духовних поривів, вчинків» [2, с.16]. Патріотичне виховання покликане виховувати у молодій людини високі моральні ідеали, почуття жертвовного служіння Батьківщині. Відомо, що основні риси громадянина формуються в молодому віці під впливом загальнонародних цінностей, у постійній взаємодії особистості з суспільством, яке на кожному етапі репрезентують родина, школа та різноманітні колективи [3, с.170].

Справжній патріот любить Батьківщину, не відвертаючись від неї через те, що їй нічим заплатити йому за це і що її народ не досяг рівня культури характерної для європейських суспільств. А головне – патріот не обмежується пасивною любов'ю до рідного краю, він активно працює для свого народу. його добробуту, розбудови культури й господарства. Він захищає честь своєї держави, примножує її багатства [4, с.246].

Основна мета виховного процесу у вищих навчальних закладах – формувати особистість, наділену громадянською відповідальністю, національною самосвідомістю, високими духовними цінностями, родинними і патріотичними почуттями; створювати умови для розвитку творчо обдарованої молоді, її індивідуальних якостей, набуття за час навчання молоді людиною соціального досвіду.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуєчий чинник розвитку суспільства й нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на українських народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології. Усе це створює сприятливі умови для розвитку національно-патріотичного виховання як пріоритетної сфери соціального життя країни, підвищення його статусу та розвитку потенціалу, досягнення якісно нових результатів у духовно-моральному, патріотичному, трудовому, художньо-естетичному, екологічному вихованні студентів.

Сучасний етап розвитку України особливо потребує від органів державної влади та суспільних інституцій здійснення системних заходів, спрямованих на національно-патріотичне виховання молоді, зокрема з огляду на потребу підготовки потенційних кандидатів для прийняття на державну, військову службу.

Національно-патріотичне виховання є складовою загального виховного процесу Дніпровського державного аграрно-економічного університету, головною метою якого є набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури.

Національно-патріотичне виховання формується на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки

визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту. Воно включає в себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти, охоплює своїм впливом усі покоління, пронизує всі сторони життя: соціально-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту, культуру, науку, історію, державу, право.

Це передбачає визначення і реалізацію першочергових і перспективних заходів, спрямованих на формування громадської активної життєвої позиції студентів ДДАЕУ, психологічної готовності до добровільного вступу на державну, військову службу та зразкове виконання службових обов'язків. Ці заходи визначені в Концепції національно-патріотичного виховання студентів Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Концепція передбачає створення цілісної системи національно-патріотичного виховання молоді шляхом реалізації таких виховних завдань:

- забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості в Україні відповідно до її інтересів та можливостей;

- виховання правової культури, поваги до Конституції України, законів України, державної символіки – Державного герба України, Державного прапора України, Державного гімну України та історичних святинь;

- сприяння набуттю студентами соціального досвіду, успадкування духовних та культурних надбань українського народу;

- формування мовної культури, оволодіння та вживання української мови як духовного коду нації;

- формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини;

- відновлення і вшанування національної пам'яті;

- утвердження в свідомості громадян об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії, спадкоємності розвитку Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України і її громадян від княжої доби, гетьманського козацького війська, військ Української Народної Республіки, Січових стрільців, Української повстанської армії до часів незалежності;

- формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави, підвищення престижу і розвиток мотивації молоді до державної та військової служби;

- відродження та розвиток українського козацтва як важливої громадської сили військово-патріотичного виховання студентської

молоді;

– забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про молодших та людей з особливими потребами;

– консолідація діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, навчальних закладів, громадських організацій щодо національно-патріотичного виховання;

– сприяння діяльності організацій, клубів та осередків громадської активності, спрямованих на патріотичне виховання молоді;

– підтримання кращих рис української нації – працелюбності, прагнення до свободи, любові до природи та мистецтва, поваги до батьків та родини;

– створення умов для розвитку громадянської активності, професіоналізму, високої мотивації до навчання та праці як основи конкурентоспроможності громадянина, а відтак, держави,

– сприяння розвитку фізичного, психічного та духовного здоров'я; задоволення естетичних та культурних потреб особистості;

– виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності;

– створення умов для посилення патріотичної спрямованості студентського телерадіомовлення та інших засобів масової інформації ДДАЕУ при висвітленні подій та явищ суспільного життя;

– реалізація індивідуального підходу до особистості та виховання.

Запорукою ефективності виховного процесу в ДДАЕУ є органічне поєднання системи принципів національно-патріотичного виховання в цілісну систему, яка забезпечує досягнення відповідних результатів – міцно і органічно засвоєних загальнолюдських і українських національних цінностей.

Основними принципами національно-патріотичного виховання є:

1) принцип національної спрямованості виховання, який передбачає формування у молоді національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

2) принцип культуровідповідності, який передбачає виховання як культуротворчий процес, спрямований на формування базової культури особистості, базуючись на набутому морально-етичному досвіді людства;

3) принцип гуманізації виховного процесу зосереджує увагу

на особистості як вищій цінності;

4) **принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії** передбачає, що учасники виховного процесу виступають рівноправними партнерами у процесі спілкування, беруть до уваги точку зору один одного, визнають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції.

5) **принцип цілісності** означає, що виховання організовується як системний педагогічний процес, спрямований на гармонійний та різнобічний розвиток особистості, формування в неї цілісної картини світу, передбачає забезпечення наступності напрямів та етапів виховної роботи;

6) **акмеологічний принцип** вимагає орієнтації виховного процесу на вищі морально-духовні досягнення і потенційні можливості особистості, створення умов для досягнення нею життєвого успіху, розвиток індивідуальних здібностей;

7) **принцип особистісної орієнтації** означає, що загальні закони психологічного розвитку проявляються у кожній людині своєрідно і неповторно;

8) **принцип життєвої творчої самодіяльності** передбачає становлення особистості як творця свого життя, який здатен приймати особисті рішення, і нести за них відповідальність, повноцінно жити і активно діяти, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни.

9) **принцип толерантності** передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, формування у студентів ДДАБУ відкритості, толерантного ставлення до цінностей, відмінних від національних ідей, до культури, мистецтва, вірувань інших народів, здатності диференціювати спільне та відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру, як невід'ємну частину загальнолюдської.

Важливою складовою виховного процесу виступає практична організація заходів пов'язаних із посиленням роз'яснювальної роботи щодо збереження цілісності України, консолідації національної єдності, недопущення протистояння у суспільстві, збереження спокою і витримки, проведенні благодійних акцій і заходів, спрямованих на підтримку військовослужбовців, які сьогодні на Сході відстоюють наше право на незалежність та мирне життя на рідній землі.

У цьому напрямку проведена значна робота щодо надання допомоги громадянам України зі східних регіонів у розміщенні їх у гуртожитках, зарахування студентів з тимчасово окупованих територій та районів проведення АТО. Продовжувала діяти оперативна група по роботі з біженцями Донецької і Луганської областей на чолі з головою профкому Л.М. Рудаковим. 18 травня 2015 р. в університеті був проведений мітинг-реквієм по загиблих в зоні проведення антитерористичної операції випускниках університету. В цей день в приміщенні навчального корпусу був

встановлений стенд «Вони загинули щоб жила Україна».

У лютому 2016 р. був проведений мітинг-реквієм «Герої не вмирають», присвячений шануванню подвигу Героїв Небесної сотні. Представники агрономічного факультету взяли участь у відкритті меморіальної дошки в пам'ять про загиблого випускника нашого університету старшого лейтенанта Артура Мисківа, яка була розміщена на фасаді приміщення Дніпровського регіонального інституту державного управління при Президентові України. Метою цих та інших заходів було увічнення великої людської, громадянської і національної відваги та самовідданості, сили духу і стійкості громадян, завдяки яким було змінено хід історії нашої держави, гідне шанування людей, які віддали своє життя за Україну.

Протягом року студенти університету були активними учасниками різноманітних благодійних та волонтерських заходах таких як: «Моя кров рятує життя», «Подаруй життя герою», «Єдина Україна», «Хто, як не ми», флеш-мобі «Небо над Дніпром» та ін. У минулому та поточному році викладачі та студенти брали активну участь у відкритті та відвідуванні першого в Україні музею АТО, створеному у нашому місті. Його вулична експозиція «Шляхами Донбасу» була відкрита у 2016 р., а вже у цьому році в музеї була відкрита внутрішня експозиція «Громадський подвиг Дніпропетровщини». Відвідуючи музей студенти університету мають можливість ознайомитися з історіями звичайних мешканців Дніпропетровщини, які стали на захист Батьківщини з перших днів війни, стали справжніми українськими Героями. Це також виховує у молоді почуття патріотизму і гордості за свою державу.

У березні 2016 р. на засіданні вченої ради ДДАЕУ було розглянуто питання національно-патріотичного виховання в університеті, за результатами розгляду підготовлено «Методичні рекомендації щодо організації роботи з патріотичного виховання в студентських академічних групах».

Виконує свою місію, як осередок національно-патріотичного виховання наукова бібліотека ДДАЕУ, якою тільки в цьому році було проведено понад 30 комплексних масово-виховних заходів. Щорічно проводяться виставкові заходи, присвячені річниці Конституції України, Дню Державного Прапора, річниці Незалежності України, Дню шанування борців за свободу, які трагічно загинули під час Революції Гідності, Дню українського добровольця, річниці звільнення України від німецько-фашистських загарбників, Дню Соборності України, Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту, Дню заснування міста Дніпра і т.д. З метою самовдосконалення творчих здібностей, пізнання скарбів духовної культури і формування високої моралі через прекрасне працюють читацькі об'єднання «Ріднокрай», літературна вітальня «Гармонія», літературна студія «Дивослово», музичний ансамбль «Дружба», клуб «Родовід». Вони сприяють пошуків творчого життя в студентському середовищі, залучаючи талановитих студентів, підвищують інтелектуальний рівень.

По праву провідне місце в організації патріотичних виховних заходів належить студентському клубу, при якому діють ансамбль народного танцю «Дніпровські хвили», ансамбль народної пісні «Жайвір», оркестр народної музики. Змістовне дозвілля в університеті пов'язано із щорічними мистецькими конкурсами-оглядами серед студентів перших курсів «Дебют першокурсника», конкурсами «Міс та Містер університету», «Тиждень факультету», участю у щорічному театралізованому святі «Студентська весна», змаганнях «Студентська республіка» та ін. Традиційними стали «Посвята в першокурсники», випускні вечори, новорічні свята, 8 березня, День захисника Вітчизни, зустріч з ветеранами війни і праці, проведення ювілеїв і творчих звітів студентських колективів художньої самодіяльності.

Важливу роль у формуванні у студентської молоді високих патріотичних морально-духовних цінностей відіграє музей історії університету, багатотиражна газета «Вісті ДДАЕУ». Завдяки їх діяльності значно зростає цікавість студентів до історичного минулого та сьогодення університету, його місця в системі розвитку аграрної освіти, регіону і країни, вивчення життя і діяльності науковців закладу, героїв Великої Вітчизняної війни, випускників університету, героїв праці. Постійні зустрічі студентів з учасниками бойових дій на Донбасі, кращими випускниками ДДАЕУ стали справжньою школою патріотичного виховання молоді.

Сьогодні всім нам слід ефективно та креативно використовувати нові форми національно-патріотичного виховання студентської молоді, пропагувати українське слово, звичаї, залучати до виховання молоді авторитетних людей. У процесі цієї роботи студенти мають усвідомлювати свою причетність до минулого, теперішнього і майбутнього Батьківщини, що дозволяє утверджувати у них почуття відповідальності за майбутнє своєї держави, за власну долю.

Отже, українське суспільство в період бурхливого розвитку покликане творчо осмислити уроки минулого і на цій основі підготувати міцний фундамент для утвердження національної системи виховання. Заключним результатом національного виховання має бути сформована цілісна особистість, яка відчуває свою причетність до української національної культури, ідентифікує себе з українською нацією й реалізує свої потенційні можливості на благо України. Правильно організоване національно-патріотичне виховання формує повноцінну цілісну особистість, яка цінує громадянську гідність і честь.

Бібліографічні посилання:

1. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді.
2. Сухомлинський В.А. Родина в серце /В.А. Сухомлинський. – 2-е изд. – М.: Молодая гвардія, 1980. – 175 с.
3. Кухаренко П.М., Резнікова О.О. Формування громадської позиції сучасної молоді / П.М. Кухаренко, О.О. Резнікова // Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991 – 2011) : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: Вид-во «Придніпров'я», 2011. – Вип. 3. – С. 169 – 174.
4. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / О.І Вишневецький. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.

В.І. Мороз*, М.В. Рошко**

**Дніпровський державний аграрно-економічний університет*

***Дніпропетровський національний історичний музей
ім. Дмитра Яворницького*

УНІВЕРСИТЕТ– ЦЕНТР ДУХОВНОСТІ, ПАТРІОТИЗМУ ТА ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ

У статті показана історія становлення і розвитку ДДАЕУ за 95 років його існування з 1922 по 2017 роки. Відмічається, що університет є багатoproфільним навчальним закладом IV рівня акредитації, має висококваліфікований науково-педагогічний колектив, сучасну навчально-лабораторну базу, забезпечує підготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів для агропромислового комплексу України. ДДАЕУ є науково-методичним центром Який обслуговує мережу ВНЗ III та IV рівнів акредитації зони Степу. ДДАЕУ є центром духовності, патріотизму та інтелігентності.

Ключові слова: *Україна, патріотизм, ДСП, університет, наукова школа, база.*

В статье показана история становления и развития ДГАЭУ за 95 лет его существования с 1922 по 2017 годы. Отмечается, что университет является многофункциональным учебным заведением IV уровня аккредитации, имеет высокопрофессиональный научно-педагогический коллектив, современную учебно-лабораторную базу, обеспечивает подготовку, переподготовку и повышение квалификации специалистов для агропромышленного комплекса Украины. ДГАЭУ является научно-методическим центром, который обслуживает систему ВУЗов III и IV уровней аккредитации Степной зоны. ДГАЭУ есть центром духовности, патриотизму та інтелігентності.

Ключевые слова: *Украина, патриотизм, ДСГИ, университет, научная школа, база.*

In the article the author shows the history of formation and development of DSAEU during 95 years of its existence since 1922 up to 2017 years. The author focuses on the fact that University is multifunctional educational institution of IV level of accreditation. It has research and educational collective of high quality, modern educational and laboratorial base, provided training, overtraining and increase of qualification for specialists of Ukraine agroindustrial complex. DSAEU is research and methodical centre, which supplies the system of colleges of III and IV levels of accreditation in Steppe zone.

Key words: *Ukraine, DAI, University, scientific school, base.*

11 вересня 1922 року наказом №31 Укрголовпросвіти було засновано Дніпровський Державний аграрно-економічний університет (далі ДДАЕУ). Університет було засновано при Київському політехнічному інституті [4, с.7]. Попередня назва ДДАЕУ була Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут (КВЗІ). Розташувався інститут по вулиці Тимофіїській 7 та вулиці Горщуна 55 у місті Києві.

Інститут мав два факультети: ветеринарний і зоотехнічний. Першим ректором був видатний патоформолог та мікробіолог професор Омельченко Федір Захарович (1865-1924 рр.).

Ф.З. Омельченко зібрав навколо себе видатних вчених того часу: академіка В.Ю. Чаговця, професорів А.К. Скороходько, М.Ф. Павловського, І.І. Колодницького, А.Г. Терніченко, В.Г. Раєвського та ін.

З 1922 по 1934 роки в інституті навчалось 377 студентів (261 на ветеринарному і 116 на зоотехнічному факультетах). Кількість професорів виросла з 21 особи до 32, доцентів з 12 до 43. З'явилися і перші наукові школи. Іонна теорія походження біоелектричних явищ наукової школи академіка В.Ю. Чагоця мала велике значення для розвитку тваринництва [5, с.8].

З 1924 року ректором КВЗІ став професор Скороходько Антон Каленикович. А.К. Скороходько започаткував наукову школу зоогігієнічної науки. Разом із своїми учнями А.К. Скороходько надрукував декілька підручників і навчальних посібників.

Професор М.В. Рева заснував школу з мікробіології. Було надруковано 120 наукових праць і 4 підручники.

В 1934 році постановою Раднаркому України від 23 травня 1934 роки Київський зоотехнічний інститут було переведено до Дніпропетровська [1, с.4]. У жовтні 1934 року інститут було перейменовано у Дніпропетровський сільськогосподарський інститут (ДСГІ). Виконувачем обов'язків директора (ректора) ДСГІ було призначено М.О. Селеха [2, с.83].

До Дніпропетровська з Києва переїхали професори О.М. Качаловський, В.Г. Раєвський, В.І. Упоров, І.Ф. Розгін, В.П. Устьянцев, С.П. Ксьонзенко, Ф.О. Юрків, М.П. Кравченко, М.С. Трусков, Я.А. Русакова, К.К. Крайнюк, С.Й. Єрлер і ін.

У 1935 році Дніпропетровський сільськогосподарський інститут відкрив агрономічний факультет. Були відкриті також курси по підвищенню кваліфікації фахівців сільського господарства. Значний вклад у розвиток агронауки у цей час вніс доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри ботаніки та фізіології рослин Іван Никанорович Шевелєв.

І.Н. Шевелєв разом з І.І. Василенко та А.Ф. Калмиковою працювали над проблемою «Агротехнічне і агрофізичне покращення властивостей ґрунтів».

Наукові досягнення наукового колективу професора І.Н. Шевелєва були використані згодом і у Росії, і у Казахстані. Їх метод боротьби з бур'яном не втратив актуальності і по наш час.

З 1938 року по 1941 рік у Дніпропетровському сільськогосподарському інституті працював викладачем академік ВАСГНІЛ, член-кореспондент Національної академії наук України, лауреат Державної премії СРСР Антон Іванович Задонцев. А.І. Задонцев був головним редактором Бюлетеня ВНДІ кукурудзи, «Колгоспної енциклопедії», членом редколегії журналів «Доповіді ВАСГНІЛ», «Вісник сільськогосподарської науки», «Фізіологія і біохімія культурних рослин» [7, с.16]. У буремні роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. інститут був евакуйований до міста Саратов (суч. Російська Федерація). Було вивезено майже все обладнання

лабораторій і половину бібліотечного фонду.

Багато викладачів і студентів стали захисниками вітчизни, пішли воювати на фронт. Серед них викладачі: В.Т. Горянов, Д.С. Кашель, С.П. Ксьонзенко, К.К. Крайнюк, О.Т. Лисенко, Х.м. Янчурський, П.І. Вікторов, В.А. Новицький і ін.; студенти: Л.С. Мерешко, О.О. Собко, А.Г. Гук, М.З. Чорний, Б.П. Приліпко, А.К. Совченко і ін.

Багато студентів і викладачів не повернулось з фронту. Багато повернулося пораненими, інвалідами.

2 березня 1945 року колишньому студенту Луці Степану Мерешко указом Президії Верховної Ради СРСР було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

15 травня 1946 року звання Героя Радянського Союзу отримав Іван Павлович Яловий, який після Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. 26 років працював доцентом кафедри філософії.

Війна стала тяжким і складним періодом у житті ДСГІ. У період окупації німецькими військами міста Дніпропетровська з 1941 по 1943 рр. німці намагалися реанімувати навчальний процес у вузі, поставивши його під свій контроль. У жовтні 1941 року вони призначили професора І.Ф. Розгона ректором. Відповідальним за майно ДСГІ – доцента В.К. Саковича, деканом сільськогосподарського факультету – Х.І. Классена та ін.

Реанімувати роботу вузу було складно. У головний корпус ДСГІ влучила бомба і 12 тис. м² його площі було зруйновано. Бібліотечний фонд, який не змогли евакуювати до Саратова, було знищено. У інституті до війни був гарний музей з анатомії. Основою його була колекція експонатів з зоотехніки професора М.П. Чирвинського. Колекцію М.П. Чирвинського німці пограбували.

Тільки після визволення Червоною Армією у 1943 році міста Дніпропетровська почалось відбудова ДСГІ. 18 будівельно-ремонтних бригад працювало і вдень, і вночі, і у вихідні. 11 листопада 1943 тимчасово виконувачем обов'язки ректора було призначено професора В.Д. Заїнчковського. У березні 1944 ректором став доцент Белкін Микола Іванович. Ректору М.І. Белкіну вирішувати проблеми реанімації вузу допомагали професор П.А. Плюйко (декан зоотехнічного факультету), доцент М.О. Селех, доцент О.Є. Шейкін, професор О. Н. Вербін і інші.

В період 25-річного ювілею інституту в 1947 році у складі вузу налічувалось 21 кафедра, де працювало 37 кандидатів і 12 докторів наук. Контингент студентів на 1 січня 1951 року складав 560 осіб, студентів заочників 363 особи. Всього у ДСГІ навчалось 923 студенти. 1 вересня 1955 року був відкритий новий факультет – механізації сільського виробництва (інженерно-технологічний факультет сьогодні). Контингент студентів ДСГІ виріс на 500 осіб [6, с.1]. 15-16 березня 1957 року у ДСГІ відбулося розширене засідання Вченої Ради із представниками Української Академії сільськогосподарських наук. Однією з головних тем обговорення була проблема гумінових добрив над якою працювали співробітники лабораторії

інституту під керівництвом доктора сільськогосподарських наук, професора Л.А. Христевої.

Результатом стала поява збірника наукових праць «Гуминовые удобрения. Теория и практика их применения».

Прізвища професорів П.А. Плюйко, Д.Г. Кальянова, М.О. Бекаревича, доцентів О.Т. Лисенка, К.С. Хвилі, К.К. Крайнюка і ін. були відомі далеко за межами України.

Так, професор М.О. Бекаревич зібрав колектив молодих вчених які займалися проблемами з ґрунтознавства [8, с.53]. Науковий колектив М.О. Бекаревича у 1957 році склав карту ґрунтів Дніпропетровської області. Площу у 50 тис. га було оброблено і складено 12 карт.

Наукові досягнення школи М.О. Бекаревича активно підтримував і пропагував ректор ДСГІ, професор О.Т. Лисенко (1947-1970 рр.).

У 60-ті та 90-ті роки інститут продовжував вдосконалювати підготовку фахівців для сільського господарства держави. У 1962 році був відкритий економічний факультет. У 1975 році був відкритий зооінженерний факультет, у 1983 році – гідромеліоративний, у 1980 році – ветеринарний. У 1976 році ДСГІ отримав новий навчальний корпус №2 з загальною площею 19,8 тис квадратних метрів.

Чималий вклад у підготовку фахівців для сільського господарства у ДСГІ внесли ректор, професор О.О. Колбасін та перший проректор, проректор з навчальної роботи, професор С.В. Кагадій.

З 1988 року розпочав роботу психолого-педагогічний семінар. Активну участь у роботі семінару брали викладачі кафедри філософії, соціології та історії. Обговорювалися теми пов'язані з духовністю, патріотизмом та інтелігентністю молоді.

Гордістю інституту стають наукові досягнення професорів М.Т. Масюка, І.П. Чабана, П.К. Охмата, В.Г. Бутенко, І.Х. Узбека, Р.Г. Авраменко, І.А. Зязюна і ін.

Так, доктор філософських наук, професор І.А. Зязюн був автором багатьох монографій і підручників для студентів аграрних вузів з гуманітарних дисциплін.

11 січня 1911 року ДСГІ було перейменовано Радою Міністрів СРСР (Наказ №5) в університет. У листопаді 1991 року Вчена Рада університету розглянула і затвердила новий статут вузу. Новий статут університету суттєво розширював права викладачів і студентів.

У 1992 році, у вік свого 70-річчя, ДДАУ нараховував 7 факультетів, де навчалось близько 6 тис. студентів.

Підготовка спеціалістів велась з таких спеціальностей, як «агрохімія», «механізація сільського господарства», «ветеринарія», «зооінженерія», «гідромеліорація», «економіка та управління у галузях АПК», «бухгалтерський облік» та інших. На 36 кафедрах працювало 370 викладачів, у тому числі 3 академіка, 2 члени-кореспонденти, 29 докторів наук, 195 кандидатів, доцентів. [3, с.4].

5 жовтня 1994 року експертна комісія Головного управління акредитації закладів освіти Міністерства освіти України провела перевірку ДДАУ. 11 травня 1995 року ДДАУ було надано за наказом Міністерства освіти України №126 Державну ліцензію на право здійснення освітньої діяльності за IV рівнем акредитації.

Сьогодні Дніпровський державний аграрно-економічний університет – це потужний навчально-науковий комплекс, який включає 7 факультетів, 39 кафедр з сучасними оснащеними аудиторіями, лабораторіями та дослідним полем. Майже чотири покоління викладачів, співробітників формували неповторну ауру науки і високої духовної культури університету.

За 95 років своєї діяльності Дніпровський державний аграрно-економічний університет дав освіту більше 60 тисячам випускників, які працювали і працюють на різних посадах в Україні та 35 країнах світ. ДДАЕУ потужний заклад, в якому передають свої знання і досвід молодому поколінню 420 науково-педагогічних працівників: 43 доктори наук, 248 кандидатів наук, 44 професори, 184 доценти, 20 академіків та член-кореспондентів державних і галузевих академій.

Студенти ДДАЕУ мають можливість отримати додатково диплом Європейського зразка, пройшовши відповідну підготовку в Данії, Польщі, Швеції, Франції, Німеччині, США та ін.

Бібліографічні посилання:

1. Архів музею Дніпровського державного аграрно-економічного університету (далі ДДАЕУ). - Ф. 427. - Оп. Іп. - Спр.19.
2. Архів ДДАЕУ. - ф. 433. - Оп. Іл. - Спр 22.
3. Дніпропетровський обласний державний архів (далі ДОДА). - ф.4419. - Оп. І. - Спр.4422.
4. Дніпропетровський державний аграрний університет: 85 років.- Вид.3-те. до. і перероб. – Дніпропетровськ: ТОВ «ЕНЕМ», 2007. -200с.
5. Кобець А.С. Дніпропетровський державний аграрний університет: історія та сучасність (до 90-річного ювілею ВНЗ) / Гуманітарно-виховні процеси, тенденції і перспективи вищої професійної освіти (присвячується 90-річчю ДДАУ): Зб. наук. пр. – Д.:Вид-во Придніпров'я, 2012. – Вип. 4. – 316 с.
6. Кадри селу. – 2007. - №23.
7. Жизнь и деятельность академика ВАСХНИЛ А.И. Задонцева // В кн. Повышение зимостойкости и продуктивности озимой пшеницы. – Днепропетровск, 1974. – 690с.
8. Історія міста Дніпропетровська / Зб. Наук. Ред. А.Г. Болебруха. – Д.: Грані, 2006. – 596с.

Д.М. Онопрієнко

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

З ІСТОРІЇ ГІДРОГЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ТЕРЕНАХ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В 80-Х – 90-Х РОКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ

*В статье освещены исторические аспекты становления гидрогеологических научных изысканий на территории Екатеринославской губернии. **Ключевые слова:** гидрология, гидротехника, засуха, земские учреждения, Екатеринославская губерния.*

*В статті висвітлені історичні аспекти становлення гідрогеологічних наукових досліджень на теренах Катеринославської губернії. **Ключові слова:** гідрологія, гідротехніка, посуха, земські установи, Катеринославська губернія.*

*In the article the historical aspects of becoming of hydrogeological scientific researches are lighted up on territory of Ekaterinoslaw govenement. **Keywords:** hydrology, hydraulic engineering, drought, земские establishments, Ekaterinoslaw govenement.*

На сучасному етапі розвитку агропромислового комплексу степової зони України надзвичайного значення набувають питання, пов'язані з ефективним розв'язанням проблеми посушливості земель сільськогосподарського призначення. Складність забезпечення орних земель в умовах посушливої кліматичної зони Степу України достатньою кількістю вологи істотним чином відображається на характері організації, агрокультурних методах та технології аграрного виробництва, що призводить до значних економічних втрат, суттєвого зниження загальної врожайності сільськогосподарських культур, продукуючи експонентне зростання господарських ризиків місцевих виробників сільськогосподарської продукції.

Всебічне вивчення адміністративного, господарського та науково-технічного досвіду організації гідротехнічних та гідрологічних досліджень на теренах Катеринославської губернії впродовж 80-х – 90-х років ХІХ століття є вагомим науковою проблемою, яка потребує всебічного дескриптивного вивчення, глибокого аналітичного осмислення та теоретичного узагальнення на основі дослідження значної кількості історичних джерел.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей становлення та розвитку гідротехнічної та гідрологічної справи в контексті вирішення земськими установами Катеринославської губернії проблеми забезпечення водою сільськогосподарських угідь в 80-х – 90-х роках ХІХ століття.

Як відомо, на межі ХІХ-ХХ століття до складу Катеринославської губернії входили Бахмутський, Верхньодніпровський, Катеринославський, Маріупольський, Новомосковський, Олександрівський, Павлоградський і Слов'яносербський повіти.

За переписом 1897 року, у понад 4,9 тис. населених пунктів Катеринославської губернії (серед яких нараховувалось 10 міст і 15 містечок) проживало близько 21113674 осіб. Зокрема, 1,4 млн. українців (68,9 %), 364,9 тис. росіян (17,2 %), 99152 євреїв (4,49%), 80979 німців (3,83%), 48740 греків

(2,3%). В соціальному відношенні більшість населення регіону склали селяни – 1847397 осіб (87,4%) [3, с.VII-VIII]. За віросповіданням 90,5% населення губернії належала до православної церкви. У відповідності до даних перепису 1897 року три чверті населення губернії були задіяні в сільському господарстві [3, с.VII-VIII]. Основними галузями сільськогосподарського виробництва були землеробство і тваринництво.

В останній чверті XIX століття, як це випливає з аналізу матеріалів земських повітових та губернських адміністративних установ, фіксується значна кількість небезпечних гідрометеорологічних явищ, зокрема посух, які спричинили значні господарсько-економічні втрати, поставивши селян регіону на межу фізіологічного виживання [4, с. 627].

За даними земських урядовців причини, які детермінували нерівномірність розподілу вологи в ґрунті крилися у відсутності в регіоні значних лісових масивів, які акумулювали вологу, у масштабному розорюванні річищ, берегів природних водоймищ, загального земельного фонду селянських та поміщицьких господарств [4, с. 628].

Відзначаючи негативний вплив антропогенного чинника на стан ґрунтів, земські дослідники констатували, що низький рівень агротехніки та хижацьке ставлення землевласників до використання наявних земельних й водних ресурсів спричинили обміління річок, зникнення значної частини природних водних джерел, що в цілому призвело до сталого дефіциту води, якої вже на початку 80-х років XIX століття не вистачало навіть для поливу городів [4, с. 628].

В свою чергу, голод, який систематично вражав сільське населення внаслідок неврожаю, перетворився на вагомий чинник дестабілізації соціальної ситуації на селі, який детермінував чисельні селянські хвилювання, примушуючи місцеві органи влади вдатися до пошуку ефективних адміністративних заходів щодо розв'язання даної господарської проблеми.

Губернська й повітова адміністрація Катеринославської губернії в умовах масштабного стихійного лиха впровадила в життя цілу програму невідкладних заходів, спрямованих на максимальну нівеляцію господарсько-економічних та соціальних наслідків посухи. Зокрема, селянському населенню постраждалому від неврожаю, були надані цільові кредитні позики на придбання насінневого фонду, закупівлю значної кількості хліба для харчування, з спеціальних хлібних магазинів була виділена необхідна кількість зерна.

Як з'ясувалось, ці заходи не завжди приносили очікуваний результат. Масштабність природного лиха призвела до тотального зuboжіння місцевого селянства, яке змушене було сплачувати отримані готівкою та зерном кредити, що в свою чергу зумовило хронічний дефіцит наявних фінансових ресурсів адміністративних й земських установ губернії, які стикнулися з проблемою масових неплатежів державних податків та місцевих зборів.

Критична ситуація, що утворилась в сільському господарстві внаслідок

низки неврожаїв, сприяла актуалізації в земському середовищі питання про розробку й практичну реалізацію комплексної програми господарських заходів боротьби з посухою. Так, вже в грудні 1880 року на засіданні земських зборів Катеринославської губернії була заслухана доповідь земського гласного Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії А.А. Константинова, в якій був вміщений оригінальний проект облаштування мережі загат (гребель), спрямований на вирішення цього актуального питання господарського життя регіону [4, с.627-634].

Загата – гідротехнічна низьконапірна споруда, що перекриває другорядні протоки і рукава річки з метою збільшення витрати води в основному руслі у період, а також і основне русло малої річки з екстенсивного використання її водних ресурсів. В наводковий період загата працює як переливна гребля, що забезпечує ефективне відкладання намулів на низовій ділянці перекритого загатою рукава.

В загальному контексті викладу проблеми відзначимо той факт, що земський гласний не мав спеціальної технічної освіти, був слабо ознайомлений з теорією та практикою будівництва гідротехнічних споруд. Засадничі ідеї проекту він обґрунтував на підставі емпіричних даних та господарської практики організації загат серед татарського населення Криму, які не узгоджувались з загальнотеоретичними положеннями науково-дослідної парадигми гідротехніки та гідрології, оскільки містили антисцієнтичні постулати й очевидні технічні хиби.

В своїй доповіді А.А. Константинов в якості причин, які викликали сталий дефіцит вологи в ґрунті, назвав руйнівну дію техногенного та антропогенного чинників, що в негативний спосіб відбивалися на загальному стані збереження та акумуляції водних ресурсів регіону. Намагаючись знайти оптимальний вихід з ситуації що склалась, він запропонував оригінальну технічну ідею – будівництво розгалуженої мережі гідротехнічних споруд, яка на його думку повинна була в оптимальний спосіб розв'язати проблему сталого дефіциту вологи [4, с.627].

За задумом А.А. Константинова будівництво загат повинно було сприяти масштабному зволоженню повітряних мас, насичуючи їх водяною парою, що в свою чергу, стимулювало збільшення загальної кількості опадів в регіоні. Крім цього, гідротехнічні споруди накопичуючи необхідні запаси води, вирішували проблему забезпечення вологою угідь сільськогосподарського призначення. Автор проекту запропонував просту конструкцію загат: висота земляного насипу становила 1 ½ аршини, довжина – 50-60 сажнів у формі півмісяця. Для максимального накопичення дощової та талої снігової води гідротехнічні споруди розташовувались у шаховому порядку [4, с.634]. (Аршин (походить з тюркської мови) давня одиниця довжини, яка дорівнює 71,12 см. Сажень дорівнює 2,126м і містить 3 аршини)

За підрахунками А.А. Константинова для збереження вологи та убезпечення врожаїв від посух необхідно було облаштувати в губернії 580

тисяч загатних місць, виходячи з простого розрахунку, що загальний земельний фонд орних земель дорівнював 5803629 десятин землі [4, с.631].

За проектом земського гласного на 9 десятин землі повинен припадати один ставок загальною площею в 2400 квадратних сажнів, що вміщував 800 кубічних сажнів води [4, с.631]. (Десятина старовина одиниця земельної площі, що становила 2400 квадратних сажнів (109,25 соток; 1,09 га і використовувалась на теренах Російської імперії до введення метричної системи) Шаховий порядок загат дозволяв раціонально використовувати надлишок води, яка надходила в найближчі загати штучного гідротехнічного каскаду.

Не оминув своєю увагою земський гласний проблему пошуку коштів для фінансування проекту. За його розрахунками загальний обсяг фінансових витрат складав близько 11 млн. руб. Цільова програма будівництва гідротехнічних споруд, виходячи з масштабу робіт, була розрахована на 10 річний термін реалізації [8, с.622]. З метою створення фінансової системи забезпечення будівництва цього гідротехнічного проекту гласним було запропоновано губернським зборам запровадити спеціальний податок у розмірі 1 коп. з 1 руб. вартості нерухомого майна, загальна сума оцінки якого дорівнювала в губернії 116072580 руб. [8, с.622].

Змістовний аналіз технічної складової проекту наочно демонструє його утопічний антисцієнтичний характер, оскільки вміщені в ньому пропозиції з будівництва розлогої мережі загат мало корегувалися з засадничими науковими положеннями та теоретичними постулатами метеорології, гідрології та технології будівництва гідромеліоративних споруд. Попри очевидні технічні хиби та загальний утопізм технічної реалізації проекту, заслуга губернського депутата полягає в тому, що він був одним з перших громадських діячів Катеринославського губернського земства, хто усвідомив практичну вагомість значення меліорації та будівництва гідротехнічних споруд для подальшого інтенсивного розвитку сільськогосподарської галузі [4, с.627-634].

Оскільки в земських установах Катеринославської губернії були відсутні фахівці з гідротехнічної справи, то доповідь гласного з вміщеними пропозиціями була відправлена губернськими земськими зборами на науково-технічну експертизу вченого комітету міністерства державного майна, Імператорського вільного економічного товариства, повітових земських установ, до Московського товариства сільського господарства, Товариства сільського господарства Південної Росії, Ростовського товариства сільського господарства, які мали у своєму складі високо обізнаних фахівців-практиків з будівництва гідротехнічних споруд [5, с. 301]. Усвідомлюючи значення організації заходів боротьби з посухою, земський гласний Г.А. Залюбовський на засіданні зборів Катеринославського губернського земства від 12 грудня 1880 року запропонував депутатам звернутися з відповідним клопотанням до міністерства державного майна, в якому йшлося про доцільність розширення території проведення іригаційних

робіт, які здійснювало міністерство на узбережжі Азовського та Чорного морів, на терени Катеринославської губернії.

Експертна науково-технічна оцінка проекту А.А. Константинова була зроблена відомим спеціалістом з гідрології та будівництва гідротехнічних споруд, дійсним членом Імператорського Московського товариства сільського господарства, дійсними статським радником Іваном Юстиновичем Палімпсестовим (1818-1901) [5, с. 303]. Впродовж 17 років Іван Юстинович обіймав посаду секретаря Імператорського товариства сільського господарства Півдня Росії, професійно займаючись комплексним розв'язанням складних гідротехнічних та гідрологічних проблем організації системи забезпечення водою господарств землевласників півдня країни. Зокрема, в другій половині XIX століття в різних повітах Таврійської губернії під його керівництвом було збудовано та введено в експлуатацію цілу низку різноманітних гідротехнічних споруд: водосховищ, гребель, дамб, водних загат. Набутий теоретичний та практичний досвід будівництва штучних водойм був узагальнений вченим в спеціальному дослідженні, яке було присвячено облаштуванню водосховищ в степах Півдня Росії. [5, с. 305-306].

Чудово володіючи теоретичним базисом з метеорології, гідротехніки, гідрології, маючи значний практичний досвід будівництва гідротехнічних споруд в посушливих умовах степної зони ризикованого землеробства, І.Ю. Палімпсестов ґрунтовно проаналізував технічні аспекти запропонованого А.А. Константиновим проекту, відзначивши антисцієнтичний характер його концептуальних засновків та теоретичних положень. Зокрема, вчений категорично відкинув як антинаукову, головну ідею проекту – зволоження повітряних мас через облаштування мережі загат, оскільки вона суперечила засадничим науковим постулатам гідрометеорології та гідрології [5, с. 306].

Розглядаючи запропоновані в проекті земського гласного технічні «інновації», дослідник змістовно спростував доцільність їх практичної реалізації, констатуєчи неможливість будівництва розлогої мережі загат через специфіку рельєфу місцевості, яка визначала характер та особливості системи водозбору та водостоку. Практична реалізація проекту земського гласного вимагала докорінної трансформації господарської структури сільськогосподарських угідь місцевих землевласників, потребуючи виділення з наявного земельного фонду значної кількості корисної площі під заприуди, що в тих історичних умовах було не можливо здійснити з економічних міркувань [5, с.310-311].

Виходячи з практичного досвіду будівництва водосховищ в умовах посушливої степової зони півдня країни, І.Ю. Палімпсестов звернув увагу на цілу низку технічних та технологічних проблем, які виникали у зв'язку з довготерміною експлуатацією даних гідротехнічних споруд: необхідність проведення щороку цілого комплексу відновлювальних робіт, який був спрямований на боротьбу з замулюванням та зневодненням водойм;

перманентний ремонт земляних насипів дамб, цілодобовий захист лісових насаджень по їх берегах від потрав свійської худоби [5, с. 318]. Зрозуміло, що загальний обсяг капіталовкладень, які планувалося виділити з земських коштів на технічні потреби поточної експлуатації водоймищ, значно перевищував розмір прибутку, який отримала б економіка регіону в разі реалізації даного проекту.

Як вчений-практик, І.Ю. Палімпсестов запропонував альтернативний комплекс господарських заходів з боротьби з посухою й втратою вологи ґрунтами, що базувався на наукових дослідженнях гідрології ґрунтів. В першу чергу, вчений відзначив вагомість та практичну необхідність організації комплексної боротьби з ерозією ґрунтів, які через примітивну агротехніку втрачали свої біопродуктивні властивості, що зумовлювало сталий дефіцит вологи й, в свою чергу, призводило до кардинальної трансформації наявного сільськогосподарського ландшафту, погіршуючи загальний стан водного балансу [5, с.326-329].

Дослідник раціонально наголошував на доцільності реалізації в господарській системі регіону комплексної програми агрокультурних гідрологічних заходів, яка була спрямована на затримання вологи в ґрунтах: створення на полях спеціальних борозен для затримання води, будівництво в балках невеликих водосховищ та загат, які накопичували необхідні водні ресурси, масштабне використання сучасних землеробських знарядь праці, висадження лісосмуг, які б мінімізували негативний вплив дії вітрової ерозії на ґрунти [5, с.327-328].

Висновки науково-технічної експертизи І.Ю. Палімпсестова були ретельно проаналізовані представниками земської губернської управи та губернських зборів. Вже на грудневій сесії 1881 року земськими гласними була ухвалена пропозиція депутата Е.І. Щабельського щодо залучення дослідника до розробки науково-технічного проекту проведення гідрологічних та гідротехнічних досліджень на теренах Катеринославської губернії. Для реалізації цієї мети губернськими земськими зборами було ухвалено рішення про виділення вченому 300 руб. [8, с.622].

Аналізуючи загальний перебіг наукового вивчення актуальних проблем розвитку водного господарства Катеринославської губернії відзначимо той факт, що матеріали губернської земської управи не містять в собі достатньої інформації й достовірних відомостей про подальшу долю спільного науково-технічного проекту органів місцевого самоврядування та І.Ю. Палімпсестова.

Проте, як це випливає з джерел, чиновники управи, не полишали думку про організацію наукових досліджень з гідрологічного та гідрогеологічного обстеження території Катеринославської губернії. Принагідно зазначимо, що з початку 80-х XIX століття дана проблема постійно знаходилась в фокусі громадської уваги губернського земства.

В 1891 році питання про гідротехнічне та гідрологічне обстеження Катеринославської губернії було знову актуалізоване в середовищі земських гласних. Нова хвиля громадського інтересу до цих проблем була зумовлена

наслідками чергового неврожаю, викликаного аномальними природно-кліматичними умовами. Значна територія Придніпровського регіону була вражена посухою, що призвела до масштабного голоду серед селян, який супроводжувався стрімким зростанням цін на продукти харчування, обвальним падінням цін на робочі руки, відчутними демографічними втратами, інтенсивним розгортанням масового міграційного руху населення з території, враженого природним лихом. Посуха завдала відчутних матеріальних збитків економічній системі регіону, викликавши загальну дестабілізацію її господарського механізму.

Грандіозний масштаб соціально-економічної кризи, що вразила сільське господарство внаслідок неврожаю, змусив місцеві органи влади вдаватися до рішучих адміністративних дій, які ставили за мету запобігти колапсу сільськогосподарської галузі. Загальна соціально-економічна ситуація в Придніпровському регіоні вимагала невідкладного вирішення проблеми дефіциту води, яка в негативний спосіб відображалася на загальному стані господарської системи регіону. Саме в цей період в середовищі земських гласних викристалізувалась думка про необхідність невідкладної організації масштабних гідротехнічних та гідрологічних досліджень на теренах губернії.

Вже в 1891 році на черговій сесії губернських земських зборів гласними було терміново ухвалено рішення про виділення щорічно 6000 руб. на проведення гідротехнічних досліджень [9, с.868]. Господарська та соціальна значущість цієї проблеми була настільки вагомою для тогочасної соціально-економічної системи регіону, що земські депутати дали відповідне доручення земській управі негайно розпочати необхідні роботи вже влітку наступного 1892 року.

Автором ідеї організації гідротехнічних робіт в Придніпровському регіоні був земський гласний А.П. Бразоль, який на черговій сесії губернських земських зборів 1891 року підняв питання про необхідність облаштування артезіанських свердловин в губернії. Заявлена пропозиція гласного була підтримана депутатом В.І. Вербовським, який в свою чергу звернувся до земських зборів з ініціативою організації гідрологічного дослідження водного режиму Катеринославської губернії [9, с.868-869].

В обговоренні даної проблеми взяв участь управляючий гірничим округом Долинський, який в своєму виступі рекомендував губернським земським зборам звернутися за необхідною практичною допомогою до відомих в галузі геології та гідрології науковців: професора О.В. Гурова, М.О. Соколова та Головкінського [9, с.869]. На цьому засіданні головою губернських зборів була висунута пропозиція скласти на підставі результатів гідрогеологічних досліджень карту губернії.

Виконуючи доручення губернських зборів, представники управи запросили для проведення заявлених гідротехнічних робіт відомого вченого, професора геології Харківського університету Олександра Васильовича Гурова, наукова діяльність якого була пов'язана з вивченням корисних

копалин та геологічної будови Донецького вугільного басейну, кристалічних порід Маріупільсько-Бердянського плато, тощо [1, с.915].

Вочевидь, увагу чиновників губернської управи привернули вагомими здобутками науково-технічних досліджень відомого вченого, які були пов'язані з практичним вирішенням вкрай складної господарської проблеми Харкова – забезпечення міста якісною питною водою. Так, 1886 році під керівництвом професора О.В. Гурова було проведено буріння першої в Російській імперії глибинної артезіанської свердловини, яка забезпечила Харків питною водою, започаткувавши цілу індустрію добування артезіанських вод [1, с.915].

Вчений дав свою згоду губернській управі очолити гідрологічні та гідротехнічні наукові дослідження в Придніпровському регіоні. Гідротехнічні роботи під керівництвом відомого геолога були проведені влітку 1892 року на теренах Павлоградського та Бахмутського повітів Катеринославської губернії. Паралельно, вченим була здійснено серію аналізів з визначення якісних характеристик видобутої під час досліджень артезіанської води.

Вже 7 грудня 1892 року представниками Катеринославських губернських зборів була заслухана доповідь професора О.В. Гурова, в якій вчений прозвітував про результати гідротехнічних досліджень проведених під його керівництвом. Дослідник ознайомив земських депутатів з структурними особливостями рельєфу Павлоградського та Бахмутського повітів, специфікою геологічної будови пластів порід на даних територіях. Загальний виклад доповіді супроводжувалась демонстрацією професором взірців піску, глини, крейди, різноманітних гірських порід, які були зібрані експедицією під час проведення польових досліджень [6, с.30-31].

На засіданні від 8 грудня 1892 року губернськими земськими гласними була заслухана друга частина доповіді вченого, яка була присвячена результатам гідротехнічних досліджень на території Павлоградського та Бахмутського повітів. Зокрема, під час виступу О.В. Гуров обґрунтував висновок про можливість добичі артезіанської води в північній частині Бахмутського повіту (Бахмутська котловина) на глибині не менш 250 сажнів, де знаходився в пластах кам'яного вугілля величезний запас підземної води, який накопичився у відповідні геологічні часи [6, с.33].

Для Кальміус-Торецької котловини Бахмутського повіту на підставі аналізу дослідження водного режиму джерел та матеріалів видобутих з бурових свердловин вченими було аргументовано доведено наявність геологічних та орографічних умов наявності артезіанської води у всій місцевості, що залягала нижче 100 сажнів над рівнем моря [6, с.33].

В процесі гідротехнічних досліджень та буріння низки свердловин на річці Орелі на глибині 90 сажнів, професором О.В.Гуровим було виявлено наявність висхідної води [6, с.33].

Проводячи масштабні гідротехнічні та гідрологічні дослідження на теренах Павлоградського та Бахмутського повітів Катеринославської губернії вчений дійшов до висновку про те, що при бурінні на глибині від 8, 12 до 100

сажнів в залежності від рельєфу місцевості «ми можемо мати артезіанську воду, проте цієї води при самому широкому використанні бурових свердловин буде недостатньо для зрошення степів, хоча вона й може слугувати підмогою для висихаючих літом ставків, річок, для зрошення луків, фабричних потреб, пиття людей та худоби» [6, с.34].

Фактологічно змістовна доповідь професора О.В. Гурова отримала високу оцінку губернські зборів, які одностайно висловили подяку вченому за виконану роботу, схвалили рішення про продовження гідрогеологічних досліджень в наступному польовому сезоні. Вчений, зі свого боку, відзначив необхідність збільшення обсягів фінансування досліджень, оскільки виділених управою коштів виявилось вкрай недостатньо для реалізації такого масштабного науково-дослідницького проекту [6, с.34].

Беручи до уваги значення гідрогеологічних досліджень для подальшого господарського поступу регіону, гласним А.П. Бразолем була висунута пропозиція ввести до штатного розкладу земської губернської організації посаду гідротехніка, запропонувавши її обійняти професору О.В. Гурову. Проте вона не набула значної підтримки серед земських гласних. Підсумовуючи результати дискусії, присвяченої результатам гідротехнічних досліджень губернії, голова земських зборів – губернський маршалок А.П. Струков – запропонував виділити 15000 руб. на проведення наукових гідротехнічних досліджень на теренах Верхньодніпровського, Катеринославського та Слов'яносербського повітів Катеринославської губернії [6, с.35]. Збори підтримали пропозицію голови та ухвалили відповідне рішення.

Аналізуючи загальну динаміку становлення наукових досліджень в Придніпровському регіону, принагідно відзначимо той факт, що проблема організації невідкладних адміністративних заходів боротьби з посухою стала предметом широкого громадського дискурсу, який мав місце в повітових земських установах Катеринославської губернії на початку 90-х років XIX століття. Широкий формат дискусії був зумовлений масштабними збитками, які завдало аномальне стихійне лихо сільському господарству губернії в 1890-1891 роках, що призвело до знищення тільки в Маріупольському повіті Катеринославської губернії 150000 десятин посівів сільськогосподарських культур [6, с.343]. В 1892 році гласним Маріупольського повітового земства П.В. Каменським був представлений на розгляд повітових зборів оригінальний проект, в якому був запропонований автором цілий комплекс агрокультурних заходів боротьби з посухою.

Розробляючи загальні положення проекту боротьби з посухою, земський гласний провів серію наукових консультацій та бесід з відомим російським геологом та ґрунтознавцем В.В. Докучаєвим, практичні рекомендації якого були покладені в основу господарських заходів, спрямованих на збереження вологості ґрунтів.

Загальний сенс проекту П.В. Каменського зводився до прийняття на адміністративному рівні повіту заборони щодо розорювання схилів балок,

ярів, створення на ланах штучних перепон для затримання талої води, організації в степовій зоні лісових масивів, які позитивно впливали на підвищення рівня ґрунтових вод, насадження широких лісосмуг, які виступали ефективним засобом боротьби проти вітрової ерозії ґрунтів [6, с.310-311].

Після відповідної господарської експертизи, яка була здійснена чиновниками повітової земської управи, проект боротьби з посухою був наданий на розгляд повітових земських зборів, які його ухвалили. В свою чергу, він був покладений в основу комплексної програми повітового земства боротьби з посухою. Зокрема, повітові земські збори виділили з бюджету повіту 5000 руб. фінансової допомоги місцевим землевласникам на облаштування невеликих гребель, ініціювали звернення повітової управи до міністерства державного майна з метою надання грошової субсидії на будівництво на теренах повіту мережі гідротехнічних споруд у розмірі 10000 руб., видали постанову, яка регламентувала порядок висадження лісів та забороняла місцевим землевласникам розорювати схили балок, русла річок та береги водоймищ [6, с.340-342]. Паралельно, з цим повітовими зборами була встановлена система адміністративних штрафів за невиконання положень постанови про боротьбу з посухою. Зокрема, з приватних осіб та сільських громад, які ухилялись від практичної реалізації невідкладного комплексу господарських заходів з лісонасадження, стягувались грошові штрафи у розмірі 50 руб. за кожну не засаджену деревиною десятину лісу.

Фактично, вперше в історії земських установ Катеринославської губернії була розроблена й впроваджена у життя комплексна система адміністративних природоохоронних заходів, спрямованих на захист водних об'єктів, мінімізацію руйнівних наслідків господарської діяльності місцевих виробників сільськогосподарської продукції.

З метою реалізації цієї програми повітове земство створило спеціальну комісію, яку очолив земський гласний П.В. Каменський. До її складу увійшли гласні Хараджаєв, Хлєвінській, представники повітової управи та начальники земських дільниць. Практична діяльність комісії полягала у здійсненні постійного моніторингу за станом реалізації програми боротьби з посухою [6, с.340-342]. З моменту створення, комісією було висунуто низку пропозицій щодо організації робіт з будівництва загат, включення до штату земської повітової установи спеціаліста-гідротехніка, проведення висадження лісових масивів на теренах повіту. Одночасно, в своїй практичній діяльності комісія намагалася заручитися підтримкою губернського земства [6, с.351-354.]. В свою чергу, Катеринославська губерньська земська управа направила проект мариупольського земства на розгляд агрономічної ради губернії, намагаючись поширити господарський досвід повітової земської установи на всю територію регіону.

Проект заходів боротьби з посухою, пройшов науково-технічну експертизу, яка була проведена професором О.В. Гуровим. В цілому, він отримав позитивну оцінку спеціаліста. Практична реалізація положень

програми боротьби з посухою зіштовхнулася зі значними труднощами, які були пов'язані з домінуванням в економічній системі регіону архаїчної системи господарювання, недосконалою агротехнікою, фінансовою слабкістю селянських господарств, які не мали достатніх обігових коштів для проведення запланованих агрокультурних заходів та змін.

Попри наявні складнощі губерньська земська управа, продовжувала фінансування гідротехнічних та гідрологічних досліджень. Зокрема, впродовж польового сезону 1893 року професором О.В. Гуровим була проведена ціла низка гідрогеологічних досліджень на території Верхньодніпровського, Катеринославського та Слов'яносербського повітів Катеринославської губернії, в результаті яких був набутий значний фактологічний матеріал, що дав змогу визначити особливості водного режиму досліджуваного регіону, з'ясувати специфічні гідрологічні та гідрометеорологічні процеси, які зумовили його своєрідність.

1893 рік був складним періодом в історії гідрологічних досліджень Придніпровського регіону. Так, під час обговорення поточних проблем, пов'язаних з гідрогеологічним вивченням Катеринославської губернії, чиновники губерньської управи рекомендували губерньським зборам провести ретельну науково-технічну експертизу та перевірку результатів експедиції професора О.В. Гурова щодо наявності артезіанської води в тих місцевостях, які вона обстежила [8, с.870]. Як з'ясувалось, отримані експедицією результати не завжди корегувалися з наявним станом речей. Нагальною підставою для таких висновків стали листи начальника Єкатерининської залізниці до губерньської управи, в яких він доводив до відома чиновників, що гідротехнічні дані та висновки професора О.В. Гурова щодо наявності артезіанської води на залізничних станціях Гришине, Авдіївка та Синельникове не підтвердилися при виконанні залізничним відомством бурових робіт. Дана заява очільника залізниці ставила під сумнів фахову компетентність та науковий авторитет вченого.

В такій неоднозначній ситуації губерньські земські збори змушені були ухвалити єдине правильне рішення – про технічну перевірку результатів наукових досліджень гідрогеологічної експедиції професора О.В. Гурова та виділити на дані цілі необхідні кошти у розмірі 3000 руб. [8, с.870].

Варто відзначити той факт, що проведенні перевірочних науково-технічних та гідрогеологічних робіт підтвердили на практиці правильність зроблених професором висновків, що призвело до повної громадської реабілітації вченого, зняття з нього всіх необґрунтованих звинувачень з боку очільників Єкатерининської залізниці. Даний епізод сприяв тільки зміцненню наукового авторитету дослідника в середовищі земських діячів губерньських зборів.

В 1894 році експедиція, очолювана професором О.В. Гуровим продовжила гідрогеологічні дослідження на теренах Катеринославського, Слов'яносербського та Верхньодніпровському повітів Катеринославської губернії, які збагатили вітчизняну гідрогеологію та геологію новими

матеріали та фактами щодо гідрологічних характеристик рельєфу, параметрів річного водостоку, особливостей водного режиму даних територій. Результати чергової експедиції отримали високу оцінку губернських гласних, які висловились за продовження фінансування програми гідрогеологічних та гідротехнічних розвідок.

В 1894 році земськими губернськими зборами було приділено значу увагу проблемам охорони природних водоймищ. Зокрема, земські гласні заслухали клопотання Бахмутської повітової управи про необхідність видання адміністративної заборони розорювання берегів річок та балок, передавши його на розгляд агрономічної ради, яка в подальшому висловила на користь її впровадження [7, с.389-390].

Беручи до уваги значний масштаб гідрогеологічних досліджень в регіоні, губернська управа в 1894 році звернулась до Санкт-Петербурзького геологічного комітету з проханням про надання допомоги в продовженні гідрогеологічних розвідок, оскільки професор О.В. Гуров за результатами польового сезону зробив заяву про безнадійність пошуку артезіанської та субартезіанської води в трьох повітах Катеринославської губернії. В свою чергу, Геологічний комітет з дозволу міністра землеробства та державного майна прийняв на себе зобов'язання щодо фінансування гідрогеологічних досліджень тільки на теренах Олександрівського повіту Катеринославської губернії, зазначивши, при цьому, що він буде самостійно проводити геологічні дослідження та технічне керівництво інженерними роботами. Для проведення геологічних та гідротехнічних досліджень Геологічний комітет відрядив до Катеринославської губернії відомого вченого, доктора геології Н.А. Соколова. Організація технічних інженерних робіт була покладена комітетом на гірничого інженера В.А. Вознесенського. Зі свого боку земська губернська управа профінансувала придбання для експедиції Геологічного комітету бурових інструментів та інших приладів загальною вартістю 1500 руб.. На винагороду інженеру В.А. Вознесенському, його роз'їзди губернією управою було виділено 2000 руб. [7, с.389-390]. На найм робітників для експедиції геологічного комітету управа асигнувала 1500 руб. На витрати пов'язані з організацією та проведенням аналізу води, корисних копалин земство було виділено 800 руб. [7, с.390].

Як впливає зі звітів губернської управи, експедиція інженера Н.А. Соколова та В.А. Вознесенського розпочала гідрогеологічні дослідження в травні 1895 року. В цілому, отримані в ході її проведення результати заперечили можливість видобутку високоякісної артезіанської води в Олександрівському повіті, підтвердивши на практиці висновки професора О.В. Гурова.

Зовсім по-іншому виглядала картина проведених експедицією геологічних досліджень, які принесли несподівані результати. Так, спеціалістами комітету на півдні та півночі Олександрівського повіту були розвідані значні поклади каоліну, визначені та картографовані виходи кристалічних порід. Паралельно, на землях поміщиці Померанцевої поблизу

с. Осипівки були винайдені поклади бурого залізняку. По лівому березі Дніпра напроти південної частини Перунова острова фахівцями Геологічного комітету були знайдені та описані поклади сферосидеритів.

В матеріалах експедиції Н.А. Соколова та дослідницької партії В.А. Вознесенського міститься інформація про розвідані поблизу хутора німецького колоніста Роопа по лівому березі р. Водної, дач селищ Гаврилівки та Іванівки поклади гончарної тонкозернистої глини та гіпсу [7, с.390]. Впродовж польового сезону 1895 року інженером Вознесенськими було здійснено буріння 5 глибоких свердловин (до 32 ½ сажнів) [7, с.391]. Вагомі наукові результати експедиції переконали чиновників Геологічного комітету в необхідності продовження досліджень в інших повітах Катеринославської губернії, зокрема, в Новомосковському.

Впродовж польового сезону 1896 року в даному регіоні спеціалістами гідротехніками було здійснено буріння 4-х свердлових загальним діаметром в 3 ½ фунти на глибину понад 80 фунтів. Найглибше буріння свердловини було проведене експедицією поблизу селища Могильов, друге – в економії Ільяшенко поблизу села Афанасьєве [2, с.159].

В процесі організації бурових робіт гідротехніками Геологічного комітету були винайдені піщані прошарки надзвичайно багаті водою. Зокрема, як зазначалось в експедиційному звіті, в селі Могильов пробна відкачка води насосом, потужністю в 300 відер на годину, тривала 1 ½ доби, що істотним чином не позначилося на рівні води в свердловині [2, с.159].

Буріння двох наступних свердловин було проведено в урочищі Малолітньому по лівій стороні р. Самари. З метою виявлення водоносних горизонтів, які живили місцеві криниці, експедицією Геологічного комітету впродовж всього польового сезону було здійснено буріння 57 свердловин, глибиною до 70 сажнів.

В результаті гідрогеологічного обстеження території Новомосковського повіту попри окремі успішні результати буріння артезіанської води, спеціалісти комітету прийшли до невтішних висновків щодо можливості промислової добичі артезіанської води. В науковому звіті експедиції, констатувалося: «Повіт надзвичайно бідний водою, тим більш надія на зрошення артезіанськими водами є надзвичайно слабкою; скрізь в повіті, якщо й можливо розраховувати на буріння артезіанських криниць, то у всякому випадку варто мати на увазі, що досить мало вірогідності зустріти самовиливну воду» [2, с.162].

Технічна складність підйому воду насосами через високу собівартість робіт унеможлилювала організацію масштабного зрошення сільськогосподарських угідь місцевих землевласників. Спеціалісти Геологічного комітету після проведення комплексного гідрологічного дослідження на теренах Новомосковського повіту прийшли до висновку, що єдиним економічно виправданим засобом обводнення регіону є облаштування загат, гребель «різного роду гідротехнічних споруд, які затримують на ланах вологу атмосферних опадів.» [2, с.162]. Отримані в

результаті гідрогеологічного обстеження гідрометричні дані дали змогу скоректувати загальну господарську діяльність земських установ, які зосередили свою практичну адміністративну діяльність навколо вирішення фінансових проблем кредитування будівництва невеликих загат на теренах Новомосковського повіту, буріння неглибоких свердловин для забезпечення питною водою населення та свійської худоби, що в кінцевому підсумку призвело до заощадження значних фінансових ресурсів земських установ.

В 1897-1898 роках у відповідності до запланованих губернською управою заходів було здійснено серію гідрогеологічних та гідрологічних обстежень в Маріупольському повіті.

Масштабні гідрогеологічні та гідротехнічні дослідження проведені за ініціативи повітових та губернських земських установ впродовж останнього десятиліття ХІХ століття заклали потужні наукові підвалини комплексного наукового вивчення системи водного господарства та загальної геології Придніпровського регіону.

Дослідницькі здобутки польових експедицій професора О.В. Гурова, Н.А. Соколова, В.А. Вознесенського та інших фахівців Геологічного комітету сприяли швидкому інституціональному становленню спеціалізованих наукових установ, які займалися цілеспрямованим науковими вивченням та практичним розв'язанням складних гідрологічних та гідротехнічних проблем водного господарства губернії. Зокрема, науково-технічна діяльність даних експедицій вплинула на створення в 1903 році на базі Вищого гірничого інституту кафедри гідротехніки, спеціалісти якої впродовж всього періоду модернізації господарської системи регіону (1906-1917рр.) провели серію масштабних наукових розвідок з пошуку артезіанської води, спорудили цілу мережу гідротехнічних споруд на теренах губернії. Результати наукових розвідок та польових досліджень 80-х – 90-х років ХІХ століття мали вагомим значення для подальшого інтенсивного економічного розвитку господарської системи та промислової інфраструктури Придніпров'я.

Бібліографічні посилання:

1. Гуров О.В.// Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона. – т. ІХа. – СПб, 1893, – С. 915.
2. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1896. Часть вторая. Екатеринослав, Типография земской губернской управы 1897, – с.159.
3. Первая всеобщая перепись населения Российской губернии 1897 года. XIII. Екатеринославская губерния. Издание центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. Спб, 1904, – 233 с.
4. Постановления XV очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания, с 10 по 21 декабря 1880 года с приложениями. Екатеринослав. Типография Губернского правления, 1881.
5. Постановления XVI очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания, с 9 по 20 декабря 1881 года с приложениями. Екатеринослав. Типография Губернского правления, 1882.
6. Постановления XXVII очередной сессии екатеринославского земского собрания с 3 по 11 декабря 1892 года с приложениями. Екат., 1893.
7. Постановления XXX очередной сессии Екатеринославского губернского земского собарня с 4 по 13 декабря 1895. С Приложениями. Екатеринослав, 1896.
8. Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания 1866-1913. Составил П.К.Соколов. Том. Первый 1866-1889. Типография губернского земства 1914.
9. Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания

УДК (94(477)(075.8)

Г.Г. Кривчик

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
ім. академіка В. Лазаряна

ІСТОРІЯ В ТЕХНІЧНОМУ ВНЗ: ВИКЛАДАННЯ В МЕЖАХ МОЖЛИВОГО

*Обгрунтовується необхідність адаптації викладання історичних дисциплін до потреб і можливостей студентів технічних і природничих спеціальностей, більш широкого застосування проблемного методу викладання. **Ключові слова:** технічний ВНЗ, історія, проблемний метод викладання історії*

*Обосновывается необходимость адаптации преподавания исторических дисциплин к потребностям и возможностям студентов технических и естественнонаучных специальностей, более широкого применения проблемного метода обучения. **Ключевые слова:** технический ВУЗ, история, проблемный метод преподавания истории.*

*The article focuses on the necessity of the adaptation of teaching of historical sciences in a technical higher education and active using of problem methods of a training. **Keywords:** technical institution of higher learning, history, problem method of teaching of history.*

Серед соціально-гуманітарних дисциплін «Історія України» та «Історія української культури» посідають особливе місце у вищій школі. Адже саме ці дисципліни сприяють процесу українського націотворення, виховують у студентів національну гідність, почуття патріотизму, «чуття єдиної родини». Не випадково вони затверджені Міністерством освіти і науки України як нормативні курси в структурі відповідних навчальних планів.

Проте під приводом імплементації положень нового закону «Про вищу освіту» в частині оптимізації освітнього процесу, а насправді через панування технократичного світобачення у керівництва вищих навчальних закладів, у навчальному процесі останнім часом відбувається помітне скорочення аудиторного часу на викладання зазначених, як і загалом гуманітарних дисциплін. У багатьох ВНЗ «Історію України» та «Історію української культури» об'єднали в один цілісний навчальний комплекс під назвою «Історія і культура України». При цьому на цю дисципліну виділяється аудиторних годин менше не тільки, ніж це було передбачено раніше на дві окремі дисципліни, але й дещо менше, ніж раніше на одну історію України. У багатьох ВНЗ на нову, комплексну, дисципліну виділяється лише 32 аудиторні години, тобто 8 лекцій і 8 семінарських занять.

Як наслідок, виникло досить суттєве протиріччя між кількістю аудиторного часу на вивчення історичних дисциплін (або однієї комплексної дисципліни – «Історія і культура України») та великим обсягом фактичного матеріалу, що міститься в навчальних програмах і навчальній літературі, що рекомендована МОН України.

Коли на початку 1990-х рр. у вищих навчальних закладах замість курсу

історії КПРС було запроваджено викладання історії України, за браком необхідної навчальної літератури її роль виконувало лише відоме популярне видання «Україна. Історія» О. Субтельного, яке подавалося майже як останнє слово в історичній науці. З того часу в розпорядженні викладачів і студентів з'явилося чимало навчальних посібників і підручників різних авторів, з-поміж яких: О. Бойко [1], В. Греченко [5], Ю. Зайцев [7], А. Казьмирчук [14], В. Остафійчук [18], Н. Савченко [19] та ін. Усі вони на належному теоретичному й методичному рівні відобразили основні події й процеси вітчизняної історії на всіх її етапах.

Ніякою мірою не ставлю під сумнів високу наукову кваліфікацію зазначених авторів навчальної літератури для вищих навчальних закладів. Адже МОН України довірило написання підручників і посібників з історії справжнім професіоналам, кращим з кращих.

Однак складається враження, що названі автори були змушені змагатися між собою в науковості своїх творів, а також у тому, хто більш детально й розлого висвітлить теми, що вже вивчалися в середній школі. Водночас не завжди орієнтуючись на конкретного читача. У цьому плані характерним є підручник, підготовлений ученими Інституту історії України та інших установ НАН України під редакцією В. Смолія, який, як видно з анотації, розрахований одночасно і на учнів середньої школи, і на студентів вищих навчальних закладів [4]. Спільною рисою всієї навчальної літератури з історії України для студентів ВНЗ є те, що в ній робиться спроба охопити весь комплекс питань політичного, соціально-економічного й культурного розвитку країни. Автори піклувалися передусім, щоб не обминути жодну більш-менш вагомому подію вітчизняної історії.

Однак, як це не дивно, саме ця обставина не може не викликати певний сумнів щодо правильності існуючих концептуальних підходів до викладання курсу історії України у технічних ВНЗ, і, відповідно, змісту навчальної літератури. Адже виходить так, що чим докладніше переказуються в навчальній літературі історичні події, тим більш очевидним виглядає протиріччя між великим обсягом фактичного матеріалу, що міститься в ній, і обмеженим часом, що відводиться на вивчення даної дисципліни в технічних ВНЗ.

До цього, як указувалося вище, частину відведеного часу потрібно використати й на викладання питань культурного розвитку України. Від студентів вимагається також опанувати матеріал, що викладений в одному з посібників з культурології (історії української культури): В. Боканя і Л. Польового [2], В. Греченка [5], М. Заковича [8], О. Шевнюк [20], А. Яртиця [16] та ін.

Не викликає сумніву, що навчальні програми, а відтак і підручники з історії явно перевантажені фактичним матеріалом. У них величезна кількість дат, імен, назв, термінів, які не в змозі запам'ятати навіть сильні студенти. Висвітлюються питання давньої історії України, історії східних слов'ян, воєнно-історичних подій, антифеодальної боротьби, економічної історії, які

вивчалися в загальноосвітній школі, тобто все те, що не здається край обов'язковим у підготовці майбутнього інженера й менеджера. Особливо зайвими виглядають підрозділи з історіографії тем, що є обов'язковими для вивчення лише студентами історичного профілю. Певною мірою сказане можна віднести й до посібників з історії культури.

З одного боку, професору (доценту) необхідно викласти матеріал відповідно до навчальної програми і близько до підручника, відповідно, вимагати цього від студентів, а з іншого – він сильно обмежений у часі. Через це при всьому бажанні й вмінні важко досягти високої ефективності лекцій, зробити їх яскравими. Немає часу для пояснень і тлумачення складних питань. Викладач зазвичай «читає» лекції скоромовкою і все одно не вкладається у відведений на лекцію час. Бракує часу для того, щоб зацікавити студентів яскравим історичними фактами, розповісти про видатних героїв історії. На семінарах не вистачає часу для обговорення дискусійних питань вітчизняної історії, відвертих бесід на історичну тематику, використання історичних порівнянь, аналогій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо. До речі, чи не цим можна пояснити не досить високу, правду кажучи, популярність історичних дисциплін у технічних навчальних закладах, і низький авторитет викладачів даної дисципліни серед студентів. Давайте будемо чесними перед собою – саме так і є.

Ситуація, що склалася, дає привід деяким фахівцям з інших, технічних та природничих дисциплін, керівникам вищих навчальних закладів, які, у переважній більшості також є «технарями», дещо скептично й навіть зневажливо ставитися до своїх колег-істориків, час від часу пропонувати взагалі виключити історію України та історію української культури з програм вищої школи й використати час, що визволиться, для вивчення спеціальних дисциплін: історія, мовляв, вивчалася в загальноосвітній школі або коледжі, а нам створює зайві проблеми з успішністю та «якістю знань» студентів. Певна річ, реалізація подібних пропозицій не сприяла б покращенню підготовки студентів і звела б вищу освіту до професійно-технічного навчання, яке, до речі, й без того сьогодні знаходиться в катастрофічному стані. Однак доводиться, на жаль, визнати: подібні пропозиції й закиди не є безпідставними.

Тож визначаючи зміст програми, відповідних підручників, навчальних посібників з історії України для студентів технічних спеціальностей, слід насамперед визначитися з їхньою концепцією й кількістю годин на вивчення дисципліни, виходячи з того, що: а) втілена в підручники й посібники навчальна програма з історії України не може повторювати ані структурно, ані змістовно відповідну програму загальноосвітньої школи; б) кількість аудиторних годин на вивчення історії України у вищих навчальних закладах технічного профілю, на превеликий жаль, навряд чи буде збільшена; в) тематику занять з історичних дисциплін у вищій школі не можна визначати без урахування знань, отриманих студентами в середній школі, а також реальних потреб студентів негуманітарних спеціальностей у поглибленні й

розширенні своїх історичних знань.

Прагнення розв'язати вказане протиріччя й певний досвід роботи у вищій школі спонукали автора даного повідомлення на написання у співавторстві з професором В. Іваненком 2-х посібників з історії [9;12], посібника з історії української культури [10], підручника «Історія і культура України» [11], що розраховані саме на студентів технічних і природничих спеціальностей. Однак, як виявилось, простого скорочення матеріалу й навіть адаптації до вказаної категорії студентів виявилось недостатньо. Доводиться визнати, що потрібна кардинальна зміна підходів до подачі матеріалу. Якщо не в навчальних програмах, підручниках і посібниках, то принаймні в тематиці, змісті, методичних прийомах лекційних і семінарських занять.

Багаторічний досвід роботи зі студентами технічних і природничих спеціальностей переконує в необхідності визначення тематики лекцій і семінарських занять за проблемним, а не хронологічним принципом. Наприклад: 1) Історичні традиції українського державотворення; 2) Формування українського народу й нації; 3) Роль козацтва в боротьбі українського народу в боротьбі за незалежність і створення власної держави; 4) Внесок українського народу у світову культуру; 5) Україна під Російським царством; 6) Історія національно-визвольного і революційного рухів в Україні; 7) Україна в умовах тоталітарного режиму; 8) Україна – незалежна, суверенна держава.

Природно, що й план кожного заняття слід будувати за проблемним принципом. Так, останнє заняття можна провести за таким планом: а) Проголошення державної незалежності України; б) Політичні процеси та державотворення в незалежній Україні; в) Проблеми економічного розвитку України; г) Євроінтеграційна політика Української держави; д) Культурні здобутки незалежної України. При цьому цілком можливе винесення на семінарські заняття не всіх питань теми (залишивши їх на самостійне опрацювання студентами), а якогось одного – принципового, наприклад: «Питання про формування стародавнього руського народу», «Козацька держава Б. Хмельницького», «Самобуття краса козацького бароко» тощо. Дана структура курсу, на наш погляд, не тільки створює можливості для вивчення студентами фактичного матеріалу, але й великою мірою сприятиме формуванню в них світогляду, політичної культури, логічного мислення, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Тобто реалізації головної мети даного курсу у вищій школі.

Безумовно, вивчення вказаних тем потребує певної корекції й підходів, і методики викладання навчальної дисципліни. Передусім слід широко використовувати проблемний метод, який: а) вимагає постановку викладачем (на лекціях) запитань і спільний зі студентами пошук відповідей на них (на семінарських заняттях); б) викладення різних точок зору на різні події, формування у студентів розуміння того, що наявність різних точок зору – це нормально для будь-якої науки; в) застосування в аудиторії дискусії при обговоренні найбільш складних питань. Подібних дискусій, зокрема, не

можна уникнути при викладанні таких тем, як: походження стародавнього руського народу; початок формування українського народу; роль козацтва і Запорозької січі в історії України; входження Гетьманщини до Московської держави й значення цієї події; причини поразки Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр.; національна політика Радянської держави; діяльність ОУН-УПА в роки Другої світової війни; проголошення державної незалежності України тощо.

Певна річ, відповідним кафедрам доведеться кардинально переробити робочі програми й плани, викладачам – конспекти й плани семінарських занять. Нові підходи також вимагають від викладача глибоких наукових знань, високої педагогічної майстерності, методичної підготовки, вміння вести дискусію, відстоювати свою позицію, переконувати у ній інших, а в кінцевому рахунку й більших затрат інтелектуальних сил і енергії. Проте, очевидно, нова концепція викладання якнайкраще сприятиме формуванню у майбутніх інженерів діалектичного мислення, творчих здібностей, креативності мислення. Тобто таких фахівців, на яких сьогодні є соціальне замовлення.

Бібліографчні посилання:

1. **Бойко О.Д.** Історія України: навч. посіб. / О.Д. Бойко. – 3-тє вид., доповн. – К.: Академвидав, 2010. – 687 с.
2. **Бокань В.А., Польовий Л.Г.** Історія культури України: Навч. Посібник. – К.: МАУП, 1998. – 232 с.
3. **Верстюк В.Ф. Історія України** / В.Ф. Верстюк, О.В. Гарань, О.І. Гурій та ін. Під ред. В.А. Смолія. – К.: Альтернативи, 1997. – 416 с.
4. **Власенко О.И.** Культурологія: Учеб.посіб./ О.И. Власенко, Ю.В. Зайончковский. – Х.: Харьков, 2006. с.
5. **Греченко В.А.** Історія світової та української культури: Підручник для вищих закладів освіти/В.А.Греченко, І.В.Чорний, В.А.Кушнерук, В.А.Режко.– К.: Літера ЛТД, 2006.–480с.
6. **Греченко В.А.** Історія України. Модульний курс: Навч. посб. / В.А. Греченко. – 2-ге вид. / В.А. Греченко. – Х.: Торсинг плюс, 2009. – 384 с.
7. **Зайцев Ю.А.** Історія України / Ю.А. Зайцев, В.К. Баран, Я.Й. Грицак та ін. – 2-е вид., зі змін. – Л.: Світ, 1998. – 487 с.
8. **Закович М.М.** Культурологія: Українська та зарубіжна культура: Навч.осіб./М.М. Закович, І.А. Зазюн, О.М. Семашкотайн.; За ред. М.М. Закович. – К.: Знання, 2004. – 567с.
9. **Іваненко В.В.** Історія України: Навч. посібник для студентів природничих і технічних спеціальностей / В.І. Іваненко, Г.Г. Кривчик. – Д.: ДНУ, 2012. – 184 с.
10. **Іваненко В.В.** Історія української культури: Навч. посібник для студентів природничих і технічних спеціальностей / В.І. Іваненко, Г.Г. Кривчик. – Д.: ДНУ, 2010 – 100 с.
11. **Іваненко В.В.** Історія і культура України: Підручник для студентів природ. і техн. спец. / В.В. Іваненко, Г.Г. Кривчик. –Д.:Ліра, 2016. – 206 с.
12. **Іваненко В.В., Кривчик Г.Г.** Історія України: Метод. посіб. до семінар. Занять для студ. природ. і техн. спец. / В.В. Іваненко, Г.Г. Кривчик. – Д.:Дну, 2015. – 66 с.
13. **Історія України: Нове бачення: У 3 т.** / Під ред. В.А. Смолія. – К.: Україна, 1995. – 350 с.
14. **Казьмирчук А.П.** Історія України: підручник / Г.Д. Казьмирчук, А.П. Коцур О.В., Вербовий та ін. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К.: Логос, 2010. – 648

15. Культурологія: Курслекцій / Під ред. А.Г. Баканурського, Г.Є. Краснопутського, Л.Л. Сауленко.–К.: ВД. «Професіонал», 2004. – 208 с.
16. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. вид. / За загальн. ред. Яртися А.В., Шендрика С.М., Черепанової С.О. – Львів: Світ, 1994. – 496с.
17. Литвин В.М. Історія України: підручник / В.М. Литвин. — 3-тє доопрац. та доповн. вид. – К.: Наук. думка, 2009. – 821 с.
18. Остафійчук В.Ф. Історія України: сучасне бачення: навч. посіб. / В.Ф. Остафійчук. – 4-тє вид., виправл. – К.: Знання-Прес, 2008. – 424 с.
19. Савченко Н.М. Історія України: Модульний курс. Навчальний посібник / Н.М Савченко, М.К. Подольський. – К.: Інкос, 2006. – 544 с.
20. Шевнюк О.Л. Культурологія: Навч. посіб.: 3-тє видання, стереотипне / О.Л. Шевнюк.–К.:Знання-Прес, 2007.–353с.

УДК 94 (477.63) «18»

О. Б. Шляхов

Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара

НАРОДНІ УЧИЛИЩА НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РОЗВИТКУ В ДОПОВІДЯХ КЕРІВНИКІВ ГУБЕРНІЇ 1890-х рр.

Висвітлено розвиток початкової освіти на Катеринославщині за матеріалами Всеіздданіиших губернаторських звітів кінця XIX ст.

Ключові слова: *початкова освіта, народні училища, губернатор, Катеринославська губернія.*

Освещено развитие начального образования на Екатеринославщине по материалам Всеподданнейших губернаторских отчетов конца XIX в.

Ключевые слова: *начальное образование, народные училища, губернатор, Екатеринославская губерния.*

Here it is reported about the development of education in Yekaterinoslav region based on annual reports of a governer to the emperor dated the end of XIX c.

Key words: *elementary education, people's school, governor, Yekaterinoslav province.*

У пореформену добу в зв'язку із швидким формуванням зародків нового, індустріального суспільства системні зміни відбувалися в економічному та соціокультурному житті українських земель царської Росії. Важливою їх складовою, поряд із економічною та соціальною модернізацією, була освіта населення. Адже тогочасні інновації, промисловий переворот передбачали суттєве зростання освіченості населення, набуття освітою масового характеру.

Особливе ж значення, в контексті проблеми поширення грамотності серед населення Російської імперії, набувала початкова освіта. Втім в імперії Романових питання культури та навчання населення було одним з найболючіших. «Головний недолік Росії... полягає у відсутності народної освіти, – в такій відсутності, яка не існує в жодній країні, що має хоч якесь прагнення бути цивілізованою державою, – наголошував у спогадах С.Ю. Вітте. – Ніде в цивілізованих країнах немає такої кількості неписьменних, як у нас у Росії» [1, с. 260]. Своєю чергою це негативно позначалося на вирішенні завдань технічної модернізації. Так, відомий економіст М. І.

Туган-Барановський зазначав у своїй праці: «Невігластво та неписьменність російського робітника становлять не менш сильний контраст з інтелігентністю робітника Заходу» [17, с. 295]. При цьому вкрай гостро стояло питання з підготовкою кваліфікованих техніків та робітників для машинобудівної та харчової галузі. А це вже гальмувало процеси підвищення рівня врожайності, розвитку аграрного сектору економіки. Зокрема, невміння поводитися із складними сільськогосподарськими машинами та «неможливість ремонтувати їх на місці за незначних поломок», становила «головне гальмо до поширення машин у населення», – зазначалося на XXVIII з'їзді гірничопромисловців Півдня Росії [9, с. 10].

Зрештою початкову освіту в українських губерніях Російської імперії наприкінці XIX ст. надавали сільські однокласні та двокласні училища Міністерства народної освіти з трирічним та п'ятирічним терміном навчання, які переважно фінансувалися земствами, сільськими громадами та приватними особами, а також міські трикласні училища з шестирічним курсом навчання. Разом з тим слід відзначити, що початкові школи, як і раніше, перебували у підпорядкуванні різних установ, починаючи від Св. Синоду і закінчуючи навчальними закладами відомства імператриці Марії, що теж, звичайно, не сприяло покращанню організації освітньої справи.

Тож яким був стан початкової освіти на Катеринославщині наприкінці XIX ст.? Що визначало розвиток народних училищ у регіоні та які чинники гальмували їх поступ? Багато в чому відповідь на ці питання можна знайти у доповідях губернаторів краю періоду 1890-х рр. Слід зазначити, що ця проблематика вже привертала певну увагу в історіографії. Так, згаданого питання у своїх студіях вже торкалися Л.Л. Прокопенко, Ю.П. Присяжнюк, О.Б.Шляхов та О.В. Дриганюк [14; 15; 19]. Разом з тим вважати його вичерпаним не можна. Тож спробуємо частково заповнити цю прогалину, що і є метою нашої статті.

Треба зазначити, що в 90-х рр. XIX ст. посаду керівника краю послідовно займали В. К. Шліппе (1890–1893 рр.), Д. М. Мартинов (1893–1897 рр.), О. О. Баторський (1897 р.) та князь П. Д. Святополк-Мирський (1897–1900 рр.). Усі вони в своїй діяльності на посту губернатора у більшому або меншому ступені звертали увагу на розвиток народних шкіл у регіоні, докладали зусиль для покращення стану початкової освіти. Відповідно інформація щодо цього постійно знаходила відображення у щорічних звітах начальників краю імператорові. Зокрема, тут обов'язково був розділ «Народна освіта», де повідомлялося про навчальні заклади губернії, кількість учнів тощо.

Так, у полі зору губернатора В.К. Шліппе постійно перебував розвиток освітньої справи, стан якої він відбив у своєму ж першому звіті в якості начальника краю. В. Шліппе зазначав, що в 1890 р. у губернії функціонував 841 навчальний заклад. Тобто одне училище припадало на 2 040 мешканців. При цьому особливу увагу В. Шліппе звертав на розвиток початкової освіти. Адже переважна більшість учнів регіону – 47 647, здобувала освіту саме в

народних училищах, яких тоді на Катеринославщині діяло 819 (середніх же навчальних закладів було лише 13) [2, с. 17]. А отже, саме від їх розвитку багато в чому і залежав рівень освіти переважної більшості мешканців краю.

Губернатор також акцентував увагу на поширенні між учнями народних училищ практичних знань, долучені дітей до корисної праці, підкресливши, що саме це і становило предмет його особливого піклування. «У 24 школах запроваджено рукодільні жіночі класи. Положено початок заняттям садівництвом та городництвом, всі училища забезпечені необхідними знаряддями та інструкціями». Разом з тим він підкреслював: «Внаслідок того, що із всього населення відвідує школу лише 3 %, не можна не визнати, що в губернії для виховання народу зроблено ще замало, при чому і це мале погано організовано» [2]. А звідси В. Шліппе пропонував: «Бажано щоб кількість шкіл збільшилася, щоб школа була доступна усім, пом'якшувала натуру і слугувала провідником усіх потрібних знань» [2].

І певні кроки в цьому напрямку за активної підтримки губерньської влади дійсно здійснювалися. Так, у губернаторському звіті за 1891 р. зазначалося, що число шкіл збільшилося на 36 із 3692 учнями. А в наступному році кількість навчальних закладів губернії зросла ще на 68 одиниць. Відповідно в 1892 р. у регіоні вже діяло 945 народних училищ, в яких здобувало освіту 44572 хлопчика та 12619 дівчаток [4].

Однак ці досягнення губернатор все ж вважав недостатніми. Особливо його турбував низький рівень освіти дівчат. Адже освіту в той час переважно здобували саме діти чоловічої статі. Певна психологічна упередженість проти жіночої освіти, яка тоді панувала в суспільстві (особливо в селянському середовищі), призвела до того, що наприкінці XIX ст. дівчатка складали лише 18% від загальної кількості учнів початкових шкіл Наддніпрянської України. Подібне становище мало місце і на Катеринославщині. Зокрема, В.К.Шліппе підкреслював, що населенням «ще погано усвідомлюється необхідність початкового навчання дівчаток і в цьому, власне кажучи, і полягає причина слабого поширення грамотності і з нею пов'язаних морально-релігійних засад» [4]. Навчання у школах дівчат в свою чергу привело б «до збільшення з часом кількості освічених матерів, – зазначав В. Шліппе. – У писемності ж матерів я вбачаю релігійно-моральну силу народу, а тому застосовую всі зусилля для заохочення відвідування шкіл не лише хлопчиками, але й дівчатками» [4].

Крім того і якість освіти в початкових народних училищах в цілому знаходилася не на високому рівні. Зокрема, в офіційному звіті міністра народної освіти за 1872 р. згадувалося, що «величезна кількість наших народних училищ повинна задовольнятися поки напівграмотними вчителями» [16, с. 315]. На останній факт звертали увагу й іноземці. Так, французький дипломат Шарль де Талейран писав, що «нестача гарних вчителів у початкових школах завжди була однією з головних причин незадовільного стану цих закладів» [18, с. 155]. Причину ж останнього катеринославські губернатори вбачали у недостатньому матеріальному

забезпеченні вчителів, які отримували від земств або сільських громад «зовсім малу платню, не більше 350 крб. на рік», і що «в майбутньому вони не мали жодного забезпечення» [4]. Проте навіть і вищезгадані суми отримували далеко не всі вчителі Катеринославщини. Так, учителька народної школи села Межиріччя Павлоградського повіту, яку в 1893 р. відвідав В. Шліппе, мала заробітну плату 220 крб. на рік. А умови її життя – наявність в кімнаті «лише столу, одного стільця, на табуреті самовару, простої койки з дощок і валізи» та харчування («тільки чай та простий хліб»), привели у жах кореспондентів «Катеринославських губернських відомостей» [11, с. 60–61]. Не випадково, що у своєму звіті В.К.Шліппе пропонував, «щоб вивести вчителів з такого становища», необхідно зобов'язати земства «видавати їм пенсію» [4].

Чимало переймався розвитком початкової освіти в регіоні і губернатор Д.М. Мартинов. У своєму звіті у Петербург за 1894 р. він підкреслював, що «освіта в губернії в сенсі кількісному, йде вельми успішно». Так, усього навчальних закладів на Катеринославщині за його даними тоді нараховувалося 1 149, тобто один припадав на 1 706 осіб, а учнів відповідно було 64 289 або «один на 30 душ населення» [6]. Крім того, губернатор відзначав той факт, що місцеве земство не шкодувало коштів на народну освіту, що повітові предводителі дворянства, в якості голів училищних рад, брали у долі шкіл найактивнішу участь. Водночас Д. Мартинов наголошував, що подальшому розвитку освіти «в сенсі якісному» заважала нестача добре підготовлених до своїх обов'язків вчителів, що хоча чисельність народних шкіл у губернії в той час значно зросла, «вони не могли задовольнити в них потребу» [6].

Наступник Д. Мартинова на губернаторській посаді – О.О. Баторський у своєму звіті у Петербург в липні 1897 р. вказував, що «турботи освітнього керівництва як і раніше були спрямовані на поступове поповнення начального персоналу особами, які отримали відповідну освіту та набули вміння та навички викладати у школах, однак, на жаль, у таких особах, як і раніше, відчувається деяка нестача» [7]. Разом з тим О.О. Баторський констатував, що кількість навчальних закладів на Катеринославщині у 1896 р. порівняно з попереднім періодом зросла на 99, а учнів – на 8 202, що, таким чином, у регіоні в той час нараховувалося 1336 шкіл та училищ із 77 097 учнями [7].

Відрадним О. Баторський вважав і те, що в народі все більше стверджувалося переконання в необхідності поширення грамоти та інших корисних знань. Так, він зазначав, що в сільській масі «з'являється довіра до школи; сільські товариства переконуються, що в школах діти, окрім грамоти набувають багато практичних знань і отримують деяку підготовку до ремесел, і тому самі починають перейматися кращим устроєм та збільшенням кількості шкіл і наскільки це можливо підтримують їх матеріально» [7].

Активно відвідував під час свого губернаторства міські навчальні заклади та сільські школи князь Святополк-Мирський. «Як я особисто міг

переконатися, – зазначав він у своєму звіті уряду, – народна освіта в губернії розвивається та вдосконалюється» [8, с. 10]. Зокрема, губернатор наголошував, що земські та міські установи «неухильно турбуються про збільшення кількості шкіл..., викладання в них корисних у сільському житті професійних знань». Дійсно навчальних закладів різного профілю в губернії (станом на 1898 р.) вже нараховувалося 1582, а учнів у них – 92 645 [8, с. 10, 11]. У свою чергу розвиток початкової освіти позначився на рівні освіченості населення, сприяв його зростанню. Не випадково в тогочасних матеріалах Центрального статистичного комітету зазначалося, що на Катеринославщині «за останні 20–30 років % письменних значно підвищився, особливо у чоловічого населення, де у віці 20–29 років, він сягнув майже 50 %» [13, с. XII].

Катеринославський губернатор у своєму звіті також звертав увагу на те, що в справі народної освіти особливо похвалилася діяльність земств, витрати яких у цій царині зросли більш ніж у 1,5 рази. Більш того, Бахмутське та Слов'яносербське земства ухвалили рішення запровадити загальну початкову освіту в своїх повітах і зробили для цього відповідні асигнування. Завдяки цьому, наголошував в 1899 р. П.Д. Святополк-Мирський, «в Бахмутському повіті з'явиться можливість загальної початкової освіти через шість років, а в Слов'яносербському через дванадцять років» [8, с. 10]. Щоправда згадане повідомлення не викликало особливого захоплення в Петербурзі. Адже Микола II на губернаторській доповіді з цього приводу зробив таку примітку: «Скільки разів казав, не треба з цим поспішати!» [8, с. 10].

Разом з тим князь не приховував і значних труднощів та проблем, які спостерігалися в розвитку освітньої справи на Катеринославщині. Зокрема, він зазначав, що «не зважаючи на схвальні зусилля з боку установ та осіб, зацікавлених у справі розвитку народної освіти, поширення освіти в губернії повинно бути визнано недостатнім». Причину цього П.Д. Святополк-Мирський вбачав у постійному збільшенні населення Катеринославської губернії шляхом міграцій, яке «йде настільки швидко, що... з'являється невідповідність між кількістю населення та кількістю освітніх установ». У результаті, за даними губернатора, «ледь один учень припадав на 24 особи населення і з п'яти дітей шкільного віку лише одна дитина могла відвідувати навчальний заклад» [8, с. 11].

Подібне становище з розвитком елементарної освіти та рівнем письменності населення стає зрозумілим, зважаючи на те, що наприкінці XIX ст. царська Росія витрачала на початкову освіту в середньому лише по 31 коп. на одного мешканця. Тоді як в Іспанії ці витрати становили 62 коп., у Румунії – 80 коп., у Німеччині – 2 крб. 45 коп., а в Сполучених Штатах – 4 крб. 36 коп. «Наші витрати на народну освіту мізерні порівняно з тим, що витрачають культурні держави в Європі та Америці, – зазначали сучасники, – там затрати обчислюються інколи в 5–6 та, навіть, 10 карбованців на душу, а у нас... не перевищують 8–9 коп.» [12, с. 290].

Враховуючи це, стає цілком зрозумілим, чому кількість учнів на 100 осіб населення в царській Росії (станом на 1904 р.) складала лише 3,7 осіб, тоді як в Сполучених Штатах на 100 осіб припадало 20,6 учня, в Швейцарії – 19,3, в Британії – 17,6 [12, с. 106]. Невипадково, що під час дебатів у стінах Державної думи депутати неодноразово звертали увагу владних структур на необхідність більше витратити на потреби освіти населення, звинувачували уряд «у надмірних витратах на оборону», замість того, щоб давати кошти «на задоволення культурних потреб народу» [10, с. 438].

Таким чином, початкова народна освіта в Україні й, зокрема на Катеринославщині, у 1890-х рр. досягла помітних успіхів. Про це переконливо свідчили щорічні звіти катеринославських губернаторів у Петербург. В цей час помітно розширилася мережа народних училищ в регіоні та кількість тих, хто здобув початкову освіту. Разом з тим, заходи, які вживалися за царського самодержавства у царині освіти, були непослідовними і не відповідали вимогам тогочасного суспільства, завданням його модернізації. Наявна кількість навчальних закладів у губернії була явно недостатньою. Як і раніше під суцільною забороною перебувало викладання українською мовою. Влада відверто побоювалась поширення освіти, вважаючи, що це перетворить чимало селян та робітників на неспокійний соціальний елемент, посилить їх протестний потенціал.

Бібліографічні посилання:

1. **Витте С. Ю.** Избранные воспоминания, 1849–1911 / С. Ю. Витте. – М. : Мысль, 1991. – 708 с.
2. Российский государственный исторический архив в г. Санкт-Петербург (Далі – РГИА). – Всеподданейший отчет Екатеринославского губернатора за 1890 год. – 19 с.
3. РГИА. – Всеподданейший отчет Екатеринославского губернатора за 1891 год. – 17 с.
4. РГИА. – Всеподданейший отчет Екатеринославского губернатора за 1892 год. – 19 с.
5. РГИА. – Всеподданейший отчет Екатеринославского губернатора за 1893 год. – 12 с.
6. РГИА. – Всеподданейший отчет Екатеринославского губернатора за 1894 год. – 19 с.
7. РГИА. – Всеподданейший отчет Екатеринославского губернатора за 1896 год. – 10 с.
8. РГИА. – Всеподданейший отчет Екатеринославского губернатора за 1898 год. – 12 с.
9. Державний архів Дніпропетровської області. – Колекція документів земських установ Катеринославської губернії, оп. 2.
10. **Коковцов В. Н.** Из моего прошлого. Воспоминания 1911–1919 / В. Н. Коковцов / сост. С. С. Волк. – М. : Современник, 1991. – 590 с.
11. Краткое описание объезда Екатеринославской губернии Его Превосходительством Екатеринославским губернатором Владимиром Карловичем Шлиппе в 1893 г. – Екатеринослав: Типо-Литография Губернского Правления, 1893. – 67 с.
12. **Озеров И. Х.** Как расходуются в России народные деньги / И. Х. Озеров. – М. : Тип. И.Д. Сытина, 1907. – 305 с.
13. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Екатеринославская губерния. – Спб.: Изд. Центр. статист. комитета МВД, 1904.
14. **Прокопенко Л. Л.** Генеза та розвиток державної освітньої політики в Україні (IX – початок XX ст.) // Л. Л. Прокопенко. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2008. – 488 с.
15. **Присяжнюк Ю. П.** Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. / Ю. П. Присяжнюк. – Черкаси : «Вертикаль», 2007. – 640 с.
16. **Рашин А. Г.** Население России за 100 лет (1811–1913 гг.) / А. Г. Рашин : Статистические очерки / под ред. С. Г. Струмилина. – М. : Госстатиздат, 1956. – 352 с.
17. **Туган-Барановский М. И.** Русская фабрика в прошлом и настоящем / М. И. Туган-Барановский. – М. : «Московский рабочий», 1922. – 428 с.

18. Черкасов П. П. Политические реформы Александра II в донесениях и отчетах посольства Франции в Санкт-Петербурге / П. П. Черкасов // Новая и Новейшая история. – 2010. – № 3. – С. 142–162.

19. Шляхов О. Б. Освіта на Катеринославщині очима губернаторів кінця XIX ст. / О.Б.Шляхов, О.В. Дриганюк // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: Зб. наук. пр. – Д., 2013. – Вип. XI. – С.127–136.

УДК 378+130.2

В.А. Вершина*, О.В. Михайлюк**

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Національна металургійна академія України***

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

*Розглядається проблема кризи ідентичності особистості у сучасному суспільстві. Аналізується значення розвитку інформаційних технологій. **Ключові слова:** особистість, ідентичність, культура, інформація*

*Рассматривается проблема кризиса идентичности личности в современном обществе. Анализируется значение развития информационных технологий. **Ключевые слова:** личность, идентичность, культура, информация.*

*The problem of crisis of identity of personality in modern society is examined. The value of development of information technologies is analyzed. **Keywords:** personality, identity, culture, information.*

У певному сенсі людську особистість можна назвати інформаційним продуктом – вона формується тією інформацією, яку споживає людина. Загальноприйнятим стало визначення сучасного суспільства як «інформаційного». Головною ознакою становлення інформаційного суспільства є постійно зростаюча роль інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах життєдіяльності людей. Стрімка і радикальна зміна ролі і впливу електронних засобів обробки, поширення, зберігання і використання інформації призводить до кардинальних і суперечливих соціокультурних трансформацій, прямо і побічно змінюють технологічні, соціальні і культурні сфери життєдіяльності, відбивається на свідомості і світогляді людини «цифрової епохи».

У той же час результати інформатизації неоднозначні й суперечливі, особливо в аспекті трансформацій, що відбуваються з людиною і уявленнями про людину. Одним з позитивних аспектів прийнято вважати створення світового інформаційного і комунікативного простору, прискорення інформаційного метаболізму, можливості практично безмежних комунікацій між людьми у «Світовій павутині». Зворотна ж сторона полягає в надлишку інформації і недоліку фундаментальних (а іноді і простих) знань, переважанні «інформаційного шуму», відсутності адекватної інформаційної аналітики, можливостях практично безмежних маніпуляцій над людиною. Тому дослідження філософського сенсу проблеми людини в контексті

формування інформаційного суспільства вбачається значимим в теоретичному і практичному аспектах.

Ідеї К. Ясперса багато в чому зумовили увагу до ідеї комунікації як особливої соціальної взаємодії і філософського концепту. Виділяючи в якості форм комунікації «данне буття», свідомість і дух, Ясперс вважає необхідною також «екзистенціальну комунікацію», засновану на глибоких особових стосунках. Теорія комунікації як особливого виду соціальних відносин і інституалізація комунікативної філософії обґрунтована в роботах Ю.Габермаса, К.–О.Апеля, Д.Бьолера, В. Хьосле, В. Кульманна, П. Ульріха.

Соціальність людини апіорі припускає взаємодію з Іншим і визначення власної ідентичності через Іншого. Вже на ранній стадії розвитку суспільства людина застосовувала різні засоби комунікації і зв'язку. За словами Ч. Кулі, «під комунікацією розуміється механізм, за допомогою якого стає можливим існування і розвиток людських відносин, – усі символи розуму разом із способами їх передання в просторі і збереження у часі» [0, 379]. У широкому сенсі під комунікацією прийнято розуміти і систему, в якій здійснюється взаємодія; і процес взаємодії; і способи спілкування, що дозволяють створювати, передавати і приймати різноманітну інформацію [0]. У цьому сенсі комунікація розуміється як взаємодію людей в якості основи суспільної реальності, а також початкової основи всякого філософствування.

Серед численних аксіом про людину, які виробила філософська рефлексія, назвімо декілька ключових: у людини подвійна біосоціальна природа; специфікою людини є свобода – і свобода від інстинктів, і свобода духу, і свобода волі; людина покликана шукати «людське» в самій собі і проходити шлях становлення себе; людина єдина істота, яка є проблемою для самої себе (Е.Фромм) і ніколи ще людина не усвідомлювала свою проблематичність так, як в ХХ ст. (М.Шелер). На наш погляд, сучасна соціокультурна ситуація призводить до глибинних трансформацій усіх перерахованих положень. Йдеться про реальні зміни, що відбуваються з людиною, а також про логіку їх осмислення і вираження в понятійній структурі. Тому антропологічну проблему вбачається можливим конкретизувати в декількох основних аспектах.

Перший з них пов'язаний з формуванням ідентичності, яка детермінує розвиток особистості, її моральних якостей, поведінки і здатності до саморозвитку. Ідентичність обумовлює не лише усвідомлення людиною самої себе і віднесення до певної соціальної групи (груп), але і селекцію життєво-культурного досвіду, вибір ціннісної ієрархії. Ідентичність є ядром особистості і дозволяє людині відчувати стабільність свого становища, впевненість в умовах мінливої реальності, а значить і можливість проектування подальшого життя.

З проблемою формування ідентичності людини нерозривно взаємозв'язана проблема формування ідентичності соціуму. Не буває ні суспільства, ні людини «поза культурою». Людина є продуктом певної культури. Людину можна розглядати як свого роду культурний артефакт. Не

існує абсолютних загальнолюдських цінностей, бо цінності – частина культури і є історично обумовленими. Вони завжди умовні і відносні і визнаються саме в даній культурі. Культура, – пише У. Еко, – переважно *комунікація* [0, 257]. Культура – це соціальна інформація, яка зберігається і накопичується в суспільстві за допомогою створених людьми знакових засобів. Культура виконує функцію відбору і структуризації інформації про зовнішній світ. Різні культури можуть по-різному робити такий відбір і структуризацію. Через знаковий простір культура моделює свідомість людини та її уявлення про світ. Народжуючись і виховуючись у відповідному культурному середовищі, кожна людина засвоює встановлені в ній регулятиви. Як наслідок, її дії стають значною мірою обумовленими цими регулятивами. Людина реалізує у своїх вчинках і життєвому шляху передбачені культурні програми поведінки, іноді навіть не усвідомлюючи цього.

Згідно з міркуваннями Ю.Габермаса, суспільство має приписувати йому ідентичність не в тому тривіальному сенсі, в якому її має предмет, котрий може бути ідентифікований різними спостерігачами як той же самий предмет, навіть якщо вони сприймають і описують його по-різному. Суспільство певним чином породжує свою ідентичність; і тим, що воно не втрачає своєї ідентичності, воно зобов'язане своїм власним зусиллям. Ідентичність окремих *Я* не просто приписується їм, вони також мають певну ідентичність, якщо породжують і зберігають її. Правда, для того, щоб стати основою ідентичності особи, певні ознаки самоідентифікації повинні отримати інтерсуб'єктивне визнання. Відмінність себе від інших повинна бути визнана цими іншими. Породжена і утримувана в самоідентифікації символічна єдність особистості, у свою чергу, заснована на приналежності до символічної реальності групи, на можливості локалізувати себе у світі цієї групи. Ідентичність групи, що перевершує індивідуальні біографії, являється, тому, умовою ідентичності індивіда [0].

Особистість в сучасній культурі, незважаючи на панування індивідуалізму, втрачає свою цілісність. Сучасні дослідники констатують зникнення тотожності особистості. Ми занурені в пошуки тотожності – множинність, що оточує нас, властива і нашому «Я»: калейдоскопічному, функціонально залежному від обставин [0, 17]. Цілісність світосприйняття змінюється еклектичністю, мозаїчністю, розколом картини світу на безліч елементів, кліповим мисленням, що, в свою чергу, обумовлює поверховість як мислення, так і життя. Подібні явища духовного життя ведуть до дестабілізації соціальної системи і росту соціальної ентропії.

У сучасному електронному світі розмивається і поняття авторства. Ми весь час поринаємо в інформацію різного роду, і вона так легко вирізується, склеюється, компонується, що незрозуміло, хто є автором текстів, які ми читаємо в інтернеті. Ще однією проблемою постає такий наслідок глобалізації інформаційного простору, як формування «всесвітнього індивіда», уніфікації смаків, норм поведінки людей в планетарному

масштабі, що призводить до поглинання масовою культурою самобутніх національних культур. Масовій культурі властива тенденція надавати культурним явищам однорідність, стандартизацію, орієнтацію на середній рівень масового споживання. Масова культура є специфічною індустрією, яка виробляє «масову» людину, котра запозичує «свої» думки з радіо- і телепередач, газет та реклами, і перетворюється на простого виконавця заданих ролей з атрофованою особистістю.

Homo sapiens, «людина розумна», перетворюється на *Homo communicans* - «людину комунікаційну». Комп'ютерні мережі, віртуальна реальність, високі технології і технологія взагалі позбавляють сенсу питання про культурну приналежність людини. Стають незначимими не лише його національні, етнічні особливості, «макрогрупова культура», але й стать, вік, сімейний стан [0, 30].

Криза ідентичності в сучасній глобалізованій культурі – розмивання національних, релігійних та ін., аж до статевих ідентичностей – результат як цілеспрямованої політики глобалізації, мультикультуралізму, політкоректності, так і об'єктивних процесів. Сучасним процесам глобальної комунікації відповідає процес розмивання ідентичності, втрати людиною і соціумом самототожності. Сьогодні людина залучається (часто не за власною волею) до потоку нескінченних комунікацій і потрапляє в простір нескінченних інтерпретацій, спотвореної реальності – простір кривих дзеркал. Віртуальний простір як такий привертає все більшу увагу дослідників, які зображають його як своєрідний «блискучий світ», але світ без особи і без душевності. Людство опинилося в полоні у віртуальності. В зв'язку з цим П. Гуревич відмічає, що говорячи про «глобальну людину», про проблему самоідентифікації в суспільстві «реальної віртуальності», ми не можемо вибудувати лише логіку комп'ютерних технологій, знеособленого інформаційного середовища» [0]. Оскільки реальною стає проблема зникнення людини, розчинення особового початку в «великому віртуальному».

У сучасному суспільстві за зовнішньою свободою особи прихована внутрішня несвобода. Індивідуалізм, автономність особи має зовнішній, ілюзорний характер, за ними приховується повна залежність людини від цивілізації, суспільства, соціального становища, громадської думки, засобів масової комунікації тощо, тобто від соціуму. Слова Ф.Ніцше, сказані в кінці XIX ст., як і раніше актуальні: «Ніколи ще не говорили так гучно про «свободу особистості»; між тим саме в наші дні ніде не зустрінеш особистість, не кажучи вже про вільну особистість, усюди бачиш одних тільки боязко-замаскованих універсальних людей» [0, 114]. Під гаслами індивідуалізму, звільнення особи і захисту її прав відбувається нівеляція особистості. А настирливе відстоювання прав особи, її пріоритету над суспільством викликає питання: а чи є тут місце для особистості (індивідуальності) взагалі? Людина у світі сучасної глобальної інформатизації, комунікації і атомізації перетворюється на механічну ляльку,

об'єкт маніпуляції, яка зайнята маніфестацією порожньої і беззмістовної рамки. Людина наче «розчиняється», втрачає себе в процесі комунікацій.

Питання самоідентифікації особистості тісно пов'язане з розвитком інформаційних технологій, які, проте, не породжують, а загострюють і посилюють протиріччя і проблеми, які існують в суспільстві. Процеси економічних, політичних і культурних змін були лише посилені інформаційними технологіями.

Бібліографічні посилання:

1. Гуревич П.С. Кибернавт как символ глобального мира / П.С. Гуревич // Век глобализации. Выпуск №2(6)/2010. – С. 139-153. [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://www.socionauki.ru/journal/vg/archive/2010_2/
2. Кули Ч. Общественная организация / Ч. Кули // Тексты по истории социологии XIX – XX веков. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – С. 370-396.
3. Кутырев В. А. Культура и технология: борьба миров / В.А. Кутырев. – М.: Изд-во «Прогресс-Традиция». – 240 с.
4. Моравски С. О различных сторонах постмодернистского философского мышления / С. Моравски // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения. Научн. информ. сб. – М., 1999. – Вып. 1. – С. 12-32.
5. Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни / Ф. Ницше // Ницше Ф. Соч. в двух т. Т. 1. – М.: Мысль, 1990. – С. 58-230.
6. Хабермас Ю. Способны ли сложносоставные общества к формированию разумной идентичности / Ю. Хабермас // Хабермас Ю. В поисках национальной идентичности. Философские и политические статьи. – Донецк, 1999. – 179 с.
7. Эко У. Отсутствующая структура: введение в семиологию: пер. с ит. / У. Эко. – СПб.: Симпозиум, 2006. – 544 с.

УДК 141.78

О.М. Корх

Університет митної справи та фінансів

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНУ ІНДИВІДУАЛІЗМУ

Розглянуті методологічні питання історико-філософського аналізу феномену індивідуалізму в контексті вітчизняної культури.

Ключові слова: *методологія, історико-філософський аналіз, вітчизняний культурний контекст, феномен індивідуалізму.*

Рассмотрены методологические вопросы историко-философского анализа феномена индивидуализма в контексте отечественной культуры.

Ключевые слова: *методологія, історико-філософський аналіз, отечественный культурный контекст, феномен індивідуалізму.*

The methodological questions of historical and philosophical analysis of the phenomenon of individualism are considered in the context of home culture.

Keywords: *methodology, historical and philosophical analysis, home cultural context, phenomenon of individualism.*

В умовах поступової модернізації нашого суспільства цілком природно посилюється увага до її ціннісних засад. Зокрема до такого важливого «геному» західної модерної культури, як індивідуалізм в його ліберально-гуманістичному тлумаченні. Одною з умов його адекватного осмислення є належна методологія. Саме тому **метою** данної статті є

окреслення методологічних засад історико-філософського аналізу феномену індивідуалізму. Відповідно до цього об'єкт та предмет даної розвідки лежать у площині методології історико-філософського аналізу та, відповідно, її застосування до аналізу аксіологічної проблематики, представлені в її філософсько-теоретичній рефлексії.

Зрозуміло, що історико-філософський аналіз нерозривно пов'язаний передусім з принципом єдності історичного та логічного, який вимагає, з одного боку, постійно співвідносити аналіз історії становлення і розвитку явища, що розглядається з логіко-теоретичним відображенням його «зрілих», розвинутих форм; а з іншого – логіко-теоретичну реконструкцію цього явища неодмінно пов'язувати з аналізом його реального історичного розвитку. Звісно, зазначена взаємозумовленість передбачає визначення вихідного поняття явища, що аналізується, з чого, власне, і розпочинається його подальша концептуалізація. З цією метою, на основі попереднього узагальнення і абстрагування, в контекст дослідження було введено спеціальну теоретичну модель на зразок «ідеального типу» М. Вебера [2]. Така модель представляє собою своєрідну теоретичну конструкцію, що створюється шляхом посилення одної або декількох точок зору і поєднання множини дискретно існуючих одиничних явищ, які корелюють зазначеним точкам зору, в єдиний мислений образ, що відповідає вимогам внутрішньої логічності та несуперечливості. Це дозволило представити феномен індивідуалізму як систему ціннісних орієнтацій особистості, сутнісне ядро якої складає прагнення індивіда до незалежного самовизначення та самоврядування. За М. Вебером, така модель не є моральним або політичним ідеалом, а виступає лише засобом подальшого аналізу відповідного феномена шляхом співвіднесення дійсності з її раціональною моделлю. Відтак, її не можна повністю ототожнювати з конкретною реальністю. В одних випадках зазначені в ній ціннісні настанови можуть домінувати, визначати головний зміст процесу цілепокладання в межах тієї чи іншої культури. В інших – виступати в латентній або й взагалі деформованій формі, своєрідно поєднуючись з іншими типами ціннісних орієнтацій, що й створює підстави для суттєво відмінних інтерпретацій феномена індивідуалізму в межах філософсько-теоретичної рефлексії.

Застереження М. Вебера досить слушне і з огляду на неприпустимість спрощено-узагальненого пояснення соціокультурної детермінації взагалі та історико-філософської її версії зокрема. Наслідком усвідомлення такої неприпустимості є поступова відмова від традиційного, явно обмеженого погляду на історію філософії, як на однолінійний і фактично монокаузальний процес розгортання філософського пізнання, в якому кожний його етап розглядається як логічно необхідний результат попередньої еволюції філософських ідей, і, водночас, як основа подальшого, такого ж логічно необхідного їх розвитку. У контексті гранично загальної експлікації історико-філософського процесу такий погляд цілком зрозумілий і виправданий. Однак він явно недостатній при поясненні реального історико-

філософського процесу, оскільки не може пояснити чому, скажімо, філософські ідеї, що зростають на одному і тому ж ґрунті, приводять часом до суттєво відмінних висновків (пригадаймо, хоча б школи кініків, кіренаїків, академіків і мегариків, які за формальною ознакою виникли на основі спільних ідей); або чому одна і та ж філософська концепція в поглядах наступників отримує суттєво відмінні оцінки.

Цілком очевидно, що таке пояснення вимагає виходу за межі зазначеного – однолінійного і монокаузального тлумачення історико-філософського процесу і врахування особистісно-екзистенціального і загального культурного контексту, в межах яких лише і відбувається реальне, а не віртуальне засвоєння і переосмислення ідейної спадщини попередників. Саме цим пояснюється те, що в сучасному історико-філософському дослідженні першорядної ваги набуває осмислення феноменів філософії у *контексті культури*, у контексті реального історичного процесу, який зумовлює конкретну постановку і характер розв'язання тих чи інших філософських проблем мислителями минулого, тобто реальний, а не рафінований до внутрішньої логіки розвитку Абсолютного духу, історико-філософський процес. Іншими словами, осмислення філософської думки будь-якої епохи вимагає аналізу культури, що її породила.

Особливої значущості зазначений аналіз набуває в ході осмислення вітчизняного історико-філософського процесу, настільки неоднозначного за своїми витоками та впливами, що простежити і пояснити його реальну еволюцію, не виходячи за межі внутрішньої логіки розвитку філософських ідей, практично неможливо. Саме тому в процесі аналізу вітчизняної філософсько-теоретичної рефлексії, зорієнтованої на осмислення ідеї особистого «самовладдя», слід обов'язково звертатися до аналізу того загального культурно-історичного контексту, в межах якого ця рефлексія відбувалась. Окрім головного свого призначення таке звернення дає змогу теоретично реконструювати головні чинники, взаємодія яких стимулювала зародження та поширення цінностей індивідуалізму в контексті західної та вітчизняної культур, а відтак і їх філософську рефлексію.

Водночас, оскільки присутність певних ідей у поглядах окремого мислителя не є безумовною гарантією їх укоріненості в самосвідомості даної культури в цілому, аналіз зазначеного контексту дає змогу виявити наявність або відсутність відповідного культурно-історичного ґрунту, необхідних передумов для їхньої появи та поширення. Іншими словами, – з'ясувати чи не є зазначені ідеї випадковими або й навіть взагалі чужими в даному культурному континуумі.

Зрозуміло, що мова не йде про розчинення історико-філософського пізнання в культурологічному, а про виявлення тих філософськи значущих складових культури, які утворюють глибинне підґрунтя різноманітних, у тому числі і власне філософських форм її буття, визначають їх проблематизацію та маніфестацію як об'єктів історико-філософського дослідження. Така настанова тим більше виправдана з огляду на те, що

історія філософської культури, за слушною думкою В.Горського, щільно «...стикається з історією ментальності як тією «не оприявленою» до кінця компонентою культури, що, врешті-решт, зумовлює ставлення людини до світу, й існує на рівні зразків поведінки, вибору окремих оцінок, схильностей і пересудів» [3, 13-14].

Як історико-філософський аналіз взагалі, так і адекватне відтворення зазначеної компоненти передбачає звернення до процедури витлумачення текстів, більш широко – будь-яких артефактів, які несуть у собі інформацію про те, що намагаються досягнути дослідники, але про що замовчують автори самих артефактів. Отже, важливу роль у процесі дослідження відіграє метод герменевтики, відповідно до якого автентичне розуміння того чи іншого тексту можливе лише за умови, якщо дослідник проявить по відношенню до нього такі ж зусилля думки, як і автор, вживеться в написане, зможе читати поміж рядками і віднаходити те, що приховано за сказаним, виходячи з історичного значення слів, ужитих автором, його намірів, а також загального культурно-історичного контексту. Гадамер з цього приводу писав, що «коли ми хочемо зрозуміти судження, які нам переказали, ми починаємо історичні міркування, з яких повинно випливати, де і коли ці судження були висловлені, якою була їх мотивація, – а відповідно – яким є притаманний їм сенс» [Цит. за: 3, 58]. Це також вимагає посиленої уваги до аналізу культурно-історичного контексту, осмислення чинників і мотивацій, взаємодія яких стимулює філософську рефлексію феномена індивідуалізму.

Зазначений зв'язок історії філософії з історією ментальності робить цілком припустимим, а в окремих випадках і просто необхідним звернення до аналізу соціально-психологічної рефлексії. Така необхідність є особливо відчутною при аналізі явищ, наявна історична форма яких ще не отримала достатнього репрезентативного власне філософського осмислення, принаймні тією мірою, що необхідна для обґрунтованих узагальнень і висновків. З цієї ж причини і з метою оцінки відповідності чи невідповідності філософської рефлексії реальним змінам у системі ціннісних орієнтацій сучасної вітчизняної культури, стає не лише можливим, а й необхідним періодичне звернення до результатів соціологічних досліджень. Зазначене звернення цілком відповідає вимогам принципу єдності історичного і логічного, оскільки забезпечує співвіднесення результатів теоретико-рефлексивних узагальнень з реальним розвитком явища, що аналізується в його безпосередній емпіричній даності. Мова йде про таку ситуацію, коли, за словами А.Бергсона, для того щоб зрозуміти, що суспільство думає і чого воно хоче, не треба занадто прислуховуватися до того, що воно говорить, а треба подивитися, що воно робить [1, 31].

Важливою умовою адекватного аналізу феноменів модерних культур є неприпустимість їх зведення до якихось виключно автохтонних, замкнутих у собі, самодостатніх форм. Адже зміст переважної їх більшості формується в процесі співіснування і взаємопроникнення різних культур. Безумовно, стосується це і вітчизняної культури, принципово гетерогенної і полі-

національної. Адже протягом усього свого існування вона асимілює в собі прямі та опосередковані впливи західної (грецької, латинської, польської...) і східної (візантійської, болгарської, російської, турецької...) культур. Водночас, слід урахувувати залежність багатьох феноменів вітчизняної культури, у тому числі і філософської, не лише від загально національного – синтетичного, але й від регіонального – субкультурного контексту, зумовленого, скажімо, переважно польськими або російськими впливами у цих регіонах. Зрозуміло, що з урахуванням зазначених впливів, поділ на «своє» і «чуже» в культурній спадщині взагалі та історико-філософській її складовій зокрема набуває досить відносного характеру, який не припускає однозначних оцінок і класифікацій. Важливе методологічне значення у цьому зв'язку має положення В.Горського, за яким «єдиним реальним критерієм приналежності до національної філософії є наявність певної національної культури як контексту, в якому здійснювався генезис чи функціонування філософських ідей, теорій тощо» [3, 47].

Аналіз філософсько-теоретичної рефлексії феномена індивідуалізму потребує, на наш погляд, посиленої уваги передусім до ліберальної традиції в його тлумаченні. Така акцентуація цілком виправдана з огляду на значне засилля у нашій масовій і теоретичній свідомості марксистських поглядів і оцінок даного феномена. Водночас, задля уникнення можливої однобокості у ході аналізу, слід, безумовно, звернутися до методу бінарних опозицій, спрямованого на виявлення протилежних аргументацій щодо предмета дослідження, а також на виявлення можливих напрямків їхнього зняття. Онтологічні засади для такого звернення криються у біполярній природі людини, яка поєднує в постійній «неподільності і незлианності» (Г.Кнабе) соціально детерміноване та індивідуально визначене, універсальне та унікальне. Життєдіяльність особистості відповідно до цього виступає як постійна діалектика соціалізації та індивідуалізації. Якщо перша вимагає від особистості засвоєння стереотипно організованого суспільного досвіду, репродукції зафіксованих у традиціях усталених моделей поведінки, визнання пріоритетності суспільного цілого, то друга – критичного ставлення до будь-якого авторитету, опори на власні сили, особистих рішень і персональної відповідальності, врешті-решт усвідомлення власної неповторності та самоцінності. Колізії, що виникають на цьому ґрунті, по-різному осмислюються і вирішуються в різних культурно-історичних обставинах. Зрозуміло, що повне і остаточне розв'язання цих екзистенціальних колізій навряд чи коли можливе. Вони приречені постійно відтворюватися в опозиції нових історичних форм індивідуалізму та колективізму, а відтак і в їх філософських рефлексіях.

Безумовно, що осмислення специфіки українського індивідуалізму та його відображення в філософській самосвідомості вітчизняної культури неможливе без звернення до компаративного методу. Саме останній дає можливість ідентифікувати зазначену специфіку в загальному історико-філософському та культурному контексті, насамперед у межах традиційного

компаративістського напрямку «Захід – Схід», тобто порівняти український індивідуалізм зі своїм західним прототипом, який, у даному випадку, має виступити як «реперна точка» оцінки наявності, міри поширення і специфіки його української «модифікації». Такий напрямок компаративного аналізу може бути доповнений теоретичним зіставленням української та російської національної вдачі, яке достатньо представлене у вітчизняній літературі. Необхідність такого доповнення зумовлена не кон'юнктурним прагненням довести нашу «неросійськість» і в такий спосіб «розмежуватися» зі своїм колоніально-провінціальним минулим, а перш за все тим, що типологічні ознаки культури, як і характерні властивості будь-якого іншого явища, виявляються лише у багатобічному співвідношенні з іншими явищами, тобто у порівнянні.

Бібліографічні посилання:

- 1.Бергсон А. Два источника морали и религии.– М.:Канон, 1994.–384 с.
- 2.Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – 804 с.
- 3.Горський В.С. Філософія в українській культурі (Методологія та історія). – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 235 с.

УДК: 130.122+366.01

О.В. Добридень

ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

ГУМАНІТАРНО-ВИХОВНА РОБОТА

В ДЕРЖАВНОМУ ЗАКЛАДІ

«ДНІПРОПЕТРОВСЬКА МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ МОЗ УКРАЇНИ»

*В статті висвітлюються основні напрямки гуманітарно-виховної роботи із студентською молоддю ДЗ «ДМА». **Ключові слова:** гуманітарно-виховна робота, волонтерські ініціативи, патріотичне виховання, студентське самоврядування*

*В статье освещаются основные направления гуманитарно-воспитательной работы со студенческой молодежью ГУ «ДМА». **Ключевые слова:** гуманитарно-воспитательная работа, волонтерские инициативы, патриотическое воспитание, студенческое самоуправление*

*The article are displayed the main areas of humanitarian and educational work with students of SE «DMA». **Key words:** humanitarian and educational work, volunteer initiatives, patriotic education, student self-government*

Гуманітарно-виховна робота в ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України» (далі – Академія) спрямована на формування соціально активної освіченої молоді, що досягається завдяки комплексному залученню студентів до участі в освітянських, наукових, громадських і культурних заходах. При цьому професорсько-викладацький склад Академії добре усвідомлює роль гуманітарно-виховної роботи і той факт, що володіння науковими знаннями і найновішими виробничими технологіями має сенс лише за умови високого рівня морально-духовної вихованості наших студентів. Тож метою виховної роботи в академії є формування у студентів соціально-особистісних і загальнокультурних компетенцій, створення умов для активної життєдіяльності, для громадянського самовизначення та професійної самореалізації, для максимального задоволення потреб в інтелектуальному, творчому, культурному і моральному розвитку.

До основних нормативно-правових актів, що скеровують виховну

роботу в Академії, належать: наказ МОЗ України від 27.11.2008 р. № 687 «Про покращення виховної роботи у вищих медичних та фармацевтичних навчальних закладах I-IV рівнів акредитації, закладах післядипломної освіти, науково-дослідних установах і закладах охорони здоров'я», наказ МОЗ України від 26.08.2015 р. № 545 «Про підготовку до початку 2015-2016 н.р. та організацію його проведення», наказ МОН України від 16.06.2015 р. № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді», постанова Верховної Ради України від 11.02. 2015 р. № 184-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2015 році», розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1400-р «Про затвердження плану заходів щодо національно-патріотичного виховання молоді на 2016 рік».

Традиційно в Академії визначено головні напрямки гуманітарно-виховної роботи, серед яких: національно-патріотичне виховання, організація культурного дозвілля, сприяння волонтерським ініціативам, екологічне виховання, утвердження здорового способу життя через підтримку спортивних проектів, створення умов для ефективної діяльності організацій студентського самоврядування.

Задля здійснення поставленої мети за вищезазначеними напрямками в Академії створена Координаційна рада з питань гуманітарно-виховної роботи. До Координаційної ради входять представники від деканатів, кафедр, профкомів співробітників і студентів, студентського клубу, лабораторії психофізіологічних досліджень, спортивного клубу, бібліотеки, органів студентського самоврядування.

Координаційна рада з питань гуманітарно-виховної роботи систематично аналізує соціальні та світоглядні процеси у студентському середовищі з метою цілеспрямованої координації комплексу заходів з формування у студентської молоді духовної, правової, мовної, художньо-естетичної, трудової, екологічної та фізичної культури; створює організаційні передумови для активізації роботи підрозділів Академії та залучення студентів до активної участі в заходах, присвячених знаменним подіям, національно-культурним традиціям, провідним ученим і політичним діячам, пам'ятним подіям закладу.

Утвердження в свідомості студентів патріотичних цінностей і поваги до культурного та історичного минулого України відбувається завдяки традиційним березневим урокам Шевченкового милосердя, які відбуваються за ініціативи секції української мови кафедри мовної підготовки у форматі тематичних зустрічей «Кольори Шевченкової долі» з виконанням українських народних мелодій на старовинному музичному інструменті – кобзі, конкурсу декламаторів поезії Тараса Шевченка, відвідувань Академічного українського музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка, літературних композицій «Наш Шевченко». На базі кафедри гуманітарних наук щорічно у березні відбувається студентська науково-практична конференція «Шевченківські читання».

Для виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки, любові до державної української мови здійснюються заходи до Дня слов'янської писемності та культури (книжкова виставка «Мова – то серце народу! Гине мова, гине народ»), до Дня захисника Вітчизни – круглий стіл «Історія Українського війська: процес, знакові події, постаті», заняття з народознавства (приміром у травні 2016, протягом тижня, в Академії проходив флешмоб «Одягни вишиванку», у січні 2016 – флешмоб «Україна-єдина» до дня Соборності України), студентська науково-практична конференція «Соборність України: історія та сучасність» (традиційно у січні).

З нагоди святкування Дня Незалежності України організовуються: конкурс студентських есе «Я пишаюся своєю країною», брейн-ринг щодо визначних історичних дат України між командами факультетів, наприкінці червня і серпня реалізується проект «Тематичний день інформування студентської громади з розповсюдженням інформаційних бюлетенів з нагоди Дня Незалежності України», у гуртожитках проводяться інформативні зібрання «Ваші права і обов'язки» і «Декларація прав людини». Кафедра гуманітарних наук регулярно проводить опитування серед студентів на тему: «Проблеми і напрямки формування державницько-патріотичної свідомості студентів» (з метою дослідження рівня національної самосвідомості молоді). Й дотепер триває подання студентських робіт на фотоконкурс «Україна – майбутнє української молоді!» і конкурсу студентських презентацій «Шлях України до незалежності». Визначення переможців відбудеться у грудні 2017 року.

Дуже вдалими з точки зору формування національної самосвідомості студентів є здійснення культурно-просвітницького проекту «Видатні українці», який протягом звітного навчального року через круглі столи, конференції, читання творів під час творчих вечорів, відкриті лекції, дискусійні платформи висвітлює багато ювілейних дат.

На превеликий жаль історія українського народу не завжди була безхмарною. Задля утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства і культивування особистості громадянина-патріота Академія проводить траурно-урочисті мітинги, що приурочені до роковин драматичних подій з історії українського народу: до Дня вшанування жертв Голодомору, Дня жертв трагедії Бабиного Яру, Дня вшанування пам'яті річниці катастрофи на Чорнобильській АЕС.

Крім того традиційними є круглий стіл, присвячений добродійцям – освітянам, лікарям, які рятували від голоду співвітчизників у 1932-1933 роках, відвідування вистави «Голодна кров» у театрі «Віримо» і студентська акція «Запали свічку пам'яті» з нагоди Дня пам'яті жертв голодоморів; відвідання тематичної виставки фотоматеріалів у музеї «Менора» з нагоди Дня пам'яті жертв Бабиного Яру; покладання квітів до Меморіалу жертвам Чорнобиля; проведення диспуту «Уроки Чорнобиля і Фукусіми».

Окремої уваги заслуговує популярна серед студентів Всеукраїнська

науково-практична конференція «Лешко-Попелівські студії» з темами «1025 річчя хрещення Київської Русі – історичне, морально-етичне і духовне значення» (2013 р.), «Молодіжний волонтерський рух: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (2014 р.), «Українська історія крізь призму медицини: люди та навчальні заклади» (2015 р.), «Гуманістична місія медицини в Україні та світі» (2016 р.). У конференціях беруть участь студенти з усіх вищих медичних навчальних закладів України. За результатами конференції завдяки фінансовій підтримці ректорату для студентів безкоштовно видаються збірки наукових матеріалів.

За відгуками студентів вкрай цікавим для них є культурно-просвітницький проект «Зустріч», в рамках якого до Академії запрошуються відомі в країні особистості або ж представники установ, до яких у студентів виникли питання. Так, наприклад, у лютому 2016 року в стінах Академії в рамках проекту відбулася зустріч студентів з видатним українським дослідником, доктором історичних наук, професором, деканом історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Світленком Сергієм Івановичем. Тема зустрічі «Топонімічна реформа у місті: досвід, стан, перспективи» виявилася дуже актуальною, інформаційно-наповненою, цікавою і своєчасною, що викликало у студентів значну зацікавленість і сприяло жвавій дискусії.

У березні 2016 року у межах проекту «Зустріч» відбулася презентація моніторингової групи патрульно-постової служби для вітчизняних і іноземних студентів Академії. Представники поліції розповіли про реформи і майбутню діяльність поліції, правила безпеки та самооборони, а також відповіли на численні запитання студентів.

Формуванню соціально значущої ініціативності сприяє залучення студентів до волонтерських ініціатив. Волонтерські ініціативи спрямовані на опікування знедоленими дітьми у дитячих будинках і лікарнях, на допомогу людям похилого віку, ветеранам, соціально незахищеним людям, воїнам АТО. Студенти-волонтери надають активну допомогу по догляду, проводять збір коштів на придбання засобів гігієни, іграшок для дітей-інвалідів, виступають з концертами до Дня Святого Миколая, Новорічних і Різдвяних свят, до Міжнародного Дня захисту дитини, до Дня Перемоги, до Дня людини похилого віку. На всіх факультетах академії діють волонтерські організації, серед них такі відомі як благодійна організація «Надія» І медичного факультету, благодійний центр «Паросток» та благодійне об'єднання «Джерело», що на II медичному факультеті.

В обласній лікарні імені Мечникова та воєнному шпиталі студенти Академії регулярно підтримують поранених військових з зони АТО. До кожної палати, окрім листівок, зроблених власноруч, та солодощів, вони намагаються внести надію та спокій, і натомість відібрати часточку горя та страждання.

Особливої уваги заслуговують донорські ініціативи. Так, приміром, у лютому 2017 року протягом одного дня студенти здали 25 літрів крові на

потреби обласного воєнного шпиталю.

Волонтерська діяльність викладачів і студентів академії відзначена подякою голови Всеукраїнського союзу громадських об'єднань учасників бойових дій, ветеранів військової служби та учасників АТО «Всеукраїнський союз», генерал-полковником В.М.Палієм.

Благодійна організація «Добро-дітям!», створена за ініціативою III медичного факультету, свою волонтерську діяльність здійснює в КЗ «Дніпровський спеціалізований дитячий будинок дитини» ДОР. Силами студентів та викладачів систематично (2-3 рази на рік) організовується передача медикаментів та гуманітарної допомоги дітям-сиротам, здійснюється допомога у господарчих роботах. Робота організації неодноразово була відзначена подяками головних лікарів та завідувачів відділень цих закладів.

Студентами-стоматолагами проводяться регулярні інформаційно-просвітницькі лекції в молодших класах міських шкіл на тему «Здоров'я порожнини роту».

Традиційно протягом року земляцтва іноземних студентів беруть активну участь у здійсненні волонтерської діяльності: поздоровляють дітей Дніпровського дитячого будинку №1 з Новорічними святами; міській дитячій лікарні №6 подарували професійний інгалятор, придбали теплі ковдри і медичні препарати для бійців, постраждалих в зоні АТО. Також за ініціативою іноземних студентів і за підтримки кафедри педіатрії 3 та неонатології до Дня Святого Миколая в міську дитячу клінічну лікарню №6 було передано медичне обладнання: пульсоксиметри, дитячі тонометри, компресійні інгалятори та ваги для новонароджених і, звісно, солодкі подарунки та іграшки.

З метою інформування населення та протидії поширенню хвороби напередодні всесвітнього дня боротьби з туберкульозною інфекцією, щорічно у березні, проводиться волонтерська акція. Студенти Академії роздають інформаційні буклети на вулицях міста, в освітніх закладах. Інформацію для буклетів готує колектив кафедри фтизіатрії разом із студентами.

Студенти Академії багаторазово брали участь у суботниках як міського рівня, так і власно ініційованих студентами з прибиранням, в тому числі, і прилеглих до гуртожитків територій.

Культурне дозвілля наших студентів наповнюється завдяки спільним з викладачами відвідуванням театрів, музеїв, розважальних центрів міста. На кафедрі гуманітарних наук відкрито творчу майстерню з декупажу. Тим самим популяризується інтелектуальне та змістовне дозвілля.

Студентські роки надають можливість набути досвід не тільки у навчанні. Кожен студент Академії може удосконалити свої здібності, навчитися вокальному мистецтву, художньому читанню, танцям в Студентському клубі. Наші творчі колективи, серед яких ансамбль бального танцю «Каскад», танцювальна група «Flash Dance», вокальна студія

«Паприка» , народний ансамбль «Дніпровські зорі», вокальна група «Академіки», студія сучасного танцю «Ерідан», шоу-балет «Екскурс», танцювальна студія «Dancefeet», вокальна група «Шарм», секція східного танцю, завжди з радістю чекають на студентів.

На особливу увагу заслуговує виховна робота з іноземними студентами. В академії діє багатогранна система для реалізації творчого потенціалу іноземних студентів з 52 країн світу. Свого часу були створені земляцтва іноземних студентів задля оптимізації системної роботи.

Творчий фонд номерів художньої самодіяльності іноземних студентів є настільки цікавим, що на них створився певний попит з боку міжнародних фестивалів, серед них: гала-концерт Міжнародного фестивалю «Зірка» (18.12.2015 р.), міжнародний фестиваль-конкурс «Дні Європи» (травень 2016 р.), III міжнародний проект «Єдина країна – єдина родина» (травень 2016 р.), за участь в яких наші іноземні студенти і голова студентського клубу отримали нагороди.

Завдяки зусиллям кафедри мовної підготовки іноземні студенти щорічно беруть участь у Міжвузівському конкурсі декламаторів «Весна, любов, поезія», Міжнародній конференції «Не можна любити народів інших, коли ти не любиш Україну». Крім того на базі кафедри вже багато років поспіль організовуються фестиваль «Дружба народів», проводиться святкування традиційних українських свят.

Дуже вдалим кроком для підтримки мотивації у навчальних і творчих проявах іноземних студентів є видання буклетів «Найкращі іноземні студенти Дніпропетровської медичної академії».

Активним учасником гуманітарно-виховної роботи Академії є лабораторія психофізіологічних досліджень. Завдяки зусиллям її співробітників студенти отримують індивідуальні консультації з питань адаптації у соціальному середовищі, рекомендації щодо особистого ритму навчальної діяльності, якості засвоювання учбового матеріалу та вибору майбутнього медичного фаху з урахуванням своїх психофізіологічних показників; проводяться тренінги розвитку комунікативних навичок та підвищення самооцінки; психологічна допомога надається студентам, які готуються до виступів на наукових конференціях з метою подолання страху виступу перед великою аудиторією.

Традиційно активно ініціювали заходи органи студентського самоврядування. За ініціативою Ради студентів, кожний першокурсник на початку навчального року має можливість ознайомитись із «Щоденником першокурсника», який є своєрідним путівником студентського життя, в якому вміщено коротенькі довідки про академію, факультети, особливості навчально-виховного процесу, необхідну довідкову інформацію. Успішно функціонують й електронні ресурси Ради студентів.

Участь у міському студентському конкурсі «Студентська республіка – 2016», що відбувся на Монастирському острові, принесла Академії срібло. Перемога у театральній презентації «Боллівуд», перемога в конкурсі дебатів.

Капітан команди студентів ДМА Вадим Кіблик приніс перше місце на битві ді-джеїв! За загальним заліком студенти Академії посіли почесне II місце серед інших внз міста.

Завдяки зусиллям Ради студентів функціонують Літературний клуб, клуб «Дебати», студентське телебачення «DMA online», проводяться такі акції як «Обміняй цигарку на цукерку», «Буккросінг в академії», організація пошти для закоханих до Дня Святого Валентина, «Щасливі дрібнички» з нагоди Міжнародного дня щастя, «В здоровому тілі здоровий дух» тощо.

Сьогодні, як ніколи, в основі навчального процесу необхідно активізувати педагогічний підхід, який передбачає поєднання навчальних і виховних методик. Ми, викладачі, мусимо усвідомлювати, що кожен науково-педагогічний працівник академії має бути педагогом незалежно від того, яку навчальну дисципліну він викладає і в якій науковій сфері працює. При цьому слід враховувати, що головний метод виховання – це власний приклад.

Виходячи з цього, до основних завдань з виховної роботи, які й надалі ставить перед собою Академія, належать:

- заохочення студентської молоді до соціальних, інтелектуальних та творчих ініціатив;
- підтримка та сприяння волонтерським проектам;
- створення умов для популяризації кращих здобутків національної культурної і духовної спадщини, підтримки професійної й самодіяльної творчості;
- сприяння спортивній і фізичній підготовці, спрямованій на утвердження здорового способу життя;
- вивчення потреб молоді, зокрема шляхом проведення
- соціологічних досліджень.

УДК 94(477) «1918»

О.О. Поплавський

Дніпровський державний аграрно-економічний університет
**100 РОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ЧАСИ ЗМІНЮЮТЬСЯ,
ПРОБЛЕМИ ЗАЛИШАЮТЬСЯ**

*У статті проаналізовані рішення II Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, селянських та солдатських депутатів, спрямованих на трансформацію радянської форми державності УНР в умовах підписання Брестського мирного договору. **Ключові слова:** з'їзд, радянська УНР, влада, більшовики, резолюція.*

*В статье проанализированы решения II Всеукраинского съезда Советов рабочих, крестьянских и солдатских депутатов, направленных на трансформацию советской формы государственности УНР в условиях подписания Брестского мирного договора. **Ключевые слова:** съезд, советская УНР, власть, большевики, резолюция.*

*The article analyzed decision II All-Ukrainian Congress of Soviets of Workers, Peasants and Soldiers' Deputies, aimed at the transformation of the Soviet form of statehood UPR in terms of signing the Brest peace treaty. **Keywords:** Congress, the Soviet UPR power, the Bolsheviks resolution.*

Сьогодні, в умовах переосмислення української історії, зусилля багатьох вітчизняних науковців зосереджені на проблематиці революційних подій і

державотворчих процесів в Україні у 1917 – 1921 рр. Актуальність обраної теми пояснюється тим, що особливості розвитку сучасної України, події на Донбасі, гібридна війна Росії по відношенню до нашої країни, її політика до так званих «народних республік», які з'явилися не без участі кремлівських ляльководів в окремих районах Донецької і Луганської області у 2014 р., дуже нагадують події сторічної давнини на Півдні України. Серед подій того часу II Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та солдатських депутатів залишається поза належного інтересу дослідників.

Боротьба за державну незалежність, яка вилілась у кровопролитну війну, була логічним продовженням Української національно-демократичної революції. Для молоді української держави війна виявилась непосильною справою. Демократична Центральна Рада не була до неї готова, тоді як більшовики вважали війну одним із засобів боротьби за владу. Конфлікт автономної УНР з новим імперським центром в особі більшовицької радянської Росії мав особливо гострий і драматичний характер. Проголошення IV Універсалу про державну незалежність УНР давало можливість молодій республіці проводити незалежну зовнішню політику.

На початку березня 1918 р. радянська Росія змушена була підписати мирний договір у Брест-Литовську з державами Четверного союзу. Згідно з ним радянська Росія припиняла бойові дії проти центральних країн та їх союзників, тобто і УНР; близько 1 млн. кв. км західних територій колишньої Російської імперії окупувались військами країн Четверного союзу. Крім того, Росія сплачувала Німеччині контрибуцію. Оскільки за умовами договору війська радянської Росії не могли перебувати на території УНР та продовжувати боротьбу з Центральною Радою, то головний тягар цих бойових дій було перекладено на декілька маріонеткових радянських квазідержавних утворень, які були ніяк не пов'язані між собою, але мали єдиний керівний орган – Раднарком радянської Росії і ЦК РСДРП(б) (з березня 1918 р. – РКП(б). – *Авт.*) – це так звана «радянська УНР» на чолі з Народним секретаріатом із центром у Києві (потім, послідовно, у Полтаві, Катеринославі, Таганрозі); Донецько-Криворізька республіка на чолі з Раднаркомом із центром у Харкові, Радянська соціалістична республіка Тавриди із центром у Сімферополі, Одеська радянська республіка із центром в Одесі. Незважаючи на те, що влада керівних органів цих «республік» була малоефективною і маловпливовою, завдяки їх існуванню було можливо подавати пряму агресію більшовицької Росії проти УНР як громадянську війну між українцями, використовувати ці осередки «радянської державності» як плацдарм для подальшої окупації решти України. Республіки таємно отримували значну матеріальну та військову підтримку від більшовицької Росії а єдиним завданням, яке на них покладалося, було забезпечення максимально швидкого вивезення з України на схід продовольства і матеріальних цінностей.

Брестський мирний договір визначив долю радянської влади в Україні. Вступ у середині лютого в Україну австро-німецьких військ вимагав

термінового скликання II Всеукраїнського з'їзду Рад для зміцнення диктатури пролетаріату, перегрупування та об'єднання сил більшовиків у боротьбі проти зовнішнього ворога. Крім того, з'їзд мав відповісти на ряд пекучих проблем міжнародного і внутрішньополітичного характеру: про позицію уряду радянської республіки до Брестського миру і його наслідків для України та її відносини з радянською Росією; про конкретизацію і здійснення декрету про землю; про подолання величезних труднощів господарського будівництва; про поповнення і остаточне оформлення вищих органів радянської влади, визначення їх компетенції.

Враховуючи ситуацію місцем проведення з'їзду був обраний Катеринослав. На той час в місті перебували члени Народного секретаріату та ЦВК Рад радянської УНР, які прибули в Катеринослав 9 березня з Полтави. Газета «Наше слово» (орган УСДРП. – *Авт.*) з цього приводу дуже іронічно писала: «... на муравйовських багнетах і через море крові перейшла й Цікука (Центральний Исполнительный Комитет Украины (рос.). – *Авт.*) в Київ. Але довго не посиділа там (чи не зручно довго сидіти на багнетах, чи побачивши другі багнети, не захотіла пересідать), і от поїхала собі до дому в Харків. Але Харків що до республік виявився плодовитим, і новонароджена Донецько-Криворізька республіка не пустила на свою територію старшої своєї сестри Цікуки. Через це сердешна Цікука поїхала до «добродушних хохлів» в Полтаву. Але там чогось їй не сиділось, і вона рушила до нас в Катеринослав» [4].

Яким чином точилися дискусії у місті напередодні з'їзду ядро демонструє стаття в тієї ж газеті, яка описує хід роботи пленуму Ради робітничих та солдатських депутатів м. Катеринослава 10 березня 1918 р.: «З початку виступив Народний Секретар Української Народної Республіки – Люксембург (В. Люксембург – народний секретар у судових справах. – *Авт.*). Він нам пояснив, поскільки то важний буде у цю п'ятницю Всеукраїнський Совітський з'їзд, які його завдання і які він матиме наслідки. З'їзд цей остаточо скаже своє слово і відносно оборони совітської влади на Україні. Вони, Народні Секретарі, і зараз згоджуються підписати мир, котрий заключила «предательская буржуазная» Рада і навіть піти на уступки, аби тільки німці скостили 6-й пункт з умов договору з Народними Комісарами про вивід із України російських військ та красної гвардії.

Ми весь час кидали запитання й репліки, бо нам надзвичайно цікаво було знати, а на які ж саме уступки згодяться піти народні секретарі, себто, наскільки вони згодяться пересунути кордон і стерти його в деяких економічних відносинах. Але нам високий гість пояснив, що на зборах треба мовчати, бо потім ми матимемо слово. Ми повірили, тим більше, що сам председатель (І. Квірінг. – *Авт.*) був у надзвичайно доброму настрої. Та потім звичайно каюлись, бо слова нам не дали і навіть не дали зробити і запитання.

А все ж таки, дехто з соглашателів (вони ж «саботажники») устигли (ближче сидять!) спитати, між іншим і про те, як то народні секретарі, не

визнаючи самостійності України, хочуть заключити самостійно мир з Німеччиною та Австро-Угорщиною? Відповіді на це запитання теж не одержали.

Виступив другий народний секретар тої ж самої Української Совітської Республіки п. Мартьянов (Я. Мартьянов – народний секретар пошти і телеграфу. – *Авт.*) і зразу ж заявив: «Всякий из вас превосходно знает, что дважды два четыре». Ми дійсно всі, да не тільки ми, а й «соглашателі», і навіть більшовики, й напевне ліві с.-р. знали це, але одно діло, коли ми були ще хлопчиками й чули це у школі, а друге, коли це чуєш у Совіті да ще від такого високого гостя. Знали і ждали, коли ж воно буде «дважды два». І де ж саме воно буде «чотири».

Але скоро воно вияснилося! Розказавши нам про успіхи совітських військ в боротьбі з гайдамацькими бандами, про те, що взяті совітськими військами Знаменка і Ромодан, що за Ромоданом близько Дарниця, а там уже Київ, через що петлюро-гайдамаки трясуться у Києві і тікають звідти, – він обурено заявив: «Я дивуюся тому, що тут у Совіті так сміло виступають гайдамаки, і що ви до цього часу їх не приборкали! Але це не надовго! Їм не доведеться, не діждуться того, щоб нас, рабоче-крестьянское правительство, ширнуть ножом в спину!». Ми звичайно слухали і мовчали, бо що ж можна відповісти на таке!?» [4].

Така реакція на виступи ««високих» прибуд (гастрольорів)», як вони були названі в статті, пояснює настрої у місті напередодні з'їзду. Вже під час проведення II Всеукраїнського з'їзду Рад в Катеринославі пройшла значна демонстрація представників українських політичних партій, спрямована проти радянської влади з гаслами «Хай живе Українська Народна Республіка!»[6].

II Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів проходив 17 – 19 березня 1918 р. у приміщенні Зимового театру (сьогодні – Дніпровський академічний театр драми і комедії. – *Авт.*) м. Катеринослава. На з'їзд прибуло 964 делегати: більшовиків – 401; співчуваючих їм – 27; російських та українських лівих есерів (Партія лівих соціалістів-революціонерів, Українська партія соціалістів-революціонерів, із співчуваючими) – 414; лівих Української соціал-демократичної робітничої партії – 13; позапартійних – 82 та ін. [2]. На момент завершення роботи з'їзду кількість делегатів перевищувала 1250. До президії увійшли 4 більшовики, 5 російських лівих есерів, 1 український лівий есер. З'їзд розглянув питання про поточний момент (ставлення до Української Центральної Ради, війни та миру); про організацію військових сил; про Україну та РСФРР; земельне питання; фінансове питання; доповідь Народного Секретаріату й ЦВК; організаційні питання і вибори.

Попри гостру міжфракційну боротьбу більшовики, які не мали переваги на з'їзді, спираючись на ліві елементи з інших партій, домоглися проведення своїх рішень. Перше засідання 18 березня на з'їзді стало ареною гострої боротьби більшовиків з лівими есерами у питанні про ставлення до

Брестського миру. Незважаючи на позицію лівих есерів, які намагалися зірвати прийняття більшовицької резолюції, з'їзд схвалив підписання Радянською Росією мирного договору у Бресті, заявивши в резолюції, прийнятої з цього питання на вечірньому засіданні того-ж дня, що попри надзвичайно скрутне становище, у яке ставить Українську Радянську республіку підписання Брестського договору, трудящі України, «щоб зберегти можливість вільно розвивати завоювання соціалістичної революції... готові підписати навіть ті найтяжчі умови, які нав'язуються Україні мирним договором Центральної ради з Австро-Німеччиною, але за обов'язкової умови повного невтручання Австро-Німеччини у внутрішнє життя України та виведення австро-німецьких військ зі всіх частин України» [2]. За підсумками голосування щодо Брестського миру, підписаного більшовиками, делегати з'їзду 420 голосами проти 290 відхилили пропозицію лівих есерів про його невизнання [8, с.23].

Отже, з'їзд повністю підтримав оприлюднену 16 березня 1918 р. на IV Всеросійському Надзвичайному з'їзді Рад декларацію ЦВК Рад України, у якій ратифікація Брестського «розбійного «мирного» договору» визнавалась як необхідна для «закріплення соціальних завоювань Жовтневої революції і збереження радянської влади, як вогнища революції всесвітньої». У цієї же декларації ЦВК Рад України висловив тверду впевненість, що умови Брестського договору ненадовго насильно відривають Україну з «загальнорадянської федерації», а тому, внаслідок неминучої перемоги українського, російського та світового пролетаріату, Україна скоро знову буде членом «єдиної соціальної федерації».

Також в резолюції «Про політичний момент» засуджувалася політика Української Центральної Ради, містилися заклики до боротьби за повсюдне встановлення влади Рад та виведення австро-німецьких військ з території України. Незважаючи на те, що представники лівого крила українських партій пропонували пошуки компромісу з УЦР із метою консолідації сил, більшість не підтримала їхніх пропозицій. В проекті резолюції з поточного моменту, яку підготували представники УСДРП, було запропоновано після заключення перемир'я негайно приступити до мирних переговорів з центральними державами, до складу яких повинна входити й Центральна Рада. При цьому, умовами таких переговорів повинні бути: визнання мирного договору підписаного 27 січня (9 лютого) 1918 р. між УНР і Німеччиною та її союзниками; вивід німецьких військ з території України; негайне скликання Всеукраїнського з'їзду робітничих та селянських депутатів у Києві загальною комісією, створеної на паритетних началах ЦВК та Центральною Радою [11, с.152]. Коли представник УСДРП І. Мазепа виступив з подібними пропозиціями, в залі пролунали крики «Геть», а самого депутата прогнали з трибуни [10, с.32]. «Трудящі України ні при яких умовах, – наголошувалось в резолюції, – не визнають у своїй країні буржуазної влади ні в центрі, ні в окремій місцевості і будуть вести боротьбу за відновлення влади Рад повсюди, де вона була знищена, рішуче чинити

опір імперіалістичним загарбникам шляхом організації Червоної Армії, партизанської боротьби, страйків, несплати податків та усіма іншими засобами, які є у розпорядженні робітників та селян»[5, с.51].

З'їзд прийняв резолюцію «Про організацію військових сил», яка зобов'язала делегатів «по поверненню на місця розгорнути в кожному місті та селі «роботу» зі створення міцної робітничо-селянської Червоної Армії»[3]. Відповідно до прийнятої резолюції червоногвардійські загони, загони колишньої російської армії, військові частини і загони радянських республік повинні були зводитися в п'ять армій чисельністю по 3–3,5 тис. чоловік. По суті, ці армії були бригадами з обмеженими можливостями, але вони повинні були стати організованою боєздатною силою, здатною затримати просування військ Німеччини та Австро-Угорщини, захистити радянські органи влади, дати можливість провести евакуацію державних цінностей, хліба, вугілля, військового майна. Виконувати цю задачу повинен був Народний секретаріат військових справ України на чолі з Є. Нероновичем разом з верховним головнокомандуючим військами радянської Української Народної Республіки В. Антоновим-Овсієнко. До речі, останній підкорявся тільки наказам Раднаркому Радянської Росії, до складу якого він також входив.

З урахуванням умов Брестського договору на з'їзді були прийняті постанови про державний устрій України, яка проголошувалася самостійною, незалежною від РСФРР республікою. Як відомо, за договором, досягнутим 3 березня 1918 р. центральними державами і радянською Росією, уряд РСФРР зобов'язався визнати Центральну Раду, заключити з нею мир, вивести з України війська, розірвати федеративні зв'язки з Україною. З'їзд, оголосивши Україну незалежною федеративною радянською республікою, в резолюції «Про державний устрій» наголосив, що взаємини між радянською Україною та РСФРР залишаються колишніми, а український народ продовжить свою боротьбу за відновлення радянської влади на Україні та об'єднання з радянською Росією. Для досягнення домовленості про форму взаємин між РСФРР та радянською Україною було вирішено наприкінці березня 1918 р. направити в Москву (уряд радянської Росії знаходився там з 12.03.1918 р. – *Авт.*) надзвичайне повноважне посольство ЦВК Рад України на чолі з народним секретарем закордонних справ М. Скрипником. Така делегація у складі М. Скрипника, народного секретаря народної освіти М. Врублевського, народного секретаря внутрішніх справ Ю. Коцюбинського наприкінці березня 1918 р. дійсно прибула у Москву, де 3 квітня взяла участь у засіданні Раднаркому радянської Росії. На цьому засіданні була прийнята одностайна постанова, що визнавала Народний Секретаріат і незалежність радянської УНР. Але створена В. Леніним компартійно-державна система передбачала зосередження реальних важелів влади в єдиному центрі. При цьому органи влади та управління будь-якої з так званих «радянських республік», створених на національних окраїнах колишньої імперії, розглядались як знаряддя колонізаційної або

централізаторської політики. Найбільш відверто відношення Москви до «радянського державотворення» в Україні виразив народний комісар у справах національностей Й. Сталін під час розмови по прямому проводу з головою ЦВК Рад України В. Затонським 4 квітня 1918 р.: «... Ми всі тут такої думки, що Цекук (ЦВК Рад України – *Авт.*) повинен, просто морально зобов'язаний залишити Таганрог та Ростов. Задосить гратися в Уряд та Республіку, мабуть, вже вистачить, час кинути гру. Прошу передати копію цієї записки надзвичайному комісару Серго, Донському ревкому та Цекук»[12]. На той час керівні органи радянської УНР перебували в Таганрозі, оскільки наступ австро-німецьких військ продовжувався (м. Таганрог входило до складу УСРР до лютого 1924 р., потім було передано РСФРР. – *Авт.*)

Така позиція російського наркома обурила М. Скрипника. 6 квітня 1918 р. він від імені української делегації направив до Раднаркому та Всеросійського ЦВК заяву, в якій було підкреслено: «Ми повинні заявити найрішучіший протест проти виступу Наркома Сталіна. Ми повинні заявити, що ЦВК Рад України й Народний Секретаріат як спонукання до своїх дій мають не те чи інше ставлення того чи іншого НАРКОМА Російської Федерації, а волю трудящих мас України, що викладена в постанові II Всеукраїнського з'їзду Рад. Заяви, схожі на викладені Наркомом Сталіним, спрямовані на підриг радянської влади в Україні й не можуть бути сприйняті з боку представника Радянського уряду сусідньої Республіки. Трудящі маси України ведуть свою боротьбу зі своєю буржуазною контрреволюцією незалежно від того чи іншого рішення Раднаркому Російської Федерації, а підривається радянська влада в Україні зараз багнетами німецьких військ. І якщо хтось наслідують назвати боротьбу української трудящої маси грою, яку час кинути, то власне самі маси України думають інакше й ті делегації, що звертаються до нас навіть із окупованих німцями місцевостей України, підтверджують це, як і та боротьба, що ведеться нашими військами. Дружні стосунки, до яких долучилася Рада Народних Комісарів Російської Федерації по відношенню до Української Республіки, потребує недопущення заяв, скерованих на підриг радянської влади в Україні й спрямованих на користь ворогів українських трудящих мас.

Окремі групи та частини Російської Федерації, що від неї відколюються (Крим, Дон і т. д.), зараз пропонують Українській Народній Республіці утворити Південну Радянську Федерацію. Але Народний Секретаріат завжди намагався об'єднати для боротьби з Центральною Радою трудящі маси місцевостей, на які накинула оком ця Центральна Рада, що зовсім не має на меті долучити в свою боротьбу Російську Федерацію або її окремі частини.

Щодо вимог Наркома Сталіна, щоби Народний Секретаріат України залишив Таганрог, ми лишень підкреслимо, що Таганрог є частиною території Української Народної Республіки і тільки населення цієї території може вирішити, до якої саме Радянської Федерації воно бажає належати: до Російської чи до Української.

Згідно з вище викладеним просимо Уряд Російської Федерації зробити відповідні роз'яснення відносно заяви Наркома Сталіна і тим унеможливити наслідки його заяви, котрі так шкідливо можуть вплинути на боротьбу трудящих мас України за соціалізм.

Надзвичайне повноважне посольство Української Радянської Соціалістичної Федеративної Республіки» [13].

З'їзд формально об'єднав всі радянські республіки, які були створені на території України, в єдину «федеративну радянську республіку, яка об'єднує всі радянські утворення – вільні міста і республіки, як автономні частини Української Федеративної Радянської Республіки» [1, с.71–72]. При цьому з'їзд не торкався питання про доцільність існування в радянській Україні автономних територіальних радянських утворень.

З питання про землю II Всеукраїнський з'їзд Рад прийняв «Тимчасове положення про соціалізацію землі», яке відтворювало з незначними змінами ухвалений 27 січня 1918 р. Всеросійським ЦВК «Закон про соціалізацію землі», і доручив ЦВК Рад України розробити та оприлюднити декрети про 8-годинний робочий день і робітничий контроль, а також маніфест «До українського народу» та відозву до австро-німецьких солдатів окупаційних військ. Стосовного земельного питання II Всеукраїнський з'їзд Рад прийняв рішення, які заклали стійкий фундамент під майбутнє торжество влади більшовиків в Україні. Делегати схвалили проект соціалізації землі, скасували виплату 100 млн. золотих руб. орендної платні на селі, запланували передачу селянам 23 млн. десятин землі, 3,5 млн. голів великої рогатої худоби та коней із поміщицьких та куркульських господарств. Для 600 тис. безземельних господарств передбачалося виділити по 5–6 десятин на двір, а це збільшувало наділи удвічі для двох млн. господарств. Цим рішенням радянська влада повністю переграла Центральну Раду, тому остаточна ліквідація останньої було тільки питанням часу. Українське село очікувало радикальної аграрної реформи, а Центральна Рада годувала його обіцянками та всіляко затягувала з рішенням цього питання [9, с.285–286].

З'їзд обрав новий склад ЦВК Рад України у складі 102 членів. При цьому з'їзд дозволив політичним партіям самим визначити персональний склад їх фракцій в ЦВК, викликати і замінити своїх представників в цьому органі. Партія більшовиків отримала 47 місць, українські та російські ліві есери – 49 місць, ліві українські соціал-демократи – 5 місць, Польська партія соціалістів («лівиця») – 1 місце. У Президії ЦВК, обраній II Всеукраїнським з'їздом Рад, були представлені 3 більшовика, 4 лівих есери і 1 лівий соціал-демократ. ЦВК Рад України очолив більшовик В. Затонський. Після II Всеукраїнського з'їзду Рад було обрано новий склад Народного секретаріату, до якого увійшли 9 більшовиків і 2 українських соціал-демократів. Головою радянського українського уряду став більшовик М. Скрипник.

Аналіз підготовки та ходу з'їзду, рішень, які були прийняті під час його засідань, дозволяють зробити деякі висновки. По-перше, формальне визнання

державної незалежності радянської УНР не мало ніяких політико-правових наслідків. Україна продовжувала управлятися з центру через Раднарком і ЦВК РСФРР, а також через РКП(б), що залишалась унітарною централізованою партією. По-друге, більшовики, декларуючи самовизначення націй аж до відокремлення, насправді підпорядковували свою діяльність створенню унітарної жорстко централізованої держави – бази майбутньої світової комуністичної революції. Російські шовіністи були в принципі проти української державності і тому не були готові визнавати Україну навіть формально. Вони сприйняли вимушене визнання радянською Росією незалежності УНР з жахом розуміючи, що цим дано початок створенню української державності. Формуючи радянський апарат на Україні, визнаючи державну незалежність радянської УНР більшовики не мали наміру будувати тут суверенну державу. Лише втручання у двосторонні відносини третьої сили – Німеччини та Австро-Угорщини дозволило Україні на деякий час формально зберегти свою державну незалежність. Для більшовиків рішення II Всеукраїнського з'їзду Рад було вимушеним тимчасовим тактичним кроком. Коли зовнішні обставини змінилися, більшовики з легкістю відкинули всі свої рішення. Вже у лютому 1919 р., коли радянські війська широким фронтом наступали на Лівобережній Україні, центральний орган більшовиків газета «Правда» писала про Україну як про «тимчасово відчужену частину єдиної країни» [7]. По-третє, рішення II Всеукраїнського з'їзду Рад ще раз продемонстрували, що в умовах глибокої економічної та політичної кризи, невирішеності соціальних та економічних проблем, відсутності буржуазно-демократичних реформ з боку Центральної Ради розширювалася і зміцнювалася база для більшовицької ідеології в Україні. По-четверте, відносно демократичний результат виборів нового складу ЦВК та призначення Народного секретаріату пояснюється тим, що у політичній обстановці, яка склалася напередодні з'їзду, більшовики були вимушені миритися з подібним політичним плюралізмом.

Бібліографічні посилання:

1. Большевистские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти (ноябрь 1917 – апрель 1918 гг.): Сб. документов и материалов. – К.: Госполитиздат Украины, 1962. – 214 с.
2. Вестник Украинской Народной Республики. – 1918. – 19 марта.
3. Весник Украинской Народной Республики. – 1918. – 20 марта.
4. «Високі гості з Цікуки в Катеринославському Совіті роб. і солдат. деп.» // Наше слово. – 1918. – 16 (3) березня.
5. **Кихтев С.П.** Октябрьская революция и первые социалистические преобразования в Донецко-Криворожском бассейне. / С.П. Кихтев. – К.: ИПЛ, 1969. – 155 с.
6. **Майоров М.М.** На путях к I съезду КП(б) У / М.М. Майоров // Летопись революции. – 1928. – №4.
7. Правда. – 1919. – 26 февраля.
8. Резолюції Всеукраїнських з'їздів Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. – Х.: Пролетарій, 1932. – 223 с.
9. **Семенченко В.И., Радченко Л.А.** История Украины с древних времен до наших дней, изд. 2-е, исправленное и дополненное. / В.И. Семенченко, Л.А. Радченко. – Х.: Горсинг, 1999. – 480 с.
10. **Супруненко Н.И.** Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920) / Н.И. Супруненко. – М.: Наука, 1966. – 455 с.
11. Українська революція 1917 – 1921 рр. на Придніпров'ї / Державний архів

Дніпропетровської області; уклад. Ю.Г. Пахоменков, Н.Л. Юзбашева; ред. Н.Л. Юзбашева. – Дніпро: Ліра, 2016. – 372 с.

12. ЦДАВО України. – Ф. – 1. – Оп. 1. – Спр. 7в, частина 1. – Арк. 64 – копія

13. ЦДАВО України. – Ф. – 1. – Оп. 1. – Спр. 7в, частина 1. – Арк. 57 – копія

УДК: 378.18

В.В. Білополий*, В.І. Лазаренко**

*Придніпровська Державна Академія Будівництва та Архітектури**

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара***

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ПРОФЕСІЙНОГО ТА ЖИТТЄВОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

*В статті теоретично обґрунтована та презентована практична програма психолого-педагогічної підтримки професійного та життєвого самовизначення студентів засобами інтерактивних технологій, а саме, організаційно-діяльнісних ігор, що здійснюється психологічною службою ВНЗ. **Ключові слова:** студенти, психолого-педагогічна підтримка, професійне та життєве самовизначення, інтерактивні технології, організаційно-діяльнісні ігри.*

*В статье теоретически обоснована и презентована практическая программа психолого-педагогической поддержки профессионального и жизненного самоопределения студентов посредством интерактивных технологий, в частности, организационно-деятельностных игр, которые осуществляются психологической службой ВНЗ. **Ключевые слова:** студенты, психолого-педагогическая поддержка, профессиональное и жизненное самоопределение, интерактивные технологии, организационно-деятельностные игры.*

*In the article the practical programme of psychological and pedagogical support of students` professional and life self-determination by means of interactive technologies and organizational and activity games carried out by the psychological service of a higher educational establishment, in particular, is theoretically substantiated and presented. **Key words:** students, professional and life self-determination, interactive technologies, organizational and activity games.*

Актуальність. Досить складна проблема – це підготовка нових поколінь інтелігенції та еліти. Їх матір'ю мають бути не лише держава, а й окремі галузі суспільного життя – освіта, культура, наука, техніка в класичному їх розумінні. Стан вихователів стовідсотково відтвориться в учнях. Отож починати думати про майбутню інтелектуальну еліту українського суспільства потрібно з державницького підходу до розвитку науки, освіти, культури, техніки, формування основ їх взаємодії, взаємодоповнення.

Особливий інтерес має бути до молоді людини – студента, якому на роду написано стати інтелігентом. Європейські виклики України, безумовно, глибоко зачіпають всі складові освітньої галузі, вимагають її демократизації, де студентство розглядається як партнер. Молодь є найменш консервативною за своїми ціннісними орієнтирами соціальною верствою населення, найбільш чутливо реагує на соціальні зміни, їй притаманне негативне ставлення до порушення демократичних норм, законів, моральних принципів. Можна з повним правом вважати молодь, особливо студентство, «соціальним нервом суспільства». Слід зазначити, що державницьким структурам, колективам вищих навчальних закладів потрібно визначитись яким чином досягти того,

щоб об'єкт виховання був як мінімум фізично, розумово, культурно, духовно, морально здоровою людиною. Проблематичним також в сучасних умовах стає відбір «кандидатів» в еліту, особливо у зв'язку з поступовим наростанням різниці в організації життя у місті та селі. Тому можливість пошуку має враховувати необхідність створення умов для самовдосконалення в усіх регіонах України. У ХХІ столітті діалогічна культура стає новим світоглядом людини і, відповідно, основою досягнення демократичної моделі розвитку сучасного суспільства. Освіта, орієнтована на створення умов для повного розвитку потенціалу особистості (індивідуальності), здатної відповідати на «виклики» сучасного суспільства, можлива, якщо у її основі – діалогічна культура викладання та засвоєння знань [7, 146]. Це вказує на те, що вирішальною умовою успішної взаємодії та спільної роботи викладача і студента є організація вузівського навчання на основі діалогу. Саме розвиваюча освіта на основі діалогу забезпечує розвиток особистості (індивідуальності), яка здатна жити, творити та саморозвиватися. Така освіта в ідеалі передбачає діалогічність як невід'ємну характеристику і змісту, і технологій засвоєння професійних знань [7, 148].

Постановка проблеми. Проблема професійного самовизначення молоді посідає важливе місце у педагогіці та психології, оскільки стосується вирішального моменту у життєвому становленні особистості. Професійне самовизначення особистості – складний і тривалий процес, що охоплює значний період життя. Його ефективність, як правило, визначається ступенем узгодженості психологічних можливостей людини з вимогами та змістом професійної діяльності, а також сформованістю у особистості здатності адаптуватися до мінливих соціально-економічних умов у зв'язку зі своєю професійною кар'єрою. Процес професійного самовизначення включає розвиток самосвідомості, формування системи ціннісних орієнтацій та мотиваційного компоненту, моделювання свого майбутнього, побудову еталонів у вигляді ідеального образу професіонала.

Особливої актуальності професійне самовизначення набуває у студентські роки. У зв'язку з цим, центральним і досить складним завданням сучасних вишів є формування в молоді здатності до свідомого та самостійного вибору професії і подальшого оволодіння нею. Вирішення цього завдання в значній мірі залежить від активної участі усіх учасників освітнього процесу. Тому вивчення теоретичних і практичних аспектів психолого-педагогічної підтримки професійного та життєвого самовизначення студентської молоді може відкрити нові шляхи її оптимізації.

Метою нашого дослідження є теоретично обґрунтувати та презентувати практичну програму психолого-педагогічної підтримки професійного та життєвого самовизначення студентської молоді – майбутньої інтелектуальної еліти українського суспільства.

Об'єктом нашого дослідження є освітньо-виховний процес вищого навчального закладу. **Предметом** дослідження є програма психолого-

педагогічної підтримки професійного та життєвого самовизначення студентської молоді – майбутньої інтелектуальної еліти українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Семантичний зміст поняття «підтримка» полягає в тому, що підтримувати можливо лише те, що вже є у наявності, але виявляється на недостатньому рівні. У психолого-педагогічному сенсі здійснюється підтримка самостійності, саморозвитку особистості. У тлумачному словнику С. Ожегова зазначено, що підтримка – це допомога, сприяння й походить від дієслова «підтримати», що має декілька значень: надавати допомогу, сприяти; виказувати згоду, схвалення, захист кого-небудь; не дати припинитися, порушитися чому-небудь [8]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «підтримка» трактується у двох значеннях: забезпечення, надання необхідних засобів у процесі створення об'єкта, системи; супровід об'єкта, системи в процесі експлуатації [2].

У педагогічній та психологічній науці проблема педагогічної підтримки аналізуються в межах міждисциплінарного підходу у працях Н. Клімкіної, О. Литвина, О. Карпенка, О. Газмана, Н. Сергєєвої [3; 5; 6]. Аналіз наукових праць засвідчує багатовекторність трактування поняття «підтримка».

У педагогічній літературі підкреслюється, що підтримати особистість може лише той, хто повністю розуміє те, що з нею відбувається, враховує індивідуальну своєрідність кожної людини, завжди пам'ятаючи про те, що молодь знаходиться в стані самопізнання та самоствердження. Саме в такому стані соціального самовизначення і може сформуватися відповідна соціально активна позиція особистості. Щоб зрозуміти доцільність використання саме психолого-педагогічної підтримки професійного та життєвого самовизначення студентської молоді, розглянемо наукові погляди на даний феномен.

Концептуальні ідеї педагогічної підтримки були сформовані ще на початку 90-х років ХХ ст. Н. Криловою та отримали розвиток у роботах О. Газмана, Т. Анохіної, Л. Оліференко та ін. Дослідники розглядають педагогічну підтримку як професійну діяльність педагогів у освітніх та соціальних закладах, спрямовану на надання допомоги дітям у вирішенні їхніх проблем. О. Газман під педагогічною підтримкою розуміє превентивну та оперативну допомогу учням у вирішенні їх індивідуальних проблем, пов'язаних із фізичним та психічним здоров'ям, соціальним та економічним становищем, успішним просуванням у навчанні; з ефективною діловою та міжособистісною комунікацією; з життєвим і етичним вибором [3].

Послідовники О. Газмана внесли деякі корективи до поняття «педагогічної підтримки»: по-перше, педагогічна підтримка не протиставляється вихованню; по-друге, пропонується розглядати педагогічну підтримку як найважливіший принцип особово-орієнтованої системи освіти; по-третє, педагогічна підтримка – це м'яка педагогічна технологія,

спрямована на сприяння процесам самовизначення, саморозвитку й самовираження особистості учня, розвиток його індивідуальності. Предметом педагогічної підтримки стає процес спільного з молодою людиною визначення її власних інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), що заважають йому зберегти свою людську гідність і самостійно досягати бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя [1].

Сутність психологічної підтримки полягає в перетвореннях, які стосуються особистості, вона визначається рівнем усвідомлення особистістю власних проблем і мірою допомоги, яка може бути надана дорослими в особистісному становленні вихованця, тому підтримка не може мати необмежений характер, вона обмежена мірою розуміння ситуації самою людиною, способами, адекватними розуміння ситуації, що створилася, рівнем розвитку суб'єктності вихованця, його морально-вольовими якостями. Процес підтримки позначає, опредмечує себе актами саморозвитку, спонукає не лише системою зовнішніх стимулів (вимог, очікувань, можливостей), але, перш за все, системою внутрішніх мотивів – прагненнями, переконаннями, інтересами, установками самої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У студентському віці відбувається формування у молодих людей властивостей, здібностей та потреб, які б дали змогу їм повною мірою реалізувати себе в професійному та особистому житті. Якщо ці якості сформовані, то молода людина має необхідну психологічну базу для *самовизначення* – центрального новоутворення юнацького віку. При всій складності цього явища основним у ньому є потреба зайняти внутрішню позицію дорослого, усвідомити себе як члена суспільства, визначити себе у світі, тобто зрозуміти себе, свої можливості, своє місце і призначення у житті. Провідною на цьому етапі є навчально-професійна діяльність. Необхідно зазначити, що самовизначення молодої людини на цьому етапі ще не є завершеним, остаточним та проходить подальші щаблі свого становлення в умовах розгортання навчально-професійної діяльності. Крім того, питання професійного та життєвого самовизначення актуалізується на третьому-четвертому курсах навчання у ВНЗ. Тому студенти на етапі навчання у вузі потребують уваги та підтримки старших.

Психолого-педагогічна підтримка професійного самовизначення студентської молоді, на наш погляд, передбачає: *включення* студентів у різні види соціальної та професійної діяльності; *підтримку* їхніх самостійних починань, оригінальності, нестандартності ідей чи шляхів їх реалізації, самоорганізації студентів; *сприяння* у збагаченні соціального досвіду студентів щодо діяльності у різних соціальних ситуаціях взаємодії з питань професійної самореалізації; *розвиток* у студентів соціальної активності, соціальної рефлексії, здатності до критичного осмислення результатів власної діяльності, усвідомлення персональної відповідальності; *формування* активної громадянської позиції, соціально значимих якостей і просоціальних

мотивів вчинків і дій, ціннісних ставлень; *підготовку* до партнерської взаємодії з різними соціальними інституціями, до професійної діяльності.

Методологічними засадами моделі психолого-педагогічної підтримки служать ідеї особистісно-розвивального підходу, суб'єкт-суб'єктного характеру педагогічної взаємодії. Механізмами, які задають особистісний розвиток і саморозвиток, є *рефлексія* і *суб'єктність особистості*. Рефлексія як регулятивний механізм пов'язаний з внутрішніми перетвореннями – осмисленням і переосмисленням стереотипів мислення та їх подоланням, це механізм, завдяки якому система отримує здатність до самоорганізації, оскільки рефлексія приводить до цілісного уявлення, знання про зміст, способи і засоби своєї діяльності, дозволяє критично поставитися до себе і своєї діяльності в минулому, сьогодні і у майбутньому, робить людину (як соціальну систему) суб'єктом власної активності.

Психолого-педагогічну підтримку розглядаємо як супровідну процесу розвитку людини увагу до її здатності знаходити рішення щодо особистісних проблем та сприяння активному зусиллю фізичних і духовних сил під час розв'язання проблем, які виникають. Головне правило психолого-педагогічної підтримки: дати можливість подолати чергову перешкоду, розвинувши при цьому інтелектуальний, моральний, емоційний, вольовий потенціал, відчутти себе людиною, здатною на вчинок і самостійне рішення.

Суть психолого-педагогічної підтримки полягає, насамперед, у створенні сприятливих умов для розвитку особистості. Тут на перший план виступають її внутрішній світ, бажання, почуття. Педагогічна повага та увага розвиває здатність молоді до самооцінки, самоаналізу, саморозуміння, а значить і розуміння інших. Отже, стратегічною метою психолого-педагогічної підтримки є усвідомлення молодою людиною того, що для самореалізації в тому чи іншому напрямі необхідно, перш за все, навчитися вирішувати власні проблеми, розуміючи, чому вони виникають. Тому психолого-педагогічна підтримка передбачає пошук та організацію таких форм роботи у межах ВНЗ, які б сприяли активізації внутрішніх сил і здібностей студентської молоді до самопізнання, самостереження, саморозвитку, самокритики, самоорганізації, самоуправління.

Якщо ж звернутися до пошуку засобів здійснення психолого-педагогічної підтримки, то доцільно пригадати, що понад 2400 років тому Конфуцій сказав: *«Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу, я пам'ятаю. Те, що я роблю, я розумію»* [4, с. 44]. Ці три прості твердження обґрунтовують необхідність використання *активних засобів* навчання та виховання.

Дещо змінивши слова великого китайського педагога і філософа, можна сформулювати кредо інтерактивного навчання: *«Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю. Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти. Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок. Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром»* [9, с. 14]. Отже, набагато важливіше навчити, ніж просто розповісти. Хоч останній метод простіший і, безумовно, швидший. Але, можна швидко

повідомити студентам те, що вони мають знати, і вони забудуть це ще швидше. Враховуючи такі закономірності засвоєння знань, важливо шукати найбільш ефективні засоби навчання і виховання, серед яких, на нашу думку, є інтерактивні технології.

Наразі фахівці психологічної служби ВНЗ м. Дніпра, шукаючи шляхи професійного зростання студентів, розробили та впроваджують новий навчально-розвивальний проект «Самовизначення у мінливому світі». Метою цієї спеціальної програми є навчання студентів вузу технологіям міжособистісного та ділового спілкування, самовизначення, самопрезентації.

Програма побудована на принципах розвивального навчання, згідно з якими зміст і технології освіти повинні забезпечувати людину системою засобів і способів дій, які дозволять їй найефективніше і результативно знайти своє місце і успішно діяти у вибраній сфері професійної діяльності. Навчання будується на принципах: діяльності, розвитку, рефлексії і «зони найближчого розвитку». Учасникам передається норма проектного і програмно-проблемного підходу. Акцент робиться на розвиток таких інтелектуальних здібностей як мислення, розуміння і рефлексія. Отже, учасники нашого проекту оволодівають загальними інструментами, так би мовити, соціально-психологічними мета-навичками, які потім можна буде перенести у будь-яку сферу їхньої професійної чи особистої діяльності.

Технологією реалізації проекту є навчальні організаційно-діяльнісні ігри. Особливість навчальних ігор полягає в тому, що учасники, займаючи різні позиції в ігровому процесі, отримують різноманітний досвід і проходять комплексну підготовку, а саме: *психотехнічну підготовку* – набувають здатності технологічно, усвідомлюючи засоби і методи своєї роботи, надавати допомогу в рішенні соціально-психологічних проблем; *організаційну підготовку* – отримують розуміння свого професійного майбутнього і цілеспрямованого вибудовування своїх освітніх траєкторій; *особистісну підготовку* – відбувається формування особистісної готовності займати активну життєву позицію, успішно реалізувати свій особистісний потенціал у обраній професії і у житті в цілому.

Для вирішення завдання оволодіння предметно-професійними технологіями сформовані три предметно-професійні групи за інтересами: «Розвивальна педагогіка», «Соціологічні дослідження» та «Психологічне консультування». У таких групах учасники можуть краще зосередитися на своїх професійних інтересах, обговорювати професійні проблеми та відпрацьовувати засоби їх вирішення. Крім того, діють і три надпредметні групи: «Методологія» (обговорюються питання методології проведення навчально-розвивальних організаційно-діяльнісних ігор), «Ігротехніка» (обираються та обговорюються технічні засоби реалізації проекту) та «Організаційно-технічна» (займаються організацією та матеріально-технічним забезпеченням проведення занять та проекту в цілому).

Робота відбувається у формах практичного консультування і його рефлексії, обговорення проблемних тем з області психологічного

консультування і професійних перспектив студентів. Перед учасниками ставляться складні завдання і проблемні питання, а потім організовується комунікативний простір, в якому учасники самі прагнуть знайти на них відповіді. Отже, програма реалізується завдяки діям самих учасників, за рахунок чого вирішується декілька завдань:

- Стимулювання особистої активності.
- Міждисциплінарне дослідження психологічних та соціологічних аспектів феномену самовизначення.
- Засвоєння та відпрацювання технологій психологічного консультування з питань самовизначення в умовах постійних змін сучасного світу.
- Зв'язок навчального змісту програми з практичною діяльністю і особистою перспективою учасників проекту.
- Розвиток особистої техніки самовизначення учасників ігор.
- Побудовування учасниками проекту особистих траєкторій розвитку.

У кожного учасника є можливість побувати в ролі консультанта, який надає психологічну допомогу, прийняти участь в групових дискусіях, презентувати результати групової роботи на широку аудиторію. Досвідченіші учасники організують обговорення в малих групах, адмініструють навчально-розвивальні заходи, беруть участь в розробці програм і методичних посібників. Усе це дозволяє учасникам програми побачити процес створення розвивальних заходів з різних позицій, зрозуміти його різні сторони і особливості, отримати досвід реальної роботи.

Оволодіння навичками встановлення міжособистісних та ділових відносин, самопрезентації, самовизначення, командної взаємодії, у свою чергу, створює ряд додаткових переваг в майбутньому працевлаштуванні випускників вузів, особливо в таких сферах як навчання і розвиток персоналу організацій, HR-менеджмент, управління і проектний менеджмент, соціальне проектування та ін.

Узагальнюючи опрацьований матеріал, можемо визначити психолого-педагогічну підтримку професійного та життєвого самовизначення студентів. **Психолого-педагогічна підтримка професійного та життєвого самовизначення студентської молоді** – це технологія психологічної та соціально-педагогічної діяльності, сутність якої полягає в організації, діагностиці, плануванні та проведенні різнопланових заходів, метою яких є спрямування мотивів, інтересів, прагнень, знань та умінь студентської молоді на успішне професійне та життєве самовизначення.

Висновки. Здійснивши теоретичний аналіз проблеми психолого-педагогічної підтримки професійного та життєвого самовизначення студентів, можемо говорити, що термін «психолого-педагогічна підтримка особистості» є глибоким і змістовним, оскільки в такому вживанні підтримка розуміється як допомога молодій людині, що базується на основі знання її індивідуальних особливостей, ставленні до проблем, труднощів, що виникають в особистісному і професійному житті.

Психолого-педагогічну підтримку професійного та життєвого самовизначення студентської молоді ми розглядаємо як складний процес взаємодії декількох суб'єктів: *викладачів* вищого навчального закладу, завдяки їм у студентів формуються базові професійні знання, відбувається практичне занурення студентів у творчий процес пошуку та включення в різні види майбутньої професійної діяльності, безпосереднє долучення до актуальних проблем і справ, що сприяє розвитку у студентів активності щодо майбутньої професії завдяки актуалізації їхньої мотивації, професійної рефлексії, практичним зусиллям; *практичних психологів* психологічної служби вищого навчального закладу, які забезпечують практичне психологічне наповнення підтримки професійного та життєвого самовизначення студентів, а також самих *студентів*, які мають стати активними суб'єктами власного професійного та життєвого самовизначення. У процесі такої взаємодії забезпечується комплексний педагогічний, психологічний і соціальний ефект психолого-педагогічної підтримки.

Основним завданням педагогічної підтримки є допомога в особистісному розвитку студента, спрямована на актуалізацію власних внутрішніх сил і резервів самоактуалізації.

Кваліфікований психолого-педагогічний супровід у системі професійного та життєвого самовизначення допомагає студентам зрозуміти свої психологічні особливості, інтереси, схильності, ціннісні орієнтації та освітні потреби. Та завдяки цьому приймати усвідомлені, самостійні та відповідальні рішення стосовного свого особистого та професійного життя.

Педагогічна підтримка професійного самовизначення студентів передбачає спільну роботу педагогів, психологів зі студентами, що базується на розкритті та урахуванні особистісного потенціалу студентів, їх суб'єктивного досвіду та досвіду самого педагога, психолога для педагогічного забезпечення оптимізації процесу професійного та життєвого самовизначення студентів в умовах ВНЗ.

Бібліографічні посилання:

1. **Анохина Т. В.** Педагогическая поддержка как реальность современного образования / Т. В. Анохина // Классный руководитель. – 2000. – №3. – С. 63-81.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. **Газман О. С.** Неклассическое воспитание: от авторитарной педагогики к педагогике свободы / О. С. Газман. – М.: Мирос, 2002. – 294 с.
4. Із скарбнички мудрих думок // Шкільний світ. – 2006. – № 33-34. – С.44.
5. **Карпенко О. Г.** Соціально-педагогічна підтримка дітей в Україні в історичному контексті: монографія / О. Г. Карпенко, Т. В. Янченко. – К.: НПУ, 2006. – 159 с.
6. **Литвин О. П.** Педагогічна діяльність як об'єкт аналізу і самоаналізу / О. П. Литвин // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Бердянськ: БДПУ, 2005. – № 2. – С. 90-96.
7. **Минеева С.** Диалогические основы развивающегося образования: размышления об «идеальной форме» и трудности достижения // Сб. «Образование 21 века: проблемы и перспективы» / Под ред. В. Зинченко. – Рига: «Эксперимент», 2002. – С. 132-181.
8. **Ожегов С. И.** Словарь русского языка: 70000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1990. – 917 с.
9. **Пометун О. І.** Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. – К.: Видавництво А. С. К., 2004. – 192 с.

УДК 378.013

О.О. Поплавський, А.М. Чеботаренко

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО АГРАРІЯ

У статті розглядається роль і значення студентського самоврядування у формуванні особистості майбутнього аграрія. **Ключові слова:** студентське самоврядування, виховний потенціал, університет, громадське життя, студент.

В статье рассматривается роль и значение студенческого самоуправления в формировании личности будущего агрария. **Ключевые слова:** студенческое самоуправление, воспитательный потенциал, университет, общественная жизнь, студент.

The article examines the role and importance of student government in shaping the future of the individual farmers.

Keywords: student government, educational potential, university, social life, student.

Одним з головних завдань навчально-виховного процесу у стінах університету є формування творчої, ініціативної, національно-свідомої особистості. На сучасному етапі розвитку суспільства прогрес людства визначається соціальною активністю саме такої особистості. Тільки людина, яка має досвід активної громадської поведінки, досвід з прояву соціальної ініціативи, здатна вирішувати ключові проблеми суспільства. Саме тому особливої ваги набуває навчально-виховна діяльність вищих навчальних закладів, спрямована на формування соціально спрямованої молоді шляхом впровадження нових соціальних програм у теорію і практику виховного процесу, у формування суспільного ідеалу.

Практика і досвід навчальних закладів довели, що студентське середовище є унікальним молодіжним соціумом, в якому зосереджено потужний творчий та інтелектуальний потенціал, прагнення до самоствердження та самореалізації особистостей. Невід'ємною частиною студентського середовища є студентське самоврядування, що втілює конкретну реалізацію громадських прав студента, формування почуття відповідальності, вміння вирішувати соціальні, економічні та культурно-освітні проблеми, а відтак є дієвим засобом виховання соціальної спрямованості особистості.

Організаційні аспекти самоврядування студентів, проблеми їхньої соціалізації та самореалізації, становлення студентів як суб'єктів життєтворчості, виховання здатності до свідомої саморегуляції завжди були в центрі уваги дослідників. Ці питання розглядалися в працях українських учених: І. Беха, Т. Бондар, Т. Буяльської, М. Гриньової, О. Дубасенюк, Л. Жалдак, І. Зязюна, А. Капської, В. Моргуна, К. Потопи, В. Радула, М. Сметанського, О. Сухомлинської, Н. Тарасевич, А. Троцько та інших. Метою статті є спроба проаналізувати виховний потенціал студентського самоврядування у формуванні особистості майбутнього аграрія.

Базисом розширення автономії та демократизації сучасних вищих навчальних закладів, ключовим фактором виховання лідерських, ділових, організаторських, моральних якостей майбутніх фахівців у вищій школі є

студентське самоврядування. Актуальність і перспективність розробки проблеми студентського самоврядування детермінована рядом соціальних факторів. По-перше, розбудова громадянського суспільства європейського зразка в Україні визначає необхідність розвитку демократизму у вищих навчальних закладах. По-друге, програма економічних реформ на перспективу вимагає від вищої школи якісної підготовки майбутніх спеціалістів-менеджерів та організаторів для роботи в інноваційних і демократичних аграрних колективах. Завдяки студентському самоврядуванню можна створити певну життєздатну систему, яка могла б працювати на майбутнє суспільство, стала б «центром кристалізації» позитивної перспективи майбутнього, розвитку життєво активної особистості та створення відповідних механізмів для її продуктивної екстраполяції в соціум. Саме тому студентське самоврядування можна сміливо назвати однією зі сходинок до громадянського суспільства, коли громада обирає своїх лідерів та вчиться контролювати їхні дії.

Студентське самоврядування є формою організації діяльності осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, що сприяє соціальному становленню й реалізації творчих здібностей особистості, формуванню її соціально цінних якостей, інтересу до соціального буття і результатів своєї життєдіяльності. За свідченням М. Гриньової, студентське самоврядування є потужним стимулом підвищення соціальної активності студентів і вузівських колективів [1, с. 14]. Крім того, студентське самоврядування є самостійною громадською діяльністю студентів на шляху реалізації управлінських функцій вищого навчального закладу, які визначені безпосередньо адміністрацією вишу, є особливою формою ініціативної, самостійної, суспільно корисної діяльності студентів з вирішення різноманітних питань студентської молоді.

Основна мета самоврядування – виховання соціально цінних якостей, спроможних формувати активну життєву позицію студентства, готувати його до дієвої участі в демократичному управлінні суспільством. Концептуальними завданнями органів студентського самоврядування в умовах функціонування освітньо-виховної діяльності вищого навчального закладу є: максимальне використання творчого та інтелектуального потенціалу студентства на шляху його соціального становлення; самоактуалізація зусиль студентської особистості щодо формування якостей соціального спрямування; формування навичок самоорганізації та самоуправління студентів в умовах їх соціального буття. Отже, студентське самоврядування є невід'ємною складовою сучасного вищого навчального закладу, вагомим компонентом його виховної системи, тому позитивний вплив на становлення особистості – беззаперечний.

Щоб самоврядування мало значення регулярно діючих інститутів, на думку А. Макаренка, необхідно наступне:

– адміністрація установи в жодному разі не повинна підміняти органи самоврядування і самостійно вирішувати питання, які знаходяться в їх

компетенції, навіть якщо рішення керівництва і виглядало б очевидно правильним і більш швидким;

– кожне рішення органів самоврядування обов'язково має бути виконано невідкладно і бездоганно;

– якщо адміністрація вважає за неможливе виконання помилкового рішення того чи іншого органу самоврядування, вона повинна апелювати до спільних органів, а не просто скасовувати рішення. Оскільки орган самоврядування один, він повинен залишитися в очах вихованців верховним органом комуни, а якщо вихователі не зможуть впливати в цьому органі так, щоб постанови були корисні для нашої справи, то виправити це безсилля застосуванням формальних прав було б шкідливо;

– головним методом роботи адміністрації має бути вплив в самих органах самоврядування;

– робота в органах самоврядування не повинна віднімати у вихованців забагато часу, щоб вони не вважали тягарем свої обов'язки і не перетворювалися на «чиновників»;

– облік роботи всіх органів самоврядування має бути точно визначений, і всі їх рішення повинні записуватись [2, с. 273–274].

Вивчення і аналіз наукових джерел, вітчизняного й зарубіжного досвіду діяльності студентського самоврядування у вищих аграрних навчальних закладах дає підстави стверджувати, що воно сприяє формуванню громадянської і суспільної активності майбутніх аграріїв та розв'язанню сукупності завдань: вироблення у студентів навичок колективного прийняття рішень й організаторської роботи; удосконалення моральних якостей майбутнього спеціаліста; виховання дбайливого ставлення до суспільної власності; забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу; забезпечення виконання студентами своїх обов'язків; сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів, створенню відповідних умов для проживання і відпочинку студентів, діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами; організація співробітництва зі студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями; сприяння працевлаштуванню випускників; участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами. Проте в усій сукупності завдань, що стоять перед самоврядуванням, чільне місце має посісти навчальна діяльність як підґрунтя соціального і професійного становлення особистості майбутнього фахівця агропромислового комплексу. Студентське самоврядування, як системне утворення, охоплює більшість сфер життєдіяльності вищого навчального закладу (навчально-виховну, науково-дослідну, спортивно-оздоровчу, культурно-дозвільну, громадську тощо) та має функціонувати на рівнях академічної групи, курсу, факультету (інституту), гуртожитку, студентського містечка, всього вищого навчального закладу.

Студентське самоврядування здійснюється безпосередньо та через органи студентського самоврядування, що обираються шляхом таємного

голосування. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються чинним законодавством, рішеннями Міністерства освіти і науки України та відповідного центрального органу виконавчої влади, в підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад, а також статутом вищого навчального закладу. В студентському самоврядуванні беруть участь особи, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Сьогодні студентське самоврядування у Дніпропетровському державному аграрно-економічному університеті спрямоване на:

- посилення ролі органів студентського самоврядування в управлінні вищим навчальним закладом;

- зростання впливу студентського самоврядування у захисті прав та інтересів осіб, які навчаються, їх гуманістичному вихованні, розвитку лідерських, ділових та організаторських якостей, соціальної активності, громадянської свідомості, патріотизму;

- підвищення якості освіти, формування професійної компетентності шляхом активізації самостійної творчої пізнавальної діяльності осіб, які навчаються;

- виховання відповідальності студентських колективів за утвердження моральних позицій особистості студента;

- розвиток здібностей і обдарувань кожної особистості, всебічне сприяння самореалізації майбутніх педагогів.

Удосконалення механізмів діяльності системи студентського самоврядування, як на нашу думку, можливе за умови:

- систематичного проведення тренінгових програм та шкіл для активістів органів студентського самоврядування з виховання лідерських та організаторсько-ділових якостей, передачі досвіду діяльності студентського самоврядування, його правових основ;

- стажування учасників студентського самоврядування в органах державної влади та місцевого самоврядування, дієвих громадських організаціях, ефективних органах студентського самоврядування інших вищих навчальних закладів;

- підвищення ефективності внутрішньо-організаційної роботи в органах студентського самоврядування (планування, організації, контролю та аналізу діяльності);

- забезпечення відкритості прийняття рішень у системі студентського самоврядування;

- моніторинг діяльності органів студентського самоврядування;

- налагодження ефективної комунікації між органами студентського самоврядування та особами, які навчаються.

В нашому університеті студентське самоврядування існує на різних структурних рівнях і в різноманітних формах. Органи студентського самоврядування були створені з урахуванням професійної та соціальної специфіки вузу, як вищого навчального закладу четвертого рівня акредитації. Органи студентського самоврядування складаються з низки структурних

елементів – факультетських підрозділів, які діють у тісному взаємозв'язку з адміністрацією вузу, районними й міськими КССМ, Управлінням у справах молоді та спорту Дніпропетровської області.

Комітет у справах сім'ї та молоді ДДАЕУ виступає з чисельними ініціативами у багатьох сферах вузівського життя. Провідним напрямом діяльності є соціальний захист студентів, сприяння запровадженню нових інноваційних методів навчання, створення належних організаційних умов для його проведення, надання невідкладної допомоги ректорату в організації навчального та виховного процесів у ВНЗ. Насамперед, це стосується організації та проведення чисельних студентських науково-практичних конференцій, олімпіад, наукових та творчих конкурсів, спортивних змагань, тощо. За ініціативи студентських комітетів факультетів було створено цілу мережу різноманітних клубів, чисельних гуртків за інтересами, спеціалізованих науково-практичних семінарів. За активної участі представників факультетів проводяться кураторські години, випускаються стінні газети, організовано системну співпрацю із університетським часописом – газетою «Вісті ДДАЕУ».

З самого початку свого існування органи студентського самоврядування беруть найактивнішу участь у практичному вирішенні всього комплексу важливих питань організації студентського життя у виші, намагаються покращити, вдосконалити та зробити його якомога комфортнішим для студентського загалу. Пріоритетним напрямком діяльності Комітету у справах сім'ї та молоді – є організації адресної допомоги різним категоріям студентської молоді: сиротам та малозабезпеченим студентам у вирішенні, в першу чергу, невідкладних проблем соціального характеру, організації добродійних акцій, проведення чисельних інформативних та культурно-масових заходів. Вже в цей час студентство стало проявляти активність не тільки в культурно-масовій діяльності та спорті, але й почало залучатися до навчально-наукового процесу в гуртожитках та в університеті в цілому.

Участь в роботі органів студентського самоврядування – це вдалий професійний та кар'єрний старт, початок реалізації мрій для ініціативної та креативної студентської молоді, яка прагне якісно поліпшити умови навчання і життя студентства. Багато талановитих студентів навчається у вишах, проте значна кількість з них потребує організаційного поштовху, присутності старшого наставника або товариша, який вміє правильно зорієнтувати або спрямувати їх сили у необхідне практичне річище. І проявляючи себе, наприклад, у культурно-масовому житті університету, приймаючи активну участь у концертах, виставках, іграх КВК, молодь викладається на всі 100%, демонструючи чудові акторські здібності, свій неперевершений талант, креативний потенціал, наполегливу старанність та цілеспрямовану працелюбність. Успішні організатори, оригінальні промовці, ініціативні факультетські лідери, які позитивно зарекомендували себе у ВНЗ, згодом, як доводить досвід, стають відомими суспільно-політичними діячами, провідними політиками, успішними бізнесменами, керівниками

фірм та компаній. Вони знаходять своє покликання і в житті! І, насправді, все це – завдяки активній участі у студентському самоврядуванні, яке є справжньою кузницею майбутніх кадрів!

Головне в даному напрямі – активно діяти, здійснюючи свої перші кроки в суспільно-масовій та організаційній роботі, не звертаючи увагу на неминучі падіння та хиби, викликані браком життєвого та професійного досвіду. І тоді, увійшовши дол. дорослого життя, ти будеш загартованим та максимально пристосованим до життєвих труднощів й поточних негараздів. Звісно, що світобачення та навички колишнього студента зазнають певною мірою трансформації та змін, проте організаційний досвід набутий в виші лишається назавжди, підтверджуючи стару аксіому про солодкий смак плодів студентського навчання та праці.

Ефективне студентське самоврядування сприяє гармонійному розвитку навчального закладу, оскільки практично є вкрай необхідним студентству, оскільки це справжня школа професійного життя для тих, хто бажає спробувати себе у ролі керівника, адміністратора, лідера, активіста та просто ініціативної людини.

Студентське самоврядування – це можливість ефективно реалізовувати і практичній площині в різних сферах молодіжного життя суспільно значущі проекти, що йдуть на користь усій студентській громаді вузу. Розвинута та добре функціонуюча система студентського самоврядування – є одним із додаткових чинників, який здатний суттєвим чином впливати на мотивацію вибору абітурієнтом навчального закладу та його подальшої професійної підготовки, оскільки наочно засвідчує останньому соціальну вагомість набутих фахових знань, організаційних вмінь та навичок. Як свідчить практика, на регіональному ринку праці підвищеним попитом у місцевих роботодавців користуються випускники вишів, які мають певний досвід організаційної та практичної роботи в органах студентського самоврядування, які традиційно є школою молодого лідера. Таким чином, враховуючи різноманітність та багатогранність студентського середовища, а також специфічність виховання соціальної спрямованості, вважаємо, що невід'ємною формою роботи зі студентами є залучення молоді до участі в діяльності органів студентського самоврядування, яка дає можливість набуття соціального досвіду, сприяє розширенню світогляду й формуванню загальнолюдських та національних цінностей. Органи студентського самоврядування сприяють соціалізації особистості, формуванню соціальної позиції студента, розвитку їхньої соціальної активності, вихованню соціальної спрямованості, адаптації та пристосуванню до складних соціальних відносин, набуттю демократичного досвіду для подальшого життя в суспільстві. Участь у різноманітних напрямках діяльності органів студентського самоврядування є вагомим чинником розвитку всебічної суспільної активності молоді у необхідному напрямі, що забезпечує виховання їх соціальної спрямованості, тому слід залучати до такої діяльності якомога більшу кількість студентів. Крім того, лише активна

участь студентів в роботі органів студентського самоврядування надаватиме поштовху і подальшому розвитку цієї форми самоорганізації й закладатиме підвалини сприйняття студентом суспільної моделі.

Бібліографічні посилання:

1. **Гриньова М.** Студентське самоврядування: стан, проблеми і завдання / М. Гриньова // Виховання особистісних якостей майбутніх фахівців у системі студентського самоврядування : матеріали Всеукраїнської студ. науково-практичної конференції (м. Полтава, 24–25 квітня 2009 р.) / Полтавська обласна рада, Полтавська міська рада, кафедра пед. майстерності Полт. держ. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка та ін. – Полтава, 2009. – С. 13–16.

2. **Макаренко А. С.** Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко ; АПН ССР; [редкол. М. И. Кондаков, В. М. Коротков, С.В. Михалков, В.С. Хелемендик]. – М. : Педагогика, 1983–1986. – Т. 1. / [сост. и автор коммент.: Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов]. – 1983. – 365 с.

СЕКЦІЯ 1

УНІВЕРСИТЕТ – ЦЕНТР ДУХОВНОСТІ, ПАТРІОТИЗМУ ТА ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ

УДК 001.89

**Ю.І. Грицан, А.М. Пугач,
Г.В. Кирсанова, В.В. Кацевич**

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ДО 95-РІЧЧЯ ДДАЕУ – СКЛАДОВА ОСВІТЯНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Науково-дослідна робота колективу науковців аграрно-економічного університету проводиться відповідно до норм закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» та затвердженого Науково-технічною радою Плану наукової діяльності університету.

ДДАЕУ є вищим навчальним закладом IV рівня акредитації, який здійснює підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії за 9-ма спеціальностями. В університеті функціонує чотири спеціалізовані вчені ради, в т.ч. дві з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук. У 2016 році співробітниками університету було захищено 5 докторських та 14 кандидатських дисертацій.

Активна участь НПП в конкурсах наукових проектів, що фінансуються за рахунок коштів загального фонду державного бюджету, дала певні результати – у 2016 році фінансувались 5 тем. Успішно пройшли експертизу та отримали високі бали ще чотири теми, їх фінансування розпочалось з 2017 року. Таким чином, фінансування наукової діяльності за рахунок коштів державного бюджету за останні три роки значно зросло.

У 2016 році закінчена наша перша спільна прикладна науково-дослідна робота, що фінансувалася за рахунок коштів державного бюджету Міністерством освіти і науки України: «Збалансований (сталий) розвиток агросфери і його технологічне та інформаційне забезпечення в умовах техногенно-навантажених територій», керівник – д.держ.упр., проф. А.С. Кобець, координатор – д.екон.н., доцент О.П.Величко.

За результатами досліджень реалізовано підхід про моделювання

сталого розвитку агросфери на техногенно-навантажених територіях за рахунок збалансованого розвитку рослинництва, тваринництва і рибництва, а також реалізована гіпотеза про ефективність удосконалення інформаційного забезпечення сталого розвитку агросфери засобами моделювання. Продемонстрована значущість досліджень для оцінки агроекологічних ризиків, прогнозу впливу змін клімату та антропоїчної діяльності на стан сільськогосподарських угідь у природно-економічному регіоні степового Придніпров'я.

Опубліковано: 23 статті, що входять до наукометричних баз даних Web of Science, Scopus; 4 публікації в матеріалах конференцій, що входять до наукометричних баз даних; 41 статті у журналах, що включені до переліку наукових фахових видань України; 53 публікації у матеріалах конференцій, тезах доповідей та виданнях, що не включені до переліку наукових фахових видань України; 5 монографій, які опубліковані за рішенням Вченої ради університету; 7 підручників, навчальних посібників з грифом МОН України та довідників.

За тематикою НДР захищено 2 докторські, 4 кандидатські дисертації, 17 магістерських робіт; подано до розгляду у спеціалізовану вчену раду 2 кандидатські дисертації. Отримано 11 патентів України.

Наробок по темі перевиконано більше ніж на 50%, що є прикладом для подальших виконавців тематик.

У 2016 році ДДАЕУ вперше включено до бази даних Scopus. Правда серед 128 вищих навчальних закладів України ми займаємо 113 місце і є над чим працювати. Згідно з даними рейтингу, університет має Індекс Гірша – 2, публікацій – 30, кількість цитувань – 16.

У звітному році було видано 35 монографії, в т. ч. 7 за кордоном. Подано 22 заявки та отримано 31 патент на винаходи та корисні моделі.

Ефективним інструментом інтегрованих маркетингових комунікацій є виставкові заходи, що проводяться на міжнародному рівні. Результати досліджень науковців ДДАЕУ у 2016 році були представлені на 6 міжнародних виставках, успішно пройшла презентація результатів на XXVIII Міжнародній агропромисловій виставці «Агро-2016» (м. Київ), де робота колективу авторів біотехнологічного факультету була відмічена Золотою медаллю та дипломом в номінації «Селекційне досягнення», «Порода овець – Придніпровська м'ясна» (науковий керівник к.с.-г.н., доц. Похил В.І.).

Крім щорічної науково-практичної конференції НПП та студентських конференцій, у 2016 році університетом організовано і проведено 8 міжнародних і 13 всеукраїнських конференцій.

ДДАЕУ має власні наукові фахові видання, таких п'ять: Науково-теоретичний, науково-практичний журнал «Вісник Дніпровського державного аграрно-економічного університету». Журнал індексується в міжнародній базі даних AGRICOLA (США), а натепер ще й на сайті польської Міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus.

З 2016 року до переліку наукових фахових видань України внесено

електронне наукове фахове видання ДДАЕУ: «Державне управління: удосконалення та розвиток».

У Рейтингу наукових періодичних видань, що мають бібліометричні профілі видання ДДАЕУ займають :

«Ефективна економіка» - 40 сходинку з індексом 13

«АгроСвіт» - 101 сходинку з індексом 8

«Вісник ДДАЕУ» - 339 сходинку з індексом 3

Рада молодих вчених ДДАЕУ перебуває в лідерах та активно бере участь у наукових, організаційних заходах для молодих учених на рівні університету, області і держави в цілому. У звітному році переможцями щорічного обласного конкурсу «Кращий молодий вчений» серед ВНЗ та НДІ Дніпропетровської області від аграрно-економічного університету визнано 4 науковця, які нагороджено дипломами I-III ступеня. Для участі в обласному конкурсі проектів «Молоді вчені – Дніпропетровщині» було подано 8 робіт. Переможцями визнано 4 проекти з 20 які отримали перемогу.

У 2016 році університет продовжував розвивати міжнародні зв'язки в сфері академічної та наукової співпраці. Було підписано 5 нових угод, які розширили академічне та наукове партнерство університету. На початок 2017 року загальна кількість діючих міжнародних угод складає 25.

В рамках вказаних та інших проектів було реалізовано 23 візити мобільності викладачів в Австрію, Алжир, Болгарію, Грузію, Іспанію, Італію, Німеччину, Польщу, Румунію, Францію, Чехію. Більшість візитів були пов'язані з участю в конференціях, підвищенням кваліфікації, навчанням і реалізацією грантів на дослідження.

Наукові пріоритети в спільних дослідженнях 2016 року: розвиток кооперації в сфері сільського господарства (спільно з канадськими партнерами); розробка та застосування полімерних композитних матеріалів в машинобудуванні (спільно зі словацькими партнерами); проекти в сфері водних біоресурсів, аквакультури та аквапоніки (французські партнери); дослідження екологічних аспектів у сфері ґрунтознавства (Іспанія, програма Erasmus+).

Для активізації наукової діяльності вважаємо за доцільне розширювати співпрацю університету з інноваційно-орієнтованим бізнесом щодо комерціалізації наукових розробок, використовуючи удосконалення інноваційного законодавства для реального захисту об'єктів права інтелектуальної власності закладу.

Університет має великий кадровий потенціал та тривалі наукові традиції, успішний досвід взаємодії з окремими високотехнологічними виробниками, дієво освоює інноваційну систему, що є запорукою підготовки сучасних висококваліфікованих кадрів для аграрної галузі.

Потрібно об'єднати зусилля наукової спільноти університету на приведення у відповідність структури наукової сфери об'єктивним потребам розвитку агросфери й суспільства та не допустити «вимивання» з неї активної молоді, руйнування наявних наукових шкіл недопущення викидання

України, аграрних Вишів зі світової «вищої наукової ліги» без шансів там поновитися.

УДК 94(47):63

Ю.В.Берестень

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ НИЖЧОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ- ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

*В статті розглянуті особливості законодавчого регулювання системи організації нижчої сільськогосподарської освіти на теренах Російської імперії. **Ключові слова:** нижчі сільськогосподарські школи, опікун, сільськогосподарська освіта.*

*В статье рассмотрены особенности законодательного регулирования организации системы низшего сельскохозяйственного образования на территории Российской империи. **Ключевые слова:** низшие сельскохозяйственные школы, опекуны, сельскохозяйственное образование.*

*In the article the features of the legislative adjusting of organization of more subzero agricultural education are considered on territory of the Russian empire. **Keywords:** more subzero agricultural schools, guardians, agricultural education.*

На тлі інтенсивного процесу реформування вищої аграрної та професійно-технічної освіти, що має місце в сучасній Україні, значну увагу вітчизняних дослідників привертають проблеми становлення нижчої сільськогосподарської освіти на теренах Російської імперії кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Сучасний вітчизняний історіографічний процес характеризується намаганням вчених змістовно вивчити адміністративні, соціально-економічні, законодавчі передумови формування системи нижчої сільськогосподарської освіти. Варто відзначити, що проблеми становлення сільськогосподарської початкової освіти знайшли лише фрагментарне відображення в загальному контексті вивчення етапів становлення технічно-професійної освіти в країні та південноукраїнському регіоні, зокрема. В історіографії проблеми розвитку системи навчальних закладів аграрної освіти розглядались, за невеликим виключенням, лише в загальному контексті становлення професійно-технічної освіти. В даному контексті варто відзначити вагомий науковий доробок К. Бруцкуса, С.Д. Галіулліної, М. Гончар, Н. Мельникова, Ю. Пономарева, О. Шляхова [1; 2; 3; 4; 6; 14]. Окремо заслуговує на увагу дослідження С.Г. Улюкаєва, в яких на ґрунтовному фактографічному матеріалі здійснена спроба докладного вивчення особливостей організації нижчої сільськогосподарської освіти в Україні, розглянуто окремі етапи її становлення [8; 9; 10; 11; 12].

Однією з серйозних перешкод на динамічному шляху соціально-економічних перетворень в 60-х -70-х роках ХІХ століття була й відсутність в соціальній структурі Півдня України, зокрема, такого важливого для

економічного поступу соціального інституту як професійно-технічна сільськогосподарська освіта, яка виступала одним з найважливіших компонентів модернізації пореформеного села, передаючи сільськогосподарському населенню наукові здобутки та технологічні практики європейського сцієнтизму ХІХ століття. Освіта була не тільки ефективним інструментом раціоналізації системи господарювання, набуття нових сільськогосподарських знань та вмінь, але й засобом підвищення соціальної мобільності сільськогосподарського населення, відкриваючи для здібної сільської молоді шлях до подальшого кар'єрного зросту на різних посадах в державних установах та приватних підприємствах регіону.

На динаміку процесу інституційного становлення початкової та середньо професійної сільськогосподарської освіти опосередковано впливала й поточна економічна ситуація, яка характеризувалася постійним зростанням з боку місцевих землевласників сталого попиту на кваліфіковану робочу силу, брак якої гостро відчувався в господарствах в даний період.

Інтенсивна машинна та агрокультурна технологізація виробничих процесів в аграрному виробництві, викликана капіталістичною раціоналізацією господарської системи в 70-х – 80-х роках ХІХ століття, зумовлювала подальшу диференціацію праці, що сприяло оформленню на регіональному ринку праці підвищеного попиту на кваліфіковану робочу силу з достатнім освітнім рівнем й необхідними практичними навичками роботи з механізованими пристроями та сільськогосподарськими машинами. Використання роботодавцями некваліфікованої робочої сили часто-густо призводило до псування сільськогосподарської техніки, завдання значних фінансових збитків господарствам, що супроводжувалось загальним зростанням рівня виробничого травматизму. Так, у відповідності до статистичних даних по Катеринославській губернії, тільки в 1866 році в результаті травм отриманих на виробництві «через необережність при діях машин» загинуло 85 осіб [5; с.298]. Варто зазначити, що це були високі показники летальності на виробництві, враховуючи кількісну обмеженість машино-технічного парку даної доби та відносно невисокий рівень технічної оснащеності місцевих сільськогосподарських й переробних підприємств.

Проблема формування кадрового потенціалу необхідного для організації ефективного аграрного виробництва в 60-х – 70-х роках ХІХ століття перетворюється на одне з актуальних соціально-економічних питань стратегії господарського розвитку країни, що вимагало не тільки його докладного усвідомлення громадськими та суспільно-політичними очільниками держави, але й детальної розробки комплексної програми законодавчих заходів та відповідних правових механізмів щодо її практичного розв'язання.

Активна розбудова мережі початкових навчальних закладів різних форм власності 60-70-ті роки ХІХ століття, та набутий в процесі її становлення та функціонування необхідний управлінський досвід створили необхідні передумови для появи спеціалізованих закладів початкової освіти, які б мали на меті задоволення потреб місцевого аграрного виробництва в

кваліфікованій робочій сили, попит на яку значно підвищився у зв'язку з завершенням промислового перевороту та початком масового використання в виробництві механічних знарядь праці, парових двигунів та агрегатів.

За влучним визначенням дніпровського дослідника О.Б. Шляхова «на час скасування кріпацтва в підросійській Україні стан справ з освітою населення, особливо селянства знаходився на вкрай незадовільному рівні» [14, с.188].

Значний поштовх для подальшого становлення системи початкової сільськогосподарської освіти був наданий законодавчими ініціативами російського самодержавства, яке на початку 80-х років XIX століття звернуло свою увагу на проблему організації сільськогосподарської освіти. Так, 27 грудня 1883 року російським імператором Олександром III був затверджений розроблений міністерством державного майна проект «Нормальних положень про нижчі сільськогосподарські школи», який, де-факто, заклав необхідні законодавчі підвалини для інституційного оформлення системи нижчої сільськогосподарської освіти в країні [7, с.491]. Зазначимо, що законопроект складався з 26 статей, в яких були прописані нормативні засади, які регулювали навчально-виробничу, адміністративну та фінансово-господарську діяльність закладів нижчої сільськогосподарської освіти.

Попри демагогічні заяви авторів проекту про необхідність поширення відповідних знань серед сільськогосподарського населення, царат, переслідуював паралельно з цим, в першу чергу, й свої внутрішньополітичні цілі, які були орієнтовані на задоволення вузько корпоративних інтересів місцевих землевласників, більша частина яких належала до дворянської верстви. Вочевидь, у такий спосіб російський царат прагнув створити необхідні законодавчі умови щодо підтримки в процесі економічної трансформації саме господарства цієї категорії землевласників, віддаючи загальний пріоритет забезпеченню їх необхідними кадрами нижньої ланки.

Попри прихований від громадського ока вузько корпоративний політико-економічний підтекст проведення реформаційних перетворень в освітній царині, поява нижчої сільськогосподарської освіти відкривала певні можливості та необхідний простір для успішного кар'єрного зростання для найбільш ініціативної, активної частини селянської маси, яка шляхом використання наявних соціальних ліфтів, прагнула у вигідний для себе спосіб змінити своє соціальне становище й набути нового соціального статусу, вийшовши за межі традиційної для селянина сільської громади. В даному випадку, початкова професійна освіта перетворювалась не тільки на інструмент здобуття необхідних теоретичних знань та практичних навичок з сільського господарства, але й ставала досить дієвим засобом трансформації наявного соціального статусу, яка характеризувалась зміною для суб'єкта його соціальних позицій в суспільній та економічній структурі пореформеного села.

Перш за все, «Нормальні положення про нижчі сільськогосподарські школи» чітко окреслили головні напрямки та перспективи розвитку нижчої

сільськогосподарської освіти, сформулювали її практичні завдання й законодавчо прописали необхідні організаційні засади її адміністративної, навчально-виховної та господарської діяльності. Одночасно даний законопроект сформував необхідні правові підвалини для подальшої інтеграції системи нижчої сільськогосподарської освіти до освітнього простору Російської імперії, чітко визначивши її фахову спрямованість, цільовий учнівський контингент, побіжно зазначивши роль та місце підготовки технічних спеціалістів й кваліфікованих робітників в загальному поступі сільськогосподарського виробництва.

Аналізуючи специфічні риси та особливості законодавчої бази, що впорядковувала діяльність навчальних закладів сільськогосподарської освіти в Російській імперії, зазначимо, що при її розробці чиновниками міністерства державного майна був врахований конкретний досвід організації та функціонування відповідних сільськогосподарських навчальних закладів провідних країн Європи та Сполучених Штатів Америки, який був не тільки системно опрацьований, алей й після детального розгляду був адаптований до специфічних суспільно-політичних та соціально-економічних реалій Російської імперії [1, с.632-635].

Російський царат під час законодавчої розробки «Нормальних положень про нижчі сільськогосподарські школи» в якості головної мети їх створення декларував необхідність поширення в народі «головних знань з сільського господарства та необхідних для нього ремесел, головним чином шляхом практичних занять» [7, с.492]. Здебільшого сільськогосподарські школи були орієнтовані на підготовку фахівців та обслуговуючого технічного персоналу для господарств великих та середніх землевласників, які у зв'язку з переходом на нову систему господарювання, що була викликана реформаційними перетвореннями пов'язаними зі скасуванням кріпацтва, відчували гостру потребу в кваліфікованих технічних та сільськогосподарських кадрах [1, с.632-635].

Змістовний аналіз нормативних положень законодавчої бази дає достатні підстави стверджувати, що нижча сільськогосподарська освіта за задумом російського уряду, повинна була розвиватися у комбінованій формі, оптимальним чином сполучаючи в собі як початкову сільськогосподарську, так професійно-технічну освіту. Органічне поєднання цих близьких навчальних форм повинно було слугувати комплексній підготовці кваліфікованого працівника, практичні навички та знання якого максимально повно відповідали нагальним потребам сільськогосподарського виробництва та рівню його технічного оснащення. Сполучення технічного та сільськогосподарського фаху давало змогу підготувати універсального по кваліфікаційним характеристикам та професійним навичкам робітника, який досконало розбирався в проблемах організації сільськогосподарського виробництва, сучасний на той час агрокультурних технологіях, був здатний забезпечити кваліфіковану та надійну експлуатацію, ремонт механічних знарядь праці та пристроїв, які використовувались в господарстві. З іншого

боку, нерозділеність сільськогосподарської та професійно-технічної освіти в нижчих сільськогосподарських школах відображала невисокий рівень розвитку механізації сільськогосподарського виробництва даного періоду, який на той час не потребував виділення фахівців з суто механіко-технічним напрямком професійної спеціалізації.

Дослідники проблем нижчої сільськогосподарської освіти відзначали той факт, що одним з головних завдань даних навчальних закладів було підвищення загального культурного рівня учнівської молоді, що в кінцевому підсумку повинно було впливати й на зміну загального культурного рівня сільськогосподарського населення [1, с.632]. Проте, на наш погляд, ці міркування дещо перебільшують значення впливу початкової сільськогосподарської освіти на загальний стан писемності та культурницького розвитку селянства пореформеної доби кінця ХІХ століття. Опосередковане підтвердження такої думки зумовлене, в першу чергу, тією обставиною, що загальний контингент випускників даних навчальних закладів був чисельно обмеженим, як й відповідна кількість самих освітніх осередків (18 – на початок ХХ століття!), що не могло в істотний спосіб призвести до кардинальних зрушень в сільськогосподарському виробництві.

У відповідності до «Положень» нижчі сільськогосподарські навчальні заклади поділялися на різні типи. Запровадження багатoproфільної виробничої диференціації навчальних закладів нижчої сільськогосподарської освіти, як це впливає з тлумачення нормативних положень законодавчої бази, було зумовлено як специфічними економічними, так кадровими потребами окремих галузей сільськогосподарського виробництва на місцях: садівництва, рослинництва, виноградарства, шовківництва. Багатoproфільний характер нижчої сільськогосподарської освіти був віддзеркаленням формуванням в сільськогосподарському виробництві того часу вузької монокультурної регіональної спеціалізації, яка була наслідком розвитку капіталістичних відносин в пореформеному селі.

Згідно «Положень» сільськогосподарські школи поділялись на декілька типів: загальні, де здійснювалась загальна підготовка спеціалістів для сільськогосподарського виробництва, та спеціальні, які готували вузькопрофільних фахівців лише для окремих галузей сільськогосподарського виробництва: садівництва, виноградарства, огородництва, молочного господарства, бджільництва, вівчарства та інших [7, с.492].

Відзначимо той факт, що на підставі законодавчих норм нижчі сільськогосподарські навчальні заклади поділялись в свою чергу на 2 типи: школи першого та другого розряду. Засадничим критерієм для такої нормативної диференціації виступав освітній рівень абітурієнтів, які вступали до сільськогосподарських шкіл з атестатами початкових народних училищ різних розрядів.

В нормативних положеннях законодавчої бази право на відкриття сільськогосподарських шкіл було надано земським установам, сільським

громадам та приватними особам. На відкриття кожного навчального закладу засновник повинен був отримати відповідний дозвіл від міністерства державного майна, що здійснювало загальний нагляд за процесом інституційного становлення та розвитку системи нижчої сільськогосподарської освіти в країні [7, с.492].

Особлива увага в статтях «Нормального положення про нижчі сільськогосподарські школи» було приділено джерелам фінансового забезпечення навчальних закладів сільськогосподарської освіти. Так, у відповідності до закону, фінансова база закладів сільськогосподарської освіти складалася з наступних джерел: грошової допомоги, яка надавалась урядом з оборотного капіталу навчального закладу, за умови якщо його господарська діяльність проводилась на землі, що йому належала; з прибутків від господарської діяльності школи; благодійницьких внесків та пожертв добродійників та меценатів, земських субсидій [7, с.492].

Російський царат, намагаючись створити добре функціонуючу систему матеріального забезпечення нижчої сільськогосподарської освіти, законодавче прописав в «Положеннях» норму про наділення сільськогосподарських шкіл досить значною за площею ділянкою казенної землі, загальний розмір якої при виділенні не повинен був перевищувати 500 десятин землі. Такий розмір земельної ділянки, на думку чиновників міністерства державного майна, які розробляли нормативну базу, повинен був цілком задовольняти нагальні потреби організації навчального процесу та господарської діяльності сільськогосподарських шкіл.

Аналізуючи особливості організації матеріальної частини початкових закладів сільськогосподарської освіти, відзначимо той факт, що земельний фонд школи мав цільове призначення, оскільки використовувався виключно для організації забезпечення навчального процесу, проведення відповідних практичних занять, навчально-виробничої практики з спеціальних дисциплін сільськогосподарського профілю. Частина даного казенного земельного фонду відводилась для проведення необхідних дослідів та ведення господарської діяльності [7, с.492]. На даних землях розташовувався й комплекс адміністративних, навчальних та господарських споруд нижчих сільськогосподарських шкіл.

На наш погляд, наявність даної законодавчої норми, в свою чергу, створювала певну об'єктивну перешкоду на шляху загального поширення нижчої сільськогосподарської освіти на місцях, оскільки на практиці місцевим чиновникам та земським урядовцям, які опікувались проблемами організації шкільної справи, досить складно було знайти в земельному фонді державної скарбниці таку велику за площею ділянку вільної землі, що унеможливило, в свою чергу, створення нових навчальних закладів. В будь-якому разі земства доводилось або купувати необхідні земельні ділянки або домовлятися з відповідними власниками землі про її обмін.

При нормативному визначенні порядку фінансування початкової сільськогосподарської освіти, не оминув своєю увагою уряд й ті

сільськогосподарські школи, які були створені з власної ініціативи приватними особами на своїх землях. За таких умов, фінансування нижчого сільськогосподарського закладу здійснювалось за рахунок коштів, які надавались на її утримання власником маєтку [7, с.492]. Вочевидь, організація приватних нижчих сільськогосподарських шкіл була можлива лише при наявності у власності в приватної особи великих земельних угідь та доволі значних капіталів, які забезпечували його стабільно високими прибутками. Таким чином, приватна ініціатива окремих прогресивно налаштованих представників місцевого дворянства в галузі організації спеціалізованої початкової сільськогосподарської освіти значно обмежувалась їх матеріальними та фінансовими можливостями, що також в негативний спосіб відображалось на темпах становлення початкової сільськогосподарської освіти в регіоні. Наочним підтвердженням цієї тези, є незначна кількість початкових навчальних закладів, що виникли на теренах Катеринославській губернії в останні десятиліття ХІХ.

Розглядаючи проблему фінансового забезпечення нижчих сільськогосподарських шкіл, відзначимо, що особливу статтю їх прибутків, як це впливає з аналізу нормативних положень законодавчої бази, склали грошові пожертви місцевих губернських та повітових земських установ, сільських громад та приватних осіб [7, с.492]. Зазначимо, що у відповідності до тогочасної практики значна фінансова допомога нижчим сільськогосподарським школам надавалась повітовими та губернськими земськими установами, які досить часто в своїх річних кошторисах виділяли доволі значні суми на потреби даних навчальних закладів, розглядаючи їх в якості пріоритетних витрат, спрямованих на розвиток системи початкової сільськогосподарської освіти.

Згідно з законом, наявний оборотний капітал та прибутки від господарської діяльності сільськогосподарських нижчих навчальних закладів утворювали спеціальний грошовий фонд, дохідна частина якого складала основу загального кошторису навчального закладу [7, с.492].

Оскільки держава, поклавши на себе законодавчу функцію, в правовому відношенні впорядковувала та конструювала освітній простір функціонування навчальних закладів нижчої початкової освіти, то вона заклала певні фінансові механізми щодо його забезпечення. Зокрема, кожній нижчій сільськогосподарській школі від державної скарбниці надавалася грошова допомога у розмірі не більше 3500 рублів щорічно, що повинна була використовуватись на поточні шкільні потреби [7, с.493].

Не оминула своєю увагою держава й навчальні сільськогосподарські заклади, які засновувалися на приватних землях за ініціативи місцевих землевласників. У разі надання державою визначеної законом грошової допомоги приватним засновникам нижчих навчальних сільськогосподарських закладів, між ними та департаментом землеробства та сільської промисловості укладалися спеціальні угоди, які містили певні умови з боку державної скарбниці та міністерства [7, с.493].

Прописуючи в нормативній базі правові засади організації нижчої сільськогосподарської освіти, російський царат регламентував не тільки порядок фінансування та матеріального забезпечення даних закладів, але на законодавчому рівні визначив загальний термін навчання, внутрішню структуру його організації та предметне наповнення загальноосвітніми та спеціальними дисциплінами. Так, загальний термін навчання в нижчих сільськогосподарських школах дорівнював трьом рокам й розподілявся по трьом класам. Навчальний процес в нижчих сільськогосподарських школах складався з загального теоретичного курсу та практичних занять. В окремих випадках учні в даних навчальних закладів проходили навчально-виробничу практику, що проводилась здебільшого в передових господарствах та маєтках місцевих землевласників або на базі відповідних земських установ та вірцевих господарств.

Змістовне наповнення теоретичного курсу шкільних дисциплін було диференційованим, оскільки залежало від розряду навчального закладу нижчої сільськогосподарської освіти. Справа в тому, що формування учнівського контингенту даних навчальних закладів здійснювалось виключно за рахунок випускників народних училищ й двокласних народних училищ, які через різницю в обсягах викладання певних дисциплін, мали різний рівень фахової підготовки та знань. Дана практика зумовила врешті-решт й формування двох розрядної системи нижчої сільськогосподарської освіти.

Так, зокрема до нижчих сільськогосподарських шкіл першого розряду приймалися учні, які здобули початкову освіту в двокласних народних училищах, в сільськогосподарські школи другого розряду – особи, які закінчили народні училища. Відзначимо, що програми даних народних училищ відрізнялись одне від одного лише загальною кількістю предметів та обсягом годин, що виділялись міністерством народного просвітництва на їх вивчення, що в кінцевому підсумку, певною мірою позначалось на загальному рівні та якості початкової освіти випускників даних навчальних закладів [7, с.493]. Різниця в обсягах навчальних курсів та програмам народних училищ різних розрядів й була врахована законодавцями під час законодавчого оформлення нормативних положень, які регламентували порядок та організацію роботи нижчих сільськогосподарських шкіл. Беручи до уваги наявність в системі початкової освіти початкових міністерських народних шкіл двох різних розрядів, чиновники міністерства державного майна, в практичному плані врахували дану освітню диференціацію при вступі учнів до нижчої сільськогосподарської школи першого та другого розрядів, встановивши для них обов'язкові іспити, орієнтовані на обсяги навчальних програм звичайних та двокласних народних училищ. Таким чином, організація двоступеневої нижчої сільськогосподарської освіти дозволяла в оптимальний спосіб залучити до здобуття нижчої сільськогосподарської освіти обдаровану учнівську молодь, яка отримала початкову освіту в народних училищ всіх розрядів.

Використання загального контингенту випускників народних училищ, які мали достатній рівень початкової освіти, давало змогу зосередити головну увагу при організації навчального процесу в сільськогосподарській школі на викладі здебільшого теоретичного курсу зі спеціальних природознавчих та сільськогосподарських дисциплін. Проте, було б помилкою вважати, що під час законодавчого оформлення «Положень про нижчі сільськогосподарські школи, чиновниками були проігноровані загальноосвітні потреби організації навчального процесу. Зауважимо, що в навчальних закладах нижчої початкової освіти здійснювалось викладання загальноосвітніх предметів, проте їх обсяг та кількість були обмеженими в порівнянні з загальноосвітніми навчальними закладами відповідного освітнього рівня [7, с.493].

У випадку, коли у тій чи іншій місцевості бракувало навчальних закладів початкової освіти, які готували відповідний учнівський контингент для нижчих сільськогосподарських шкіл, або домінували церковно-приходські школи, закінчення курсу яких не надавало право вступу до сільськогосподарських шкіл, то при нижчому сільськогосподарському початковому закладі створювався підготовчий клас, загальний обсяг годин викладання відповідав програмі двокласних народних училищ міністерства народного просвітництва, а при навчальних сільськогосподарських закладах другого розряду – програмі звичайних народних училищ міністерства просвітництва [7, с.493]. Таким чином, нижча сільськогосподарська освіта перетворювалась на невід’ємний елемент початкової освіти на місцях, що не залежала від місцевої локалізації початкових закладів міністерства просвітництва, що було вкрай важливо для тих регіонів, де не були створені міністерські початкові навчальні заклади.

Аналізуючи законодавчі положення та ініціативи в організації навчального процесу сільськогосподарських шкіл, відзначимо той факт, що структура навчального курсу та його предметне наповнення підпорядковувалось конкретними потребами сільськогосподарського виробництва. При організації навчального процесу в нижчих сільськогосподарських школах загальний наголос був зроблений на викладання профільних навчальних дисциплін, пов’язаних з сільськогосподарським виробництвом та його головними галузями – орним землеробством та скотарством. Зокрема, в школах першого розряду учнів ознайомлювали з елементарними способами обмірювання землі, «необхідними для землероба головними відомостями з природознавчих наук» [7, с.493].

Учні сільськогосподарських шкіл вивчали практичне землеробство, до загального курсу якого входили й спеціальні предмети з городництва, садівництва, лісництва та інших, які були «властиві тій місцевості, де існує школа», як зазначалося в законі [7, с.493].

Так наприклад, чиновниками міністерства державного майна, особливо підкреслювалась вагомість здобуття учнями сільськогосподарських шкіл

докладних знань з вивчення різноманітних шкідників сільськогосподарських культур та набуття ними практичних навичок щодо організації ефективної боротьби з ними [7, с.493]. Варто загадати, що для сільськогосподарського виробництва пореформеного періоду проблема боротьби зі шкідниками була однією з найголовніших, беручи до уваги той факт, що останні завдавали відчутних матеріальних втрат та збитків поміщицьким та селянським господарствам, що позначалося на загальному рівні їх прибутковості.

Вагоме місце в структурі навчальних дисциплін, що викладались в нижчих сільськогосподарських школах першого розряду посідали предмети, пов'язані зі скотарством – однією з профільних галузей сільського господарства, яка забезпечувала потреби сільськогосподарського виробництва та місцевої економічної системи в тягловій худобі, молоці, м'ясі та інших продуктах тваринництва. Учнів докладно ознайомлювали з відповідними нормами годівлі та санітарно-гігієнічними правилами догляду за свійськими тваринами: кіньми, великою та дрібною рогатою худобою, свинями, свійською птицею, тощо [7, с.493]. Паралельно, вихованцям сільськогосподарських шкіл викладались елементарні знання та прищеплювались необхідні практичні навички з діагностики та лікування різноманітних хвороб свійських тварин, які були вкрай потрібні сільським господарям та робітникам в процесі організації сільськогосподарського виробництва. Короткий практичний курс ветеринарної медицини входив до складу базового курсу зі скотарства [7, с.493].

Оскільки практична діяльність в царині сільськогосподарського виробництва була тісно пов'язана з правовими проблемами організації системи землекористування та землеволодіння, які визначали його характер та специфіку, то в структурі загального навчального курсу нижчих сільськогосподарських шкіл було приділено певну увагу ознайомленню учнівської молоді з «найголовнішими законами, які мали відношення до селянського побуту» [7, с.493]. Природно, що становлення технічного спеціаліста в галузі сільськогосподарського виробництва повинно було відбуватись в загальному контексті розвитку правової культури російського суспільства кінця останньої чверті XIX століття, яка ставила за мету виховання законслухняного громадянина, вірного підданого російського самодержавства. Як відомо, в Російській імперії церква не була відділена від держави, складаючи її органічну частину, тому до загальної структури навчального курсу законодавцем було включено викладання Закону Божого та церковного співу. Викладання даних дисциплін зазвичай здійснювався місцевими священиками, на теренах парафій яких розташовувалися нижчі сільськогосподарські заклади освіти або спеціальними законовчителями, які зараховувались до штату викладачів на підставі погодинної оплати праці [7, с.493].

Лабільна система організації навчального процесу дозволяла адміністрації нижчих навчальних закладів сільськогосподарської освіти ефективно адаптувати його до наявних реалій аграрного виробництва

місцевої економіки, що в кінцевому підсумку, істотним чином позначалося на якості спеціальної агротехнічної та агрокультурної підготовки випускників.

Оскільки магістральне завдання навчального процесу в нижчих сільськогосподарських школах ставило за мету, в першу чергу, підготовку кваліфікованої робочої сили для місцевих поміщицьких та селянських господарств, то в загальній структурі навчального навантаження даних нижчих сільськогосподарських закладів загальний пріоритет в розподілі загального обсягу аудиторного часу здебільшого віддавався практичним заняттям, які повинні були сформувати в учнівської молоді конкретні практичні навички та вміння, пов'язані з веденням господарської діяльності.

В «Положеннях про нижчі сільськогосподарські школи», зокрема зазначалось, що мета практичних занять полягала в організації необхідних «господарських та ремісничих робіт» [7, с.493]. Зазвичай, загальна кількість годин, що планувались на даний вид роботи, визначалась індивідуально адміністрацією школи на підставі її статуту, в якому були прописані норми розподілу загального навчального навантаження на різні види аудиторної роботи учнів.

Для спеціалізованих нижчих сільськогосподарських навчальних закладах: школах садівництва, виноградарства, шовківництва загальна структура навчального курсу, виходячи з вузькопрофільного характеру підготовки спеціалістів для відповідних галузей сільськогосподарського виробництва, була концептуально розроблена міністерством державного майна з врахуванням відповідної галузевою спеціалізації. На думку законодавців, як це впливає з нормативних засад «Положень», загальна структура навчального курсу не повинна була суттєвим чином відрізнятися від загальноосвітніх нижчих сільськогосподарських шкіл [7, с.493]. Не має сумніву в тому, що в даному випадку чиновники міністерства державного майна керувалися прагматичними міркуваннями, намагаючись надати всім учням сільськогосподарських шкіл базову початкову сільськогосподарську освіту, незалежно від характеру спеціалізації та розряду школи, що безумовно, сприяло підвищенню рівня мобільності випускників на регіональному ринку праці, дозволяючи враховувати наявні економічні тенденції його розвитку.

Дещо по іншому, була організована структура організації навчального процесу в нижчих сільськогосподарських школах другого розряду. Так, навчальний курс в них відрізнявся меншою кількістю дисциплін та обсягом їх викладання. Зокрема, учням даних навчальних закладів здійснювався виклад «вчення про корисні та шкідливі для господарства рослин, головні поняття про правильні способи обробітку землі та догляду за корисними рослинами й тваринами, які розводились в даній місцевості» [7, с.493]. Крім даних предметів, до загального переліку навчальних дисциплін зараховувалось викладання «пояснення найважливіших для землероба явищ природи» й церковний спів [7, с.493]. В цілому, різниця між

сільськогосподарськими школами різних розрядів була незначною, оскільки в кінцевому підсумку, учнівська молодь навчальних закладів першого та другого розряду отримувала ґрунтовні знання з раціональної організації сільськогосподарського виробництва.

Випускники нижчих сільськогосподарських навчальних закладів, як і решта осіб, що мали нижчу, середню або вищу освіту, в разі успішного закінчення повного курсу, отримували право згідно ст. 56 «Статуту про військову повинність» пільги з відбування військової повинності третього розряду, що на практиці означало загальне скорочення терміну військової служби до трьох років та її продовження в запасі до двадцяти років [13]. Природно, що наявність законодавче прописаного механізму надання пільг, створювала належні правові умови для підвищення соціальної престижності початкової сільськогосподарської освіти в російському суспільстві.

Розробляючи нормативні засади організації системи нижчої сільськогосподарської освіти Російській імперії, чиновники міністерства державного майна, сконцентрували значну увагу на формуванні чітко впорядкованої та функціонально дієвої системи адміністративного управління навчальними закладами, визначивши всі її структурні елементи. Так, нижчі сільськогосподарські школи країни в адміністративному відношенні підпорядковувались міністерству державного майна та профільному департаменту землеробства та сільської промисловості [7, с.494].

Загальний нагляд за навчальним процесом та якістю викладання в нижчих сільськогосподарських школах покладался, у відповідності до положень нормативної бази на посадових осіб, які призначалися міністром державного майна [7, с.494].

Особлива увага в «Положеннях про нижчі сільськогосподарські школи» була приділена законодавцями правовій регламентації адміністративної діяльності посадових осіб, які здійснювали управління навчальними закладами, визначенню меж їх компетенції, посадових обов'язків щодо організації навчально-виховного процесу, реалізації кадрової політики та господарської діяльності.

Центральне місце в організації системи управління сільськогосподарської школи посідала посада опікуна, який мав широке коло адміністративних повноважень, здійснюючи безпосередній контроль за діяльністю адміністрації та педагогічного колективу школи. Встановлюючи головні правові засади організації адміністративної системи сільськогосподарських навчальних закладів, царат намагався забезпечити за місцевим дворянством пріоритетні позиції у галузі контролю та організації сільськогосподарської освіти, що зокрема відзначалось в працях російських дослідників [2, с. 19]. Так, загальний нагляд за функціонуванням сільськогосподарської освіти покладался на повітового предводителя дворянства та повітову училищну раду, які повинні були комплексно забезпечити, насамперед, реалізацію станових та майнових інтересів дворян-

землевласників. Запроваджений урядом інститут опікунів в системі нижчої сільськогосподарської школи цілком органічно був підпорядкований даній внутрішньополітичній меті реформаційного курсу російського царату.

Попечитель навчального закладу сільськогосподарської освіти згідно закону повинен був опікуватися «добробутом школи, її потребами» [7, с.494]. Варто погодитись з ґрунтовними висновками представників російської історіографії, які досліджували проблему розвитку нижчої сільськогосподарської освіти в російських губерніях імперії про те, що законодавче прописаний інститут опікунства (попечительство) «відігравав ключову роль по підборі приміщень для шкіл, по їх матеріально-технічному забезпеченню, по формуванню траєкторії освітнього середовища, навчального плану, штату викладачів, розробки всіх видів атестації вихованців, програм практик» [2, с. 20]. Посада опікуна таким чином перетворювалася на вагому посередницьку ланку між органами державної адміністрації, що опікувалися шкільною освітою та відповідним навчальним закладом, земськими установами.

Безпосереднє адміністративне управління навчальним процесом та господарською діяльністю у відповідності до закону покладалась на управляючого нижчою сільськогосподарської школою. Для детального обговорення та вирішення нагальних питань навчально-педагогічної та господарської діяльності сільськогосподарської школи створювався спеціальний колективний орган – шкільна рада, до складу якого входили представники адміністрації (опікун та управляючий школою) та представники викладацького колективу [7, с.494]. Її діяльність повинна була сприяти оптимізації навчально-виробничого процесу, комплексному опрацюванню адміністративних рішень у відповідності до практичних завдань щодо визначення тактики та стратегії розвитку начального закладу, забезпеченню загального контролю за станом дисципліни вихованців. Водночас, один з пріоритетних напрямків діяльності шкільної ради полягав у створенні необхідних умов для постійного та системного вдосконалення викладачами власного освітнього рівня, фахової педагогічної компетентності, оскільки саме від них залежав загальний кваліфікаційний рівень спеціальної підготовки випускників. Не зайвим буде звернути увагу на той факт, що «Положеннях» була нормативно закріплена складна багатоступенева система затвердження кандидатури опікуна нижчого сільськогосподарського навчального закладу, що свідчить про вагомість цієї посади в адміністративній системі управління початкової освітою. Зокрема, відповідності до закону опікун школи обирався її засновниками та затверджувався на посаді міністром державного майна за попередньої згоди з місцевим губернатором [7, с.494].

Здебільшого, посада опікуна обіймалася тими землевласниками, які були ініціаторами створення сільськогосподарських шкіл та пожертвували для їх організації земельні ділянки з загального фонду власних маєтків. Дана адміністративна діяльність здійснювалася опікунами на громадських засадах,

оскільки розглядалась останніми як виконання особливого службового обов'язку перед російським самодержавством, що, на загал, відображало загальноприйнятту практику того часу та відповідні ідейно-правові концепти станової корпоративної етики російського дворянства та чиновницької бюрократії.

Предметно розуміючи вагомість даної посади в структурі адміністративного управління нижчими сільськогосподарськими закладами країни, чиновники державного майна Російської імперії законодавчо вписали її в загальну систему адміністративного управління країни, надавши особам, які її обіймали «переваги чиновників VII класу» впродовж всієї каденції перебування на даній посаді [7, с.494]. Таким чином, в «Положеннях» були закладені правові підвалини щодо інституалізації адміністративного статусу посади опікуна, яка отримала певні чітко виражені ознаки соціальної престижності, що само по собі багато важило в очах місцевого губернського та повітового дворянсько-чиновницького істеблішменту, який часто-густо полюбляв унаочнювати свої практичні здобутки шляхом набуття особливих адміністративних позицій в соціальній структурі станового російського суспільства. З іншого боку, дані адміністративно-правові кроки російського уряду створювали додаткові мотиви та практичні умови для активного залучення до адміністративної діяльності в галузі шкільництва значного контингенту представників місцевого дворянства, духівництва та чиновницького апарату. Крім того, ведення посади опікуна (попечителя) була наслідком законодавчого закріплення сталої патримоніальної практики взаємовідносин між дворянством та селянською масою в галузі професійної освіти.

Значне місце в системі адміністративного управління нижчими сільськогосподарськими навчальними закладами посідала й посада управляючого, який здійснював безпосередній нагляд та управління навчально-виробничою та господарською діяльністю навчального закладу. У відповідності до закону, управляючий призначався на свою посаду на підставі згоди опікуна, засновника або власнику маєтку, де розташовувалась школа з осіб, які мали відповідну сільськогосподарську освіту.

Якщо до кандидатів на посаду опікунів законодавство не висувало жодних кваліфікаційних та освітніх вимог, що зайвий раз свідчить на користь орієнтації урядовців на дворянську верству при заповненні даних посадових вакансій, то для кандидатів на посаду управляючого нижчим навчальним закладом були нормативно виписані досить жорсткі кадрові кваліфікаційні вимоги та критерії. Зокрема, він повинен був мати спеціалізовану вищу або середньо-професійну сільськогосподарську освіту [7, с.494]. При цьому, особлива увага при підборі кандидатури на посаду управляючого приділялась наявності ґрунтового практичного досвіду роботи на сільськогосподарському виробництві [7, с.494]. Наявність відповідних освітньо-кваліфікаційних критеріїв та виробничого стажу була продиктована тією обставиною, що управляючий здійснював безпосереднє керівництво

організацією навчально-виробничої та господарської діяльності нижчого сільськогосподарського закладу. На нього, як це впливає з закону, покладалось виконання функцій технічного адміністратора-розпорядника під загальним контролем опікуна.

В «Положеннях про нижчі сільськогосподарські школи» були ретельно прописані фахові вимоги та кваліфікаційні критерії кадрового відбору викладачів. Зокрема, на вакансії викладачів спеціальних сільськогосподарських предметів призначалися особи, які повинні мати повну вищу або середньо-професійну сільськогосподарську освіту [7, с.494].

В спеціалізованих сільськогосподарських школах садівництва, виноградарства, шовківництва в силу вузькоспеціалізованої спрямованості закладів та дефіциту педагогічних кадрів з вищою та середньо-професійною сільськогосподарською освітою, освітні вимоги до викладачів спеціальних дисциплін були менш вимогливими. Так, міністерством державного майна був наданий дозвіл призначати на посади викладачів осіб, які не мали відповідної освіти, але «довели свої ґрунтовні пізнання по предметам, які викладали» [7, с.494]. Таким чином при занятті відповідних викладацьких вакансій, перевага віддавалася тим кандидатам-практикам, які мали значний виробничий стаж та досвід роботи на профільному сільськогосподарському виробництві, були добре обізнані з усіма його технологічними тонкощами й особливостями.

Виходячи з аналізу нормативних положень законодавчої бази, можемо констатувати, що критерії підбору викладачів загальноосвітніх предметів для нижчих сільськогосподарських шкіл були дещо нижчими, ніж спеціальних сільськогосподарських дисциплін. На наш погляд, дана ситуація пояснюється, в першу чергу, прозаїчною обставиною – насамперед, скороченим та ознайомчим характером викладання курсу загальноосвітніх дисциплін, який, в силу наведених вище причин, не вимагав залучення до викладання вчителів з високим рівнем освіти та педагогічної кваліфікації.

З іншого боку, така невибаглива система селекції викладацьких кадрів з загальноосвітніх дисциплін свідчила про наявність певної прихованої тенденції в реалізації державної стратегії в галузі початкової та середньо-професійної освіти в Російській імперії, яка зводилась до свідомого законодавчого обмеження загальноосвітнього рівня підготовки технічних фахівців та кваліфікованих робітників для сільськогосподарського виробництва, яка обґрунтовувалась, насамперед, пріоритетністю здобуття учнями агрокультурних, технічних знань та практичних навичок та обмеженим терміном тривалості самого навчання. На нашу думку, такий вибірковий диференційований підхід до якості кадрового забезпечення викладу спеціальних та загальноосвітніх дисциплін був наслідком продовження реалізації російським самодержавством політики станової сегрегації в суспільно-політичній системі країни, що мала на меті створення певних прихованих адміністративних та законодавчих обмежень для різночинницької та сільської молоді в освітній площині, що цілком логічно

вписувалось в загальний контекст політики контрреформ, які здійснював під час свого правління російський імператор Олександр III. Певною мірою це добре ілюструють правові норми «Положення про нижчі сільськогосподарські школи» [7]. Так, зокрема, на заповнення вакансій викладачів загальноосвітніх предметів в нижчих сільськогосподарських школах першого розряду мали право особи, які відповідали професійним та освітнім критеріям викладача двокласного училища міністерства народного просвітництва, в школи другого розряду – кандидатів, що мали право викладати в міністерських народних училищах [7, с.494].

Беручи до уваги вагомість проблеми кадрового забезпечення навчального процесу в нижчих сільськогосподарських школах, міністерство державного майна здійснювало загальний контроль за селекцією викладацьких кадрів й в тих приватних сільськогосподарських школах, які отримували від державної скарбниці фінансову субсидію на утримання [7, с.494].

На підставі закону викладачі нижчих сільськогосподарських навчальних закладів за кожні 5 років вислуги отримували від державної скарбниці грошову надбавку у вигляді «столових» грошей у розмірі чверті жалування, яке вони отримували від уряду до того часу, поки жалування не подвоювалося [7, с.494]. Кожна нижча сільськогосподарська школа на підставі закону мала власний статут, в якому були викладені нормативні положення, які регулювали організацію навчального процесу, адміністративної діяльності відповідного навчального закладу, регламентували засади трудових відносин між викладачами та адміністрацією школи, визначали межі фахової компетенції та рівень кваліфікації викладацького складу, встановлювали порядок діяльності шкільних рад, тощо.

Створена російським царатом система початкової сільськогосподарської освіти певною мірою здійснювала вплив на соціальну та трудову активність сільської молоді, сприяючи зростанню її соціальній мобільності. Проте, відсутність чіткої стратегії та тактики розбудови мережі даних навчальних закладів в країні, спорадичність їх формування, хронічний дефіцит коштів державної скарбниці, що призначався на організацію та відкриття нових навчальних закладів, значно обмежували кількість учнівського контингенту, який отримував нижчу сільськогосподарську освіту. В свою чергу, дана ситуація в негативний спосіб віддзеркалювалось на темпах соціально-економічного поступу формування дрібнотоварного селянського господарства, значно уповільнюючи його подальшу господарську еволюцію.

Поява «Положень про нижчі сільськогосподарські школи» створила необхідні правові та організаційні засади щодо формування системи початкової нижчої сільськогосподарської освіти на місцях. Підкреслимо той факт, що в цілому, загальні темпи створення мережі нижчих сільськогосподарських навчальних закладів наприкінці XIX століття були вкрай повільними, що віддзеркалювало, в першу чергу, реальний стан

економічного розвитку більшості селянських господарств, наочно свідчило про відсутність у представників державної влади, громадських діячів земських установ довготермінової стратегії розвитку початкової сільськогосподарської освіти, визначення її пріоритетних напрямків, стабільних джерел фінансового та матеріального забезпечення.

З іншого боку, на динаміку формування навчальних початкової сільськогосподарської освіти суттєвим чином впливала не завершеність процесу створення загальноосвітньої мережі навчальних закладів початкової освіти – народних училищ, яка в середині 80-х – початку 90-х років XIX століття через брак коштів та повільну дію місцевої бюрократії не охоплювала всього контингенту дітей шкільного віку. Таким чином, негативний спадок минулого, віковічні традиції бюрократичної тяганини Російської імперії – ці чинники наклали свій відбиток на динаміку процесу кількісного зростання навчальних закладів нижчої сільськогосподарської освіти в губернії.

Бібліографічні посилання:

1. **Бруцкус К.** Школы сельскохозяйственные// Энциклопедический словарь. Т. XXXIX. Издатели Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. СПб. 632.
2. **Галиуллина С.Д.** Роль института попечительства в развитии профессионального (сельскохозяйственного) образования Российской империи//Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И.Герцена. – Выпуск №120, 2010 – С. 17-27.
3. **Гончар М. В.** Розвиток нижчої професійної освіти на Півдні України у II половині XIX - початку XX століття : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки / Гончар Михайло Васильович /; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2016. – 19 с.
4. **Мельников Н.А.** Нижние сельскохозяйственные школы и сельскохозяйственные курсы. – Казань, 1909. – 11с.
5. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1867 год. Составлена Екатеринославским Губернским статистическим комитетом. – Екатеринослав 1866 – 298 с.
6. **Пономарева Ю.Ю.** Участие земских учреждений в развитии низшего сельскохозяйственного образования // Вестник государственного и муниципального управления. – № 4. – 2012. – С.42-48.
7. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Третье. Т. 3 – Санкт-Петербург, 1886. – с.491-494.
8. **Улюкаев С.Г.** Из истории низшего сельскохозяйственного образования в Украине// Первая Межотраслевая научно-практическая конференция «Современные проблемы профессиональной подготовки высококвалифицированных рабочих кадров». – Кировоград, 1992. – С.31-35.
9. **Улюкаев С.Г.** Становлення і розвиток професійно-технічних закладів сільськогосподарського профілю в Україні 19 ст. як історико-педагогічна проблема// Науково-практична конференція «Актуальні питання підготовки спеціалістів у педвузі». – Бердянськ:БДПШ, 1992. – С.5-6.
10. **Улюкаев С.Г.** Нижча сільськогосподарська освіта в Україні наприкінці 19 ст.// Матеріали науково-практичної конференції «Актуальні проблеми історичного та економічного розвитку України». – Бердянськ: БДПШ, 1993 – С. 20-22.
11. **Улюкаев С.Г.** Нижча сільськогосподарська освіта на Україні (кінець XIX – початок XX ст.) // Педагогіка і психологія, 1999. – №2. – С. 138-146.
12. **Улюкаев С.Г.** Розвиток системи професійної освіти в Україні (кінець XIX ст.) Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій та технологічній галузях». – Бердянськ: БДПУ, 2011. – С.183-185.
13. Устав о воинской повинности // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. Т. 49. Огд. 1. № 52983. – 1875г.
14. **Шляхов О.Б.** Україна на шляху до індустріального суспільства(друга половина XIX – початок XX ст.): моногр. – Д.:Вид-во Дніпропетров. нац. ун-ту, 210. 224с.

Л.В. Гриженко

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ У МІСТАХ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).

*Висвітлено особливості розвитку професійно-технічної освіти у міському середовищі Катеринославської губернії на межі ХІХ – ХХ ст. **Ключові слова:** ремісничі училища, ремісничі відділення, міське населення, професійна освіта.*

*Освещены особенности развития профессионально-технического образования в городской среде Екатеринославской губернии на рубеже ХІХ – ХХ вв. **Ключевые слова:** ремесленные училища, ремесленные отделения, городское население, профессиональное образование.*

*The peculiarities of development of vocational education in the urban environment of Katerinoslav province at the turn of 19 - 20-th centuries. **Key words:** handicraft schools, handicraft separations, urban population, trade education.*

Професійно-технічна освіта – одна із основ соціально-економічного розвитку суспільства. Тож цілком закономірно, що для ефективного розвитку даної сфери життя, важливе значення має підготовка кваліфікованих професійних кадрів, знання та вміння яких відповідає вимогам часу. Тому в сучасних умовах становлення ринкових відносин, доцільно звернутися до історичного досвіду минулого. Адже подальший розвиток професійно-технічної освіти неабияк пов'язаний з останнім і спирається на нього.

Особливості функціонування ремісничих училищ в галузі професійно-технічної освіти міст Катеринославщини кінця ХІХ – початку ХХ століття є однією з малодосліджених проблем у вітчизняній історіографії. В працях Прокопенка Л.Л., Шляхова О.Б., Курила В.С., Подова В.І., приділяється увага лише окремим аспектам цього питання, і, як правило, в контексті розвитку освітнього процесу [23; 25; 5].

Основними джерелами з дослідження розвитку професійно-технічної освіти є щорічні звіти Катеринославської губернської земської управи, де наводяться дані про загальний стан ремісничих училищ, їх технічну базу та матеріальну забезпеченість [11 - 22].

Завдання даної статті полягає у з'ясуванні особливостей формування та діяльності мережі ремісничих училищ у міському середовищі Катеринославщини на межі ХІХ – ХХ ст.

Доба промислового виробництва потребувала інтенсивнішого розвитку професійно-технічної освіти, так як невміння поводитись із складною технікою, стало головною перешкодою у поширенні нових машинних технологій. Ця проблема могла б зникнути в результаті збільшення кількості кваліфікованого робітництва за рахунок збільшення мережі ремісничих училищ. Одночасно це могло б стати альтернативою вирішення проблем зайнятості міського населення Катеринославщини.

Ремісничі відділення та училища, утримувані на кошти Губернського Земства, існували в Катеринославській губернії з 1870 р. Прагнучи надати допомогу в розвитку і удосконаленні ремесел в губернії Губернське Земське зібрання ще на IV черговій сесії 1869 р. ухвалило: «В кожному повітовому місті, у введені повітової управи, мати по одній ремісничій школі, виділяючи на їх утримання із губернського земського збору по 3000 крб. щорічно на кожен повіт» [19, с. 91]. Пізніше ця постанова була розширена наданням повітовим земствам права відкривати ремісничі училища не тільки в повітових містах, але й взагалі у тих пунктах повітів, які будуть визнані для цього найбільш придатними. При цьому йшлося не лише про самостійні училища, але й про ремісничі відділення при загальноосвітніх як міських, так і сільських училищах. Майже 43% виділених Губернським Земством коштів на розвиток сфери освіти асигнувалося на навчання саме ремісничій майстерності [2, с. 1104]. Однак, відкриття вищезгаданих училищ просувалося вкрай повільно: у більшості міст вони були відкриті лише в першій половині 80-х років XIX ст.

До початку XX ст. в Україні вже нарахувувалося 26 ремісничих училищ, зокрема, в Катеринославській губернії – 3. Після затвердження у 1902 р. в імперії закону про ремісничі навчальні майстерні і курси, земства регіону значно активізували розвиток цих форм професійної та ремісничої освіти. Як приклад можна послатися на діяльність Катеринославського губернського земства, витрати якого на ці цілі за 40 років (1876-1916) збільшилися майже у 12 разів – з 21,2 до 248,6 тис. крб. і становили 56,6% від його загальних витрат [23, с. 382].

Опікуючись питанням поширення ремісничої освіти в губернії, губернське зібрання при цьому мало на увазі не тільки вузько практичні цілі, але й мету покращення загального освітнього рівня населення регіону. Зокрема йшла мова про підготовку в ремісничих училищах освічених спеціалістів, здібних свідомо ставитись до свого ремесла. Однак, у діяльності майстерень ця освітня ціль, стосовно до безграмотних учнів, кількість яких постійно збільшувалася, повністю була ігнорована, а навчанню приділено виключно практичний характер.

Зрештою у містах губернії почали діяти два головних типа ремісничих освітніх закладів: самостійні ремісничі училища та ремісничі відділення при загальноосвітніх училищах. Самостійні ремісничі училища являли собою учбові майстерні, де діти навчалися виключно тільки ремеслу [19, с. 402]. Право вступу до них мали учні по закінченні загальноосвітнього курсу народної школи не молодші 12 років (хоча у виключних випадках приймалися і неграмотні з умовою збільшеного на рік курсу навчання) [19, с. 402].

Ідеальною умовою функціонування ремісничих училищ було будівництво при них учнівських гуртожитків. Та, на жаль, створення такого комфорту потребувало додаткових витрат, тому останні мала лише незначна кількість училищ. Зразковим був гуртожиток при Новомосковському

ремісничому училищі, де учні жили на повному утриманні за рахунок земства, а також різних громадських установ та приватних осіб [17, с. 142].

У самостійних ремісничих училищах учні опановували, якщо не виключно, то у переважній більшості ремісничу освіту. Для учнів ремісничих відділень при загальноосвітніх міських училищах на першому місці були класні заняття, а для навчання ремеслам відводився лише вільний післяобідній та канікулярний час. Разом з тим зазначимо, що деякі з ремісничих училищ значно ухилились від першопочаткового типу, наміченого постановою 1870 р. Так у Новомосковському ремісничому училищі та у навчальних майстернях при міському училищі в Павлограді викладання загальноосвітніх предметів було повністю відсутнє [19, с. 403].

Загальний напрям діяльності міських ремісничих училищ та відділень був спрямований на задоволення потреб самого ж міста. Вони базувалися на початковій школі й готували ремісників, фабричних і заводських робітників тощо. Отримували тут робочі спеціальності діти найменш забезпечених верст міського суспільства – селян і міщан, які поповнювали лави робітничого класу.

Навчальним планам і програмам професійних учбових закладів на вивчення загальноосвітніх і спеціальних предметів відводилось від 20 до 45 процентів навчального часу. Їх програми були спрямовані на отримання практичних навичок. Більшу частину часу учні проводили в учбових майстернях.

У міських навчальних закладах із ремісничої освіти основна частина часу відводилась на освоєння столярно-токарських, шорно-шпалерних, сапожно-взуттєвих, ковальсько-слюсарних, колісно-екіпажних ремесел, при чому учні займалися в основному виробництвом речей, що мали попит у місті: меблів, взуття, різноманітних господарських предметів для міського життя. В деяких навчальних закладах вивчали електротехнічні спеціальності. Наприклад, у Бахмутському ремісничому училищі вивчали електротехніку та литійну справу [5, с. 55]. Випускники, пропрацювавши на підприємстві після закінчення 2-3 роки, повинні були скласти іспит спеціальній комісії при училищі. Тільки після цього вони могли отримати звання майстра або підмайстра. Видавати свідоцтво на звання майстра або підмайстра ремісничі учбові заклади отримали право лише за законом, прийнятим 15 червня 1908 р. [5, с. 56].

Як правило, в ремісничих училищах навчання було безкоштовним. Платня від 5 до 20 крб. була запроваджена лише в Бахмутському училищі [18, с. 179].

Наприкінці XIX – початку XX ст. при багатьох загальноосвітніх училищах міст Катеринославщини були відкриті ремісничі класи і відділення. Так, при Бахмутському міському трьохкласному училищі з 1880 р. були відкриті класи столярного, токарського і ковальсько-слюсарного ремесел [7, с. 112]. Приймали до них фізично здорових хлопчиків всіх станів, не молодших 12 років. Чотирьохрічний курс навчання ремеслам відбувався в

призначених для цієї мети будівлях, які були побудовані на подвір'ї міського училища на кошти губернського земства і міста Бахмута. У вересні 1906 р. вищезгадані ремісничі класи були перетворені за типом нижчих ремісничих шкіл.

Зазначимо, що при Луганському міському чотирьохкласному училищі з 1892 р. діяли подібні ремісничі класи як і при Бахмутському міському училищі [17, с. 124]. В 1901 р. було відкрито також Маріупільське нижче механіко-технічне училище і при ньому реміснича школа [5, с. 55].

Ремісничі класи з 1907 р. діяли і при двухкласному училищі на паравозобудівельному заводі Гартмана в Луганську. При двухкласному училищі на Петровському заводі Російсько-Бельгійського металургійного товариства з 1 вересня 1904 р. було створено класи столярного, модельного і ковальсько-слюсарного ремесел [5, с. 55].

Згадаємо, що при Катеринославському першому міському трьохкласному училищі існував клас ручної праці по дереву і металу, що змінив з 1893-1894 рр. ремісниче відділення, за відсутністю для останнього належного приміщення [18, с. 213]. З 1881 р. при міському училищі в Павлограді існувало ремісниче відділення з 4-х річним курсом навчання, яке з 1888 р. було реорганізовано в освітньо-ремісничі майстерні [16, с. 132].

Отримала в той час певний розвиток і професійна освіта жінок. Відкривалися школи рукоділля, які, як правило, були приватними. Так, у Луганську в 1909 р. була створена реміснича майстерня, а також школа – Катеринославське товариство з ремісничої освіти, прерогативою якої було те, що в ній могли навчатися дівчатка з бідних родин [5, с. 56].

Згідно міністерського циркуляра 1895 р. в українських губерніях також активно впроваджувалися вечірні та недільні заняття з креслення та малювання для ремісників та заводських робітників та курси з технології ремесел. Дещо пізніше, для задоволення потреб фабрично-заводської і ремісничої промисловості, почали відкриватися технічні та ремісничі майстерні або курси при промислових закладах. Власне, сам проект положення про технічні та ремісничі курси був затверджений 18 березня 1912 р. [5, с. 62].

Як правило ці курси утримувались на приватні або громадські кошти і тільки у виключних випадках за рахунок держави. Так, вечірні курси для робітників, де викладалися загальноосвітні і спеціальні дисципліни, були відкриті в 1913 р. при рудничному училищі «УНІОН» в Макіївці. При більшості ремісничих училищ навіть існували спеціальні учнівські фонди призначені для купівлі інструментів учнями-випускниками.

Із щорічних звітів губернської управи про стан ремісничої справи в регіоні можна побачити, що кількість учнів ремісничих училищ та відділень постійно збільшувалася. Відповідно реміснича освіта набувала все більшого розмаху. Останнє підтверджується тим, що роботи учнів таких освітніх закладів щорічно виставлялися в губернській управі під час сесій губернського земського зібрання, а також під час сільсько-господарських

виставок [21, с. 174]. Успішність організації навчання в ремісничих училищах і відділеннях підтверджується також свідченнями про діяльність учнів, які закінчили курс навчання, і які легко знаходили добре оплачувану роботу навіть поза межами Катеринославської губернії – на фабриках і заводах, у приватних або залізничних майстернях.

Слід виокремити й суттєві недоліки у діяльності ремісничих училищ. Найсерйознішим з них була нестача освічених та достатньо підготовлених до освітньої діяльності – як теоретично, так і практично – вчителів ремесел [20, с. 152]. Тож у більшості випадків посади вчителів ремесел обіймали малоосвічені майстри-практики, які хоч і могли наочно показати учням практичні прийоми даного ремесла, але були дуже далекі від теоретичних основ цього ремесла, так і від раціональних засобів навчання молоді. Безумовно, цей фактор негативно позначався на процесі підготовки учнів, яким, за відсутністю у викладачів ремесел педагогічних навичок, було важко їх зрозуміти.

Тривалий час єдиним навчальним закладом, яке готувало широкий контингент вчителів зі спеціальною підготовкою для більшості міських ремісничих училищ і відділень губернії було Гніденське ремісниче училище [1, с. 1044]. Учні цього училища, під наглядом учителів, проводили заняття для учнів молодших класів, набуваючи досвіду в педагогічній справі для майбутнього заміщення посад з викладання ремесел в інших установах.

На перебігу навчального процесу негативно на позначалася й відсутність системи та належної послідовності у навчанні ремеслам, переважання промислового характеру в діяльності ремісничих училищ, гонитва за замовленнями, викликана непродуманою конкуренцією із іншими училищами [19, с. 409]. За таких умов ремісниче училище часто перетворювалося на звичайну промислову майстерню, що, головним чином, спрямовувала свою діяльність, головним чином, на отримання та виконання якомога більшої кількості замовлень. Відповідно освітньо-виховні цілі цих навчальних закладів відходили на другий план. Таким спрямуванням діяльності багатьох ремісничих училищ частково пояснюється і факт вибуття більшості учнів ще до закінчення повного курсу в освітній установі. Справа у тому, що учнів, які отримали завдяки вказаному напряму діяльності училищ, у перші, 2-3 роки певні, хоча й дуже односторонні знання та навички до ремесла, батьки зразу віддавали до майстрів, де вони вже могли отримувати певний заробіток. Отже кількість учнів, які закінчували весь курс навчання, становила лише незначний відсоток від загальної кількості вступників до училища.

В царині розвитку ремісничої освіти це було вкрай деструктивним явищем, адже учні, вибуваючи з училищ до закінчення всього курсу, мали занадто слабку підготовку, яка зовсім не відповідала цілям, які переслідувало земство, запроваджуючи ремісничі училища.

Таке явище змушувало керівництво училищ перестраховуватися. Наприклад, ремісничі відділення при Бахмутському училищі вимагали від

батьків учнів формальних підписок на випадок того, що без поважних причин їх діти не залишать відділення до закінчення повного курсу [2, с. 1014]. В іншому випадку батьки зобов'язувалися за кожен рік навчання учня у відділенні сплатити певну суму (в Бахмутському училищі остання складала 20 крб.). Це, певним чином, допомагало стримувати посилений відтік учнів з училищ.

Загалом значення діяльності ремісничих училищ важко недооцінити. Тим паче, що збільшення мережі функціонування професійно-технічних закладів освіти вело до збільшення обсягів виробництва фабрично-заводської промисловості. Так на Катеринославщині на межі XIX – XX ст. загальна кількість фабрик та заводів збільшилася майже втричі, і як наслідок – збільшилась у декілька разів, власне, і сама ж кількість фахівців серед майстрів, техніків і загалом робітничих кадрів.

Та динамічність у створенні ремісничих училищ у містах регіону аж ніяк не свідчила про безпроблемність в їх діяльності. Не маючи єдиної методики викладання, вони змушені були діяти за неупорядкованими навчальними планами та програмами, в яких не було належної послідовності. Оснащення учбових закладів і майстерень теж не відповідало вимогам часу. Але все це не зменшувало справжньої цінності та значення ремісничих училищ у процесі підготовки досвідчених працівників для промисловості.

Бібліографічні посилання

1. Вестник Екатеринославского Земства. – №11. – 1904.
2. Вестник Екатеринославского Земства. – №26. – 1905.
3. Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь на 1900 г. – Екатеринослав, 1899.
4. Календарь-ежегодник «Приднепровье». – Екатеринослав, 1910.
5. **Курило В.С.** Образование в Донбассе (XIX – начало XX вв.). / В.С. Курило. – Л., 1999.
6. Обзор Екатеринославской губернии за 1880 г. – Екатеринослав, 1881.
7. Обзор Екатеринославской губернии за 1882 г. – Екатеринослав, 1883.
8. Обзор Екатеринославской губернии за 1893 г. – Екатеринослав, 1894.
9. Обзор Екатеринославской губернии за 1896 г. – Екатеринослав, 1897.
10. Обзор Екатеринославской губернии за 1909 г. – Екатеринослав, 1910.
11. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1880 г. – Екатеринослав, 1881.
12. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1881 г. – Екатеринослав, 1882.
13. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1884 г. – Екатеринослав, 1885.
14. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1887 г. – Екатеринослав, 1888.
15. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1889 г. – Екатеринослав, 1890.
16. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1892 г. – Екатеринослав, 1893.
17. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1893 г. – Екатеринослав, 1894.
18. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1895 г. – Екатеринослав, 1896.
19. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1898 г. – Екатеринослав, 1899.
20. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1900 г. – Екатеринослав, 1901.
21. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1903 г. – Екатеринослав, 1904.
22. Постановления Екатеринославского Губернского Земского Собрания 24-й очередной 1889 года сессии (с 5 по 14 дек. 1889 г. включительно). – Екатеринослав, 1889.
23. **Прокопенко Л.Л.** Генеза та розвиток державної освітньої політики в Україні (IX – початок XX.) / Л.Л. Прокопенко. – Д., 2008.
24. Труды XXII съезда горнопромышленников Юга России. – Х., 1898. – Ч.1.
25. **Шляхов О.Б.** Україна на шляху до індустріального суспільства (друга половина XIX – початок XX ст.) / О.Б. Шляхов. – Д., 2010

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ НА ПРИДНІПРОВ'І У 1920-х рр.

В статті, на основі архівних матеріалів розглядається процес утворення та діяльності сільськогосподарських освітніх закладів на території Придніпров'я упродовж 1920-х рр.

Ключові слова: *сільськогосподарська освіта, Придніпров'я, Дніпропетровський землемірний технікум, Семенівська сільськогосподарська школа.*

В статье, на основе архивных материалов рассматривается процесс организации и деятельности сельскохозяйственных образовательных учреждений на территории Приднепровья в течении 1920-х гг.

Ключевые слова: *сельскохозяйственное образование, Приднепровье, Днепропетровский землемерный техникум, Семеновская сельскохозяйственная школа.*

In the article, based on archival materials, the process of organization and activity of agricultural educational institutions on the territory of the Dnieper region during the 1920s is considered.

Key words: *agricultural education, Dnieper region, Dnepropetrovsk surveying technical school, Semenovskaya agricultural school.*

Одними із безпосередніх результатом революції 1917 – 1921 рр. стали докорінні зміни господарської діяльності та організації виробництва у всіх галузях суспільної зайнятості. Не в останню чергу це відносилося і до сільського господарства, де руйнівні наслідки експериментів як імперської доби, так, і в не меншій мірі, радянського часу призводили до неочікуваних результатів.

Формування системи професійної освіти на території України докладно висвітлено у монографії В.М. Кушнір [11], проте сьогодні в історіографії питання організації системи аграрної освіти на території Придніпров'я у 1920-х рр. залишається нерозкритим. Мета даної статті – на основі архівних матеріалів Державного архіву Дніпропетровської області (ф.ф. Р-4462, Р-6477) та опублікованих джерел охарактеризувати маловідомі етапи становлення галузевої освіти у регіоні.

Упродовж 1910 – 1920-х рр. система підготовки фахівців у галузі сільського господарства залежала від загальних змін суспільно-політичної та соціоекономічної ситуації в цілому. Радянські експерименти 1918 – 1919 рр., спрямовані на перетворення великих поміщицьких «зразкових» господарств на одержавлені радгоспи завершилися невдачею. Упродовж 1920-х рр. відбувається перегляд результатів «столипінської аграрної реформи». В сільському господарстві Придніпров'я скорочується частка хуторів та відрубів, які до 1917 р. склали понад половину всіх господарств. Так, до 1927 р. відсоток господарств хуторських і одрубних зменшився у Дніпропетровській окрузі з 69% до 36%, а у Запорізькій відповідно із 42% до 13% [13, с. 324]. Проте, залишаючи хутори, селяни воліли зберігати одноосібне господарство. Землекористування теж повертається у

традиційному вигляді, при чому черезполосиця становила на 1927 р. у Дніпропетровській окрузі 92%, а в Запорізькій – 90% всіх сільськогосподарських земель [13, с. 325]. Проблемним залишалося забезпечення реманентом, що в умовах індивідуального господарства, недостатнього кредитування та нестабільної ситуації у промисловості часів НЕПу неможливо було вирішити.

Ці причини, помножені на недостатній рівень агротехнічних знань селянства відбивалися на показниках врожайності, які в деяких районах були нижчі, ніж у 1916 р. За висновками А. Синявського, хліборобство, яке й до війни занепадало, у 1920-х рр. «переживає значну кризу» [13, с. 324].

Упродовж 1910-х рр. справою сільськогосподарської освіти опікувалися органи земства. На території Катеринославської губернії були утворені середнє Верхньодніпровське сільськогосподарське училище (організоване 1911 р.), Гнединське (відкрите 1898 р., у Олександрівському повіті), Каменське початкове (1914 р. у Бахмутському повіті), Розумовське початкове (1914 р. у Катеринославському повіті), Слов'яносербське початкове (1914 р.) училища. У 1912 р. відкрилися Бешево-Ігатьєвська (Маріупольський повіт), а у 1913 р. – П'ятихатська сільськогосподарські школи [1, с. 5]. У 1916 р. губернська земська управа постановила клопотатися про відкриття у Катеринославі ветеринарного інституту [10]. Єдиним у Катеринославі навчальним закладом аграрного сектору залишалася землемірна школа. Доволі широко використовувався приклад зразкових господарств, лекційні курси з агрономії, ветеринарії тощо. З 1917 р. в окремих навчальних закладах на селі вводяться теоретичні та практичні заняття сільськогосподарського спрямування.

Проте діяльність земства у галузі освіти була перервана революційними процесами. Як видно із справ студентів землемірного училища, багато із тих, хто приступили до навчання у 1917 – 1918 рр., змогли закінчити його тільки у 1923 р. Нерегулярні сільськогосподарські курси, які організовували політичні та адміністративні організації не могли заповнити відсутню систему освіти. Так, 20 лютого 1920 р. за підтримкою УКП (боротьбистів) у Катеринославі були відкриті такі курси були відкриті при землемірній школі. Вже за на цих курсах тиждень з 300 зареєстрованих залишилося не більше сотні слухачів [14].

Складні економічні, соціокультурні умови переходу до Непу позначилися і на підготовці фахівців. Для забезпечення умов відбудови господарського комплексу та підготовки неминучої повної соціалізації господарства на території радянських республік, у тому числі і в УСРР, росте кількість галузевих вищих навчальних закладів, а також впроваджується новітня система середніх професійно-технічних училищ – технікумів. У 1921 р. Катеринославську землемірну школу реорганізовано у Межовий (з 1923 р. – Землевпорядкувальний) технікум [3, арк. 2]. Серед викладачів технікуму у 1921 р. вказані вчителі колишніх гімназій, духовної консисторії та інших закладів старого Катеринославу: М.І. Степанюк

(російська мова), Л.О. Єгоров (алгебра), І.С. Обтемперанський (фізика), М.С. Єршов (політична економія) та ін. Серед викладачів технікуму присутній і політичний діяч партії соціалістів-революціонерів, голова губернської земської управи у 1917 – 1918 рр. Андрій Васильович Новак (корінні положення земельних угідь) [3, арк. 3]. До програми технікуму входили окрім загальних та фахових предметів, також статистика, сільськогосподарська економіка, меліорація, земельне право, основи сільського будівництва [3, арк. 3зв.].

Упродовж 1920-х рр. викладацький склад технікуму поповнився випускниками вищих та спеціалізованих навчальних закладів. З 1924 р. у технікумі викладав П.П. Нестеренко, випускник Петрово-Розумовську Академію у Москві, з 1928 р. – І.Г. Красовський та В.В. Зебницький, випускники Московського Межового інституту та ін. [2, арк. 104]. Професорський ступінь здобули Л.І. Лангамер та Л.І. Красовський. У січні 1927 р. директором технікуму було призначено Г.Д. Триодала. Випускник Верхньодніпровського сільськогосподарського училища (1917 р.), Георгій Триодал був серед студентів першого випуску Землевпорядкувального технікуму: у лютому 1918 р. подав заву на вступ до Землемірного училища і закінчив у 1925 р. технікум [4, арк. 1, 17].

З 1921 р. нижчі сільськогосподарські школи різних типів були перетворені Наркомосом УСРР у сільськогосподарські професійні школи. Курс навчання тривав два роки. З часом сільськогосподарські професійні школи ставали вузькоспеціальними та диференціювалися залежно від спеціалізації: агрономічні, зоотехнічні, ветеринарні, меліораторські, лісо-інженерні, землевпорядні та ін. 1922 року Головпрофос намітив ще сільськогосподарську школу переходового типу, яка готувала не спеціаліста, а культурного селянина взагалі. Вона була створена для молоді від 14 років та працювала лише у зимовий період. З 1924 р. ця школа трансформувалася на сільськогосподарську інтегральну школу, яка готувала спеціалістів для державного та колективного господарювання в усіх галузях сільського господарства.

Нормативною базою діяльності профільної професійної школи стали «Тимчасове положення про профшколи», затверджене 16 червня 1922 року, та «Положення про професійну школу» в його остаточній редакції від 10 червня 1926 року. У документі була сформульована мета та завдання профшколи, а саме: «підготовка робітників визначеної вузької спеціальності, на основі якої будується вся навчальна робота та життя» [11, с. 163].

Кожна профшкола повинна була мати у своєму розпорядженні господарське підприємство, яке відповідало виробничій кваліфікації: індустріально-технічні школи – виробництво заводського характеру або майстерні, сільськогосподарські школи – відповідно, лісничі чи земельні господарства. Профшколи, які з певних причин не мали власного підприємства, могли організовуватися при відповідних приватних чи державних підприємствах. На початку навчання 2 – 3 години в день

передбачалася робота на виробництві. За два роки підготовки молодь повинна була пройти всі стадії навчання від спостереження до самостійної праці.

На 1930 р. у Дніпропетровській окрузі діяли 8 кустарницьких промислових шкіл з ремонту сільськогосподарського реманенту, розташовані у містах Новомосковську та Павлограді, а також у селах Добропілля, Підгородньому, Пушкарівці, Військовому, Маріївці, Петропавлівці та Ямбурзі [4, арк. 173]. Сільськогосподарську освіту надавали 14 трирічних сільськогосподарських шкільних закладів, поділених за професійним спрямуванням:

- дрібного скотарства у с. Бабйківка Царичанського району,
- рільнича у с. Жданівське Магдалинівського району,
- садово-городна у с. Карлово-Марксове,
- молочна у м. Павлоград,
 - інтегральні: у м. Верхньодніпровськ, с. Василівка, Олексіївці, Петриківці, Пропасницях, Семенівці, Славгороді, Солоному, Хорошевому [4, арк. 174].

На сьогодні для аналізу доступні матеріали тільки однієї, Семенівської сільськогосподарської школи (з 1930 р. – сільськогосподарський технікум). Село Семенівка (на сьогодні у Криничанського району) розташоване на відстані 7 км. від залізничної станції Верхівцево та за 18 км. від районного центру. Сільськогосподарську школу було закладено як інтегральну із домінуванням зернового напрямку, у 1926 р., За два роки школі передано будинки колишнього маєтку Тремеля. На 1928 р. у користуванні школи була земельна ділянка у 163 десятин, на яких виділено овочеву ділянку у 1,4 десятин. Садиба та парк при ній займали 27 десятин. Враховуючи зерновий напрям підготовки учнів, на польові культури виділено 134 десятин. Серед культур переважали озима та ярова пшениця, кукурудза, овес. Школа постійно оновлювала реманент і спромоглася придбати 10 сильний трактор «Фордзон» у Сурсько-Михайлівського кредитного товариства [5, арк. 1, 9]. Та майже відразу виникли проблеми фінансування, оскільки районний виконавчий комітет не поспішав покривати витрати школи, а колишній маєток виявився у такому жахливому стані, що навіть капітальний ремонт не міг зарадити справі. Дешевше було повністю знести будинки і відбудувати наново [5, арк. 1, 28].

Незважаючи на несприятливі обставини, у 1928/29 н.р. навчалися 96 дітей [6, арк. 87зв]. Відповідно до вимог положення про професійну освіту, навчальний процес поєднувався із виконанням практичних робіт. Регламент розподілу навчального часу передбачав академічну роботу з 7.00 ранку до 13.20, а практичну з 7.00 до 17.00 з перервою на 3 год. – з 11.00 до 13.00. Обов'язковими для всіх учнів були: культурні розваги від 18.00 до 20.00 та політична освіта з 20.00 по 23.00 [6, арк. 115].

Порушникам розпорядку загрожували штрафи: за перше порушення – 5 год., за друге – 10 год. За третє порушення – виключення зі школи [6, арк. 116].

Академічне навантаження становило 1600 год. на рік, практичне – 2818 год. на рік. В академічному навантаженні підготовчого класу розподіл учбового часу включав предмети: українську мову та літературу (190 год.), математику (170 год.), суспільнознавство (170 год.), природознавство (166 год.), політехнічну працю (166 год.), географію (100 год.), фізику (108 год.), хімію (64 год.) та ін. Відповідно вимогам часу, у складі дисципліни «суспільнознавство», центральна увага приділялася історії класової боротьби, політичній економіці, теорії радянського господарства, основам ленінізму.

Проблемним залишалося питання викладацького штату, високій плинності викладачів. У 1929/30 н.р. у школі працювали 19 чоловік: керівники практики – 2, викладачі загальних дисциплін – 2, викладачі спеціальних дисциплін – 6, персонал – 8 [7, арк. 52]. А у 1931/32 н.р. в технікумі залишилися 13 працівників, з яких тільки 7 входили до штату. Серед викладачів три особи мали вищу освіту, але двоє із них – незакінчену – Л.П. Шран продовжував навчання у Харківському, а А.Д. Гончаренко – у Київському зоотехнічному інституті. Середню освіту мали 2 особи, у тому числі директор технікуму, Я.Н. Мироненко, який закінчив землевпорядкувальний технікум, всі інші працівники мали нижчу освіту [9, арк. 61].

Заслуговує на увагу національний склад учнів. За цим показником абсолютну більшість учнів становили українці. Так, у 1930 р. у школі навчалися 89 чоловік, із них українців 86 та євреїв – 3 особи [7, арк. 159].

Курс на колективізацію на селі, проголошений на XV з'їзді ВКП(б), створював нові можливості для розвитку аграрного виробництва, що мало подолати негативні тенденції попереднього часу. Констатуючи загальний підйом сільського господарства, зростання техніки й культури виробництва, у резолюції «Про роботу на селі» відмічались відставання рівня врожайності у порівнянні із капіталістичними країнами, велику залежність аграрного сектору від погодних умов, малу товарність. Акцент в державній політиці був зроблений на поширення колективної праці через зразкову агітацію та проведення розшарування на селі [12, с. 1036, 1038].

Виконуючи це завдання, Наркозем УСРР розіслав 5 грудня 1930 р. обіжник з роз'ясненням, що у нових умовах «Одним із найважливіших передумов підготовки сільськогосподарських кадрів є ліквідація агроколгоспної неписьменності серед широких кіл робітників радгоспів, колгоспників, наймитів, бідняків та середняків-одноосібників» [8, арк. 169]. Відповідно постанови НКЗС УСРР від 15 листопада 1930 р. галузеві технікуми мають взяти активну участь у проведенні нової аграрної політики на селі. Для цього у грудні 1930 р. – березні 1931 р. наказувалося провести короткотермінові курси, на яких підготувати не менше 2-х

випусків слухачів (по 30 чоловік).

Змінилися і вимоги для зарахування на навчання. Відповідно нових вимог, при зарахуванні учнів 1929/1930 н.р. значна увага приділялася соціальному станові учнів. Загалом до школи було подано 95 заяв, а прийнято 79 чоловік, проте, у повному обсязі були зараховані діти робітників (4 особи), батраків (29 осіб) та бідняків (26 осіб), а дітей селян-одноосібників зараховано лише 8 чоловік із 24 бажуючих [7, арк. 1]. Та навіть після такого прийому, діти селян-одноосібників становили понад третину від всіх учнів – 52 із 140 чоловік [8, арк. 1]. Навіть у 1930р., після утворення колгоспів у школі навчається 23 учнів із родин середняків [8, арк. 159].

Отже, впродовж 20-х років ХХ століття запроваджувалася нова модель українського шкільництва, відповідно до якої старша її ланка виділялася як окрема профільна школа професійного спрямування, зміст освіти якої диференціювався за галузевими вертикалями. У «Схемі народної освіти УСРР» було виділено такі вертикалі системи освіти: мистецька, наукова, агрономічна, педагогічна, технічна, соціально-економічна та медична.

Кожний галузевий профіль передбачав відповідну професійну школу, яка, окрім загальноосвітньої підготовки, надавала професійну освіту певної спеціальності, де «навчальні програми та плани загальноосвітнього матеріалу розміщувалися навколо основного спеціального (професійного) стержня». Профільна професійна школа була проміжним закладом між середнім та вищим ступенями освіти. Нормативною базою її діяльності стали «Тимчасове положення про профшколи» (16 червня 1922 р.) та «Положення про професійну школу» (10 червня 1926 р.).

Бібліографічні посилання.

1. Агрономическая помощь в России. – СПб.: Издат. департамента земледелия, 1914. – 642 с.
2. ДАДО. – Ф. Р-310. – Оп. 1. – Спр. 17.
3. ДАДО. – Ф. Р-4462. – Оп. 1. – Спр. 1.
4. ДАДО. – Ф. Р-4462. – Оп. 1. – Спр. 334.
5. ДАДО. – Ф. Р-6477. – Оп. 1. – Спр. 5.
6. ДАДО. – Ф. Р-6477. – Оп. 1. – Спр. 8.
7. ДАДО. – Ф. Р-6477. – Оп. 1. – Спр. 10.
8. ДАДО. – Ф. Р-6477. – Оп. 1. – Спр. 11.
9. ДАДО. – Ф. Р-6477. – Оп. 1. – Спр. 25.
10. Екатеринославская земская газета. – 1 марта 1916 г.
11. Кушнір В. М. Профільне навчання в історії розвитку вітчизняної школи (друга половина ХІХ–ХХ ст.). Монографія / В. М. Кушнір. – Умань: Видавець «Сочінський», 2016. – 418 с.
12. Синявський А.С. Дніпрельстан і сільське господарство на території, що буде затоплено [Текст] / А.С. Синявський // Синявський А.С. Вибрані праці. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 307 – 329.
13. XV съезд Всесоюзной Коммунистической партии-(б). Стенографический отчет. – М.Л.: Гос. издат., 1928. – 1416 с.
14. Український пролетар. – 28 лютого 1920 р.

О.Л. ЛЕВІН

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*В статье изложены отдельные теоретические аспекты процесса воспитания патриотизма у студенческой молодежи Днепропетровского государственного аграрно-экономического университета, проанализированы особенности организации воспитательных мероприятий. **Ключевые слова:** воспитание, студенты, патриотизм, Отчизна.*

*У статті викладено окремі теоретичні аспекти процесу виховання патріотизму у студентської молоді Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету, проаналізовано особливості організації виховних заходів. **Ключові слова:** виховання, студенти, патріотизм, Вітчизна.*

*In the article the separate theoretical aspects of process of education of patriotism are expounded for the student young people of the Dnepropetrovsk state agrarian university, the features of organization of educator measures are analysed. **Keywords:** education, students, patriotism, Fatherland.*

Постановка проблеми. В добу тотальної технологічної глобалізації головне національне багатство вимірюється не стільки ресурсними можливостями природних надр та копалин, скільки людським капіталом, його інтелектуальним та науковим потенціалом, який здатний створювати принципово нові системи виробництва і управління.

Сучасні суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації поставили перед аграрними вузами України якісно нові вимоги щодо організації навчального процесу, науково-дослідницької та виховної роботи, які виходять з принципу наближення аграрної освіти до нагальних виробничих проблем та інтересів сучасної української держави в цілому.

Першочерговими завданнями в Дніпропетровському державному аграрно-економічному університеті є формування повноцінних умов для оптимального задоволення нагальних потреб студентської молоді в інтелектуальному та духовному розвитку, всебічне забезпечення вимог вітчизняного сільського господарства у галузі багатoproфільної підготовки висококваліфікованих кадрів, широкомасштабне впровадження загальноєвропейських освітніх стандартів, виховання справжнього громадянина-патріота незалежної Вітчизни.

Проблемам патріотичного виховання присвячений розлогий корпус історіографічної літератури, в якому знайшли відображення здебільшого різноманітні теоретичні аспекти даного процесу.

Його практичні складові розроблені менш детально та опукло, залишаючи по собі чисельні історіографічні лакуни [1; 2; 3; 4; 5].

Мета дослідження. Всебічне висвітлення практичного досвіду

організаційної роботи з патріотичного виховання студентської молоді в Дніпропетровському державному аграрному університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, під вихованням розуміють традиційно процес соціокультурного становлення та розвитку представника підростаючого покоління, в ході якого ним засвоюється спеціальний соціальний досвід, набувається цілий комплекс нових знань, формуються специфічні норми поведінки та визначається система пануючих цінностей.

Одним із пріоритетних напрямків організації виховної роботи в Дніпропетровському державному аграрно-економічному університеті є активне формування у молодій людини відчуття патріотизму, любові до власної Вітчизни та рідного краю.

Відзначимо, що патріотичне виховання покликане виховувати у молодій людини високі моральні ідеали, почуття жертвовного служіння Батьківщині. Відомо, що основні риси громадянина формуються в молодому віці під впливом загально-народних цінностей, у взаємодії особистості з суспільством, яке на кожному етапі репрезентують родина, школа та різноманітні колективи [5, с. 170]. Загальний сенс патріотичного виховання полягає у систематичному цілеспрямованому впливі на свідомість, волю та поведінку молодій людини з метою формування цілісної громадянської позиції, що ґрунтується на високих морально-етичних ідеалах, цілях, переконаннях та норм поведінки, самосвідомості особистості.

Актуалізація проблеми патріотичного виховання студентської молоді зумовлена традиційно високим ступенем громадської активності студентства в державотворчих процесах, розбудові інститутів правової держави, які є невід'ємними атрибутами сучасного громадянського суспільства.

Патріотичне виховання завжди виступало одним з головних елементів духовної свідомості підростаючого покоління, що визначав і визначає в цілому домінуючі риси існування людини в соціумі, виступаючи наріжним каменем суспільно-політичного, історико-культурного та правового життя особистості. Даний напрямок виховної роботи традиційно розглядається провідними дослідниками вітчизняної педагогіки та психології як один з пріоритетів молодіжної політики, покликаний всебічно забезпечити базову мотивацію молоді до творчої праці на користь незалежної Вітчизни [1, с. 18-21; 3].

Одночасно національно-патріотичне виховання є важливою складовою національної безпеки України, оскільки формує у студентського загалу високі почуття патріотизму, рішучу готовність щодо в-конання власних громадських та конституційних обов'язків: захисту незалежності та територіальної цілісності Вітчизни, шанування її державних символів та атрибутів.

Процес формування патріотизму спрямований на підготовку молоді

людини до активного громадського життя, також виховання у нього діяльної позиції щодо поточної суспільно-політичної ситуації. Патріотичне виховання слугує інтересам суспільства, оскільки захищає базові національні цінності, що визначають головні ментальні риси та особливості українців.

Комплексний підхід до виховної роботи в ДДАЕУ націлений на формування у майбутніх фахівців гуманістичних якостей на основі глибокого усвідомлення національних традицій, світових стандартів та цінностей, ознайомлення із накопиченими знаннями про людське суспільство, місце і соціальне призначення особистості [4, с.160].

З цією метою адміністрацією вузу було звернуто увагу на посилення актуалізації та підвищення мотивації вивчення студентами вузу дисциплін гуманітарного блоку: історії України, краєзнавства, політології, соціології, української та зарубіжної культури, культурології та етики. Саме ці предмети сприяють формуванню у студентської молоді цілісного розуміння таких засадничих принципів патріотичного виховання як відданість рідній Вітчизні, гордість за її соціокультурні та історичні здобутки.

Виховання почуття патріотизму повинно відбуватись на основі глибокого розуміння цінності та рівності національних культур усіх народів, які проживають на теренах України. Це є обов'язковою умовою для прилучення підростаючого покоління до культурної спадщини даних народів, виховання у студентів позитивного ставлення до культурних відмінностей як чинника поступального розвитку світової цивілізації й самореалізації особистості; виховання їх у дусі взаєморозуміння, довіри й толерантності, готовності до позитивного міжетнічного й міжкультурного діалогу.

На наш погляд, навчально-виховний процес уданому напрямку має ґрунтуватися на принципах: гуманізму, толерантності, діалогу культур, етно-психологізації, етнопедагогізації, полілінгвізму [1, с. 22-29]. Значна увага в Дніпропетровському державному аграрно-економічному університеті приділяється організації та проведенню цілої низки заходів громадянськопатріотичної спрямованості, які відіграють важливу роль у виробленні в студентської молоді суспільно значущої мети – побудови громадянського суспільства та правової незалежної Української держави.

Як відомо, однією з основних форм позанавчальної діяльності та виховання студентів є групова, яка дозволяє здійснювати виховний вплив на студентів через колектив [2, с. 64-68]. Виховний вплив через колектив дозволяє якісно забезпечити цілеспрямований виховний вплив на особистість, що значно підвищує його ефективність та результативність.

У Дніпропетровському державному аграрному університеті одним із очільників організації патріотичної роботи серед студентської молоді є кафедра філософії, соціології та історії, представники якої мають високий рівень фахової підготовки, необхідний для проведення систематичного

виховного впливу на молодь та формування у неї відповідних якостей.

Свою позанавчальну виховну роботу з формування в студентів громадянської та національно-патріотичної свідомості викладачі кафедри філософії, соціології та історії будують на дійовому діяльнісному підході, оскільки лише в активній суспільно корисній роботі інтелектуальні знання й уміння перетворюються на практичні навички творчої громадянської діяльності та патріотичної поведінки. У вузівській виховній роботі представники професорсько-викладацького складу намагаються дотримуватись принципів єдності активних та інтерактивних методів виховання, досягаючи їх інтеграції в кожному окремому виховному національно-патріотичному заході. Відзначимо, що в організації позанавчальної роботи зі студентською молоддю ДДАЕУ викладачі широко використовували такі методи, як екскурсія, бесіда, диспут, круглий стіл, вікторина, рольова гра, конференція, «відкрита трибуна», безпосередньо пов'язані з тематикою національно-патріотичного виховання. Як довів досвід, такі форми позанавчальної роботи користуються значною популярністю серед студентства, свідченням чого є їх активна участь в організації та проведенні даних заходів.

Так, наприклад, в екскурсіях до обласного Історичного музею ім. Д. І. Яворницького, діорами «Битва за Дніпро», обласного Художнього музею, музею Комсомольської слави ім. О. Матросова взяли участь понад 85% студентів першого та другого курсів усіх навчальних підрозділів вузу.

Беручи до уваги складні соціокультурні реалії Дніпропетровського регіону, особливу увагу представники викладацького складу приділяють розширенню й поглибленню знань майбутніх фахівців-аграріїв про матеріальну й духовну культуру українського народу та народів, що населяють українські терени. З цією метою зусиллями адміністрації вузу були організовані систематичні відвідування Меморіального будинку-музею провідного дослідника історії українського козацтва, видатного катеринославського краєзнавця Д. І. Яворницького.

Історичні факти, добре відомі студентам із курсу історія України, політологія, українська та зарубіжна культура набули реального змісту, покликаною виплекати почуття гордості за історичне минуле українського народу та національних меншин, які населяли терени Дніпропетровщини.

Відзначаючи події української історії, пов'язані з Великою Вітчизняною війною та її наслідками для сучасного соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку країни, на базі кафедри філософії, соціології та історії традиційно організуються та проводяться тематичні науково-практичні конференції, відповідні тематичні засідання «круглих столів» та дискусійного клубу «Діалог», які покликані ознайомити студентів з буремними сторінками історії воєнного лихоліття 1941-1945 років [6, с. 19].

Крім демонстрування навичок та вмінь з самостійної наукової роботи в контексті обраної студентами історичної проблематики, дані навчально-

виховні заходи покликані зміцнити зв'язки між різними поколіннями, прищепити студентам почуття гордості та глибокої поваги до невмирущого ратного подвигу дідів та прадідів, які ціною власного життя врятували світ від коричневої навали.

Під час організації та проведення науково-практичної конференції, яка була присвячена 70-ї річниці визволення України від німецько-фашистських загарбників, було проведено віртуальну презентацію історії створення меморіального комплексу «Діорама «Битва за Дніпро», що наочно ознайомила студентів з головними віхами історичного минулого, пов'язаного з обставинами форсування радянськими військовими підрозділами Дніпра [6, с. 19]. Наші студенти брали також участь у відкритті музею АТО.

У процесі дослідної роботи та підготовки до науково-практичної конференції студенти ознайомились з особливостями організації оборони міста Дніпропетровська, загальним перебігом окупаційного режиму на Дніпропетровщині, складностями післявоєнної відбудови міста і його господарської, транспортної та соціальної інфраструктури, відвідавши експозиції обласного Історичного музею ім. Д.І. Яворницького. Відзначимо, що дані громадсько-патріотичні заходи сприяють значному розширенню світогляду студентського загалу, формуванню у нього неупередженого, правдивого та об'єктивного погляду на історію боротьби українського народу проти німецько-фашистських загарбників та їх сателітів. У процесі практичної реалізації концепції національно-патріотичного виховання в Дніпропетровському державному аграрно-економічному університеті велика увага приділяється вивченню студентською молоддю життєвого шляху відомих постатей Дніпропетровщини та України, діяльність яких була спрямована на примноження трудової і ратної слави.

Так, зокрема, при кафедрі філософії, соціології та історії ДДАЕУ була створена меморіальна аудиторія ім. Героя Радянського Союзу, Почесного громадянина міста Дніпропетровська І.П. Ялового, в якій представлено стендову експозицію, що відображає головні віхи його військової та громадської діяльності. В контексті святкування 9 Травня традиційними стали зустрічі студентської молоді ДДАЕУ з представниками ветеранських організацій Жовтневого району міста Дніпропетровська та вузу, де студенти мають змогу ознайомитись на конкретних біографічних прикладах з ратним подвигом видатних земляків та представників професорсько-викладацького складу.

Формуючи в майбутніх студентів громадянську свідомість, куратори, помічники деканів з виховної роботи організували й провели низку заходів, спрямованих на підвищення загальноосвітньої культури студентів (міні-доповіді та реферативні повідомлення на кураторських годинах з тем: «Концепція національно-патріотичного виховання», «Подвигу жити в віках!», огляду республіканської та регіональної преси, яка відображає

буремні сторінки історичного минулого краю в період Великої вітчизняної війни).

Студенти організовували й брали безпосередню участь в цілій низці культурних заходів у рамках діяльності мистецької літературної вітальні «Гармонія», присвячених пам'ятним датам Великої Вітчизняної- війни: Дню визволенню міста Дніпропетровська від фашистських загарбників, 9 Травня, Дня захисника Вітчизни, які присвячені ушануванню бойової та трудової звитяги представників різних народів та національностей, які боролися за визволення України від німецько-фашистських загарбників.

Висновки. Таким чином, отримані практичні результати патріотичного виховання засвідчують, що системний підхід до організації та проведення позанавчальної громадсько-патріотичної роботи у ВНЗ сприяє формуванню у студентської молоді високої духовності, почуття громадської відповідальності та обов'язку перед Батьківщиною.

Бібліографічні посилання:

1. **Агадулін Р.Р.** Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект// Педагогіка та психологія. – 2004. – №3.– С. 18-29.
2. **Агадулін Р.Р.** Позанавчальна виховна робота у ВНЗ: досвід формування полікультурної компетенції сучасного вчителя// Педагогіка та психологія. – 2007. – №3. – С. 64-72.
3. **Алексєєва О.В.** Пріоритети та перспективи полікультурного виховання. Педагогіка та психологія. – 2004. – №4. – С.60-63.
4. **Кузнецов О. А.** Виховна робота в аграрному університеті: практика, проблеми, перспективи // Наука і методика. — 2006. – №6. – С. 159-163.
5. **Кухаренко П.М., Резнікова О.О.** Формування громадської позиції сучасної молоді//Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991-2011): зб. наук. пр. /Редкол.: Кобець А.С. (відп. ред. та ін..) – Д.:Вид-во «Придніпров'я», 2011. – Вип. 3. – С.169-174
6. **Охмат П. К.** Виховний процес і студентське самоврядування ДДАУ в роки незалежності (1991-2011рр.)//Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991-2011): зб. наук. пр.. /Редкол.: Кобець А.С. (відп. ред. та ін..) – Д.:Вид-во «Придніпров'я», 2011. – Вип. 3. – С.14-21.

FEATURES OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PHILOSOPHY

The article analyzes the role of Ukrainian philosophy in the development of world philosophy. Ukrainian philosophers possess a special role in development of humanistic philosophy. Ukraine has to become the European and world leader in further studying and realization of the principles of humanity. The contamination theory of knowledge has to be at the heart of this process. Its essence consists in harmonization of conscious and unconscious forms of knowledge of a form of numbers, words, colors, sounds, feelings.

Key words: *Ukrainian philosophy, humanism, contamination theory, Orthodox brotherhoods, medieval philosophy, Ivan Fedorov, Frantsysk Skoryna, Petro Mohyla, Hryhorii Skovoroda, Mykhailo Drahomanov, Dmytro Dontsov, Volodymyr Vernadskyi, Pamfyl Yurkevych, Ivan Franko, Lesia Ukrainka, Dmytro Chyzhevskiy, Viacheslav Lypynskiy, Oleksandr Potebnia, Serhii Bulhakov, Mykola Berdiaiev, Feofan Prokopovych, Kostiantyn Ostrozkyi, Petro Mohyla, Dmytro Uznadze, Oleksandr Pranhishvili, Kyrylo Trankvilion, Maksym Spovidnyk, Danylo Zatochnyk, Ioan Damaskin, sensology.*

У статті аналізується роль та місце української філософії в світовому контексті. Українські філософи відіграють особливу роль у розвитку гуманістичної філософії. Україна повинна стати європейським і світовим лідером в подальшому вивченні та реалізації принципів гуманізму. Контамінаційна теорія пізнання постає у центрі цього процесу. Її суть полягає в гармонізації свідомих і несвідомих форм знання форми чисел, слів, квітів, звуків, почуттів.

Ключові слова: *українська філософія, гуманізм, контамінаційна теорія, православні братства, середньовічна філософія, Іван Федоров, Франциск Скорина, Петро Могила, Григорій Сковорода, Михайло Драгоманов, Дмитро Донцов, Володимир Вернадський, Памфил Юркевич, Іван Франко, Леся Українка, Дмитро Чижевський, Вячеслав Липинський, Олександр Потебня, Сергій Булгаков, Микола Бердяєв, Феофан Прокопович, Костянтин Острозький, Петро Могила, Дмитро Узнadze, Олександр Прангішвілі, Кирило Транквіліон, Максим Сповідник, Данило Заточник, Іоан Дамаскін, сексологія.*

В статье анализируется роль и место украинской философии в мировом контексте. Украинские философы играют особую роль в развитии гуманистической философии. Украина должна стать европейским и мировым лидером в дальнейшем изучении и реализации принципов гуманизма. Контаминационная теория познания должна быть в центре этого процесса. Её суть заключается в гармонизации сознательных и бессознательных форм знания формы чисел, слов, цветов, звуков, чувств.

Ключевые слова: *украинская философия, гуманизм, контаминационная теория, православные братства, средневековая философия, Даниил Заточник, Кирилл Транквиллион, Максим Исповедник, Иоанн Дамаскин, Иван Фёдоров, Франциск Скорина, Пётр Могила, Григорий Сковорода, Михаил Драгоманов, Дмитрий Донцов, Владимир Вернадский, Памфил Юркевич, Иван Франко, Леся Украинка, Дмитрий Чижевский, Вячеслав Липинский, Александр Потебня, Сергей Булгаков, Николай Бердяев, Феофан Прокопович, Константин Острожский, Пётр Могила, Дмитрий Узнadze, Александр Прангишвили, сенсология.*

This article is the new stage in definition of a role of the Ukrainian philosophy. Earlier we have considered a subject of its origin [1]. This problem is

urgent at the moment. The modern civilization throws down us a challenge and checks the validity of our humanity. Humanity is the main idea of the Ukrainian philosophy. Our purpose is studying of its features using a contamination method.

The theocratic outlook dominates in medieval philosophy of Ukraine. Kyrylo Trankvilion, Maksym Spovidnyk, Danylo Zatochnyk, Ioan Damaskin developed the ideas of an universum, unity of life, integrity of human nature, love to kindness, sense of human life. The philosophy of the Ukrainian Renaissance forms humanistic outlook, national consciousness of the Ukrainian people, distribution of national literacy. It occurs during the power of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Orthodox brotherhoods of Ukraine and Belarus are the most influential communities and seek for self-government. Anonymous editions of the Lviv brotherhood develop traditions of spiritual and practical development of the world, the idea of unity of the people, the humanistic principles of education and the public relations.

Ideologists of brotherhoods reject traditions of the Byzantine Neo-Platonism and do not consider the person a weak and sinful being. They believe in spiritual perfection and a possibility of happiness during mortal life. Development of education promoted opening of national schools in the cities and villages. Young people of rich families study at the best European universities. Francis (Frantsysk) Skoryna seeks to revive glory to Kievan Rus', Ivan Fedorov proceeds educational business. The prince Kostiantyn Ostrozkyi opens the first higher educational institution in Ukraine.

Features of philosophy of Modern times in Ukraine are connected with emergence and development of classical science, system of production, formation of a class of the bourgeoisie and new noblemen. The contradiction between "tops" and "bottoms" is pointed. The center of spiritual development is the Kyiv-Mohyla Academy founded by Petro Mohyla in 1632. Most of the people of Eastern Europe studies according to famous Feofan Prokopovich's books. He believed that the mission of the person consists in comprehension of laws of the nature. The philosopher traveler Hryhorii Skovoroda, promotes the statement of humanistic ideals. He considers comprehension of the person the main science and is a founder of science about meaning of life - "sensology".

"The heart philosophy" of Pamfil Yurkevich begins the romanticism period in Ukraine. He considered the concepts "heart", "belief" as a basis of moral development.

Thus, the Ukrainian thinkers lift a ratio of conscious and unconscious ways of knowledge which are investigated D. Uznadze, A. Prangishvili over time, etc. to new level. N. Gogol lights deep conditions of a human soul. T. Shevchenko realizes the ideas of "tragic element philosophy" and personological pessimism. N. Kostomarov forms basic concepts which consider a messianic role of Ukrainians in creation of society of new type.

Iván Franko believed life by cognizable. One of the first, he has lifted a problem of public education. L.Ukrainka, N. Kulish, V. Stefanik develop the ideas of optimism in outlook, belief in unity of the person and the world, in a possibility

of social justice.

Outstanding Ukrainian and the Russian philosopher Mykola Berdiaiev is one of founders of a personology, existentialism and a creatology. The thinker denied expediency of the October revolution and acted as the supporter of revolution of the personality.

Serhey Bulgakov focuses efforts on reorganization of the public relations on the basis of the Christian principles. The famous Ukrainian writer existentialist Lev Shestov is one of founders of "tragedy philosophy". He believes that God tests by direct and indirect methods human morals, honor, conscience and destiny. Alexander Potebnia becomes the founder of the Kharkiv linguistic school and analyzes dependence of language on process of thinking.

Mykhaylo Drahomanov as the socialist considers a community as the main cage of society, connects features of social development with federalism, decentralization and self-government, speaks about a priority of cultural development over revolutions.

Viacheslav Lypynskyi, Dmytro Dontsov consider the nation as self-sufficient value. Dmytro Chizhevskyi protects romantic approach to nation problems. Vladimir Vernadskyi has created the doctrine about a noosphere which forms a new scientific picture of the world. The scientist protected democratic values, need of the reporting of the power to civil community [2].

Ukrainian philosophers possess a special role in development of humanistic philosophy. Ukraine has to become the European and world leader in further studying and realization of the principles of humanity. The contamination theory of knowledge has to be at the heart of this process. Its essence consists in harmonization of conscious and unconscious forms of knowledge of a form of numbers, words, colors, sounds, feelings.

LITERATURE:

1. Решетніченко, А.В., Чечельницька, Г.В. Питання виникнення української філософії в контексті політичних процесів минулого та сучасності// Соціально-політичні проблеми сучасності: II Всеукраїнська конференція студентів та молодих вчених: тези доповідей, Дніпро, 30 березня 2017 року. – Д: Університет бізнесу і права імені Альфреда Нобеля, 2017, 92 стор. – С.15-16.

2. Шегута, М.А. Філософська антропологія в українській філософії ХХ ст.. [Електронний ресурс.] / Шегута М.А. – Режим доступу: [ntkonf.org/k-filos-n sheguta-ma-filosofska-antropologiya-v-ukrayinskiy-filosofiyi-xx-st](http://ntkonf.org/k-filos-n-sheguta-ma-filosofska-antropologiya-v-ukrayinskiy-filosofiyi-xx-st).

В. В. Вакулик*Днепропетровский государственный
аграрно-экономический университет***КЛИНИЧЕСКИЕ И ГУМАНИТАРНЫЕ АСПЕКТЫ
ИСТОРИИ ВЕТЕРИНАРОНОЙ МЕДИЦИНЫ: РЕТРОСПЕКЦИЯ
И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Розглядається місце і роль «Історії ветеринарної медицини» в системі клінічних дисциплін ветеринарного профілю. Проводиться аналіз структури навчальних програм ветеринарних факультетів в контексті неформального відношення адміністрації і студентів до загальнобіологічних, клінічних і допоміжних дисциплін. Дана характеристика мети і завдань, що стоять перед «Історією ветеринарної медицини» в наш час і в ретроспективному плані. Простежено мотивацію студентів до вивчення дисципліни залежно від правильної розстановки акцентів і актуалізації проблем, що лежать в полі компетенції «Історії ветеринарної медицини». Наведено дані про гіпотезу та результати психолого-педагогічного експерименту спрямованого на стимуляцію і розвиток клінічного мислення у студентів ветеринарів під час навчання їх на профільних кафедрах. Пропонується переосмислити основну функцію «Історії ветеринарної медицини» як засобу, що забезпечує тісний інтелектуальну зв'язок клінічних дисциплін та формує особливий специфічний лікарський стиль мислення.

Ключові слова: історія ветеринарної медицини, клінічні дисципліни, клінічне лікарське мислення, мотивація до навчання, психолого-педагогічний експеримент.

Рассматривается место и роль «Истории ветеринарной медицины» в системе клинических дисциплин ветеринарного профиля. Проводится анализ структуры учебных программ ветеринарных факультетов в контексте неформального отношения администрации и студентов к общебиологическим, клиническим и вспомогательным дисциплинам. Дана характеристика цели и задач, стоящих перед «Историей ветеринарной медицины» в настоящее время и в ретроспективном плане. Прослежена зависимость мотивации студентов к изучению дисциплины от правильной расстановки акцентов и актуализации проблем, лежащих в поле компетенции «Истории ветеринарной медицины». Приведены данные о гипотезе и результатах психолого-педагогического эксперимента направленного на стимуляцию и развитие клинического мышления у студентов ветеринаров во время обучения их на профильных кафедрах. Предлагается переосмыслить основную функцию «Истории ветеринарной медицины» как средства обеспечивающего тесную интеллектуальную связь клинических дисциплин и формирующего специфический врачебный стиль мышления.

Ключевые слова: история ветеринарной медицины, клинические дисциплины, клиническое мышление, мотивация к обучению, психолого-педагогический эксперимент.

The article focuses on the place and role of the discipline «History of Veterinary Medicine» in the system of clinical disciplines of veterinary profile. The author analyzes the structure of educational programs, used on veterinary faculties, and informal attitude of university administration and students to general biological, clinical and auxiliary disciplines on the example of Dniepropetrovsk State Agrarian University.

Trying to overcome wide- spread neglect of the discipline, the author stresses its importance in the training of veterinary specialists with higher education. «History of Veterinary Medicine» is regarded as necessary means for generating clinical or medical style of thinking of the future specialist, the ability to develop creatively manipulate arrays accumulated in years of study. It also plays important role in formation of personal and professional identity. To achieve this effect, history of veterinary medicine should not be limited to simple factual statements. It

must be presented to students not as frozen given, but as a dynamic and rapidly developing knowledge of modern science, its evolution and prospects to understand the world. Then it naturally becomes a necessary element in the cycle of clinical disciplines.

The author makes suggestions how it is possible to motivate students to study «History of Veterinary Medicine». One of the ways is to tell the stories of veterinary medicine in the key of local history and in connection with the subject of clinical disciplines. Then regional veterinary medicine itself appears in the mind of the student, as a special and colorful subculture, directly relevant to the veterinary practice. Recommendations are based on the results of educational psychology experiment conducted at the Faculty of Veterinary Medicine of the Dniepropetrovsk State Agrarian University.

Key words: *history of veterinary medicine, clinical science, clinical reasoning, motivation for learning, psycho-pedagogical experiment.*

К настоящему времени ветеринарная медицина прошла многовековой путь своего развития. Менялись цели и задачи ветеринарной деятельности. Менялась сама ветеринария. В этом контексте весьма интересна семантика терминов ассоциирующихся с ветеринарной деятельностью. Так в античной истории ветеринария называлась то гиипатрикой то муломедициной указывая тем самым на главные объекты своей деятельности – лошадей и мулов. Начиная с первого века н.э., все чаще встречается собственно название ветеринария, что буквально значит ухаживающий и лечащий скот. В делопроизводстве Российской империи данный вид профессиональной деятельности вплоть до середины XIX века часто именовался коновальной наукою или же просто коновальским мастерством. В то же время, появившаяся в 1805 году при Харьковском университете новая врачебная специализация получила свою прописку на кафедре скотолечения. Но уже с середины XIX века термин ветеринария становится общим для всех врачей этого направления не зависимо от их специализации. И не только от профильного направления животноводства будь то коневодство, свиноводство или к примеру кинология, но и от специализации лечебной работы, экспертной деятельности и прочего.

То есть постепенно, в ходе эволюции научного знания и ветеринарной медицины была выработана некая общая концепция лежащая в основе всей ветеринарной деятельности. Естественно, что подобные изменения оказывали влияние и в значительной степени корректировали учебные программы институтов занимающихся профессиональной подготовкой ветеринарных специалистов. Это воздействие, чаще всего, было обращено на профильные и так называемые вспомогательные дисциплины, изменения же в списке общеобразовательных дисциплин редактировались в соответствии с политической и социальной ситуацией в обществе.

Безусловно, существуют так называемые, базовые медицинские дисциплины, без которых невозможна подготовка ветеринарного врача любого направления и специализации. К ним, прежде всего, относятся анатомия, физиология и другие общебиологические направления. Совершенно, невозможна подготовка врача вне цикла учебно-клинических дисциплин: диагностики, терапии, хирургии, акушерства и прочих. Особое

место в образовательном процессе занимают фармакология, паразитология, ветеринарная экспертиза и многие другие предметы. Степень важности и значимости выше перечисленных дисциплин, их иерархическое положение выявить крайне трудно, если вообще возможно. В силу диалектического единства материального мира и целостности биологического организма их первенство или второстепенность будут весьма условны.

И все же существует особенная внутренняя градация студенческого отношения к изучаемым предметам. Часто она субъективна, даже предвзята, самонадеянна и не слишком убедительна, но она все же существует. Часто молодой человек на свое собственное усмотрение выбирает главное в образовании и сколь легкомысленно столь же и радикально отсекает второстепенное, не чувствуя и не понимая взаимоотношения частного и целого.

Более странно выглядит иерархическая дифференциация дисциплин, осуществляемая администрацией вузов и выражающаяся распределением тематической и почасовой нагрузки в тех или иных профессионально образовательных направлениях. Причем речь, скорее всего, идет не о фактической информативной наполненности предмета или о времени необходимом для освоения специальных практических навыков, а именно об его субъективной важности, целесообразности освоения теми или иными курсами, специализациями. В этой, в общем, то имеющей смысл дифференциации, на наш взгляд, иногда допускается произвольное и необоснованное дистанционирование от дисциплин негласно обозначенных как «второй план».

К сожалению именно такое место занимает в учебных планах ветеринарных вузов и факультетов Украины «История ветеринарной медицины». К примеру, на факультете ветеринарной медицины в Днепропетровске для чтения этого курса отводится максимум восемь лекций и восемь семинаров в течение всех пяти лет обучения. Для магистров этот курс вообще не предусмотрен.

Такое распределение учебной нагрузки вызывает двойственное ощущение. Либо это уверенность администрации в высоком образовательном статусе абитуриентов, поступающих на факультет ветеринарной медицины, их широкой эрудиции и способности к самообразованию, либо самое прискорбное непонимание реальной ситуации и непонимание значения истории ветеринарной медицины в формировании личности ветеринарного специалиста.

Вместе с тем, самое ближайшее изучение ситуации показывает, что уровень знания истории, современными студентами неисторических специальностей крайне низок. Причем неважно идет речь об истории Украины, всеобщей истории или истории родного села и даже своей семьи или фамилии. Удивление вызывает тот факт, что значительная часть студентов, окончив школу с высокими оценками, испытывает затруднение уже перед такими простыми заданиями, как поиск на карте мест

расположения Великих речных цивилизаций, обозначения хронологических границ Средневековья или раскрытие термина колхоз. Значительная часть студентов не читают ни художественной, ни научной литературы выходящей за рамки обязательной программы. То есть, не развивают свою эрудицию и не занимаются самообразованием.

Причина подобного явления многогранна и не входит в задачи нашего исследования на данном этапе. Но сам факт низкой мотивации студентов в отношении изучения, как общеисторических, так и профильных исторических дисциплин лежит на поверхности.

По нашему глубокому убеждению отсутствие «хорошего, так сказать, воспитанного с детства вкуса» к своей истории, а значит, в конечном счете, и к самому себе явление социальное, и повторимся, многокорневое. Очевидно, что вечернее домашнее чтение всей семьей Карамзина или свежего номера «Русской старины» – артефакт. Но ведь учебные заведения традиционно являются не только индикаторами, но и маяками для многих социальных настроений. А значит и в их силах формировать «вкусы населения» тем более «вкусы» у избранных, ведущих, тех, кто со временем и сам станет, должен стать законодателем вкуса и мировоззрения, то есть специалистом именно с высшим, университетским образованием, в самом широком смысле этого слова.

Однако именно с такой задачей современные вузы часто не справляются. Одной из ярких иллюстраций сложившегося положения вещей является отсутствие в Украине единого учебника по истории ветеринарной медицины с грифом министерства. Сегодня библиотеки предлагают студентам «Историю ветеринарии» И. Н. Никитина, В. И. Калугина, учебник, изданный в Москве в 1988 году. Безусловно, этот труд является для нас бесценным источником информации по истории ветеринарной медицины, но стиль его написания тезисного, конспективного характера, а слог достаточно сухой и сжатый. Сомнительно, чтобы такой учебник самостоятельно стал, для студента сколько-нибудь заметным мотивирующим фактором к изучению истории ветеринарной медицины. К слову, в Российской Федерации, за последние двадцать пять лет издано, по меньшей мере, 3 новых учебника.

Да, наши ученые и энтузиасты истории ветеринарной медицины обращают свое внимание на обозначенные проблемы и прилагают немало усилий для актуализации обсуждаемого здесь предмета. Самым известным исследователем в области истории ветеринарной медицины Украины сегодня является профессор Рудик С. К. Из-под его пера вышел целый ряд книг посвященных самым разным аспектам истории ветеринарной медицины, они пронизаны патриотическим настроением и гордостью за профессию ветеринарного врача.

Но в нашем исследовании речь идет не о творчестве отдельно взятых ученых, а об отношении администрации профильных вузов к проблеме и даже если сказать более точно, к пониманию сути проблемы, определению

места истории ветеринарной медицины в системе клинических дисциплин.

Очевидно, что анализ обозначенной ситуации, кроме прочего, лежит в плоскости определения смыслов, цели и задач стоящими перед историей ветеринарной медицины, как учебной дисциплиной и наукой. Упомянувшийся выше учебник И. Н. Никитина и В. И. Калугина предлагает свой вариант к пониманию этого момента: «История ветеринарии обобщает накопленные знания, обогащает мировоззрение... имеет большое значение для патриотического воспитания современного ветеринарного врача».

Преыдущий отечественный (он же первый) учебник по «Истории ветеринарии в СССР» подготовленный профессором В. М. Короповым еще в 1954 году целью изучения данного предмета называет: «... обобщение опыта ветеринарного дела и систематизацию имеющихся по этому вопросу данных...».

Учебное пособие, подготовленное современным российским автором Т. И. Минеевой «История ветеринарии», изданное в 2005 году, выделяет следующие главные задачи, стоящие перед этим предметом: «... усвоение фактических данных из прошлого ветеринарии, формирование у студентов исторического подхода к пониманию процессов развития ветеринарии, воспитание чувства гордости и патриотизма...».

Вне всякого сомнения, все вышесказанное совершенно верно *argiori*, и не требует дополнительного разъяснения. Но только при условии соответствующего идеологического статуса или настроения учащегося.

В свое время советское государство уделяло огромное внимание формированию общественного сознания, предоставляло возможности, моделировало ситуации и осуществляло контроль за идеологическим, а значит и нравственным воспитанием своих граждан. То есть, к студенческому возрасту шкала ценностей индивидуума была полностью или почти полностью сформирована и готова впитывать в себя настройку соответствующую базису, частью которого становилась, в том числе и история ветеринарии. Советский студент четко знал «что такое хорошо и что такое плохо». В структуре его мотиваций, общественное признание, социалистическое соревнование, строительство светлого будущего, выполнение решений партии если и не абсолютизировались все же были, как минимум средством для достижения личного и семейного блага.

Современное же студенчество, в основной своей части, куда как более прагматично поколений комсомольцев и покорителей целины. И редко главным мотивом к освоению новой специальности становится четкая и оформленная идея политического, нравственного или этического содержания. В сознании же человека не владеющего навыками философского осмысления действительности, испытывающего реальное беспокойство за свое будущее, желание добиться личного благополучия не редко идет в разрез с традиционными понятиями о профессиональной этике и достоинстве.

Постсоветский период, вслед за политическими и социальными

метаморфозами, привнес серьезные изменения и в структуру рынка труда. Появился целый ряд новых профессий до этого или не существовавших или имевших другой статус. Так в селе ветеринарный специалист входил в элитарную группу: председатель, парторг, агроном, зоотехник, бухгалтер и другие. С ликвидацией колхозно-совхозной системы ситуация радикально поменялась. Вместо «вчерашних» коллективных хозяйств, заказчиками услуг стали фермеры, акционерные общества, разного рода аграрные фирмы и холдинги. Появились частные ветеринарные врачи, столкнувшиеся с массой новых, ранее не известных проблем. Изменения произошли и в адресации услуг. В представлениях обывателя изменился сам «образ» ветеринара – под влиянием рекламы он принял новый евро-американский манер, меньше морали – больше технологий.

На смену многотысячным животноводческим комплексам пришли редкие крестьянские хозяйства с поголовьем в несколько десятков животных. Вместе с тем в регионе появилось несколько аграрных предприятий возможности которых не уступают аналогичным предприятиям стран Евросоюза – с компьютеризированными фермами, научно-практическими центрами, фармакологическим обеспечением наивысшего уровня. Активизировалось перемещение населения в другие страны – это вызвало большой спрос на специалистов ветеринарно-санитарного контроля, ветеринарной милиции, ветеринарной таможни. Появились нетрадиционные области животноводства-птицеводства: разведение перепелов, страусов, любители стали приобретать редких и экзотических животных. Ясно, что такие изменения в сфере профессиональной деятельности повлекли за собой изменения и в акцентах профессионального образования.

И если задачи клинических дисциплин при этом остались прежними, в конце концов смена политического строя непосредственно не влияет на законы биологии, то задачи дисциплин формирующими личность профессионала, его этические, мировоззренческие аспекты изменились весьма существенно.

В такой ситуации, возникла необходимость выделения симбиотической образовательно-производственной функции в контексте учебной дисциплины «Истории ветеринарной медицины». Другими словами, появилась потребность не отмежёвываясь от академизма, теоретического и воспитательного характера предмета найти в нем новое рациональное содержание и указать пути его реализации в профессиональной деятельности врача.

С целью выяснить доминанты руководившие молодыми людьми при выборе профессии врача ветеринарной медицины, в русле общего исследования, нами было произведено интервьюирование первокурсников ДГАУ. Были получены и обобщены следующие результаты, по которым абитуриентов можно условно разделить на три группы:

Первая группа. Вчерашние школьники любившие зоологию и ботанику, активно занимавшиеся в кружках биологического профиля. Они

зачитываются книгами о жизни животных и полны прекрасного юношеского романтизма. Свою жизнь они посвятят лечению и заботе о братьях наших меньших. У этих ребят есть свое твердое представление о том, что такое ветеринарная медицина и кто такой ветеринарный врач.

Вторая группа. Молодые люди решившие получить профессию ветеринарного врача, потому, что этим делом занимаются или занимались их родители, родственники, знакомые и т. д. Это молодежь, которая считает частную ветеринарную практику хорошим, прибыльным делом и таким образом стремится обеспечить финансовую сторону своей жизни. Сюда же можно отнести абитуриентов, которые относят профессию ветеринарного врача к социально-востребованным, или считают ее иерархически подходящей для себя.

Третья группа. Представлена студентами, которые оказались в ВУЗе «случайно». У одних ВУЗ рядом с домом, другие занимаются спортом и им нравится команда тяжелоатлетов университета, третьи пришли за компанию, с другом.

Можно было бы выделить гораздо больше условных групп, например специалистов среднего звена, закончивших техникумы-колледжи этого же профиля, но преследуя определенные цели считаем возможным ограничиться тремя наиболее объективными группами. Причем мы сознательно избегаем оценочных характеристик этих групп, так как опыт показывает, что формирование личности профессионала не всегда прямолинейно связано с первоначальным мотивом обучения и настроенностью студента. И как это на первый взгляд ни странно, хорошим специалистом и студентом отличником может оказаться представитель любой группы.

Конечно есть молодые люди, которые на протяжении всего периода обучения имеют стабильные положительные или наоборот негативные показатели успеваемости. Но больший интерес представляют учащиеся, которые по истечении первых лет добросовестного отношения к учебе «вдруг» заметно сдают позиции и переходят в разряд неуспевающих. Есть и такие, кто после казалось бы привычно «прохладного» отношения к учебе, на практике проявляют себя неутомимыми работниками и к тому же, проявляют исследовательские наклонности.

Исследуя причины вышеприведённого явления мы выделили следующие его причины.

Во-первых, студенты первых и средних курсов достигают возраста 19 – 22 лет, который во многих психологических периодизациях называют кризисом ранней взрослости. В условиях современной социальной реальности, это время изменения ролевого статуса для многих студентов. Из группы детей некоторые переходят в группу родителей, из иждивенцев в группу самостоятельно зарабатывающих и т. д. Изменение личностной роли также требует значительных затрат психической энергии.

В-вторых, студент – романтик, примерно к третьему году обучения растрчивает свой юношеский идеалистический багаж. С началом первых

учебно-клинических практик, исчезает то представление о своей профессии, которое до этого наполняло сердце и мысли студента и оно, как правило, не выдерживает испытания реальностью. Сталкиваясь с суровыми буднями врача ветеринарной медицины, зачастую с негуманным или коммерческим отношением к объектам своей деятельности – животным, молодой человек или девушка, отворачиваются от прежде так любимой специальности. В это же время, вторая условная группа, переживает разочарование в не таких уж больших доходах ветеринарного специалиста. К тому же, те затраты сил и времени, которые отдает ветеринарный врач работе, явно не соответствуют вознаграждению. И наконец третья условная группа. Здесь возможно все, что угодно. Человек случайно оказавшийся в ВУЗе, проявляет недюжинный интерес к ветеринарной медицине. Другой еще более отстраняется от всякой мысли быть в будущем ветеринарным специалистом, ожидая только диплома о высшем образовании.

Во всей этой динамике можно выделить основной момент – изживание себя и своей профессиональной роли в том качестве, которое существовало до этого и изменилось в силу обстоятельств внутреннего и внешнего характера. То есть, наступление кризиса профессионального образования. Кризис нам необходим, как фактор творческого роста, но как обеспечить развитие этого внутреннего конфликта именно как изживание старого и приобретения нового иерархически более значимого профессионального мироощущения? Как помочь студенту правильно выстроить свою профессиональную идентичность. Придерживаясь взглядов о морально-нравственной составляющей в структуре личности, о чувстве собственного и профессионального достоинства в системе общечеловеческих ценностей, мы и предполагаем использовать эти компоненты для профилактики кризиса профессионального образования в его негативном смысле. Для этого считаем нужным, предоставить учащимся такую информацию, в такой форме, и таким способом, которая может быть ими использована для построения своей новой личностной и профессиональной идентификации ориентированной на яркий позитив находящийся в данной профессиональной группе. Именно с этой задачей, по нашему мнению, и должна справляться «История ветеринарной медицины»

Для проверки данного предположения, с санкции деканата и с согласия студентов, был проведен такой эксперимент.

На базе академических групп одного из потоков третьего курса (на который приходится пик кризисных изменений) были сформированы опытные (экспериментальные) группы и группа контроля. На протяжении семестра в экспериментальных группах, начало новой клинической темы предварялось кратким, но конкретным изложением истории методов диагностики, лечения, профилактики изучаемого заболевания. Подобные информационные вставки сопровождали теоретическое изложение темы, а на лабораторно-практических занятиях, по возможности демонстрировались методы и техники с комментариями историко-научного характера.

Знакомство студентов с новым, к примеру хирургическим инструментом, дополнялось рассказом о роли изобретателя этого инструмента в развитии хирургии и прочее. Особое внимание уделялось приобщению студентов к истории ветеринарной медицины в регионе, изучению обстоятельств работы ветеринаров в Екатеринославской губернии, анализу характера их деятельности, статистики заболеваний, победам над болезнями. Вся информация излагалась в таком стиле, чтобы история перестала быть чем-то отстраненным, абстрактным. Вот патология, которую мы изучаем. С ней сталкивались твои предшественники. Это реальные люди, реальные события.

Возможными были такие вопросы, обращенные в группу: «Кто из присутствующих проживает в Павлоградском районе? А ведь именно там, ветеринарный врач Крамаренко выявил вспышку злокачественной катаральной горячки и на свой страх и риск запретил проведение традиционной ежегодной крестьянской ярмарки...» и так далее.

Студенту рассказывали о том, что его жизненная затруднительная ситуация во многих своих проявлениях имеет исторические и персональные аналоги, она когда-то уже преодолевалась, трансформировалась в позитивную сторону. Даже из студентов-второгодников и неуспевающих, при соответствующих усилиях с их стороны, вырастали известные ученые, практики, поэты и общественные деятели.

Мы старались дать понять, что ветеринарная медицина является частью культуры, своего рода субкультурой. В региональных условиях, она становится местной колоритной субкультурой и одновременно связующим звеном с культурой общечеловеческой. Находили аргументы о том, что профессиональная ветеринарная деятельность проявляясь в личностном стиле мышления, стиле самой жизни, облагораживает человека, делает его интересным собеседником, повышает его конкурентоспособность на рынке труда и прочее.

В конце семестра было произведено психологическое тестирование как экспериментальных групп, так и группы контроля. Решено было изучить такие психологические показатели, как уровни самооценки, оптимизма и субъективного контроля.

Опуская подробный анализ полученных результатов (по этому поводу уже подготовлена публикация) [8, с. 134–142] отметим, что вышеназванные психологические характеристики в группах эксперимента оказались несколько лучше группы контроля. То есть, гипотеза о том, что включение истории ветеринарной медицины в структуру преподавания клинических дисциплин окажет положительный эффект, дополнительно подтверждается фактическими операционализированными данными.

И, наконец, мы обратили внимание на тот факт, что процесс обучения у студентов-ветеринаров связан с усвоением ими огромных объемов информации и одновременном овладении практическими навыками, направленными прежде всего на профилактику заболеваний и лечение животных. Учащийся становится своего рода «информационным носителем

большой емкости», из которой он в каждом конкретном клиническом случае должен будет синтезировать правильный, иногда единственно правильный ответ. Но вот как выстраивать свой мыслительный процесс, то есть как пользоваться методами и категориями врачебного мышления, что индуктировать, где проявить дедукцию, в каких образах и ассоциациях мыслить – специально он не обучался. А ведь еще Гиппократ предупреждал, что каждый врач должен быть еще и философом.

Вышеприведенная идея о культуре или методике врачебного мышления, находится в настоящий момент на стадии разработки. Но предварительные выводы о том, что изучение истории науки, истории идей, истории онтогенеза научных открытий и истории принятия исследовательских решений формирует у студентов навыки клинического мышления, можно сделать уже сейчас. Очевидно, что для достижения данного эффекта нельзя ограничиваться фактологическим изложением тем. Необходимо подготовить учебную программу дисциплины таким образом, чтобы презентовать историю ветеринарной медицины не как застывшую данность, а как динамичную, активно развивающуюся науковедческую систему познания мира. В таком случае, она естественно, станет необходимым элементом в цикле клинических дисциплин.

Подводя промежуточные итоги нашего анализа, можно сказать, что сегодня совершенно необходимо выделение новых задач, стоящих перед историей ветеринарной медицины, а именно: формирование личностной и профессиональной самоидентификации, стимулирование механизмов психологической защиты и стрессоустойчивости, и самое главное – стимулирование клинического, врачебного мышления, выработки способности творчески оперировать массивами накопленной в годы учебы и практик информации.

Библиографические ссылки:

1. **Мирский М. Б.** Хирургия от древности до современности. Очерки истории / М. Б. Мирский. – М., 2000.
2. **Скорородов Л. Я.** Краткий очерк истории русской медицины / Л. Я. Скорородов. – М., 2010.
3. Історія ветеринарної медицини. Програма навчальної дисципліни для підготовки спеціалістів в аграрних вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації із спеціальності 7.130501 «Ветеринарна медицина» / уклад. С. К. Рудик, І. І. Магда. – К., 2004.
4. **Никитин И. Н.** История ветеринарии / И. Н. Никитин, В. И. Калугин. – М., 1988.
5. **Минеева Т. И.** История ветеринарии / Т. И. Минеева. – СПб., М., Краснодар. – 2005.
6. **Минеева Т. И.** История ветеринарной медицины / Т. И. Минеева. – М., 2010.
7. **Никитин И. Н.** История ветеринарии / И. Н. Никитин. – М., 2006.
8. Вакулик В. В. Історико-наукові аспекти у викладанні клінічних дисциплін як складова психопрофілактики кризи професійного становлення студентів медично-ветеринарних спеціальностей / В. В. Вакулик, С. М. Масліков // Матер. Всеукр. науково-практич. конф. «Гуманітарно-виховні процеси, тенденції і перспективи вищої професійної освіти». – Д., 2012. – Вип. 4.

ДИКТАТУРА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

У статті аналізуються характерні риси диктаторського правління, його ефективність, вплив на розвиток держави і суспільства, особисту долю самого диктатора.

Ключові слова: влада, диктатура, політичний режим, держава.

В статье анализируются характерные черты диктаторского правления, его эффективность, влияние на развитие государства и общества, личную судьбу самого диктатора.

Ключевые слова: власть, диктатура, политический режим, государство.

This article analyzes the characteristics of a dictatorial government, its performance, impact on the state and society, the personal fate of the dictator.

Keywords: government, dictatorship, political regime state.

Характер будь-якого політичного режиму напряму зв'язаний з історією держави, традиціями народу, рівнем політичної культури. В різні історичні періоди державна влада може мати свої характерні риси та особливості, здійснюватися за допомогою деяких методів і засобів. Від цього залежать механізми взаємодії суспільства та держави між собою, методи політичного управління країною, об'єм прав, свобод та обов'язків громадян.

З точки зору загальноприйнятої політології існують два основних види політичного режиму – демократичний та недемократичний (диктаторський). Основною характеристикою демократичного режиму є прямий вплив громадян на здійснення державної влади в країні. В свою чергу диктаторський режим характеризується повною відсутністю участі громадянського суспільства в механізмах здійснення державної влади, зосередження всієї повноти влади в руках однієї особи або групи осіб, дії яких не обмежені будь-якими суспільними чи політичними інститутами. Не дивлячись на те, що нерідко в умовах диктатури зберігаються окремі демократичні процедури та інститути, їх реальний вплив на політику зведений до мінімуму. Як правило, функціонування диктаторського режиму супроводжується репресивними мірами (діями) проти політичних опонентів і жорстким обмеженням прав і волі громадян.

Осмислення диктатури як сукупності форм і методів здійснення влади завжди займало важливе місце в дослідженнях багатьох філософів. За часів античності це питання досліджували Платон, Аристотель, римські стоїки, у середні віки – Ф. Аквінський, В. Оккам, М. Падуанський, за доби Відродження – Н. Макіавеллі, Т. Мор, Ж. Боден. У XVII ст., в час коли закладалися засади нової науки й створювались європейські національні держави, різні аспекти цієї проблематики розробляли Г. Галілей, Ф. Бекон, Г. Р. Декарт, П. Гасенді, Б. Паскаль, Д. Гарінгтон, С. Пуфендорф, Дж. Локк, І. Ньютон, Г. В. Лейбниц; у XVIII ст. – Ш. Монтеск'є, Ж-Ж. Руссо, І. Кант та ін.; в XIX ст. – Г. В. Ф. Гегель, Ф. В. Й. Шелінг, А. Шопенгауер, О. Конт,

К. Маркс, Ф. Ніцше та ін. У ХХ ст. до вивчення феномену диктатури зверталися Г. Арендт, Р. Арон, Ж. Бодіяр, М. Вебер, Ж. Дельоз, Ж. Деріда, І. Ільїн, Е. Канеті, Б. Рассел, Ж.-П. Сартр, П. Тіліх, М. Фурко, Ю. Хабермас, М. Хайегер та ін. Починаючи з 80-х – 90-х рр. ХХ ст. у зв'язку з колапсом радянської владної системи та потребою вибудувати владні системи новостворених східноєвропейських держав, у країнах східноєвропейського регіону зростає інтерес до дослідження засад тоталітарних режимів. В Україні дана проблематика досліджується М. Говлетом, В. Євдокимовим, М. Кельманом, О. Клітченком, В. Ковальчуком, Н. Латигіною, Г. Симоном, В. Сухоносом та ін., в Росії – А. Галкіним, А. Демидовим, М. Ільїним, В. Ледаєвим, В. Петровим та ін.

Актуальність обраної теми полягає у тому, що за даними неурядової організації Freedom House (штаб-квартира – м. Вашингтон, округ Колумбія), яка проводить дослідження демократичного устрою, близько двох третин громадян світу живуть в умовах диктатури, два мільярда людей потерпають від гніту деспотичної влади. На думку представників цієї організації у світі сьогодні існує 106 диктатур або часткових диктатур, що складає 54% націй світу[1]. Тому метою статті є необхідність аналізу ефективності диктаторського правління, його вплив на розвиток держави і суспільства, особисту долю самого диктатора.

Як правило поява диктатури є результатом реакції мас на політичні і соціально-економічні кризи. Подібні явища супроводжуються масовими проявами «незадоволених», «вбитих з колії» людей. В результаті дії зовнішніх обставин (міграції, економічних криз, революцій і т.і.) індивід втрачає зв'язки із своїми соціальними групами і культурними нормами. Внаслідок чого особистість легко потрапляє під вплив і нею можна маніпулювати. Маси, які складаються із таких людей, дуже чутливі до закликів вождів, які готові запропонували нову об'єднуючу основу, нову ідеологію. Виникає деяка ілюзія залучення індивіду до чогось спільного (класу, раси, держави, партії). Причини диктатури можуть бути не тільки внутрішні, але і зовнішні. Інколи диктаторський режим може встановитись як відповідь на зовнішню загрозу, причому вони можуть бути не тільки реальними, але і уявними. В даному випадку загрозами можуть виступати: передумови для виникнення воєнних конфліктів, загроза втрати незалежності або вторгнення на територію країни.

В умовах диктатури економіка і виробництво перебувають під жорстким централізованим контролем держави. Це забезпечує її могутність, можливість мобілізувати всі ресурси та зосередити пріоритети в економічній сфері на створенні та розвитку військово-промислового комплексу, вимушено або свідомо жертвуючи інтересами інших галузей економіки. Сферу економічної діяльності держава використовує і як засіб політичного управління. Здійснювані націоналізація (одержавлення) засобів виробництва і регулювання всім господарським життям дозволяють диктаторському режиму маневрувати трудовими ресурсами країни для реалізації актуальних

політичних соціально-економічних і духовних проблем.

У правовій сфері диктатура характеризується повним свавіллям влади, нехтуванням закону. За оцінкою В.Леніна, «диктатура – влада, не обмежена жодними законами» [2, С.383]. Політичні репресії та терор при диктатурі в життя суспільства проникають не стільки внаслідок настанови на «знищення класових ворогів», що прямо декларувалося, а як вимушений засіб примусових заходів для встановлення «ідеальних» порядків, суспільного ладу, проголошених політичною силою, що прийшла до влади. В умовах диктатури терор супроводжується установою ідеологічно-спрямованого законодавства, а пенітенціарна система – офіційно розглядається як місце примусового перевиховання тощо. Практика таких режимів показує, що логіка боротьби з ідеологічними супротивниками засобами правоохоронних органів веде до втрати законності в суспільстві, до свавілля і непідконтрольності силових правоохоронних структур і органів [3, С.377 – 379].

Диктаторські режими можуть спиратися на державний терор, а можуть й не застосовувати його. Втім, дослідники погоджуються, що диктатура майже завжди заснована на змові, головна мета якої – привласнення державних коштів обраною клікою поплічників. У цих умовах диктаторський режим дуже легко перетворюється на клептократію – політичну владу, яка базується на корупції і фінансових зловживаннях. «Коли ваша влада залежить від підтримки дуже небагатьох людей, то ефективним способом керування є корупція, підкуп, шантаж, вимагання і так далі, – говорить Брюс Буено де Мескіта, професор політології в університеті Нью-Йорка. – Щоб зберегти відданість прибічників, треба їм добре платити» [1]. Диктатор, який хоче залишатися на вершині, працюватиме в інтересах не більшої частини населення, а лише купки людей, від яких залежить його влада. Тому деспотичне правління сприяє росту внутрішніх економічних проблем. На думку Б. Буено де Мескіта: «Коли економічні обставини прискорюють крах диктатора, його прихильники починають нервувати, що він не зможе більше підтримувати їх, і шукають, кому продати себе дорожче» [1]. Такі ситуації іноді приводять до військових переворотів.

За словами відомого італійського письменника, філософа та журналіста ХХ століття Альберто Моравія: «Диктатура – це держава, в якій всі бояться одного, а один всіх». Дійсно, починаючи з перших диктаторів Стародавнього Риму Сулли та Цезаря і закінчуючи вчорашніми та сьогоднішніми продовжувачами їх традиції будь то Ким Ір Сен, М. Каддафі чи Б. Асад – всі вони, як правило, займали свою посаду після повалення законного правління цивільних осіб, йшли по шляху залякування преси, встановлення повного контролю над фінансовими потоками, знищення громадянського суспільства і парламентаризму. Пригнічувалися будь-які особисті думки, завдяки чому створювалося відчуття єдності населення навколо фігури диктатора.

Суть диктатури полягає в організаційному принципі: єдності всіх гілок влади – законодавчої, виконавчої і судової або в особі диктатора (його партії,

групи). Як правило, в умовах диктатури існує легально одна політична партія, що виступає стрижнем всієї політичної системи, політичного режиму. На чолі такої партії стоїть лідер, що ототожнює загальну доктрину і долю держави до такого ступеня, що доки він стоїть у владі, навколо нього створюється культ особистості. Бюрократична організація партійної структури, окрім принципу «фюрерства», «вождізму», тобто незмінності політичного лідера – ще одна особливість диктаторського режиму. Формальні процедури, характерні для демократичної форми правління, уміло використовуються владою. Дуже часто вибори фальсифікуються владою або ж проходять формально.

Інша характерна риса диктатури – це пошук ворогів. Спочатку всередині країни, потім – за її межами. Першими жертвами стають журналісти, а з ними й свобода слова. Для диктатора немає нічого страшнішого, ніж вільний дух і свобода вираження. Режим особистої влади починається не з приходом до урядової резиденції чи з її захоплення, а з закриття негодних видань. Коли з внутрішніми ворогами покінчено естафету приймають супротивники зовнішні. Після цього починаються воєнні авантюри, анексії територій сусідніх держав, нагнітання мілітаристської істерії, підтримка терористів. У випадку особистої диктатури відбувається сакралізація особи диктатора, формується культ вождя. Життя в такій державі нагадує військовий табір, приватне життя громадян звужується внаслідок їх безперервної участі в політичних заходах, різко зростає значення силових міністерств, інститут безпеки (гестапо, НКВС та ін.) стає всесильним.

Дослідники визначають іншу спільну рису диктаторів. Диктатори не є злом самі по собі, але більшість з них поділяють не дуже приємні риси. Як правило, це люди, які жадають необмеженої влади, краси, слави, пошани і домінування, але водночас вони геть позбавлені вміння співчувати іншим. На думку професора психології Гарвардського університету Стівена Пінкера «посада диктатора притягує найгірших представників людського роду, зокрема, нарцисів» [1]. Причому деспотична поведінка диктаторів – це не психічне відхилення певної людини або нещасна випадковість, через яку до влади прийшов психопат. Диктатура – результат політичної структури, яка провокує саме таку модель поведінки.

Найбільш змістовну характеристику результатів правління диктаторських режимів показують країни, де до влади приходять очолювали представники так званих «силових структур». Хтось приходив до влади в результаті перевороту, хтось отримував її в спадок, хтось був обраний в результаті голосування. Не дивлячись на варіант приходу до влади подальші події відбувались приблизно однаково – диктат або тиранія, нехтування демократією та економічними законами і, як результат, економічний та політичний крах. Деякі результати такого правління показані в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння результатів правління диктаторських режимів другої

половини ХХ століття, очолюваних професійними військовими

№ п/п	Ім'я диктатора (країна, роки життя)	Роки правління	Валовий внутрішній продукт на душу населення	Особиста доля
1	Фульхенсіо Батиста (Куба, 1901-1973)	1933-1959	дані відсутні	Повалений, помер у вигнанні
2	Муртала Мухаммед (Нігерія, 1938-1976)	1975-1976	\$2800 (189 –е місце в світі)	Розстріляний в особистому автомобілі
3	Жозеф-Дезире Мобуту (Заїр, 1930-1997)	1965-1997	\$400 (228 –е місце в світі)	Повалений, помер у вигнанні
4	Георгіос Пападопулос (Греція, 1919-1999)	1967-1973	\$23600(63 –е місце в світі)	Повалений, помер у в'язниці на 26 році ув'язнення
5	Фердинанд Маркос (Філіппіни, 1917-1989)	1965-1986	\$4700(165 –е місце в світі)	Повалений, помер у вигнанні
6	Іді Амін (Уганда, 1928-2003)	1971-1979	\$1500(204 –е місце в світі)	Повалений, помер у вигнанні
7	Муаммар Каддафі (Лівія, 1940-2011)	1969-2011	\$11300(109 –е місце в світі)	Вбитий повстанцями
8	Омар Бонго (Габон, 1935-2009)	1967-2009	\$19200(72 –е місце в світі)	Помер від раку
9	Уго Чавес (Венесуела, 1954-2013)	1999-2013	\$11600(99 –е місце в світі)	Помер від раку
10	Мануель Норьєга (Панама, 1934- по т.ч.)	1983-1989	\$16500(81 –е місце в світі)	Повалений, відбуває 25-й рік із 60-ти річного строку ув'язнення
11	Алі Абдалла Салех (Йемен, 1942- по т.ч.)	1978-2012	\$2500(187 –е місце в світі)	Повалений, перебуває у вигнанні
12	Теодоро Обіанг Нгема Мбасого (Екваторіальна Гвінея, 1942- по т.ч.)	1979- по т.ч.	\$25700(58 –е місце в світі)	Знаходиться при владі
13	Башар Асад (Сирія, 1965- по т.ч.)	2000- по т.ч.	\$5100(159 –е місце в світі)	Знаходиться при владі

Сьогодні немає можливості скласти об'єктивний рейтинг найбільш жорстких диктаторів світу. Злоба, безумство, жага крові людини, яка знаходиться на вершині влади не піддається ніякому вимірюванню. Якщо розглядати абсолютну кількість жертв політичного переслідування та ідеологічно обумовлену політику, яка направлена на вбивства, як визначні фактори, тоді список мега-вбивць очолює Мао Цзедун. Під час його 33-х річного правління загинуло до 75 млн. людей. Насиллям не нехтував і Й. Сталін. Манія переслідування, безумна колективізація та жорстка індустріалізація ще до початку Другої світової війни забрала з життя 20 млн. людей. Якщо додати до цього числа кількість жертв в ході війни, втрати

Порівняльна таблиця кількості загиблих в результаті правління диктаторських режимів ХХ століття [4].

№ п/п	Диктатор (країна, роки правління)	Кількість загиблих за час правління, чол.	Головний злочин режиму
1	Енвер-паша (Турція, 1913-1918)	від 1,1 млн. до 2, 5 млн.	Геноцид вірмен
2	Кім Ір Сен (КНДР, 1948-1994)	близько 1,6 млн.	Війна в Кореї
3	Хо Ши Мін (Північний В'єтнам, 1945-1969)	близько 1,7 млн.	Війна у В'єтнамі
4	Пол Пот (Камбоджа, 1975-1979)	від 1,7 млн. до 2, 4млн.	Геноцид в Камбоджі
5	Саддам Хусейн (Ірак, 1969-2003)	близько 2,0 млн.	Геноцид курдів
6	Яхия Хан (Пакистан, 1969-1971)	від 2,0 млн. до 12,0 млн.	Геноцид в Бангладеш
7	Хидекі Тодзіо (Японія, 1941-1944)	близько 4,0млн.	Вбивство мирних громадян у Другій світовій війні
8	Володимир Ленін (СРСР, 1917-1924)	близько 4,0 млн.	Громадянська війна в Росії
9	Чан Кайши (Китай, 1928-1949)	близько 10,0 млн.	Різня на Тайвані 1947 рік
10	Адольф Гітлер (Німеччина, 1933-1945)	від 17,0 млн. до 20,0 млн.	Голокост
11	Йосип Сталін (СРСР, 1924-1953)	від 40,0 млн. до 60,0 млн.	Створення системи Гулаг
12	Мао Цзедун (Китай, 1943-1976)	від 45,0млн. до 75,0 млн.	Великий голод у Китаї

Якщо скласти список диктаторів спираючись на кількість політичних жертв за рік, тоді беззаперечно лідерство належить А. Гітлеру. Під час війни з 1939 – 1945 роки через злочинні дії його режиму щорічно гинули від 3-х до 4-х млн. людей. А якщо розглядати в якості основного критерію відсоток жертв у відношенні до населення країни, тоді всіх перевершує камбоджієць Пол Пот. В результаті його чотирирічної диктатури в період з 1975 по 1979 роки жертвою режиму став кожен третій мешканець країни – в загальній кількості від 2-х до 3-х млн. чоловік. За рівнем жорстокості недалеко від нього знаходиться іракський диктатор Саддам Хусейн, який наказав своїм катам вбити, забити до смерті, отруїти газом чи застрелити майже 2 млн. людей. Абсолютним вбивцею був і Іді Амін. Колишній офіцер британської армії він прийшов до влади в Уганді в результаті перевороту у 1971 році. Жертвою його жорстокості стали до 0,5 млн. людей, із яких не менше 2-х тис. Амін

стратив особисто. За деякими даними сам Іді Амін був канібалом.

Дуже цікава особиста доля найбільш відомих світових диктаторів. Жах переслідував диктаторів не тільки за життя. Історія зберегла чисельні приклади того, як народ, який ще вчора боготворив своїх лідерів, покірно виконуючи плани та задуми, народжені розумом диктаторів, не залишав їх у спокої і після смерті. Так, Наполеон був при владі 20 років, Олівер Кромвель – ще менше. Кромвель помер у 1658 році, а вже у 1661 році його тіло дістали із могили, повісили на шибениці, а потім четвертували і голову виставили на загальний огляд. Таким чином в Англії квитались з державними злочинцями, караючи їх за зраду. Кінець Наполеону теж був страшний. Із його особистих слів, в залізній клітці Тамерлана він відчував би себе краще ніж в ув'язненні на острові святої Олени. Забальзамоване тіло Йосипа Сталіна, що пролежало в Мавзолеї на Червоній площі Москви майже 10 років, було поховане вночі щоб уникнути небажаних соціальних хвилювань. Вбивство М. Каддафі стало предметом бурних обговорень у всьому світі. Сьогодні ми спробуємо проаналізувати результати правління і її кінець інших диктаторів ХХ століття, що залишили свій слід в історії.

Смерть деяких з них може бути цікавою та повчальною історією. Лідер італійського фашизму Б. Муссоліні у квітні 1945 року був схоплений разом зі своєю коханкою партизанами і за вироком комітету порятунку Італії вони були повішені в той же день. Їх тіла були відправлені в Мілан і повішені на центральній площі головами до низу. Перехожі плювали на трупи, кидали в них камінням, фотографувались на їх фоні. Коли Гітлер дізнався про смерть Муссоліні та оскверненні його трупа, він наказав власній охороні не допустити потрапляння його тіла до рук радянського командування. 30 квітня 1945 року Гітлер і його нововиявлена дружина прийняли смертельну отруту ціанід, а сам фюрер встиг ще і вистрілити собі у скроню. Їх тіла були спалені.

Й. Сталін дожив до глибокої старості – на момент смерті йому було 73 роки. 1 березня 1953 року після вечері та перегляду фільму він ліг спати і на наступний ранок із своєї кімнати так і не вийшов. Охорона насмілилась увійти в його кімнату тільки через день і знайшла диктатора на підлозі в калюжі власної сечі – у нього трапився обширний інсульт, але він був ще живий. Помер «Батько народів» 5 березня.

Іспанський диктатор Ф. Франко дожив до 80-ти років, хворіючи при цьому хворобою Паркінсона – дегенеративним захворюванням, яке призводить до проблем з рухами. 30 жовтня 1975 року він впав в кому, був підключений до апарату штучного життєзабезпечення, але не проживши так і місяцю помер. Подібним чином припинилось життя на 82-му році китайського диктатора Мао Цзедуна, корейського Кім Ір Сена. Що цікаво – в Північній Кореї, після смерті Кім Ір Сена в 1994-му році було прийнято рішення, що він буде займати пост президента вічно.

Останній комуністичний лідер Румунії Н. Чаушеску зустрів свій кінець на Різдво 1989 року. 22 грудня він і його дружина були заарештовані, в той

же день осуджені та приговорені до смертельної страти за геноцид і корупцію. Вирок негайно був виконаний. У грудні 2006 року іракський диктатор С. Хусейн був повішений за вироком суду за вбивство 148 іракців у 1982-му році (тоді він влаштував різню у відповідь на замах на своє життя). Також, правда без суду та розслідування, був вбитий повстанцями лівійський диктатор М. Каддафі, який правив країною біля 40-ка років. Після його вбивства тіло колишнього керівника Лівії було виставлено на загальний огляд на декілька днів в холодильній камері овочевого магазину міста Місрата.

Чилійському диктатору А. Піночету останні роки життя отруїли позбавленням недоторканості, арештами, судовими процесами, які беззаперечно, наблизили його кінець. Попадопулос та Іоаннідіс з грецької хунти «чорних полковників» після суду були відправлені відбувати довічне тюремне ув'язнення. Лідер Сербії С. Мілошевич помер у тюрмі до винесення вироку Міжнародним трибуналом в Гаазі. Португальський президент Томаш та прем'єр-міністр Каетану, які були повалені в 1974-му році «революцією гвоздик», були вислані в Бразилію. Нігерійський диктатор М. Мухаммед через рік після захоплення влади був розстріляний в особистому автомобілі. А «вищий лідер національного звільнення» Панами М. Норьєга і до сьогодні знаходиться у в'язниці, відбуваючи 25-й рік із 60-ти літнього строку ув'язнення. [5].

Всупереч поширеній на Заході думці, диктатура не завжди має бути поганою формою правління для всіх країн і націй. Деякі диктаторські режими не виявляють жодних ознак занепаду, не кожний народ хоче жити в демократії. Прагнення свободи і демократії в багатьох випадках не є притаманними людській природі. Поки якість життя залишається високою, а люди мають можливість жити, як вони бажають, громадяни залишатимуться цілком задоволеними диктатурою. Приміром, деякі країни Африки та Близького Сходу достатньо заможні для того, щоб жити подальше існування своїх диктаторських урядів. Наслідки так званої «арабської весни» свідчать про те, що іноді погана демократія може бути гіршою за гуманну диктатуру.

Всі диктатори починають однаково – обіцянками щастя та процвітання політичного поля, а закінчують розправами з інакодумцями та відчуттям вічності свого правління. Вони вірять в свою безкарність і своє безсмертя. Деякі з них, дійсно, підвищують рівень життя простих людей. Лівія за часів М. Каддафі завдяки видобутку нафти та газу за своїми соціальними стандартами була прикладом для багатьох арабських та африканських країн. Але для самого диктатора все завершилось як завжди ненавистю підданих і радістю від кінця диктатури. Після повідомлення про смерть М. Каддафі небо над Триполі довелося закрити для польотів, оскільки стрілянина в повітря продовжувалася всю ніч. В черговий раз було підтверджене правило будь-якої диктатури – чим довше існує тоталітарна конструкція, тим жахливішим є кінець диктатора і його режиму.

Головним ворогом диктаторів є час. Падіння диктатур відбувається різними шляхами – від перемов та демократичних реформ до насильства та кровавих революцій. При цьому треба підкреслити, що повалення диктаторського режиму не є ідеальним рішенням для всіх. Поки лідери уникатимуть негативних наслідків авторитарного режиму і будуть брати до уваги побажання своїх громадян, диктатура є просто іншою формою керування країною, яка на передній план висуває порядок, а не індивідуальні свободи своїх громадян. Практично всі диктатори загинули чи то від отрути, чи то від рук найближчого оточення, як Юлій Цезар, чи їх повісили, як Б. Муссоліні, чи розстріляли як Н. Чаушеску. Іронія долі полягає в тому, що диктатури, як правило, самі вирощують своїх могильників. Скасувавши можливість змін, не бажаючи віддавати владу вони автоматично визначають свій кінець, який буде запланованим і однозначним. У кращому разі – вигнання, як туніського президента Зин Єль-Абидін бен Алі, чи лава підсудних, як для єгипетського правителя Х. Мубарака, або смерть від кулі чи осколка снаряда – як для М. Каддафі.

Для усіх країни, які тим чи іншим способом відходили від періоду диктатури, повстає дуже складна проблема – знаходження об'єднувальної формули для суспільства в якому могли б співіснувати жертви режиму і його діячі. Це найголовніше і найскладніше завдання, яке мають розв'язати країни після повалення в себе диктатури. Зрозуміло, що скинути диктатуру – це одна справа, а от звільнитися від її наслідків – зовсім інша.

Як свідчить світовий досвід – не всі країни добре впоралися з цим завданням. Аргентина, наприклад, до цього часу шукає об'єднаної формули після серії диктатур у 1970 – 1980-х роках. Тоді внаслідок так званої «брудної війни» було вбито або зникли тисячі активістів. Незважаючи на те, що були навіть проведені деякі судові процеси, але до кінця винні не були покарані. Внаслідок цього аргентинське суспільство до цього часу залишається розділеним та шукає відновлення справедливості. Цікаво, що Аргентина – це приклад країни, типологічно близької до України, де дієва формула суспільної єдності після повалення диктатур так і не була знайдена. Недоведення розслідувань до судових розглядів – це та помилка, яку може повторити сьогоднішня українська влада.

Водночас є країни, де таку формулу було знайдено. У 1974 році Греція позбавилася своєї диктатури «чорних полковників», яка правила з 1967 року. Існує разюча подібність того, як було повалено диктатуру в Греції і в Україні. Одне і друге було спричинено студентськими протестами. І там і тут були жертви серед протестувальників. У січні 1975 року був проведений «грецький Нюрнберг» – судовий процес, на якому представники «хунти полковників» – Попадопулос, Паттакос, Макарезос, Іоаннідіс – були присуджені до страти за звинувачення у державній зраді (пізніше ці вирoki були замінені на пожиттєве ув'язнення). Окрім суду за узурпацію влади, відбувався так званий «суд тортур», який розглядав розстріл студентів, що вийшли протестувати проти хунти у 1973 році. Цей суд також виніс

винуватцями тяжкі вироки. Таким чином, у грецькому випадку формула єдності, яка мала дуже важкі наслідки для винуватців, тим не менш об'єднала країну. На відміну від тієї самої Аргентини, Греція не є розділеною через своє диктаторське минуле. При цьому, єдиної універсальної формули примирення для всіх посттоталітарних країн не існує. Те, що працює в одній країні, не обов'язково працює в іншій.

Доля багатьох світових диктаторів має навчити, якщо це взагалі можливо, сьогоdnішніх можновладців простим істинам – найголовніше, без чого людина жити не може, – це свобода економічна, політична, свобода слова й думки. І жодні зовнішні змови, дії «західних спецслужб» яким приписують чи то «арабську весну», чи то «революцію гвоздик» в Грузії або український Майдан – не можуть скинути диктатуру. Лише тоді, коли варта втомиться, починається падіння тих, хто зібрався правити довічно.

Бібліографічні посилання:

1. Нувер Р. Чи зникнуть диктаторські режими? [Електронний ресурс] / Рейчел Нувер. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2015/10/151012_vert_fut_will_dictators_disappear_vr.
2. Ленин В.И. К истории вопроса о диктатуре // В.И. Ленин. Полн. собр. соч., Т.41. – С. 371 – 391.
3. Шляхтун П.П. Політологія // П.П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2002. – 576 с.
4. 13 кровавых диктаторов 20 века [Електронний ресурс] // 2011 – Режим доступу до ресурсу: <http://bigpicture.ru/?p=223412>.
5. 13 историй о том, как ушли из жизни самые жестокие диктаторы мира [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.publy.ru/post/8308>.

УДК 577.355:631.461.5:338.43

О.П. Острiнiна, Г.П. Левченко,
Р.М. Безус, I.I. Вiнiченко, П.В. Волох

Днiпровський державний аграрно-економічний університет

«ЗЕЛЕНА» ЕКОНОМІКА РОСЛИННИЦТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Обґрунтовано концептуальні засади формування «зеленої» економіки рослинництва. Ключові слова: ґрунт, фотосинтез, азот, гумус, продуктивність, агроекосистема, урожайність.

Обоснованы концептуальные основания формирования «зеленой» экономики растениеводства. Ключевые слова: почва, фотосинтез, азот, гумус, продуктивность, агроэкосистема, урожайность.

Conceptual bases of formation of «green» economy crop. Keywords: soil, photosynthesis, nitrogen, humus, productivity, agroecosystem, productivity.

Трансформаційні ринкові процеси в сучасній системі аграрного виробництва України викликали істотні зміни у підходах до екологічної стратегії рослинництва.

Одним з найважливіших напрямів у рослинництві, який набуває все більшого значення, є система адаптивного вирощування сільськогосподарських культур. Еколого-економічна оптимізація технологій

виращування зернових, технічних, овоче-баштанних та кормових культур включає підтримання зрівноваженого розвитку агроландшафтних систем, інтенсифікацію перетворення речовин і енергії культурними автотрофами в онтогенезі, підвищення їх адаптивного потенціалу, активізацію ризобіального комплексу в агроекосистемах та використання нових сортів \ гібридів рослин з кращими показниками якості (вміст білку, цукру, жиру тощо). Парадигма екологічного розвитку рослинництва в сучасних умовах повинна базуватися не тільки на традиційних економічних показниках виробництва сільськогосподарської продукції, а і враховувати ефективність використання ресурсопотоків природного капіталу і агроінновацій (селекція, біотехнології, нові формуляції біостимуляторів росту рослин тощо).

Біосферний світогляд розвитку агросфери базується, по-перше, на «возобновляемых ресурсах, и потребляют их не быстрее, чем они восстанавливаются» [1], по-друге, «человечество должно научиться жить на проценты с круговорота веществ и энергии в биосфере, не истощая, как это имеет место до сих пор, а, на оборот, наращивая природные ресурсы и производительные силы биосферы» [2].

В сучасних умовах поряд з класичною економікою встановлені концепції «физическая экономия» [3], «зеленая», «синяя (голубая)», «неуглеродная», «коричневая», «бурая» економіки [4], «зелений ВВП» [5] та «зелена революція» і «біофабрики азоту» [6].

З урахуванням залежності сільського господарства України від зональних агрокліматичних ресурсів, метою статті є з'ясування суті та змісту «зелена» економіка рослинництва, яка базується на використанні відновлюваних ресурсів, збереженні кількісних і якісних параметрів складових агроекосистем (внутрішні процеси масо- й енергообміну).

Основними критеріями (індикаторами, признаками) розвитку «зеленої» економіки рослинництва слід вважати:

1. Агроценоз як фотосинтетична система.

«Забутий науковий новатор» [7] українець С. А. Подолинський ще в 1880 році визначив, що «количество солнечной энергии, которая превращается на земной поверхности в более преобразуемую энергию, несомненно постепенно увеличивается... . Урожай во всех цивилизованных странах выросли» [8]. «Растение непосредственно лепится Солнцем» зазначив подвижник української наукової школи «физической экономии» М. Руденко [3].

Фотосинтез є одним із «найдивовижніших біогеохімічних феноменів природи» [9]. Щорічно зелені рослини планети використовують до $3 \cdot 10^{11}$ т вуглекислого газу з атмосфери і продукують близько $3 \cdot 10^{11}$ т органічної речовини [10].

Кількість органічної речовини, сформованої автотрофами, оцінюється коефіцієнтом засвоєння ФАР (фотосинтетична активна радіація). В агроекосистемах цей показник становить на рівні 1–2 %. За теоретичними підрахунками коефіцієнт корисної дії перетворення енергії ФАР на

молекулярному рівні може досягти 33 % (на утворення молекули кисню використовується 8–12 квантів енергії [11]). За науковими даними [12] в агроecosистемах енергетична ефективність ФАР може досягати 4–5 %.

Нами проаналізовано економічні (грошові) середні показники виробництва зерна пшениці озимої в Україні за останні 5 років в порівнянні з фотосинтетичною «зеленою» економікою. Встановлено, що ефективність виробництва зерна пшениці озимої складає на рівні 23–35 %, а біологічної продуктивності культури (зерно, солома, полова, корені та кореневі виділення) – приблизно 28–41 %. Біоенергетичний ефект вирощування цієї культури за 1 % ККД ФАР, розрахованої потенційно можливої урожайності на рівні 40 ц/га та загальних затратах виробничої енергії (паливно-мастильні матеріали, насіння, добрива, пестициди, амортизація тощо) 25,0 тис МДж/га становить 220 % (зерно) і 380 % (загальна біомаса). «Зелена» економіка для сільськогосподарських культур C₄-типу (наприклад, кукурудзи) буде мати ще більші показники за рахунок високої швидкості реакції фотосинтезу та анатомічної будови листка цієї культури [12]. Біологічний урожай рослин з C₄-шляхом фотосинтезу може складати на рівні 55 т/га [9].

2. Зелена революція.

Завдяки селекції сільськогосподарських культур («зелена революція») за останні 40–25 років підвищення врожайності (в т.ч. за рахунок інтенсивності та продуктивності фотосинтезу) кукурудзи на зерно становить 70–90 %, пшениці озимої 55–60 %, ріпаку 107–140 % тощо. Культура тритикале за рахунок інтенсивного збільшення площі листової поверхні та високого фотосинтетичного потенціалу є найсильнішим едифікатором в агрофітоценозі. Рекордні урожаї становлять: кукурудзи на зерно – 227,27 ц/га, пшениці озимої – 165,2, соняшнику – 65,7, сої – 93,4 ц/га.

Значних успіхів досягнуто селекційними програмами на створення сортів і гібридів сільськогосподарських культур з кращими показниками якості: надсильні сорти пшениці озимої, високоолійні гібриди соняшнику, безрукаві гібриди ріпаку, солодка пшениця озима (вміст сахаридів збільшено до 22 %).

3. Біофабрики азоту.

Бобовими культурами, які філогенетично є більш давніми, ніж тонконогові, еволюційно створена форма тривалого трофічного зв'язку з бульбочковими бактеріями (ендосимбіоз). Родова назва високоспецифічних бактерій – *Rhizobium*. Останні виступають «біофабриками» фіксації атмосферного азоту, який використовується бобовою культурою та збагачується нітрогеном ґрунт – основний засіб виробництва в сільському господарстві.

Встановлено [6], що на зональних ґрунтах бобові культури фіксують від 50 до 350 кг/га атмосферного азоту. Розрахункова величина використання азоту повітря в 4...7-річній фітомеліоративній сівозміні (люцерна синьогібридна, еспарцет пісчаний) на рекультивованих літоземах (нефітотоксичні розривні породи) з вмістом Сорґ до 0,3 % та «слідами» азоту

дорівнює 3100–4300 кг/га. Збагачення техногенного едафотопу біогенним азотом за цей період становить на рівні 2400–3000 кг/га. Чистий зерновий ефект «зеленої» економіки (симбіоз багаторічних трав та азотфіксуючих прокаріотів) в ланці сівозміни: люцерна – еспарцет (4...7 років) – пар – пшениця озима становив 30,4–39,4 ц/га (при «піонерному» посіві зернової культури на породах 3,5–8,4 ц/га).

Розрахункова вартості «роботи» бобових «біофабрик азоту» надзвичайно економічно ефективна. Щорічне біогенне використання (круговорот) атмосферного азоту (1000–1100 кг/га) багаторічними бобовими травами («зелена» економіка) в системі рослина – порода можна оцінити (в перерахунку на вартість карбаміду, ціна 2016 р.) близько 27,0 тис. грн.

4. Гумусосфера – історична «зелена» енергія та природний капітал ґрунту.

Гумусосфера ґрунтового покриву України є колосальним акумулятором сонячної енергії. В межах гумусового профілю ґрунтів середньовиважений запас внутрішньої енергії гумусу становить на рівні $6,31 \cdot 10^6$ МДж/га. В той же час, енергія основної органічної речовини ґрунту у вигляді гумусу, значно менша в порівнянні з внутрішньою енергією твердої фази едафотопу (кристалічні ґратки мінералів), яка коливається від 0,9 до $1,6 \cdot 10^{11}$ МДж/га.

Заслуговує на увагу проаналізувати запас внутрішньої енергії гумусу ґрунтів Дніпропетровської області. Нами встановлено [6], що середній запас гумусу в ґрунтовому профілі Апостолівського району дорівнює 208 т/га, Магдалинівського – 395 т/га. Загальний запас внутрішньої енергії історично конденсованої органічної речовини становить $4,78\text{--}9,01 \cdot 10^6$ МДж/га (1 кг гумусу містить 23 МДж енергії).

Для «запуску» внутрішньої енергії гумусу ґрунту в агроєкосистемі щорічно антропічно датується енергія (крім сонячної радіація) у вигляді паливно-мастильних матеріалів, насіння, добрив, засобів захисту рослин тощо, яка за нашими розрахунками становить на рівні $1,0\text{--}1,2 \cdot 10^4$ МДж/га. Розрахована енергія біопродуктивності пшениці озимої на рівні 128 ц/га (зерно, солома, коренева система, «коренепад») дорівнює $1,16 \cdot 10^5$ МДж/га, в тому числі зерна $7,6 \cdot 10^4$ МДж/га. Енергетична ефективність виробничих витрат при вирощуванні пшениці озимої становить на рівні 1054 %. В той же час, енергетичний рівень біопродуктивності пшениці озимої, від запасу внутрішньої енергії гумусу едафотопів в Дніпропетровській області, знаходиться в межах 1,2–2,4 %.

Спираючись на викладені теоретико-методичні аспекти рослинництва парадигма економічного розвитку агроєкосистем повинна враховувати реінвестування природного капіталу (фотосинтез, селекція, азотфіксація, гумус) в виробництво сільськогосподарської продукції. Фотосинтетичний потенціал культури оцінюється біологічною та господарською продуктивністю. Асиміляція вуглецю в агроєкосистемах є не тільки «питанием из воздуха» [12], а й природним фактором біопродуктивності

агроценозів. Пошук шляхів практичної реалізації досягнень біохімії фотосинтеза буде сприяти вирішенню проблеми більш ефективного перетворення речовин і енергії культурними автотрофними рослинами. Азотфіксацію бобовими культурами можна вважати екологічною «зеленою» рентою, одержану в ланці науково-обґрунтованої сівозміни та природно інвестовану в продуктивність агроєкосистеми. Запас гумусу в ґрунті є динамічно-стабільним біогеохімічним та економічним компонентом родючості едафотопу.

Бібліографічні посилання:

1. Каттон У. Р. мл. Конец техноутопии. Исследование экологических причин коллапса западной цивилизации; пер. с англ. / под общей ред. В.И. Постникова. – К.: Экоправо-Киев, 2006. – 255 с.
2. Тимофеев-Ресовский Н. В. Избранные труды: Генетика. Эволюция. Биосфера \ Н. В. Тимофеев-Ресовский. – М. : Наука, 1996. – 478 с.
3. Руденко М. Д. Энергия прогресса.– К.: Изд-во Михайлюта А.А., 2010. – 544 с.
4. Заец Р. В. Навстречу «Рио +20» с новым пониманием стратегии развития науки и инноватики. – В кн. «Зелена» економіка : перспективи впровадження в Україні.\ Матер. між. конф. – К.: 2012. – С. 39–48.
5. Велич О., Шлапак М. «Екологічна ціна» економічного зростання України. – Економіка України. – 2012. – №1. – С. 51–60.
6. Волох П. В. Екологічні проблеми землеробства: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: Пороги, 2009. – 221 с.
7. Вернадський В. І. Вибрані праці \ В.І. Вернадський.– К.: Наукова думка, 1969. – 439 с.
8. Подолінський С. А. Вибрані твори \ С. А. Подолінський. – К.: КНЕУ, 2000. – 328 с.
9. Макрушін М. М. Фізіологія рослин \ М.М. Макрушин. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 416 с.
10. Смаглій О. Ф. Агроєкологія \ О. Ф. Смаглій.– К.: Вища освіта, 2006. – 617 с.
11. Базаров Е. И., Широков Ю. А. Агрозооенергетика \ Е. И. Базаров, Ю. А. Шилов. – М.: Агропромиздат, 1987. – 156 с.
12. Эдварус Дж., Уокер Д. Фотосинтез C₃ – C₄ растений: механизмы и регуляция. Пер. с англ. – М.: Мир, 1986. – 590 с.

П.В. Волох, А.С. Кобець, І.І. Вініченко,
О.П. Острініна, Г.П. Левченко

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

РЕКУЛЬТИВАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ – НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ

У статті комплексно розглядається проблема рекультивації порушених земель.

Ключові слова: *рекультивація, техногенні едафотопи, насипний родючий шар ґрунту, напрями рекультивації.*

В статье комплексно рассматривается проблема рекультивации нарушенных земель. Ключевые слова: рекультивация, техногенные едафотопы, насыпной плодородный слой почвы, направления рекультивации.

The article addresses the problem comprehensively reclamation. Keywords: reclamation, technological edafotopy, bulk fertile soil, reclamation areas.

Сучасний розвиток людської цивілізації (за О.Є. Ферсманом [1] «лихорадочный темп развития человечества») на недостатньому рівні враховує «революции экологического планирования» [2]. Ці процеси характерні і для України. Територія нашої держави характеризується не тільки родючими чорноземами, а і багатими надрами які інтенсивно використовуються. Тільки в Придніпровському регіоні виробляється 20 % від світового рівня ільменітових концентратів, добувається 10 % марганцевої та 6–8 % залізної руд. Особливо вражаючі техногенні структури формуються при розробці корисних копалин відкритим способом. В антропогенних морфоструктурах Кривбасу у відвали переміщено близько 8–10⁹ тонн гірських порід літосфери, а глибина кар'єрів сягає 300–400 м [3]. В даний час площа порушених земель в країні сягає 165 тис. га.

Земельним кодексом України (ЗКУ) ст. 166 [4] здійснено регламентацію «Рекультивація порушених земель». Ця стаття потребує більш точного, науково-практичного визначення та відповідного правозастосування.

Мета наукового дослідження – з'ясувати суть та зміст рекультивації земель в ринкових умовах розвитку гірничо-видобувного комплексу та агросфери, визначити норми напрямів відновлення порушених ландшафтів і рекомендувати до законодавчого закріплення деяких запропонованих нормативів, регламентів гірничотехнічного та біологічного етапів рекультивації.

Значний науково-виробничий досвід рекультивації порушених земель накопичено в Дніпропетровському ДАЕУ, зокрема в працях М.Т. Масюка, І.Х. Узбека, П.В. Волоха, А.С. Кобця, О.О. Мицика та регіональних дослідників В.І. Печенюк, В.М. Зверковський, Л.В. Єстеревська, Р.М. Панас.

Як свідчать [5], термін рекультивація одержав поширення з прогресом відкритого способу розробки корисних копалин. В середині 60-х років ХХ

століття вже утворилися техногенні ландшафти на значній території промислових регіонів. Г.Л. Середа [6] наводить, що загальна площа гірничого відводу Орджонікідзевського ГЗК складає більше 25 тис. га, а щорічний об'єм розривних робіт становить $2,5 \cdot 10^8$ тонн.

Рекультивация (від лат. *re* – відновлення, *cultus, cultura* – оброблювання, обробіток, введення у використання, вирощування) – це орієнтований комплекс гірничо-технічних та фітомеліоративних робіт з відтворення направленої господарської цінності земельних ресурсів в техногенних ландшафтах та на території, де проводилися видобуток корисних копалин відкритим і шахтним способом, геолого-розвідувальних, будівельних та інших робіт.

На нашу думку «рекультивация земель» в аграрно-промислово-правовій системі має відношення до природних ресурсів: ґрунти (ґрунтовий покрив), земля (просторовий базис) та підземні корисні копалини. Ці ресурси мають кількісну й якісну характеристики (тип ґрунту, товщина ґрунтового шару, маса, об'єм, площа, концентрація, потужність пласта, вартість, якість тощо). Для кожної ресурсної категорії встановлено відповідний правовий режим, який має забезпечувати раціональне і ефективне їх використання. Удосконалення правового регулювання аграрно-промислових відносин є запорукою еколого-економічного розвитку України.

Об'єктний склад правовідносин при рекультивации пов'язаний з ґрунтом, його деградацією в процесі селективної розробки до проведення відкритих гірничо-добувних робіт, знищенням природного ландшафту та формування техногенно спустошеного простору розривними породами літосфери. Крім цього, до розкриття робочих горизонтів корисних копалин, ґрунт як природно-історичне тіло, втрачає постійність місця розташування та незамінність як засіб виробництва у сільському господарстві.

З вище наведеного зазначаємо недосконалість законодавчого визначення терміну «рекультивация порушених земель» (ст. 166 ЗКУ), особливо дефініція «...відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель» [4].

Земельним Кодексом України (ст. 66, 123, 128 та 186) [4] регламентується порядок надання частини зонального ландшафту, в межах родовища корисних копалин, гірничо-видобувному комплексу. До початку експлуатації кар'єру проводиться селективна розробка зонального ґрунту (ґрунтового покриву). Стабільний протягом історичного часу ресурсний потенціал педосфери (тип ґрунту) антропогенно трансформується в новий статус – родючий шар ґрунту [7]. Він являє собою суміш генетичних горизонтів частини гумусового профілю чорнозема – основного типу ґрунту для степової зони. Нами встановлено [8], що екологічні функції (біоенергетичні, біогеохімічні, гідрологічні, біогеоценетичні) зонального ґрунту втрачаються за рахунок переміщення в бурти та його фосилізацією на період зберігання (15–40 років).

Тож при рекультивации антропогенно створюється не зональний ґрунтовий

покрив, а техногенні едафотопу товщиною 0,4–1,5 м з зміненими властивостями і режимами в залежності від напрямів відновлення порушених земель.

Порушені землі втратили вихідну господарську цінність, яку мав природний ландшафт до початку гірничих робіт. Поверхня відпрацьованого кар'єру складена різними геологічними породами. Окремі з яких, наприклад, чорні вугільні породи, є фітотоксичними та не заростають рослинністю. Спеціальними дослідженнями [5] встановлено, що четвертинні породи відвалів кар'єру активно самозаростають, але кількість продукції (зелена маса, сіно) піонерних фітоценозів, не отримується людиною як сільськогосподарська продукція. Тож величина виробничого ефекту, якого не досягається людською працею, не обраховується ні в натуральному, ні в грошовому виразі. Така ситуація призводить до повного нівелювання визначення «...продуктивності порушених земель», як це передбачено в ст. 166-1 ЗКУ [4]. Зазначимо, що ст. 171 ЗКУ [4] встановлено, що земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок добування корисних копалин, відноситься до деградованих земель.

В окремих випадках, можна говорити про продуктивність порушених земель. Наприклад, при створенні в межах відпрацьованого кар'єру заповідних антропогенних урочищ, в яких необхідно оцінити природну кормову базу. На стадії зімкнутого фітоценозу продуктивність сіна на різних породах може складати 20–40 ц/га [8].

Стаття 166-3 ЗКУ [4] нормує необхідність в межах кар'єрного поля зняти, скласти в тимчасові бурти, провести збереження та використати при рекультивації ґрунтову масу зональних едафотопів. На нашу думку діюче законодавство необхідно доповнити (чи ввести додатковий пункт), «Селективна розробка родючого шару ґрунту та його використання проводиться відповідно до затверджених робочих проектів з рекультивації порушених земель».

При розробці проектів гірничого відводу на користування надрами і рекультивації порушених земель необхідно прогнозувати та моделювати розробку родючого шару зонального ґрунту, перш за все, товщину гумусових горизонтів і способи зняття ґрунтового шару (колісний скрепер, мехлопата, бульдозер, грейдер, екскаватор тощо). Необхідно враховувати, що при розробці ґрунтового шару, його складуванні в бурти та рекультивації з формування двошарусного технозему, докорінно змінюються основні властивості антропогенного едафотопу (будова профілю, вміст та запас гумусу і поживних речовин, номенклатура, таксономія, діагностика), які характерні зональному типу ґрунту [5, 8]. Зазначимо, що значною прогалиною в нормативних документах [7] є відсутність науково-практичного поєднання регламентації селективної розробки ґрунту. Потужність генетичних горизонтів при описуванні будови профілю ґрунту визначається показником ± 1 см, робоча товщина «стружки» автоскрепера складає ± 10 см. В той же час, нормативно визначено, що знімаються шари

генетичних горизонтів із вмістом гумусу більше 1 %. Вимоги до товщини нанесення родючого шару ґрунту при рекультивації земель сільськогосподарського напрямку (рілля, пасовища, сінокоси) не нормуються, як і середній допустимий показник відхилення (\pm см).

Як показує досвід Орджонікідзевського ГЗК (Дніпропетровська обл.) рекультивація за сільськогосподарським напрямком (рілля) з точки зору екологічної парадигми є раціональним прийомом відновлення порушеної педосфери і літосфери [5, 8, 9]. В економічній підсистемі відновлення природного ресурсу у вигляді технозему (насіпний родючий шар ґрунту 50–60 см нанесений на лесоподібні суглинки товщиною 80–100 см) має значну собівартість (250–380 тис. грн/га і більше, ціни 2011–2014 р.р.).

На нашу думку [8], для системного нормативного забезпечення землекористування гірничо-збагачувальними комбінатами та рекультивації необхідно створити нові і переглянути чинні стандарти у галузі відновлення порушених земель, перш за все, нормування структури напрямів (сільськогосподарський, лісогосподарський, водогосподарський, рекреаційний, заповідний, санітарно-гігієнічний) відтворення господарської цінності техногенних ландшафтів. Головна мета такого нормування – досягнення гармонійного, екологічного та економічного використання відновлених земельних ресурсів. Необхідно законодавчо визначити використання фінансових потоків в складній системі: втрати від вилучення земель сільськогосподарського призначення для цілей гірничо-добувного комплексу (ст. 30 ЗКУ), вартість рекультивованої (за напрямками) земельної ділянки (сума вартості гірничо-технічного та біологічного етапів рекультивації), економічна та нормативна грошова оцінка залучених в господарський обіг відновлених земель.

В Україні основоположними документами з рекультивації є нормативна база радянських часів. Зазначимо нагальну необхідність прийняття Закону України «Про рекультивацію земель» та переглянути застарілі ГОСТи: 17.51.02–85; 17.3.1.05–86; 17.5.1.06–84; 17.5.3.04–83; 17.5.4.01–84; 17.5.4.0.2–84; 17.5.1.01–78; 17.5.1.03–78. Нормативно-методичного забезпечення потребує визначення кількості (1–2 періоди) та тривалості (3... 5 – 10 ... 15 років) біологічного етапу рекультивації на відновлених землях сільськогосподарського призначення. Необхідно розробити та визначити методику проведення бонітування рекультивованих земель сільськогосподарського напрямку.

Досконалість нормативної бази, високий рівень обґрунтованості проектно-технічних рішень напрямів рекультивації, та урахування регіональних обставин і науково-практичних досягнень [5, 8, 11] дозволить формувати оптимальну земельну структуру відновлених техногенних ландшафтів. З урахуванням економічних, матеріально-технічних, енергетичних затрат на гірничо-технічний та біологічний етапи рекультивації, а також перспектив соціально-екологічного розвитку техногенного району (регіону) нормативи сільськогосподарського напрямку

рекультивациі, навіть в чорноземній зоні, повинні бути переглянуті. Збільшення площі рекультивованих земель під кормові угіддя і заліснення, рекреацію (до 60–70 %) буде сприяти зменшенню затрат на відновленнях техногенних ландшафтів.

Таким чином, оптимізована гірничо- та агротехнологічна й правова основа рекультивациі порушених земель в Україні забезпечить «коєволюцію людства і Природи» [12].

Бібліографічні посилання:

1. **Ферсман А. Е.** Геохимия. – Л.: Онти-химтеорет, 1934. – Т.2. – 354 с.
2. **Реймерс Н.Ф.** Экология. Теория, законы, правила, принципы и гипотезы. – М.: Россия молодая, 1994. – 364 с.
3. **Малахов И.Н.** Новая геологическая сила. – Кривой Рог, 2009. – 312 с.
4. Земельний кодекс України : Науково-практичний коментар. Видав. п'яте допов. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 632 с.
5. Рекультивация нарушенных земель как устойчивое развитие техноэкосистем. – И.Х. Узбек, А.С. Кобец, П.В. Волох и др.; под ред. И.Х. Узбека. – Днепропетровск: «Пороги», 2010. – 263 с.
6. **Серета Т.Л.** Рекультивация земель, нарушенных открытыми горными работами при добытие марганцевой руды на Орджоникидзевском комбинате. В кн. Рекультивация земель. Тр. Днепропетровского СХИ, Т XXVI. – С. 180–191.
7. ГОСТ 17.5.3.06–85 «Охрана природы. Земли. Требования к определению норм снятия плодородного слоя почвы при производстве земляных работ». – М.: Изд-во стандартов. – 9 с.
8. **Демидов А.А., Кобец А.С, Волох П.В. и др.** Концептуальные основы устойчивого развития нарушенных природных экосистем. – Днепропетровск: Изд-во «Свидлер А. Л.». – 2012. – 124 с., ил.
9. Рекомендации по рекультивации техногенных ландшафтов / А.С. Кобец, И.Х. Узбек, П.В. Волох и др.; под ред. И.Х. Узбека, П.В. Волоха. –Днепропетровск: Изд-во «Свидчер А. Л.», 2011. – 150 с.
10. Пат. на корисну модель 54407 Україна, МПК (2009) E21F 15/ 00. Спосіб рекультивациі земель, порушених відкритими гірничими роботами / А.С. Кобец, І.Х. Узбек, В.І. Дирда [та ін.]. – № и 2010 О О 705, заяв. 20. 04. 2010; опубл. 10.11.2010, бюл., № 21.
11. Пат. на корисну модель 56101 Україна, МПК – 2011. 01. E 21 C 41 / 00 E 21 F 15/00. Спосіб рекультивациі земель, порушених відкритими гірничими роботами / І.Х. Узбек, П.В. Волох, А.С. Кобец [та ін.] – № и 2010 08342; заява 05.07.2010; опубл. 27.12.2010, 5 июля. 24.
12. **Моисеев Н. Н.** Алгоритмы развития. – М.: Наука, 1987. – 30 с.

Г.П. Левченко, О.П. Острініна,
О.О. Іжболдін, П.В. Волох

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ПРИРОДНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ

*У статті досліджуються проблемні питання родючості ґрунтів як функції біотичних, абіотичних і антропоічних компонентів. **Ключові слова:** родючість ґрунтів, бонітування ґрунтів, якість ґрунтів, економічна оцінка земель, продуктивність агроєкосистем.*

*В статье исследуются проблемные вопросы плодородности почвы как функции биотических, абиотических и антропоических компонентов. **Ключевые слова:** плодородство почв, бонитировка почв, качество почв, экономическая оценка земли, продуктивность агроэкоисстемы.*

*The article deals with issues of soil fertility as a function of biotic, abiotic and anthropic components. **Keywords:** soil fertility, quality of soil, quality-int ntiv, land valuation, performance of agro-ecosystems.*

Досліджування й удосконалення взаємопов'язаних між собою елементів державного земельного кадастру (ст. 196 Земельного кодексу України, далі ЗКУ) [1] і понятійного апарату ґрунтознавства, економіки та земельного права є актуальними.

Земельний кодекс України [1] не містить повного та обґрунтованого визначення дефініції «родючість ґрунту». У законодавстві України [2] вживається дуже широке розуміння родючості ґрунту, яке не можливо реалізувати для формування правового механізму визначення економічної оцінки орних земель та регулювання земельних відносин в ринкових умовах.

Мета даної статті – науковий аналіз поняття «родючість ґрунту», визначення його змісту та з'ясування теоретично-практичного застосування якості ґрунтів при регулюванні окремих норм земельного законодавства.

Поняття «родючість ґрунту» в навчальній і науковій літературі знайшло відображення у працях основоположника ґрунтознавства В. В. Докучаєва [3, 4] та отримало сучасний, комплексний, міждисциплінарний підходи [5-9]. В аграрно-економічній науці та землеустрої дане поняття однозначного розуміння сутності, на нашу думку, так і не знайшло.

В. В. Докучаєв [4] не дав наукового визначення родючості ґрунтів, а вказує, що «...главнейшие результаты ... действительно замечательного плодородия чернозема...» встановлені суто в «геологическом и географическом отношении», а їх «химическая натура» визначалася доступним та стійким запасом «тарованих веществ».

К. К. Гедройц розглядав ґрунти як «...трехфазную систему, состоящую из твердой, жидкой и газообразной фаз». На його думку, родючість ґрунту може контролюватися «статистикой и динамикой этой системы» [5].

З точки зору П. А. Костичева [6] «...плодородие чернозема

обусловливается, главным образом, не содержанием в нем органического вещества, а составом минеральной его части...».

Видатний ґрунтознавець В. Р. Вільямс [7] визначив родючість ґрунту як «способность почвы в той или иной степени удовлетворять растения в потребности их в земных факторах...». Найкращий розвиток агроєкосистем забезпечує «...непрерывность и одновременность действия притекающих к зеленому растению факторов его жизни в количествах, удовлетворяющих изменяющиеся потребности растения – природное условие высокой продуктивности его урожая».

З точки зору сучасного ґрунтознавства «родючість є суто ґрунтовою еволюційно породженою якісною властивістю, яка репрезентується сукупністю речовинного складу та еколого-енергетичних режимів ґрунту, що забезпечують стабільне функціонування фітобіоти...» [8].

З урахуванням біосферної парадигми природокористування наукова теорія родючості ґрунту повинна включати можливість «...воспроизводства самой почвы как среды жизнеобитания» [9].

До взаємозумовлених, взаємопов'язаних, консервативних (навіть в історичному часі) і дуже динамічних (у просторі і “короткому” часі) агрономічно значущих показників родючості ґрунту відносяться: будова профілю, гранулометричний склад, вміст гумусу, хімічний склад, водно-повітряний та тепловий режими, біологічна активність, ґрунтово-вбирний комплекс тощо.

Кількісні і якісні визначення вище перерахованих показників забезпечать певний зональний рівень потенційної родючості конкретного типу ґрунту. Виробнича продуктивність ґрунту («...весь способ и строй земледелия...» [4]) буде визначатися ще й додатковими критеріями – кліматичними, технологічними, організаційно-господарськими та економічними. Сьогодні ефективна або економічна родючість і передбачає моделювання, адаптацію та управління агроєкосистемою з урахуванням абіотичних і біотичних чинників вегетаційного періоду або проміжку часу. Зазначимо, що надзвичайно складно запровадити в агрономічну практику закон сукупної дії факторів життя рослин за В. Р. Вільямсом [7].

Слід погодитися з думкою авторів [10], що в ринкових умовах агропромисловництва при визначенні «якісного стану ґрунтів» [1, 2] необхідно враховувати потенційні (ґрунтові) і ефективні / економічні фактори формування урожайності сільськогосподарських культур, без застосування парних кореляцій при бонітуванні едафотопу (загальне, спеціальне), які «...следует признать неудачным и окончательно его развенчать» [10].

В економічній літературі [11] поняття «родючість ґрунту» є складним, навіть суперечливим (прирівнюються дефініції земля та ґрунт), оскільки виступає природною категорією, має соціальне й економічно-правове підґрунтя та визначається «родючість землі – це здатність ґрунту створювати врожай, рівень якого характеризує її продуктивні сили». Економічна родючість сільськогосподарських угідь (рілля, перелоги, сінокоси, пасовища,

багаторічні насадження) характеризується врожайністю сільськогосподарських і плодових культур, природних чи покращених фітоценозів.

Зонально-ландшафтний принцип землеробства В. В. Докучаєва [4] («равнины – пашне, склоны – садам и лесам, поймы – лугам») як і основа «всей экономической сельскохозяйственной расценки пахотных земель» [4] зумовлена різноманітним ґрунтовим покривом України.

За даними [12] в Україні площа сільськогосподарських угідь з дерново-підзолистими ґрунтами складає 10,4 % , темно-сірими опідзоленими і сірими лісовими ґрунтами – 10,9 % , чорноземи – 52,9 % , лучно-чорноземними і лучними ґрунтами – 7,2 % , темно-каштановими солонцюватими і каштановими солонцюватими ґрунтами – 3,1 % та інші типи ґрунтів – 15,5 % від загальної їх площі. Закон зональності ґрунтів («...их природные наиболее устойчивые качества» [4]) обумовлює строкатість едафотопів за властивостями і родючістю. В сучасних умовах агросфери ґрунтовий покрив зазнав змін, які пов'язані з історичною трансформацією природних фітоценозів в агроєкосистеми. Підвищення ефективності агровиробництва в історичний період реформування аграрного сектору економіки базувалося на впровадженні інтенсивних й адаптивних систем землеробства та рослинництва.

З кінця XVIII сторіччя до теперішнього часу парадигма бонітування ґрунтів не змінилися, але методики та результати якості едафотопу (замкнута 100 бальна шкала) за їх родючістю, значно різняться.

В. В. Докучаєв [4] зазначав, що «...метод оценки разного рода земельных угодий должен ... получить сильную зональную окраску», при цьому ґрунти повинні порівнюватися «...одного и того же генетического ряда и одного и того же класса» .

Класичне ґрунтознавство [8] вказує, що бонітування ґрунту виражається в балах щодо еталонно родючого ґрунту (на законодавчому рівні такі зональні типи не визначені), бонітет якого прирівнюється до 100. При визначенні відносної (порівняльної) якості територіально поєднаних ґрунтів прийнято говорити про бонітування ґрунтового покриву.

В Земельному кодексі України [1] «Бонітування ґрунтів – це порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, які мають сталий характер...».

Виходячи з вище наведеного бонітування (*bonitos – доброякісність*) в ґрунтознавстві є розділом, який вирішує проблему порівняння ґрунтів за їх потенційною родючістю.

В широкому значенні поняття земельний кадастр (реєстр) означає систематизований державним органом банк кількісних і якісних даних земельних ресурсів, їх економічної та грошової оцінки, ефективного використання.

Економічна оцінка земель це кількісна оцінка родючості ґрунту як природного ресурсу і засобу виробництва в агросфері. Вона базується на

економічних показниках – продуктивність (урожайність) культур, кількість витрат та їх окупність, розмір диференційного доходу тощо.

Класик ґрунтознавства В. В. Докучаєв [4] ще в 1886 році зазначав, що «определение урожайности, арендных и продажных цен на земли, стоимости земледельческих работ, получаемых продуктов и т. п., в общем, весьма затруднительно...» особливо при визначенні «налоговой объективации по доходу». При цьому, як в історичному часі («нормальная урожайность может быть ... выше или ниже действительных средних урожаев» [4] так і в нинішніх умовах при визначенні диференційної ренти II «...возникают сомнения в возможности получения объективной экономической оценки земель» [10] з урахуванням сучасного рівня додаткового залучення в агроєкосистему ресурсів (кращі сорт / гібрид культури, насіння, добрива, засоби захисту рослин тощо) та управління нею протягом вегетаційного періоду.

На нашу думку, нормативи витрат на 1 га ріллі, диференційної ренти та капіталізованого рентного доходу не спроможні достовірно характеризувати тип ґрунту, як специфічного засобу виробництва в сучасних умовах, розрахованих за показниками нормативної (?) урожайності на контрольних варіантах, де добрива не вносилися, а тим більше за однакового рівня технологічних витрат на вирощування культури в ринкових умовах агровиробництва.

Таблиця :

Економічна оцінка орних земель та визначення диференційного доходу повинні базуватися на логічно – смисловій моделі природно-антропогенної родючості ґрунту в агроєкосистемах (рис.). Слід вважати, як економічно так і методично, некоректно використовувати нормативну (природну) урожайність зернових культур (без кукурудзи), яку отримують на ґрунтах (агровиробничих групах ґрунтів) без застосування добрив. Додамо, що валові збори кукурудзи на зерно за останні 10 років були такими ж, як і зернових культур, а вартість останніх збільшилася більше як в 7 разів. Досконалість визначення рентного доходу за фактичною, а не нормативною, врожайністю сільськогосподарських культур та обґрунтованими виробничими витратами забезпечить надійність грошової оцінки земель. Нами не аналізувалась ціна (внутрішнього ринку, «експортних культур») на товар, яка впливає на ефективність використання орних земель.

Таким чином, викладене дає змогу запропонувати авторське знаневе визначення поняття «природно-антропогенна родючість ґрунту».

Природно-антропогенна родючість ґрунту – це багатофакторна нестала система консервативних і динамічних генетично сформованих ґрунтово-екологічних режимів едафотопу та космічних факторів які реалізуються через біопродуктивність та якість урожаю в датованих енергетичними й економічними ресурсами агроєкосистемах.

Категорія «природно-антропогенна родючість ґрунту» повинна бути закріплена в законодавстві України, що сприятиме удосконаленню земельних відносин в ринкових умовах агровиробництва та попередить «...можливість проведення масової оцінки», за думкою М. Мартинюка [13], земель сільськогосподарського призначення з використанням показників різної сутності «природна продуктивність», «природна родючість», «основними природними властивостями», «продуктивність земель» тощо. Природно-антропогенна родючість – це показник типу ґрунту, залученого до сільськогосподарського використання в агроекосистемах.

Бібліографічні посилання:

1. Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. – 632 с.
2. Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 № 962 – IV.
3. **Докучаев В.В.** Русский чернозем / В. В. Докучаев. – М.-Л.: Издат. Огизсельхозгиз, 1936. – 529 с.
4. **Докучаев В.В.** Наши степи прежде и теперь: Избр. Сочин.: / В.В. Докучаев. – Т. II Труды по геологии и сельскому хозяйству. – М., 1949. – С. 163-230.
5. **Ремезов Н.П.** Константин Каэтанович Гедройц. – М.: Госуд. изд. с.-х. литературы, 1952. – 126 с.
6. **Костычев П.А.** Избранные труды. – М.: Изд-во АН СССР, 1951. – 664 с.
7. **Вильямс В.Р.** Избранные сочинения / В.Р. Вильямс. – М.: Изд-во АН СССР, 1950. – 486 с.
8. Ґрунтознавство: підручник / Д.Г. Тихоненко, М.О. Горін, М.І. Лактінов та ін. / за ред. Д.Г. Тихоненко. – К.: Вища освіта, 2005. – 703 с.
9. **Добровольский Г.В.** Место и роль почвы в биосфере и жизни людей. В кн. Биосфера – почвы – человечество: устойчивость и развитие. – М.: 2011. – С. 5-14.
10. **Медведев В.В., Плиско И.В.** Бонитировка и качественная оценка пахотных земель Украины. – Харьков: Изд. «13 типография», 2006. – 386 с.
11. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За редакцією В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2010. – 280 с.
12. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України / за ред.. Балюка С.А., Медведева В.В., Тараріко О.Г. і ін. – К.: 2010. – 111 с.
13. **Ясиновський В.** Яка вона, українська модель ринку сільгоспземель? / Землевпорядний вісник, 2017. – № 1. – С. 2-9.

І.А. Калінін, Ю.В. Берестень
*Дніпровський державний аграрно-економічний
університет*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ПАТРІОТИЗМУ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

Дана стаття висвітлює особливості ролі та місця патріотизму у виховному процесі студентської молоді.

Ключові слова: *патріотизм, націоналізм, справжні патріоти, народ.*

Данная статья освещает особенности роли и места патриотизма в воспитательном процессе студенческой молодежи.

Ключевые слова: *патриотизм, национализм, настоящие патриоты, народ.*

*This article lights up the features of role and place of patriotism in the educator process of student young people. **Keywords:** patriotism, nationalism, real patriots, people.*

Патріотизм – одне з центральних понять в суспільно-політичному дискурсі сучасних гуманітарних дисциплін, які досліджуються різноманітні аспекти соціального буття суспільства. Проблема патріотизму набула значної актуальності в останні роки, що пов'язано з суспільно-політичними реаліями життя української держави на сучасному етапі її існування. На разі аналізу даної наукової проблеми присвячений значний корпус фахової та навчальної літератури, який по-різному висвітлює феномен патріотизму в суспільній свідомості, соціально-політичному та громадському житті соціуму.

В першу чергу, поняття патріотизму відображає здатність особистості до соціальної адаптації в суспільстві, засвоєнні нормативних та соціокультурних традицій соціуму, любов до Батьківщини, почуття відповідальності за її долю, готовність та здатність служити її інтересам та сприяння її успіхам у сферах внутрішнього життя та на міжнародній арені [3, с.251]. Здебільшого дослідники розглядають патріотизм в конкретно-історичному вимірі, як специфічне соціально-історичне явище, що ґрунтується на спільному психо-емоційному переживанні соціуму власного спільного історичного минулого, пов'язаного з певною державницькою та соціокультурною традицією.

Зрозуміло, що патріотизм на різних етапах становлення державного та соціального організму виступав та виступає в різних суспільно-політичних змістах та іпостасях, віддзеркалюючи конкретно історичні умови, суспільно-політичні особливості, соціально-економічні обставини формування та розвитку державних та соціальних інституцій, що ґрунтуються на певному державницькому ідеологічному базисі. Крім того, патріотизм як певна державна ідеологія завжди переломлюється через призму соціальних, політичних та економічних інтересів різних соціальних прошарків суспільства, кожен з яких по-своєму тлумачить його визначальні принципи й доктринальні постулати, виходячи з своїх власних суспільно-політичних

завдань та цілей.

Відзначимо той факт, що в соціальному плані патріотизм завжди є невід'ємною складовою суспільної свідомості, яка конструює його, виходячи з об'єктивних історичних соціально-економічних та політичних реалій розвитку суспільства, вносячи до нього притаманне сучасному історичному стану стереоскопічне бачення та прогнозування перспектив державного будівництва.

Очевидно, що патріотизм є одним з базових компонентів суспільної свідомості, яка завжди трансформується під впливом суспільно-політичних обставин, узгоджуючи його к конкретними суспільно-політичними та соціальними завданнями, які стоять перед соціумом в конкретно-історичний момент його існування.

В загальному контексті викладу аналізу проблеми патріотизму, відзначимо ту обставину, що під суспільною свідомістю ми розуміємо – сукупність філософських, естетичних, правових, економічних, релігійних та інших поглядів, традицій, звичаїв, які віддзеркалюють життя людини в соціумі [1, с. 188-189]. Багатоаспектний характер соціального життя значною мірою ускладнює однолінійний вимір визначення патріотизму як категорії суспільних наук, та соціальної філософії зокрема.

На наш погляд, змістовне тлумачення категорії патріотизму не можливе без докладного розуміння феномену суспільної свідомості, яка визначає його загальну характеристику та структурні компоненти. Виходячи з цього, підкреслимо, що суспільна свідомість визначається передусім характером та специфікою матеріального виробництва, що накладає свій відбиток й на концептуальне розуміння патріотизму. Якщо базуватися на цьому засновку, то патріотизм є своєрідною похідною суспільної свідомості, що спричинено, в першу чергу, економічними чинниками, що зумовлюють певне ставлення суспільства до нагальних соціально-економічних та політичних проблем розвитку національної держави. Патріотизм завжди має психоемоційне забарвлення, яке детерміноване чуттєво-емоційним сприйняттям та реакцією соціуму на успішність розв'язання вагомих економічних, соціальних та суспільно-політичних проблем державного устрою, господарської системи, наявністю гордості за визначальні соціально-економічні, соціокультурні здобутки власної країни, які визначають її місце серед держав регіону та світу.

Оскільки патріотизм є вагомим структурним компонентом суспільної ідеології національної держави, то він відображає й специфічні особливості національної свідомості, яка постає в результаті тривалого процесу державотворення. В даному аспекті патріотизм уявляє собою специфічний етноцентричний погляд соціуму на конкретно-історичні обставини та особливості власної історичної траєкторії розвитку, особливої системи суспільних цінностей та засад, які лежать в основі національного менталітету та характеру. Ототожнення людини з конкретною нацією як сукупністю людей з спільною Вітчизною, мовою та культурою, безперечно, сприяє

формуванню національної ідентичності [1, с.168].

Очевидно, що патріотизм ґрунтується на усвідомленні громадянином власної національної ідентичності, яка завжди є результатом певного колективного історичного соціокультурного досвіду великої соціальної групи. В свою чергу, національна ідентичність виступає в якості саморефлексії на даний досвід, його соціокультурні та інонаціональні здобутки. Дані колективні уявлення зберігають в суспільній свідомості та пам'яті народу факти про історичні події, пов'язані з визначальними національними перемогами, фатальними програшами та нищівними національними катастрофами. До речі останні відіграють роль потужного психоемоційного чинника, який зумовлює консолідацію соціуму на тлі спільних переживань історичного досвіду, становлячи вагоме підґрунття патріотизму.

В багатонаціональній державі, яка знаходиться в процесі еволюційної розбудови власного політичного організму та державницьких інституцій, як наприклад в Україні, патріотизм не може виступати в якості засадничої ідеології виключно титульної нації, що, безумовно, буде сприяти його переродженню в агресивний націоналізм, який може мати негативні, а іноді просто деструктивні та руйнівні наслідки для подальшого процесу державотворення, зумовлюючи масштабний розкол суспільства на підставі наявності різних національних ідентичностей, які протиставляються одна одній в результаті політичної боротьби регіональних еліт.

В процесі розвитку національної держави або боротьби за її становлення відбувається формування національної самосвідомості, яка відображає належність громадянина до того чи іншого соціокультурного або соціоісторичного організму, включаючи в себе представників різних націй та етносів, які, проживаючи на одній спільній території, в прямий або опосередкований спосіб беруть участь в державотворчих процесах. На нашу думку державний патріотизм сучасної України характеризується наявністю практичного усвідомленням соціумом поліетнічного характеру модерної української нації, який виключає дискримінацію за національною ознакою та національний гніт по відношенню до представників національних меншин та етносів. Саме ідея мирного співіснування різних національних та етнічних громад в межах єдиного цілісного державного організму української держави перетворилась на один з найвагоміших елементів формування модерного українського патріотизму. Ця засаднича риса українського патріотизму зіграла свою вирішальну роль в сучасній історії країни, ставши на перешкоді деструктивним процесам регіонального сепаратизму, що був спричинений зовнішньополітичними чинниками агресивної експансіоністської політики політичної еліти Російської Федерації, яка поставила за мету реставрацію пострадянського політичного простору.

На наш погляд, досліджуючи складну та підчас суперечливу громадсько-політичну траєкторію розвитку сучасної української держави, є достатні підстави стверджувати про те, що в Україні відбувається

завершення процесу формування власної національної ідентичності, яка об'єднує всіх громадян, незалежно від національної, релігійної та мовної приналежності в одну політичну націю, яка має єдиний історичний досвід, спільні соціально-економічні, соціокультурні потреби, політичні інтереси та конкретні здобутки в царині державотворення.

В даному випадку рушійними чинником становлення та формування дієвого українського патріотизму стала зовнішньополітична загроза втрати територіальній цілісності та державного суверенітету України, яка була спричинена істотним посиленням небезпечних відцентрових тенденцій в східних регіонах країни, які зумовили експоненціальне зростання загальної суспільно-політичної напруженості в українському суспільстві.

На сучасному етапі державного будівництва патріотизм перетворився на мобілізаційну та консолідуючу ідеологічну силу, яка виявилась спроможною не тільки об'єднати громадян на підставі спільних державотворчих цінностей та орієнтирів, але організувати масштабний військовий та волонтерський рух, що ставив за мету захист державної цілісності та національної самобутності всіх націй та етносів, які проживають на теренах країни, руйнуючі усталені міфи російської пропаганди про наявність сталої дискримінації національних меншин в Україні.

Державний патріотизм в даному контексті ґрунтується на засадах поваги до інших націй та етносів, які проживають разом з титульною нацією, врахуванням їх специфічних соціокультурних рис, традицій, спільності історичної долі при реалізації завдань внутрішньополітичного курсу країни та визначенні подальших перспектив співжиття в межах одного державного утворення. Тільки в такому випадку патріотизм перетворюється на дієвий інструмент та невід'ємну складову потужної державної ідеології, яка спрямована на формування спільної нації, змістовного наповнення концепту спільної національної єдності, який сприяє об'єднанню та консолідації громадян навколо ідеї захисту національного суверенітету та національної незалежності, боротьби за гідне життя та подальшу розбудову демократичних інституцій правової держави.

Патріотизм тісно пов'язаний з державною політичною свідомістю, яка регулює політичні відносини шляхом вироблення різних законопроектів, програм, рішень, конституцій та поправок до статей [4, с.126-130]. Найбільш повно і послідовно вона реалізується у захисті існуючих політичних порядків і принципів управління. Патріотизм в такому випадку виступає як складова частина політичної свідомості суспільства та громадян, що орієнтована на послідовну реалізацію політичних принципів та доктринальних засад, які забезпечують самостійність української держави як політичного утворення.

З іншого боку патріотизм є результатом соціальної адаптації особистості до соціально-економічних та соціокультурних реалій суспільства. За такої логіки, громадянин за визначенням мусить бути патріотом, оскільки він є складовою та невід'ємною частиною соціуму, який об'єднує людей на основі спільного історичного минулого, мови,

соціокультурних традицій, базових цінностей та морально-етичних регулятивів.

В сучасному громадському та повсякденному житті за радянською історіографічною суспільствознавчою традицією український патріотизм часто плутають з націоналізмом, що на загал є результатом маніпулятивних ідеологічних спекуляцій та свідомих перекручень. Не вдаючись в змістовний історіософський аналіз ретроспективи даної проблеми відзначимо, що на наш погляд різниця між даними поняттями полягає у тому що націоналізм розглядає народи та нації як реальні і чітко окреслені цілісності, що базуються на визнанні виключної ролі окремої нації чи народу в процесі утворення та формування держави, її соціальних та політичних інституцій; патріотизм, на противагу, націоналізмові, – здебільшого є психоемоційним відчуттям громадянина, яке характеризується належністю до певної місцевості, схильністю до певного способу життя, гуманного та доброзичливого ставлення до представників національних меншин. Він в своїй ідеологічній доктрині не містить домінантного концепту, що ґрунтується на ідеї привілейованого або панівного становища титульної нації. Таким чином, поняття "українець", як й "француз", "німець", "росіянин", може позначати щонайменше три категорії: а) людину, причетну до свого етносу; б) людину, яка усвідомлює себе часткою нації та поділяє з нею її долю; в) громадянина своєї держави. Саме в останньому випадку ми визначаємо дефініцію: "американець українського походження", "француз польського походження" тощо.

Варто погодитись з висловом відомого російського суспільно-політичного діяча М.Г. Чернишевського, який розглядав патріота як «людину, що служить своїй Батьківщині, а Батьківщина – це, перш за все, народ». На наш погляд, дієвість патріотизму полягає в тому, щоби чесно та вірно служити власному народу, сумлінно виконуючи свої службові посадові обов'язки, системно займаючись професійним самовдосконаленням та зростанням заради процвітання власної Батьківщини, її державницьких інституцій.

Патріотизм не повинен бути пафосно показним, своерідною грою на публіку, яка супроводжується надмірною демонстрацією власної «відданості» державницьким ідеалам або національної «щирості».

В суспільному житті патріотизм реалізується здебільшого через предметну та практичну значиму громадянську та професійну діяльність, яка орієнтована на конкретний вагомий соціальний результат, який приносить відчутну користь, примножуючи соціальні блага суспільства, стверджуючи гуманістичні ідеали та цінності правової держави.

Саме тому лікар, котрий чесно працює, вдосконалює себе і добре, якісно лікує громадян – є патріотом. Вчитель, який постійно переймається питаннями професійного вдосконалення – це справжній патріот, або журналіст, який піднімає вагомі актуальні соціально-економічні та суспільно-політичні проблеми, вказуючи на суспільні вади, спонукаючи

суспільство до активної боротьби з ними. То ж хіба вони не справжні патріоти? Загальний рівень життя громадян, попри інші чинники, значною мірою залежить від загального рівня патріотизму, що формується з раннього дитинства на підставі щоденного нормативного та засвоєння загальнолюдських та національних цінностей.

Справжній патріот любить Батьківщину, не відвертаючись від неї через те, вона не здатна створити йому комфортні соціально-економічні умови, не маючи достатнього рівня культури, характерної для стандартів європейських держав. А головне – патріот не обмежується пасивною любов'ю до рідного краю, він активно працює на користь та благо власного народу, підвищення рівня його добробуту. Він захищає честь та національну гідність своєї держави, пишаючись її здобутками.

Проте, варто мати на увазі, що у своїй суб'єктній сутності патріотизм – внутрішній стан, багато в чому обумовлений взаєминами особистості із зовнішнім середовищем і, в свою чергу, їх зумовлюючий. Інакше кажучи, патріотичний дух, якщо він в особистості є, має жити в людині завжди, але виявляється він реальним самовідчуттям і усвідомлюється, оформлюючись в думках, планах, намірах, діях [2, с.22-27].

Безумовно, найбільшим проявом патріотизму, який є самопожертва, здатність віддати своє життя за власну Батьківщину, заради збереження миру та спокою на рідній землі, життя прийдешніх поколінь.

Патріотичні почуття у складних, екстремальних та доленосних для Батьківщини зовнішньополітичних обставинах, єднають людей, спонукають ставити суспільне вище за особисте, мінімізуючи особистісний егоїзм.

Бібліографічні посилання:

1. **Гобозов И.А.** Социальная философия: учебный словарь. – М.: Академический проект, 2008. – 367с.
2. **Іваненко В.В., Пащенко В.І.** До питання про мотивацію та особливості виховання патріотизму в середовищі українського студентства у світлі викликів сьогодення // Формування загальнолюдських та патріотичних цінностей у студентської молоді: зб.наук. пр.. /Редкол.: Кобець А. С. (відп. ред.) та ін.. – Д.: Вид-во Придніпров'я, 2015. – Вип. 6. – С. 22-27.
3. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.:Генеза, 1997. – 400с.
4. **Таран В.О., Зотов В.М., Резанова Н.О.** Соціальна філософія: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 272с.

СЕКЦІЯ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

УДК 378.147

С.П.Сокол , О.О. Муренко

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ДДАЕУ

*У статті проаналізовано виховні заходи та етапи формування загальнолюдських цінностей у студентської молоді. Розглядаються за різними критеріями види громадянського виховання. **Ключові слова:** громадянська позиція, громадянське виховання, молодь, студентство.*

*В статье проанализированы воспитательные мероприятия и этапы формирования общечеловеческой общественной позиции студенческой молодежи. Рассматриваются по разным критериям виды гражданского воспитания. **Ключевые слова:** гражданская позиция, гражданское воспитание, молодежь, студенчество.*

*Educator measures and stages of forming of active public position of student young people are analysed in the article. The types of civil education are examined on different criteria. **Keywords:** civil position, civil education, young people, student.*

Кардинальні зміни соціально-економічної політики країни призводять до реформування освітньої галузі, що відображено в основних положеннях Конституції України, Національній доктрині розвитку освіти, Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту” Концепцію національного виховання студентської молоді, Програму правової освіти населення України, Статут університету, принципи Болонської системи освіти та інших державних документах. Особлива увага у процесах перетворень приділяється проблемі формування загальнолюдських цінностей, які є органічною складовою освіти і ґрунтується на засадах гуманізму. Основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури. Реалізація цієї мети здійснюється у всіх навчальних закладах України. Цей процес супроводжується пошуком і застосуванням нових виховних технологій, форм, методів, засобів формування особистості, яка визнана найвищою цінністю суспільства.

У розвинутих країнах світу цілеспрямоване виховання є головним напрямом діяльності в освіті, а моральне, духовне, становлення особистості - його найважливішими завданнями.

Об'єкт дослідження: процес формування загальнолюдських цінностей у студентської молоді інженерно-технологічного факультету.

Предмет дослідження: теоретико-методичні засади, зміст, форми і методи виховання загальнолюдських цінностей.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати закономірності та принципи виховання загальнолюдських цінностей серед молоді інженерно-технологічного факультету.

Специфіка мети виховання загальнолюдських цінностей полягає у створенні умов для саморозвитку і самореалізації особистості у гармонії із собою і суспільством.

Кожна виховна система базується на цінностях, які визначають напрям виховного процесу: на інтереси суспільства, держави чи на особистість (індивідуально-особистісний розвиток); на взаємини між учасниками процесу (авторитарні чи гуманістичні); на зміст виховного процесу.

Традиційне виховання передбачає надмірне управління виховним процесом, згідно з яким вихованці цілеспрямовано засвоюють соціально завдані та ідеологічно орієнтовані якості; регламентацію, що призводить до ігнорування внутрішнього світу особистості; монологізований вплив, обмеження ініціативи, творчості вихованців.

Гуманістична система ставить в "епіцентр виховання" особистість людини як найвищу цінність життя. У процесі виховання людина повинна бути "подібною Сонцю - центру планетарної системи" (Р.Галь).

Формування особистості передбачає не тільки рівень розвитку соціальних властивостей людини, а й виховання цінності, що виражає "ідеал людини, який у будь-яких умовах зберігає справжню людяність" (А.Швейцер).

На нашу думку вихованець є суб'єктом життя, вільною, духовною особистістю, що має потребу в саморозвитку. Тому виховання зорієнтоване на розвиток внутрішнього світу студента, на міжособове спілкування, діалог, на допомогу в особистісному зрості є найкращим методом розвитку самоусвідомленої особистості.

У нашій країні ідеал гуманістичного виховання блискуче реалізував у 50-60 роках ХХ століття В.О.Сухомлинський. Уся освітня система керованої ним Павлівської школи була орієнтована на творення щастя кожного вихованця, доброго ставлення до дітей, створення умов для індивідуально-творчого розвитку кожної особистості. "Виховання полягає в тому, - стверджував він, - щоб уміло, розумно, мудро, тонко, сердечно торкнутися до кожної з тисячі граней, знайти ту, яка, якщо її як перлину шліфувати, засяє неповторним сяйвом людського таланту, а це сяйво принесе людині особисте щастя. Відкрити в кожній людині її, лише її неповторну грань, - у цьому мистецтво виховання".

Отже, найсуттєвішими рисами гуманістичної школи виховання є:

1) особливе ціннісне ставлення до вихованця, визнання розвитку особистості (інтелектуального, фізичного, морального, естетичного, трудового) головним завданням освіти, а становлення індивідуальності особистості - її головним результатом;

2) гуманістичні моделі передбачають створення культурно-виховного середовища, у якому відбувається вільний вибір особистістю способів творчої самореалізації, її саморозвиток у гармонії із собою і суспільством;

3) кожна виховна система веде власний творчий пошук змісту, методів, форм і засобів виховання; гуманістична спрямованість передбачає свободу і творчість як вихованців, так і вихователів;

4) вихователь є наставником і другом, він постійно враховує потреби особистості, допомагає набутти природності (доброї, вільної, кмітливої), реалізувати можливості; підтримує кожного вихованця.

В Україні загальна мета виховання конкретизується через систему виховних завдань, які об'єднані в напрями. Через традиційні напрями виховання треба втілювати основи і мету гуманістичного виховання. Так, інтелектуальне (розумове) виховання передбачає:

- засвоєння системи знань, яка спроектована з відповідних навчальних предметів і містить перелік смислових елементів суспільного досвіду (фактів, понять, означень, теорем, законів, положень, правил, алгоритмів діяльності тощо);

- розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення, раціональної організації навчальної праці;

- розвиток критичного мислення, здатності усвідомлювати та відстоювати особисту позицію;

- вироблення вміння самостійно здобувати знання;

- готовність до застосування знань, умінь в практичній діяльності;

- формування особистісного світогляду — узагальненого розуміння всього світу в цілому на ґрунті великої кількості впорядкованих поглядів, переконань, ідеалів.

Патріотичне виховання:

- виховання любові до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини;

- формування національної свідомості;

- культивування кращих рис української ментальності: працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.;

- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни: мови, культури, традицій;

- формування готовності до творчої праці на благо людей, подвигу в ім'я процвітання держави;

- формування відповідальності за долю Батьківщини;

- виховання громадянського обов'язку перед країною, суспільством;

- формування політичної культури;

- вироблення етики міжнаціональних стосунків.

Правове виховання:

- прищеплення поваги до прав та свобод людини і громадянина;
- виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів (Герба, Прапора, Гімну);
- засвоєння основ державного, трудового, цивільного, сімейного і кримінального права;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- виховання поваги до прав і свобод інших людей;
- формування активної протидії випадкам порушення законів.

Моральне виховання:

- формування у молоді основ загальнолюдської і народної моралі: совісності, порядності, тактовності, співчуття, милосердя, доброти, чесності, гуманності, толерантності та інших добродійностей;
- виховання поваги до батьків, духовної єдності поколінь;
- виховання почуття власної гідності: честі, свободи,
- рівності, працелюбності, самодисципліни;
- готовність будувати своє життя за принципами гуманізму;
- подвижництво у подоланні страху, насильства, жорстокості, помсти;
- виховання культури поведінки.

Художньо-естетичне виховання:

- оволодіння основами народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості, національної пісенної і танцювальної культури, побуту, ремесел, гри;
- формування системи знань про світову культуру і мистецтво;
- розвиток естетичних потреб і почуттів;
- розвиток художніх здібностей і творчої діяльності;
- готовність будувати власне життя за законами краси.

Трудове виховання:

- вироблення свідомого ставлення до праці як вищої цінності людини і суспільства;
- формування трудових навичок та умінь;
- формування вміння самостійно й ефективно працювати;
- розвиток потреби в творчій праці;
- виховання діловитості, підприємливості;
- виховання почуття господаря й господарської відповідальності;
- формування готовності до праці в умовах ринкової економіки.

Екологічне виховання:

- формування розуміння необхідної гармонії людини з природою;
- оволодіння знаннями про природу свого краю;
- виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, основу життя на землі;

- формування готовності до активної екологічної діяльності;
- формування основ глобального екологічного мислення.

Фізичне виховання:

- озброєння школярів знаннями про роль фізичної культури в житті людини;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді;
- фізичне, духовне і психічне загартування;
- виховання відповідального ставлення до зміцнення власного здоров'я;
- формування навичок дотримання санітарно-гігієнічних норм, режиму дня та харчування;
- розвиток потреби у здоровому способі життя. Статеве виховання:
- психосексуальна підготовка;
- формування готовності вкласти шлюб і виконувати сімейні обов'язки;
- формування культури сімейних і статевих відносин.

Для ДДАЕУ головне – це різнобічний розвиток особистості майбутнього конкурентоспроможного фахівця з вищою професійною аграрною освітою, з високою культурою, інтелігентністю, соціальною активністю, якостями громадянина – патріота. Виконання першого завдання видається можливим завдяки освітній діяльності системи неперервної економіко-правової освіти та базових гуманітарних курсів; другого - завдяки залученню молоді до освітньої діяльності системи неперервного громадянського виховання завдяки навчально-виховній роботі у ВУЗі за напрямками виховання національної свідомості, громадянського та патріотичного виховання, естетичного, виховання здорового способу життя та фізичної культури, морально-правове виховання, трудове та професійне, інтелектуальне виховання; третього - завдяки системі педагогічних технологій соціального проектування навколишнього суспільства, наприклад, студентське самоврядування або комітет у справах сім'ї та молоді. Також провідною ланкою діяльності цієї системи є взаємодія освітніх установ з міською владою, з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, підприємцями.

Бібліографічні посилання:

1. **Кендзьор П. І.** Інноваційні форми організації громадянського виховання старшокласників у позакласній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / П. І. Кендзьор. – К., 2004. – 20 с.
2. **Лавриченко Н. М.** Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – Київ: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
3. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО / Г. І. Сорока. – Харків : Веста: Видавництво “Ранок”, 2002. – 128 с.
4. www.obljust.te.ua

О.О.Муренко

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В РУСЛІ БІОЕТИКИ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ДДАЕУ

*В статті проаналізовано виховні заходи з формування екологічної свідомості в руслі біоетики серед студентів. **Ключові слова:** біоетика, етика, свідомість, молодь, студентство.*

*В статье проанализированы воспитательные методы формирования экологического сознания в русле биоэтики среди студентов ДДАЭУ. **Ключевые слова:** биоэтика, этика, сознание, молодежь, студенчество.*

*Education measures of forming ecological consciousness in bioethics education between students of DSAEU are analysed in the article. **Key words:** bioethics, ethics, consciousness, young people, students.*

Необхідність морального ставлення до живої і неживої природи, до власного фізичного здоров'я ні в кого нині не викликає сумніву. Гармонізація стосунків людини і природи не означає пріоритету матеріальних факторів, навпаки ця гармонія може стати реальністю через духовні фактори і заради них.

Застосування моральних критеріїв до себе як до живої істоти, до тварин, рослин і неживої природи стало основою формування біоетики. Адже на сучасному етапі розвитку способи гармонізації основних суперечностей між людиною і природою дуже важливі в аграрній галузі. Це стосується проблеми біометричних досліджень, експериментів на тваринах і людях, біотехнології, генної інженерії, особливостей вирощування тварин та гуманного ставлення до ресурсів природи.

Студенти Дніпропетровського Державного Аграрно-Економічного Університету, майбутні агрономи, біотехнологи, ветеринари, екологи, економісти, від роботи яких залежить екологічне майбутнє Дніпропетровщини, то ж чимала увага повинна приділятися розвитку моральних основ з біоетики, а саме в руслі гуманного ставлення до тварин та землі, земельних ресурсів. Тож **метою** постає проблема основ виховання самосвідомості молоді ДДАЕУ в руслі біоетики.

Біоетика в структурі соціальної екології має два вектори: 1) етичні підходи до природного в людині і 2) моральне ставлення до зовнішньої природи.

Завдяки самосвідомості людина виокремлює себе з оточуючого світу і визначає своє місце в системі природничих зв'язків і суспільних відносин. Самосвідомість щільно пов'язана з рефлексією, в якій вона піднімається на рівень теоретичного мислення. Самосвідомість формується під впливом певного способу життя. Вона є духовною сферою, в якій здійснюється самоконтроль за вчинками і діяльністю людини, їх моральна самооцінка і визнається відповідальність та провина.

Ще Аристотель писав про розвиток та рівні виховання любові. Першим кроком в цьому процесі є виховання любові до власного тіла, до власного образу, потім розуміння краси душі, прекрасних вчень і знань і вищій ступінь розвитку – любов до чистої ідеї краси. Тож фізичне виховання стає невід’ємним і першим кроком в формуванні самосвідомості особистості.

Дуже важливим фактором є не просто розвиток фізичного потенціалу і здоров’я молоді, а ще й усвідомлення краси свого тіла, як досконалого творіння природою. І власне, через усвідомлення унікальності роботи організму, приходять і роздуми про унікальність людської природи, а відповідно і інших творінь. Запропонуйте студентам замислитись наскільки дивовижно побудована робота головного мозку людини на прикладі зручного та не зручного одягу. Якщо ми одягаємо річ, яка тисне і не зручна – ми постійно відчуваємо її на своєму тілі, якщо ж одяг дуже зручний і комфортний, то ми забуваємось про нього і можемо навіть не відчувати на собі.

Глибокі ідеї про єдність людини і природи, зв’язок моралі з природними чинниками людського життя, необхідність гуманного ставлення до тварин, рослин і неживої природи висловлювали видатні мислителі минулого: античності (Піфагор, Геракліт, Катон, Колумелла, Сенека), Середньовіччя (Августин Блажений, Авіценна), Нового часу (Дідро, Руссо, Монтень), представники німецької класичної філософії (Кант, Шеллінг) тощо.

Потужним теоретичним підґрунтям біоетики в розумінні морального ставлення до природи як цілого стали вчення видатних природодослідників ХХ століття – українського вченого В.Вернадського і французького теолога Тейяра де Шардена, які є творцями теорії ноосфери. Згідно цієї теорії людство є органічною частиною, закономірним наслідником розвитку і функцією біосфери. Розум людини і її діяльність пронизують кожен атом земної біосфери, отже етика в такому контексті набуває загальнопланетарного значення.

Популярним в колах інтелектуалів є також вчення Н. Реріха і С. Реріха під назвою «Жива етика», в якому природа і людина осмислюються з точки зору космічних процесів, як вияв божественної енергії життя. В цьому вченні органічно поєднуються компоненти східних і західних наукових і релігійних уявлень про Всесвіт, Землю, людство і особистість.

Найбільш сучасним біотичним напрямком дослідження системних параметрів людського організму у середовищі її проживання є валеологія як вчення про здоровий спосіб життя. Іншим, більш традиційним напрямком біоетики в структурі соціально-екологічного знання є етологія (вивчення поведінки тварин) та низка інших дисциплін, в межах яких обґрунтовується і практикується етичне ставлення до тварин, рослин, живої природи [6, с 184].

В цьому контексті також можна розглядати і одну із головних християнських заповідей Божих «не вбивай!», та як ця заповідь усвідомлюється, якщо мова йде про життя тварин, адже в Біблії не сказано

«не вбивай людину», а сказано взагалі – «не вбивай!», та обговорити і вислухати думки студентів згідно цього питання. Також, на думку авторів, цікавим для обговорення є проблема гуманного ставлення до тварин, які вирощуються на фермах, оскільки тварини обмежені в пересуванні, знаходяться в замкненому просторі, не бачать сонця та чистого неба, живуть наче у таборі смерті. Як приклад гуманного вирощування тварин можна порекомендувати ознайомитись з досвідом Масаному Хукокі, Сеппа Хольцера, Едварда Фолкнера, Івана Овсинського та Миколая Курдюмова.

Дуже важливим кроком в вихованні студентів є донесення їм думки, що людина – не вінець природи, а та ж сама складова ланка, яка залежить від інших, хоча, намагається своєю практикою (рідше – теорією) довести протилежне. Нестримний науковий та технічний прогрес людства повинен привести до органічного єднання розуму і природи, любові до себе та турботливого ставлення до оточуючого середовища, а відтак – до переходу біосфери у новий вищий стан – ноосферу, тобто сферу розуму або сферу керовану розумом. Проте таке єднання вимагає надзвичайно виваженого наукового обґрунтування ставлення до природи (біосфери) з боку біологічного виду людини. [2, с165].

Аналізуючи історичний розвиток людства не може не здивувати дуальність поведінки людини: від її унікальної можливості мислити, аналізувати, творити до парадоксальної глухості і байдужості. Людина зайшла в корінне протиріччя сама з собою, з результатами своєї діяльності і таким чином порушила закон природи, знівелювавши, водночас, моральні заповіді своєї віри, які проголошувались віками.

Створюючи цивілізацію, призначену для задоволення людських потреб, ми часто знищуємо середовище свого перебування, те середовище, від якого ми повністю залежимо. Називаючи людину вінцем творіння, спостерігаємо повну нездатність гармонійно керувати створеним для людини світом. У війнах проявляється ще й не здатність керувати та налагоджувати спілкування, знаходити компроміс. В гонитві за озброєнням, релігійними конфліктами, несправедливостями, які все ще спостерігаються серед народів і в відношеннях між державами ми проявляємо повну неповагу до всього що живе. В такій поведінці спостерігається лише хаотична експлуатація ресурсів землі і поступовий ріст зубожіння. Така ситуація породжує відчуття невпевненості і нестійкості, що в свою чергу, призводить до виникнення різних форм колективного егоїзму, пошуків особистої вигоди, виправдання агресії та зловживання владою і, найжахливіше, - не повага до життя людини, тварини, рослини, планети, дому нашого – Землі.

Висновки: Настав період, коли вже немає часу думати про абстракції, жити за старими принципами, особливо такими, які були у нас в користуванні протягом останнього століття. Ми повинні переглянути всі основи нашого життя, зазирнути в саму глибину, оскільки в тому, що відбувається перш за все винні самі люди. Треба знайти вихід з того становища в якому зараз опинилось людство: міжособистісної боротьби,

панування злиднів, загрози голоду та нестачі водних ресурсів, морального знуцання, диктатури, безкультур'я. Треба усвідомити що бездіяльність в питаннях збереження екокультури призведе лише до погіршення ситуації. Тож першим кроком треба виховувати непримусово любов до Землі, до батьківщини, до місця де ти мешкаєш, до себе та подібних собі, усвідомлення цінності всього живого та відповідальності за цей світ. Треба відмовитись від війн та споживацького відношення до ресурсів Землі.

Бібліографічні посилання:

1. **Бишевец Н.** Основи проектування технологічних інновацій у вищих навчальних закладах / Н. Бишевец, К. Сергієнко // Теорія і методика виховання. – 2006. – №1. – С.79-81.
2. **Блощинська В.А.** Етика. Практикум: Навчальний посібник. – Київ, 2005. –
3. **Савельев В.П.** Етика: Навчальний посібник. -2-ге вид., виправлене. – Львів, 2008, -244с.
4. **Malina R.M., Bielicki T.** Retrospective longitudinal growth study of boys and girls active in sport // Acta Paediatr. – 1996. – 5. – P.570-576.
5. **Michaud P.A., Narring F.** Physical fitness in children and adolescents: how can it be measured? A review of the literature // Arch. Pediatr. – 1996. – 5. –P.497-504.

УДК 378.147

В.Л. Борисов

Український державний хіміко-технологічний університет **ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

У статті йде мова про необхідність відродження духовного потенціалу майбутніх учителів, формування духовного світу студентів в умовах гуманізації вищої освіти України. Наголошується на тому, що сучасна парадигма вищої школи повинна бути спрямована на підготовку не тільки фахівця, висококompетентного професіонала, але й духовно розвиненої особистості.

Ключові слова: *духовність, духовне становлення особистості студента, духовне виховання, гуманізація.*

В статтє обосновується необхідність возродження ценностно-содержательного духовного потенциала учителя, формирования духовного мира студентов в условиях гуманизации образования Украины. Подчеркивается необходимость подготовки не только высококвалифицированного профессионала, но и духовно развитой личности.

Ключевые слова: *духовность, духовное становление личности, духовное воспитание, гуманизация.*

In the article the necessity of revival of valued-contensive spiritual potential of a teacher and forming of the students' spiritual world are grounded. The nessesity of forming not only a professional but also a spiritually-developed personality is accented.

Key words: *spirituality, spiritual becoming of personality, humanization, spiritual education.*

Характерною особливістю сучасного українського суспільства є поступова втрата духовно-моральних, історичних та культурно-гуманітарних пріоритетів і цінностей. Особливого значення ця

проблема набуває у системі вищої педагогічної освіти. Відомо, що рівень розвитку всієї молоді в силу свого високого духовного й інтелектуального потенціалу визначає студентство.

Для подолання глибокої системної кризи в усіх сферах життєдіяльності та формування гуманістично-орієнтованого суспільства, у якому одним із визначальних чинників є духовний розвиток, необхідно забезпечити інтенсифікацію духовно-інтелектуального потенціалу суспільства, пріоритетність розвитку культури, мови, науки, освіти та виховання.

Сьогодні на перший план виступила підготовка «вузького» спеціаліста, який ефективно виконує призначені йому функції, що деформує загальнокультурну підготовку людини, призводить до стандартизації особистості. Сучасна парадигма вищої школи повинна бути спрямована на підготовку не тільки фахівця, висококомпетентного професіонала, але й духовно розвиненої особистості, яка гармонізує єдність духовно-морального і духовно-фізичного виховання.

Філософське обґрунтування природи духовності та моралі представлене в роботах В. Баранівського, М. Бердяєва, В. Соловйова, П. Симонова, А. Комарової, С. Кримського, В. Табачківського, С. Пролєєва та ін. Взаємозв'язок духовного і фізичного, фізичного і естетичного виховання особистості, учнівської та студентської молоді знайшли своє відображення в роботах О. Баранова, В. Бондаровської, В. Бойка, М. Булатова, С. Бубки, Л. Волкова, В. Горащука, А. Лапутіна, С. Лещенка, О. Олексюк, В. Платонова, Т. Ротерс, О. Суської та ін.

Аналіз літератури щодо означеної проблематики свідчить про її актуальність. Незважаючи на це, існує ряд невирішених проблем, що стосуються питання реформування освітнього процесу вищих навчальних закладів на основі урахування тенденції особистісного розвитку студентів, їх ціннісних орієнтацій та духовно-моральних якостей. Тому метою нашої статті є розгляд деяких аспектів питання духовно-морального виховання студентів вищих навчальних закладів в умовах гуманізації вищої освіти.

У всіх нормативних документах, прийнятих в Україні в останні роки йдеться про гуманістичні принципи освіти і посилення виховної роботи в навчальних закладах. Зазначимо, що сучасна світова гуманістична думка виходить з того, що сама людина, її права і обов'язки мають перебувати в центрі уваги держави і суспільства.

Саме з цих позицій сформульовані завдання в Державній національній програмі «Освіта», в якій, зокрема, зазначено: «Гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності

загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи» [3].

Потреба в самоосвіті та духовній самостійності, критична спрямованість мислення, її продуктивність у засвоєнні знань і людської культури – це складові гуманітарної культури, що формується на всіх рівнях педагогічного процесу в навчальній, науковій і культурній діяльності студентів, і є однією із складових загальної культури спеціалістів. Висока цілісна культура створюється усім устроєм суспільного життя, а підґрунтям, яке формує тенденції гуманізації суспільства, його основні якісні характеристики, рівень цивілізованості є освіта і виховання.

Проявом гуманізації, на нашу думку, є духовність як абсолютна цінність людського життя, основа цілісності і душевного здоров'я людини. «Мені здається, – пише В. П. Андрущенко, – що перспектива людства в кінцевому розумінні – в його високій духовності» [1, с.3–7]. Духовність можна розглядати як діалектичний синтез світоглядної, естетичної і моральної культури, який реалізується у практичній діяльності особи і суспільства і зумовлює свободу мислення і творчості людини. Сутнісною характеристикою духовності є прагнення зміни існуючого стану життєдіяльності людини і досягнення нею нового якісного рівня.

Духовність для студента – це можливість самореалізації на основі вищих цінностей: моральності, поваги, творчості, для викладача – це уникнення принизливого ставлення до студента, це величезна відповідальність перед власною совістю, а також необхідність виконання функції духовного референта, взірця для наслідування («зміст духовної референтації в цілісному ототожненні особистості з образом значимої людини, включаючи її життєві злети і падіння, радощі та біль, життя і смерть» [5, с.322]).

І.Д. Бех стверджує, що морально-духовна вихованість молоді особистості нині є пріоритетною метою освітньої системи і пропонує реалізовувати відомий постулат про силу знання в дещо трансформованому вигляді (знання – гуманістично орієнтована сила) та з дотриманням деяких важливих принципів, а саме: національної спрямованості; культуровідповідності; гуманізації виховного процесу; цілісності; акмеологічного принципу; суб'єкт-суб'єктної взаємодії; особистісної орієнтації; превентивності; технологізації [2, с. 10–13].

Однією з проблем у галузі духовно-морального виховання студентів є вирішення питання про те, які складові сучасної культури можуть бути використані в реалізації поставленого завдання. Вирішення цієї проблеми ускладнюється тим, що в країні насаджуються не кращі зразки західної масової культури, які сприяють росту бездуховності серед молоді. Особливого значення надається духовно-моральному вихованню студентської молоді в роки навчання,

адже залучення студентів в світ класичної культури – невід’ємна умова в створенні майбутніми вчителями культурного середовища в школах, де вони будуть працювати.

Перед вищою школою стоїть відповідальне завдання залучення студентської молоді в світ високохудожніх зразків вітчизняної культури. Необхідно розвивати в студентів художній смак, вміння критично сприймати твори мистецтва, вчити відрізняти справжні культурні цінності від різних підробок. Тільки звернення до кращих зразків вітчизняної класичної і сучасної музики допоможуть в реалізації духовно-морального виховання молоді.

Вивчення національної музики сприяє розвитку в студентів розуміння самих себе як частини нації, національної особистості. Студент повинен розуміти, що інтерес сучасної педагогіки до неоціненної національної скарбниці – це усвідомлення тих колосальних зусиль сотень попередніх поколінь, які зумовили сьогоднішній рівень культури нашого суспільства. Проведення конкурсів, фестивалів, концертних виступів активізує студентів, розвиває їхній художній смак. Використання різних форм в процесі духовно-морального виховання формує широкий спектр особистісних якостей, індивідуальний світогляд, високий рівень духовного потенціалу.

Важливою складовою духовно-професійної підготовки студентів є «духовно-моральне середовище» (історико-національні християнські традиції, духовно-професійне патріотичне виховне орієнтування, духовно-професійна культура і етика), яке дозволяє розширити пізнавальний ефект особистості студента тощо.

Отже, реформування змісту загальноосвітньої підготовки повинно здійснюватися на основі:

- формування гуманітарного мислення, опанування рідною, державною та іноземними мовами;
- прилучення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української і світової культури;
- осмислення історичних фактів, подій і явищ, різноманітності шляхів людського розвитку;
- формування світоглядної, правової, моральної, політичної, художньо-естетичної, економічної, екологічної культур;
- утвердження пріоритетів здорового способу життя людини;
- відображення у змісті історичної освіти закономірностей історичного розвитку, широке вивчення україно(народо)знавства, етнічної історії та етногенези українців, інших народів України;
- забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями й знаннями в галузях мистецтв;
- формування етичних цінностей, починаючи з ранньої родинної освіти.

Досвід показує, що навчання, яке виключає духовно-моральну складову й орієнтоване лише на передання максимального обсягу знань і освоєння технологій, не забезпечує професійну успішність фахівця і неминуче призводить до кризи соціально-культурної й особистісної ідентичності.

Стверджуючи, що «нам потрібні спеціалізовані інститути і неспеціалізовані люди», американський учений Р. М. Хатчинс, зокрема, стверджує, що сучасному суспільству потрібні не спеціальні школи, що готують некультурних професіоналів, а загальноосвітні вищі навчальні заклади, що готують культурних інтелектуалів. На думку С. Хука (США), функція вищої освіти полягає не в тім, щоб навчити людину, «як жити», вона може жити і без цього. Людині треба дати перспективу – розуміння ідей, тенденцій, цінностей, а також навчити жити в злагоді із самим собою [7].

Можна сказати, що кінцевою метою гуманізації навчального процесу має бути розвиток професійно підготовленої морально-духовної особистості студента. Гуманітаризація освіти повинна призвести до того, щоб ми готували студента не тільки як висококваліфікованого фахівця, а як майбутню освічену, розвинену, культурну людину, моральні принципи якої не дозволяли б їй бути поганим фахівцем. Вважаємо, що духовно-моральне виховання є домінуючим стрижнем професійної підготовки майбутніх учителів. Вища школа повинна, перш за все, «виводити в люди», а вже потім – в перекладачі, менеджери, програмісти, науковці.

Отже, успіх здійснюваних в Україні реформ можливий за умови духовно-інтелектуального, культурного відродження, розвитку народу, підвищення його професійного, творчого потенціалу через реформування системи освіти з пріоритетом загальнолюдських цінностей, на національній основі, з виходом на новий рівень гуманітарної культури спеціалістів.

Бібліографічні посилання:

1. **Андрущенко В. П.** Освіта має плекати духовність / Віктор Петрович Андрущенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : Зб. наукових праць. – Випуск 11(24) – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 3–7.
2. **Бех І. Д.** Законопростір сучасного виховного процесу / Іван Дмитрович Бех // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 10–13.
3. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття. – К., 1994. – С. 9.
4. **Джон Дьюї.** Моральні принципи в освіті / Джон Дьюї ; [пер. с англ. М. Олійник]. – К., 2003. – 240 с.
5. **Запесоцкий А. С.** Образование: философия, культурология, политика / Александр Сергеевич. – М. : Наука, 2002. – 456 с.
6. **Корецька А. І.** Феномен освіти в контексті формування духовності / Корецька Антоніна Іллівна // Вища освіта України. – 2003. – № 4. – додаток. – С. 48–52.
7. О концепциях высшего образования: некоторые мнения // Alma mater (Вестн. высш. шк.). – 2000. – № 4. – С. 8.

О.І. Араменко, М.В.Остропольська

Технологічний коледж

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті викладено процеси у житті сучасного покоління, яке стоїть на порозі самостійного професійного життя. В той же час людина майбутнього повинна стати творцем, а не бути тільки споживачем раніше створених благ. Тому головний чинник суспільного прогресу нинішньої цивілізації лежить у площині науки і освіти.

Ключові слова: *інновація, економічна свобода, економічна забезпеченість, справедливий розподіл доходів, повна зайнятість.*

В статті изложены процессы в жизни современного поколения, которое стоит на пороге самостоятельной профессиональной жизни. В то же время человек будущего должен стать творцом, а не быть только потребителем ранее созданных благ. Поэтому фактор общественного прогресса нынешней цивилизации лежит в плоскости науки и образования.

Ключевые слова: *инновация, экономическая свобода, экономическая обеспеченность, справедливое распределение доходов, полная занятость.*

In the article the processes in the life of the current generation, which is on the verge of independent professional life. At the same time the man of the future should be the creator and not only be a consumer of previously created wealth. Therefore, the main factor in social progress of modern civilization lies in science and education.

Key words: *innovation, economic freedom, economic security, a fair distribution of income, full employment.*

Сучасна освіта і, особливо, загальноосвітня школа під впливом науково-технічного прогресу та інформаційного буму, вже тривалий час перебувають у стані неперервного організаційного реформування та переосмислення усталених психолого-педагогічних цінностей.

Особливо могутній інноваційний процес охопив українську систему освіти в 1980-х – 1990-х рр. Замість колишньої єдиної і однакової школи з'явилися гімназії, ліцеї, коледжі, школи різних профілів і напрямів. Середня освіта в Україні впродовж різних історичних епох і в ХХ ст. зокрема не мала постійного терміну і коливалася від 9-річної (1940 – 1950 рр.), 10-річної (1950 – 1967, 1997 – 1991 рр.) і 11-річної до 12-річної. За кордоном також змінюються терміни здобування повної середньої освіти, і в різних країнах вони неоднакові. Середня освіта є обов'язковою для того, щоб продовжити здобувати освіту у вищому навчальному закладі. Початковий рівень вищої освіти в країні, як і в багатьох інших країнах, можна здобути у спеціалізованому коледжі.

Метою дослідження даної розвідки є теоретико-методологічне обґрунтування системи ефективного навчання гуманітарної освіти в умовах інноваційного прогресу, розкриття сутності та особливості

інноваційного навчання, його вплив на підготовку майбутніх викладачів, висвітлюючи інноваційні підходи до навчального процесу безпосередньо у вищій школі.

Об'єкт дослідження – управління інноваційними процесами у системі загальної середньої освіти.

Повну вищу освіту людина здобуває тільки після успішного закінчення вищого навчального закладу. За законом «Про освіту», до вищих навчальних закладів в Україні зараховують інститут, академію й університет. Необхідність докорінної зміни освітньої парадигми на етапі переходу до постіндустріального суспільства, економіка якого базуватиметься на інформаційних технологіях, ще тільки починає усвідомлюватися освітою.

У той же час реальні психологічні процеси у житті нинішніх поколінь, особливо молоді, яка стоїть на порозі самостійного професійного життя, свідчить про те, що освіта серйозно відстає від потреб життя. Зумовлено це тим, що сучасна освітня парадигма, сформована в умовах, коли доступ до нової інформації був обмеженим для широкого кола і, як наслідок, стимулює переважно репродуктивні форми навчання.

Метою даної розвідки є розкриття сутності та особливості інноваційного навчання, його вплив на підготовку майбутніх викладачів, розглядаючи інноваційні підходи до навчального процесу у вищій школі. Інноваційне навчання як сучасна стратегія зорієнтоване на глибокі зміни в освіті. Більшість дослідників розуміють під інноваційним навчанням процес і результат такої навчальної діяльності, що стимулює інноваційні зміни в культурі та соціальному середовищі [1].

Традиційно навчальний процес зорієнтований на отримання, в кращому випадку – на творче засвоєння, суми знань тими, хто навчається. При цьому, освіта формує молодих людей у ролі засвоювачів «готових знань». До цієї ролі дуже легко і швидко звикають, і тому сучасна освіта виховує, як правило, людей-екстерналів, які вміють активно працювати лише під керівництвом і при спонуканні зовнішніми чинниками. Молоді люди, наповнені «готовими знаннями», у своїй більшості не вміють працювати ні творчо, ні самостійно, особливо в умовах, коли знання потребують швидкого оновлення. В той же час, людина майбутнього має стати, насамперед, творцем, а не бути тільки споживачем раніше створених благ. Слід усвідомлювати, що основні споживачі чужої інтелектуальної праці дуже швидко опиняються на узбіччі соціально-економічного розвитку. Тому головний чинник суспільного прогресу нинішньої цивілізації лежить у площині науки і освіти [2].

Як зазначає дослідник В.М. Шевченко – однією зі складових загальнодержавної економічної політики є гуманітарна політика держави, яка саме й визначає принципи державного управління освітньою діяльністю. В економічно розвинутих країнах класичний набір цілей такої політики передбачає наступні напрями (рис. 1) [3].

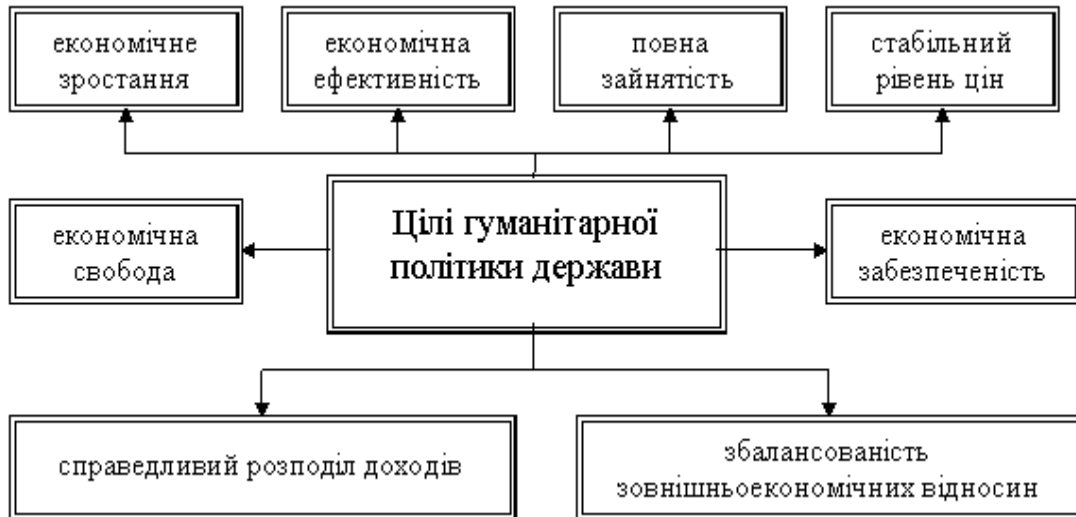

Рис. 1 Цілі гуманітарної політики держави

У XXI ст. відбувається зміна освітньої парадигми: пропонуються варіативний зміст освіти і педагогічні технології, нові сучасні педагогічні концепції та ідеї. Перш за все, необхідно активізувати інноваційний комплекс системи вищої освіти. При чому, в процесі реалізації інноваційної діяльності ВНЗ головний акцент повинен робитися не на посилення ролі держави, а на інтеграцію освіти, науки і виробництва в єдиний, інноваційний контур.

Проаналізувавши психолого-педагогічні дослідження, присвячені характеристикам традиційного та інноваційного навчання [4; 5; 6; 7; 8] та ін. В се це дало можливість Козак Людмилі Василівні – кандидату педагогічних наук, старшому науковому співробітнику НДЛ освітології Київського університету імені Бориса Грінченка узагальнити ознаки інноваційного навчання та визначити особливості його впливу на розвиток інноваційної особистості майбутнього викладача. Головними ознаками інноваційного навчання є:

орієнтація на розвиток особистості кожного студента, формування його готовності до реального життя та професійної діяльності, до розвитку творчого мислення, критичного аналізу навколишнього світу й себе в ньому;

– формування готовності студента до постійного оволодіння новими видами діяльності й спілкування;

– високий рівень активності студентів, викладач виступає в ролі педагога-менеджера і режисера навчання; студент виступає як суб'єкт діяльності разом з викладачем, а його особистісний розвиток виступає як одна з головних освітніх цілей;

– заохочення і підтримка ініціативи студентів, поступовий і цілеспрямований перехід від навчання і виховання до формування здатностей до самонавчання і самовиховання;

участь кожного студента у визначенні мети, завдань, ухваленні рішень;

у процесі навчання розкриваються й залучаються сутнісні сили кожної особистості, мобілізуються її задатки, здібності, обдарованість;

на перший план висуваються творчі, дослідницькі, продуктивні завдання, що визначають суть і мотиви вибору навчальних репродуктивних завдань;

переважає взаємо- та самоконтроль у межах спільних для всієї групи цінностей і змісту;

формується новий тип організації мотиваційної сфери студента, де мотиви самоактуалізації, співтворчості, самопізнання впливають на загальну креативність студента і сприяють створенню нової позиції особистості [9].

Слід зазначити, що ефективність управління інноваційними процесами в регіональній освіті залежить від системного підходу до розроблення і впровадження моделі управління інноваційними процесами, реалізації нормативно-правових, соціально-педагогічних, психолого-педагогічних умов та наступних ідей: інноваційні зміни в загальній середній освіті враховують загальнодержавні стратегії та соціальні запити регіону; впровадження нововведень в освітньому регіоні вимагає створення керованої системи освітніми новаціями, забезпечення умов для їх науково-методичного та організаційного супроводу; ефективність розгортання інноваційних процесів залежить від контрольної-оцінної функції управління, діагностичного забезпечення, а також підготовки педагогів до професійної діяльності в умовах змін [10].

Отже, інноваційне середовище за формальними ознаками є частиною системи загальної середньої освіти, за якісними характеристиками – це сукупність нормативно-правових, соціально-педагогічних, психолого-педагогічних та організаційно-управлінських умов, взаємодія їх впливів забезпечує виявлення педагогічної ініціативи та якість науково-методичного супроводу освітніх новацій.

Бібліографічні посилання:

1. **Козак Л.В.** Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі://elibrary.kubg.edu.ua/4280/1/Kozak_LV_Doslidjennya_innov_mod_2014.pdf
2. <http://www.zakinppo.org.ua/2010%E2%80%949401%E2%80%949418%E2%80%949413%E2%80%949444%E2%80%949415/151%E2%80%94942010%E2%80%949403%E2%80%94942>
3. **Шевченко В.М.** Механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти в умовах інноваційного розвитку України. Режим доступу <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=derzhavne-upravlinnya-udoskonalennya-ta-rozvytok&s=eng&z=139e>
4. **Баханов К.О.** Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі: Монографія / К.О. Баханов. - Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 328 с.
5. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексєєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.
6. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник /

І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

7. **Кларин М. В.** Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта / М.В. Кларин. – М. Наука, 1997. – 223 с.

8. **Козак Л. В.** Інноваційне навчання як основа розвитку інноваційної особистості майбутнього викладача /Л. В. Козак // Розвиток особистості умовах трансформаційного суспільства: матеріали Міжнародної наук.- практ.конфер. (13 грудня 2012 р.). / заг. ред. В.О. Огнев'юка. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 36-42.

9. **Кушнір В., Кушнір Г., Рожкова Н.** Інноваційність освіти як дидактичний принцип / В. Кушнір, Г. Кушнір, Н. Рожкова // Рідна школа. – 2012. - №6 (990). - С.3-8.

10. **Ващенко Л.** Інноваційна політика як динамічна система управління освітою // Педагогічні новації столичної освіти: теорія і практика: науково-методичний щорічник / за наук. ред. Л.Ващенко, Б.Жебровського. – К.: Вид-во КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2001. – С. 277-289.

УДК 009.93 001.740

В. М. Зелений

*Верхньодніпровський коледж
Дніпровського аграрно-економічного університету*

ПРОБЛЕМА ГУМАНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

*У статті досліджено проблему сучасного розвитку людської цивілізації з позицій поєднання теорії ноосфери В. Вернадського і теорії економічних циклів М. Кондратьєва, теорії синергетики. Відзначено особливу роль і місце університетів у питанні інноваційного розвитку людства в умовах невідомого розвитку інформаційних технологій. **Ключові слова:** «ціна прогресу»; техноцивілізація; ноосфера; біоцивілізація; ФААНГ; швидкісна передача інформації; доступ до інформації; НБІК-конвергенція; університет; урбанізація; цивілізаційна трилемма; аттрактор; диссипативна система; біфуркація; синергетика*

*В статье исследована проблема современного развития человеческой цивилизации с позиций объединения теории ноосферы В. Вернадского и теории экономических циклов М. Кондратьева, теории синергетики. Отмечена особая роль и место университетов в вопросе инновационного развития человечества в условиях непрекращающегося развития информационных технологий. **Ключевые слова:** «цена прогресса»; техноцивилизация; ноосфера; биоцивилизация; ФААНГ; скоростная передача информации; доступ к информации; НБИК-конвергенция; университет; урбанизация; цивилизационная трилемма; аттрактор; диссипативная система; бифуркация; синергетика.*

*The problem of modern development human civilization from the position of combination V. Vernadskyi noosphere theory and M. Kondratiev theory of economic cycles, synergetics theory has been examined in the article. The special role and place of universities in the innovative issue of human development in terms of continual development of information technology is singled out. **Key words:** "price of progress"; technical civilization; noosphere; biological civilization; FAANG; high-speed transmission of information; access to information; NBIC- convergence; university; urbanization; civilizational trilemma; attractor; dissipative systems; bifurcation, synergetic.*

В 2 пол. ХХ ст. людство вступило в еру постіндустріального суспільства. Бурхливе зростання інформації доповнене швидким вдосконаленням засобів її обробки спричинило появу нових галузей знань. Такі новації були об'єктивно необхідними, адже кожні 4 роки інформація, якою володіє людство, зростає на порядок.

На тлі інноваційного розвитку як ніколи актуальними стали тези про створення суспільства знання, переходу людства до нової ери стосунків у системі «людина-природа». У контексті вищевказаного проблематика пошуку нових шляхів розвитку цивілізації стала одним з пріоритетних напрямків наукових досліджень, а екологічні проблеми обумовлюють зміну самої філософії життя людей на Землі.

Дослідження зазначеної тематики є багатоплановими, проте увага науковців концентрується навколо двох магістральних проблем – можливості створення цивілізації нового типу (ноосфери) та винайдення універсальних доктрин розвитку суспільства, зокрема і через застосування математичних чи пов'язаних з ними теорій, насамперед сінергетики.

У працях П. Тейяра де Шардена, Е. Леруа, В. Вернадського, А. Бергсона, Д. Анучіна були сформульовані концептуальні засади вчення про ноосферу [2]. Сучасні дослідження представлені працями Ф. Яншиної, Б. Міркіна, Л. Наумової, Ф. Штільмарка, Д. Вінера, В. Кутирева та інших авторів [14]. Аналіз нових етапів розвитку економіки і суспільства в цілому висвітлений у дослідженнях А. Акаєва, А. Коротаєва, А. Полетаєва та ін. [1]. Питання розвитку сінергетики та її застосування стало об'єктом дослідження у працях Г. Хакена, Д. Чернавського, Г. Малинецького, С. Капіци, А. Коротаєва, С. Малкова, П. Турчина, А. Назаретяна, С. Курдюмова та ін. [4; 5; 13]. Важливе місце у розробці сінергетики посіли ідеї М. Моїсеєва про універсальний еволюціонізм та коеволюцію людини і природи [9].

У контексті аналізу досягнень науковців вкажемо, що головною проблемою, на наш погляд, є інтерпретація досягнень людської цивілізації мовою гуманітарного знання у все більш технократизованому світі.

ХХ ст. стало часом бурхливого розвитку НТР і ствердження техноцивілізації, проте людство так і не осмислило поставлене Б. Расселом питання «ціни прогресу». В той же час видатний український вчений В. Вернадський не просто запропонував альтернативу тупиковому шляху розвитку, а й визначив 12 умов ноосфери в майбутньому: 1) заселення людиною всієї планети; 2) різке перетворення засобів зв'язку та обміну між різними країнами; 3) посилення зв'язків, зокрема політичних, між державами планети Земля; 4) переважання геологічної ролі людини над іншими геологічними процесами, які відбуваються у біосфері; 5) розширення меж біосфери і вихід у космос; 6) відкриття нових джерел енергії; 7) рівність людей всіх рас та релігій; 8) зростання ролі народних мас у вирішенні питань і внутрішньої політики; 9) свобода наукової думки і наукового пошуку від тиску релігійних, філософських і політичних побудов і створення в суспільному та державному ладі умов, сприятливих для вільної наукової думки; 10)

підвищення добробуту трудящих; створення реальної можливості не допустити недоїдання, голоду, бідності і ослабити вплив хвороб; 11) розумне перетворення первинної природи Землі з метою зробити її здатною задовольняти всі матеріальні, естетичні, і духовні потреби чисельно зростаючого населення; 12) виключення війн із життя людства [14, 167-169]. Частина з умов стали реальністю, частина перебуває у стадії реалізації.

В. Вернадський вважав людство новою потужною геологічною, терраформуючою силою, яка повинна взяти на себе відповідальність за розвиток біосфери (перетвореної на ноосферу). Розуміння ноосфери її автором осмислювалося то у вигляді реальності, то – невідворотного майбутнього, у двох вимірах: 1) ноосфера в стадії становлення (об'єкт стихійного розвитку з моменту появи людини); 2) розвинута ноосфера, свідомо сформована спільними зусиллями людей з метою всебічного розвитку всього людства та кожної окремої людини [3].

Десятки років розвитку людської цивілізації у ХХ – на поч. ХХІ ст. підтвердили правоту прогнозів як В. Вернадського, так і іншого вченого М. Кондратьєва – автора відомої ідеї циклічного розвитку економіки («кондратьєвські хвилі») [7]. Контраверсійність теорії Кондратьєва не завадила розробці як самої теорії циклічного розвитку економіки, так і вчення про технологічні устрої, широко застосовуваного у сучасному світі [6, 37]. Згідно досліджень М. Кондратьєва економіка після промислової революції (з 1803 р.) відзначена 6-ма циклами, причому людство перебуває в 5-му (1981-2018 рр.) з перспективою початку переходу до 6-го (2018-2060 рр.) у короткостроковому періоді [1, 143-145].

На основі хвиль формуються 6 технологічних устроїв, в динаміці розвитку яких відображено еволюцію техноцивілізації. Розвинуті держави світу впевнено вступили в 5-й технологічний устрій (розвиток електроніки, робототехніки, обчислювальної, лазерної і телекомунікаційної техніки) і розвивають технології 6-го, або NBIC-конвергенцію (конвергенцію нано-, біо-, інформацій-них і когнітивних технологій) [8,223].

Ознакою переходу до нового технологічного устрою є домінування FAANG (Facebook, Amazon, Apple, Netflix, Google), швидкісна передача інформації, спрощення доступу до інформації, «галопуюча» урбанізація. Прогнози авторитетних дослідників-економістів визначають в середньостроковому періоді трансформацію 218 держав у 600 міст з розвинутою інфраструктурою [10].

Розробки авторів цивілізаційної та технократичної теорії розвитку суспільства (О. Шпенглер, П. Сорокін, А. Тойнбі, Е. Тоффлер) [12] дозволяють зробити висновок про ультимативну вимогу сучасності – 100% вища освіта суспільства і суттєве збільшення кількості науковців. У найближчий час держави, які не зроблять реалізацію цього гасла пріоритетом державної політики, програють конкурентну боротьбу в межах «третьої хвилі» і у цивілізаційній трилеммі «виклик – відповідь – новий виклик»

зійдуть на узбіччя прогресу.

У 2013 р. в державах ЄС на 1 мільйон населення припадало 3359 дослідни-ків, за 5 років (з 2007 р.) чисельність наукових працівників у світі збільшилася на 20% і сягнула вже 7,8 млн осіб. В той же час Україна за кількістю науковців на кількість населення із показником 0,49% у 2013 і 2014 рр. вийшла на рівень найменш розвинених у плані науки країн, таких як Румунія (0,46%) й Кіпр (0,71%). Для порівняння у Фінляндії це 3,2%, у Данії – 3,2%, у Швейцарії – 2,66%, у Норвегії – 2,56%, у Словенії – 2,27%, а середній показник по ЄС у 5-6 разів більший, ніж в Україні [11].

Потрібна невідкладна зміна пріоритетів державної політики у сфері освіти і науки, тому що виклики сьогодення і майбутнього надходять з наростаючою швидкістю. З позицій синергетики ситуація в Україні і світі визначається як диссипативна система в точці біфуркації. Така позиція визначає як суттєві ризики, так і конкурентні переваги за умови реалізації базових принципів синергетики щодо відкритості системи [13].

В той же час умовою прогресу як світу в цілому, так і України зокрема є науково обґрунтована методологія визначення центрів тяжіння системи – аттракторів, які стануть основою перетворення системи, осередком стабільності у світі який динамічно змінюється.

Співставлення зазначених наукових теорій, тенденцій і явищ розвитку цивілізації дозволяє зробити висновок, що саме університети повинні стати лідерами перетворень, «мозковими центрами» реформ, генераторами нової ноосферної цивілізації. Університетська освіта з поглибленою гуманітарною складовою стане продуцентом нового покоління як лідерів, так і фахівців своєї справи у різних сферах життєдіяльності суспільства. Адже виживання і конкурентоспроможність цивілізації залежать від здатності останньої висунути на критично чутливі для суспільства посади адекватну викликам часу еліту.

В умовах демографічного вибуху на Землі першорядну вагу матиме роль аграрних ВНЗ, які оптимально відповідають сукупності вимог: наближеність до природи; НВІС-конвергенція; розвиток харчових технологій; безпосередня практична підготовка; науково-дослідницька база; сполучення технократичних і гуманітарних освітніх технологій і традицій.

На черзі денній – створення нової екологічної і гуманістичної водночас етики, яка повинна стати основою змін людства і його ставлення до природи.

Бібліографічні посилання:

1. **Акаев А. А.** Современный финансово-экономический кризис в свете теории инновационно-технологического развития экономики и управления инновационным процессом // Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие. М.: Либроком/URSS, 2009. – с. 141–162.
2. **Вернадский В. И.** Несколько слов о ноосфере // Успехи современной биологии. – 1944. – №18. – Вып. 2. – с.113-120.
3. **Вернадский В. И.** Научная мысль как планетное явление. – М.: Наука, 1991. – 63 с.
4. **Капица С. П., Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г.** Синергетика и прогнозы будущего. – М., 1997.
5. **Князева Е. Н., Курдюмов С.П.** Законы эволюции и самоорганизации сложных

систем. – М.: Наука, 1994. – 236 с.

6. Кондратьевские волны: Длинные и среднесрочные циклы / Отв. ред. Л. Е. Гринин, А. В. Коротаев. – Волгоград: Учитель, 2014. – 360 с.

7. **Кондратьев Н. Д., Опарин Д. И.** Большие циклы конъюнктуры: Доклады и их обсуждение в Институте экономики. – М., 1928. – 287 с.

8. **Коротаев А. В., Цирель С. В.** Кондратьевские волны в мировой экономической динамике // Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие. – М.: Либроком/URSS, 2009. – с. 189–229.

9. **Моисеев Н. Н.** Универсум. Информация. Общество. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 200 с.

10. **Нордстрем К., Риддерстрале Й.** Бизнес в стиле фанк. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2011. – 296 с.

11. На яке майбутнє може сподіватися українська наука / О. Попович. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/columns/2017/03/17/223188/>

12. **Тоффлер Э.** Третья волна. The Third Wave, 1980. – М.: АСТ, 2010. – 784 с.

13. **Хакен Г.** Синергетика. Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. – М.: Мир, 1985. – 423 с.

14. **Яншина Ф.Т.** Ноосфера: утопия или реальная перспектива // Общественные науки и современность. – 1993. – № 1. – с. 163-173.

УДК 009.93 001.740

С. Г.Тищенко

Новомосковський коледж

Дніпропетровського аграрно-економічного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В КОЛЕДЖІ

*У статті автор ділиться досвідом роботи з гуманітарної освіти та виховання та приводить зразки різних форм її організації. **Ключові слова:** гуманітарна освіта, національна свідомість, моральні цінності.*

*В статтє автор делится опытом работы по гуманитарному образованию и воспитанию и приводит образцы различных форм ее организации. **Ключевые слова:** гуманитарное образование, национальное сознание, моральные ценности*

*In this article the author shares his experience in humanitarian education and upbringing and cites the examples of different forms of organization. **Key words:** human care education, national svidomist, morals cnost.*

Сьогодні Україна потребує молодого запалу. Тільки той, хто любить народ, батьків, зможе зробити свою країну багатю, а себе щасливою. Тому сьогодні важливе місце у процесі виховання підростаючого покоління займає гуманітарна освіта. Ідеалом виховання сьогодні повинна бути гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна, національно свідомо людина, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, здатна до самоконтролю і самовдосконалення, носій кращих надбань національної та світової культури.

Гуманітарна освіта в коледжі розгортається на ґрунті використання кращого педагогічного досвіду гуманітарної освіти в Україні відповідно до вимог, передбачених методичними рекомендаціями Міністерства освіти

України, а також з урахуванням особливостей, що зумовлені специфікою, рівнем акредитації закладу.

Основними структурними елементами гуманітарної освіти в коледжі є:

- світоглядно-філософська та філологічна підготовка;
- історична, культурна підготовка;
- українознавча підготовка;
- еколого-природнича, політична та економічна підготовка;
- правова освіта;
- психолого-педагогічна підготовка;
- етична та естетична освіта;
- система знань та навичок, що забезпечують здоровий спосіб життя й спрямовані на зміцнення здоров'я особистості.

Гуманітарна освіта формує повагу до людини, людства, народу, нації і держави, культури і моралі, повагу до батьків, до сім'ї і громадян, влади і загальнонародних святинь. Вона базується на визнанні цінності кожної людини, свободи її індивідуального вибору. Вона покликана ознайомити студента з накопиченим світовим культурним знанням про людське суспільство. Тому викладачі соціально-гуманітарних дисциплін ставлять собі за мету допомогу в набутті студентами соціального досвіду, успадкування ними духовних надбань українського народу, формування у молоді рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової культури.

Великі можливості для гуманітарної освіти закладені в змісті дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Викладання цих дисциплін дає можливість розкрити студентам гуманістичну направленість перетворень в нашому суспільстві, пробудити почуття гордості за досягнення нашого народу, показати суть патріотизму, познайомитися з історією, культурою нашого народу, його традиціями та звичаями. В цілому соціально-гуманітарні дисципліни формують у студентів здатність до самостійних суджень, допомагають зрозуміти, засвоїти наукові положення, які відображають діалектику життя, виховують ідейність, науковий світогляд, вміння оцінювати суспільні явища, вчать жити й діяти у нових умовах, так щоб єдність слова й діла стали нормою поведінки.

І на цьому шляху чільне місце перш за все займає дисципліна «Історія України». Курс має тематичну направленість - вивчення історії української державності. Наприклад: "Київська Русь - прадавня українська держава княжої доби". "Запорізька Січ - українська держава козацької доби" і так далі. Мета такої направленості лекцій і семінарських занять - показати студентам, що українська державність має тисячолітню історію, і український народ здатний до державотворення. Крім того, на уроках історії традиційно викладачі ув'язують матеріал з життям і практикою студентів. Сучасні події хвилюють студентів, викликають роздуми, стимулюють до прийняття самостійних рішень. Велику увагу приділяють викладачі історико-краєзнавчому матеріалу, який вони і використовують на заняттях.

Викладачі комісії вважають своїм одним із першочергових завдань прилучення молоді до духовного життя свого народу через знання його мови і літератури. Дієвим чинником цієї роботи є кабінет української літератури, а також гурток "Рідне слово". Саме так студенти прилучаються до вершин української літератури, пізнають красу рідної мови.

Щоб збагнути характер народу, треба знати не тільки його історію та мову, а також його культуру. Знання народом своєї культури не тільки показник його духовної зрілості та інтелігентності, це важлива передумова його подальшого поступу. Тому на заняттях з культурології ставиться завдання глибокого ознайомлення студентів з культурною спадщиною минулих поколінь, принципів духовного розвитку нашого народу. Велика увага приділяється вивченню культури рідного краю. Формують національно-патріотичні почуття студентів і події, пов'язані з культурним розвитком в козацьку добу. В історико-етнографічному музеї коледжу зібраний великий матеріал з розвитку козацької культури.

Аспекти гуманітарної освіти та виховання є і на заняттях філософії. Перш за все це ознайомлення студентів з українською філософською спадщиною, що стала основою для формування не тільки культури, а й при становленні такої спільноти як український народ. Саме вивчення курсу філософії дає можливість зрозуміти тимчасовість сьогоденних проблем, що переживає наша країна.

На заняттях з правознавства викладачі прагнуть до того, щоб отримані знання насамперед допомогли студентам увійти в доросле життя політично зрілими громадянами держави.

Особливе місце в системі соціально-гуманітарних наук відводиться соціології, бо саме вона допомагає зрозуміти обставини життя, дає молодим людям потрібні орієнтири. На заняттях соціології викладач вирішує разом зі студентами актуальні проблеми сьогодення, перш за все при вивченні тем "Етносоціологія", "Соціологія особистості і моралі", "Соціологія сім'ї і шлюбу", використовуючи аспекти гуманітарної освіти та виховання.

Такий змістовний матеріал дисциплін соціально-гуманітарного циклу потребує від викладачів великої майстерності у виборі методів, прийомів, направлених на формування у студентів моральних оцінок, суджень. Тому, щоб наблизити навчання до реального життя, викладачі нашої комісії використовують нетрадиційні форми занять: ділові ігри, проблемні лекції, бесіди, диспути, бінарні заняття, заняття-екскурсії, заняття-концерти та різноманітні методи, що активізують пізнавальну діяльність студентів: кейс-метод, рольові ігри, «грунування», рефлексію та ін.

За час довгої і наполегливої роботи комісією був зібраний багатющий матеріал з гуманітарного виховання, який потребував систематизації та широкого застосування в житті. Порадившись з дирекцією, методичною радою за ініціативою комісії соціально-гуманітарних дисциплін в коледжі було створено гуманітарний центр, який став значним осередком та координатором гуманітарної освіти в коледжі.

Основними напрямками роботи гуманітарного центру є:

- громадське виховання;
- родинно-сімейне виховання;
- художньо-естетичне виховання;
- моральне виховання;
- трудове виховання;
- формування здорового способу життя;
- превентивне виховання;
- соціалізація особистості та її творчий розвиток.

До складу гуманітарного центру ввійшли такі клуби:

"Господарочка", "Берегиня", "Юні аматори", Рада музею, Молодіжний клуб, Клуб любителів культури, гурток "Рідний край".

Відносини в клубах побудовані на гуманістичній основі виховання. По-перше, це співпраця викладачів зі студентами, а не диктат. Студенти мають можливість проявити себе. По-друге, відбувається постійна допомога у самовихованні. По-третє, в клубах панує атмосфера, яка дає можливість студентам відчувати себе захищеними від життєвих незгод, конфліктів, самотності. Тут створені всі умови для розвитку духовних та фізичних потреб. Тому в цьому середовищі вони розкривають свою душу, демонструють творчі здібності та таланти, збагачуються духовно.

Основні форми роботи центру – це педагогічний семінар-практикум, робота клубів за інтересами, що дає змогу вибору для студентів.

Хотілося б зупинитися на роботі окремих клубів.

Велику пізнавальну і виховну роль у формуванні національної свідомості, гуманізму студентів має діяльність історико-етнографічного музею. Цікаво, змістовно проводять екскурсії екскурсіводи, їхні розповіді збагачують знаннями відвідувачів, та і самі вони щоразу пізнають щось нове. Відвідують музей не тільки наші студенти, а й учні шкіл Новомосковська та району, області.

Вже стало традицією перші заняття в новому навчальному році з історії України, української літератури, культурології проводити в музеї. Ці заняття формують національну свідомість, розкривають очі на все те, що вимагає до себе шанобливого ставлення, викликає у студентів бажання внести і свою часточку у цю благодійну справу.

А як же обійтися без експонатів музею під час вивчення літературних творів ХІХ століття, зокрема "Кайдашевої сім'ї" Нечуя-Левицького, "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" Панаса Мирного та інших. Саме експонати музею допомагають студентам уявити побут селянства, одяг, предмети хатнього вжитку. Широко використовуємо матеріал музею і при проведенні виховних заходів. З незмінним успіхом проходять свята рідної мови, козацької слави, першого снопа, вечорниці і таке ін.

Вся ця робота допомагає студентам заглибитись у невичерпне джерело українського духу, народні звичаї і традиції стають близькими, рідними і зрозумілими, а історичне минуле оживає і подає голос віків. Ось як пишуть

про це в рефератах і творах студенти.

" Скільки літ минуло і скільки ще мине, а люди пам'ятатимуть священні місця, де колись лилася кров руських воїнів, що так хоробро боронили рідний край від завойовників. Моя Павлоградщина зберігає тупіт коней половецьких полчищ і відгуки битв руських князів з ними. Бо саме в межиріччі Самари і Бика Ігор Святославович витримав величну битву з Кончаком".

Фоміна Ольга, студентка гр. В-202

«Ми з вами живемо на щедрій землі Присамар'я. Новомосковськ – наше рідне місто, яке ми дуже любимо. Любимо за красиву будь-якої пори року Самару, тихий шелест трав, зелень лісів, поетичну замріяність парку, красу троянд, широчінь вулиць, перлину козацької майстерності – Троїцький собор. Ось уже більше двохсот років прикрашає він своєю величністю і святістю центральну площу міста. Собор справедливо називають одним з кращих витворів світової архітектури. І серце переповнюється гордістю за наших умільців-зодчих, за славних лицарів-козаків, захисників землі нашої.»

Гонтар Катерина, студентка гр. В-102

Особливе місце займає клуб "Берегиня". Зусиллями його членів організовуються та проводяться тематичні виставки: "Народна вишивка", "Писанкарство", «Пісенний дивосвіт рідного краю», проведена зустріч з народними умільцями краю. Членами клубу "Берегиня" підбрано матеріал до теми "Народний одяг", "Домашні обряди", "Батьківська хата", проведені відкриті виховні заходи з народознавства:

- «Усна народна творчість»
- «Тихо заграйте на рідних бандурах – небу свої каяття принесіть»
- «Народні вірування»
- «Я візьму той рушник»
- «Хліборобські обряди, звичаї – святиня нашого народу»

Також неабиякий інтерес у клубівців викликає робота із збирання матеріалу про культуру рідного краю, їхніми зусиллями зібрано матеріал про культуру Дніпропетровщини з найдавніших часів до наших днів. Він охоплює наступні теми: "Минуле Придніпров'я", "Козацькими місцями Дніпропетровщини", Народні промисли Дніпропетровщини", "Троїцький собор", "Шевченко і Катеринославщина", "Діячі культури Дніпропетровщини та інші.

Збирають члени клубу й експонати народної творчості, підбирають матеріал для оформлення музею, який став криницею нашого буття. Багато творчих доробок виготовляють для музею і самі студенти.

Це лише короткий перелік роботи, зробленої членами клубу «Берегиня».

Окремо хотілось зупинитись на роботі клубу знавців культури. Студентів не треба примушувати, вони самі примушують викладача поспішати. В клуб приходять лише бажаючі, а їх достатньо. Студенти самі

складають план роботи, готують засідання. Форми роботи різні, за бажанням членів клубу: творчі засідання з діячами культури, поетичні вечори, "вечорниці", поїздки в театр, конкурси. Живуть члени клубу в злагоді з природою, підбираючи матеріал до теми "Квіти, що нас оберігають", готуються до літературно-музичної композиції "Природа в музиці та поезії". Не обходять членів клубу і трагедію Чорнобиля, традиційним став для членів клубу і вечір "Афганські зорі". Не стоять члени клубу осторонь подій на Сході. Листи-підтримка, гуманітарна допомога, відвідування госпіталю в Черкаському. Це лише короткий перелік того, що роблять члени клубу для воїнів, які захищають наше мирне життя.

Значну роботу з гуманітарного виховання проводять члени клубу "Юні аматори". Тут вони залучаються до джерел виникнення драми, театрального мистецтва, вертепу, поринають у минуле нашого народу, розвивають свої творчі можливості. Силами гуртківців поставлені такі вистави, як: "Назар Стодоля" Шевченка, "За двома зайцями" Старицького, "Наталка Полтавка" Котляревського, "Лісова пісня" Лесі Українки, "Украдене щастя" Івана Франка, О.Коломійця "Фараони" та інші.

Давня дружба зв'язує гуртківців з театральними колективами Дніпропетровського українського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка. Гуртківці відвідують вистави, спілкуються з артистами, збагачуючись духовно, творчо, естетично.

Значну роботу проводить клуб любителів рідного краю. Клубівці зібрали значний матеріал з історії рідного краю, його звичаї та традиції. Вони відвідали м. Полтаву, його краєзнавчий музей, садиби П. Мирного, І. Котляревського, музей ім. Д.Яворницького в місті Дніпропетровськ, краєзнавчий комплекс "Хортиця", Дніпрогес у м. Запоріжжя, Святогорський монастир, заповідник «Асканія Нова», заповідник «Софіївка» в Умані, історичні та культурні пам'ятки Києва, Львова, музеї Дніпропетровська, Національний музей гончарства в Опішні. Традиційними стали екскурсії, що знайомлять студентів з історією, культурою Новомосковщини та Дніпропетровщини.

Завдяки зусиллям членів клубу було проведено такі цікаві виховні заходи як: гра "Що? Де? Коли?", літературна композиція "Скіф – грізний воїн, степових" (за книгами І.Білика "Золотий Ріг", В. Чемериса "Ольвія", Л. Костенко), конкурс "Козацька слава", де студенти показали своє знання козацьких легенд, історії краю, пісенної творчості краю та інше.

Отже, гуманітарний центр коледжу став місцем, де молодь має змогу духовно збагатитись, а викладачі обговорити актуальні проблеми сучасної методики навчання та виховання в коледжі.

Робота, організована таким чином, дала позитивні результати. У студентів виріс інтерес до вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, відповіді на заняттях стали більш змістовними і цікавими, студенти стали ініціативними і більш самостійними, підвищилась їхня пізнавальна активність. Пошуковою роботою в коледжі охоплено 30% студентів, наші

студенти - учасники регіональних семінарів, переможці регіональних конкурсів. Лише ці перелічені факти уже свідчать про доцільність проведеної роботи.

Кожен з нас, викладачів, відчуває значимість цієї справи, бо потрібна вона не на день, і не на рік. Повноцінне життя неможливо будувати тільки турботою про хліб насущний. Перед нами стоїть відповідальна справа – відродити духовність, створити гуманістичний клімат у суспільстві.

Бібліографічні посилання:

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») Документ № 896-93-п, чинний, поточна редакція — редакція від 29.05.1996, підстава 576-96-п // Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
2. **Долженко В.О.** Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / В.О. Долженко ; Східно-укр. нац. ун-т ім. В.Даля. - Луганськ, 2006. - 20 с.
3. **Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчик З.О.** Основи національного виховання / В.Г.Кузь, Ю.Д.Руденко, З.О.Сергійчик. - К: ІВЦ «Київ», 1993. - 152 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти від 17.04.2002 документ №347/2002 чинний // Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 (чинний) Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
6. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін. Лист МОН № 1/9-120 від 11.03.15 року // Режим доступу <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/>
7. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів (ПО / Г. І. Сорока. -Харків : Веста: Видавництво "Ранок", 2002. – 128 с.

УДК: 070:81373.21

І.А.Дяченко

Коледж електрифікації

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

ІСТОРІЯ І ТОПОНІМІЯ

*В статті дослідженні різноманітні теоретичні та практичні аспекти сучасної топоніміки країни, викладено розлогий фактографічний матеріал, який відображає особливості формування географічних назв сучасної України. **Ключові слова:** топонімія, географічна назва, Україна*

*В статье исследованы разнообразные теоретические и практические аспекты современной топонимии страны, изложен фактографический материал, который отображает особенности формирования географических названий современной Украины. **Ключевые слова:** топонимия, географическое название, Украина.*

*The various theoretical and practical aspects of modern toponymy of country are investigational in the article, material that represents the features of forming of place-names of modern Ukraine is expounded. **Keywords:** toponymy, place-name, Ukraine.*

Українська топонімія – важливе джерело вивчення історії не тільки українського народу, але й багатьох народів Євразії, оскільки земля України знаходячись на роздоріжжі із Східної Європи й Азії, з одного боку, і Західної Європи, – з іншого, записала на своїх скрижалях імена усіх тих етнічних утворень, інтереси яких перехрещувались у Північному Причорномор'ї, занотувала величезну і найрізноманітнішу інформацію про події і явища тисячоліть.

Не зважаючи на, здавалось би, простоту і зрозумілість назви «Україна», існує цілий ряд прямо протилежних думок про її походження. Найпарадоксальнішу, якщо не дивацьку спробу пояснити це слово, зробив А.С. Великанов у книзі “Зарниці Руси за скифским горизонтом начала еѣ разысканий” (Одесса, 1877). Переконалий, що Русь бере свій початок від скіфів, він намагавсь усі східнослов’янські географічні назви пояснити на скіфсько-іранській основі, ігноруючи фонетичні закони і роблячи довільні зближення. Україна, на його думку походить від того ж кореня, що й санкритське слово “укхраїа”, тобто “горб, земляний бугор”. Мовляв, рубіж, що охоронявся сторожовими могилами (курганами), він (“народ”) завжди називав Україною.

Інакше дивився на цю назву відомий російський вчений М.І. Надєждін. у своїй праці “Опыт исторической географии русского мира”, який надрукований у журналі “Библиотека для чтения” (СПБ., т.22, 1837). Він писав: “Три України (“України”), що зберегли для цього часу свої назви, Дніпровська (земля вкраїнських козаків), Дунайська (земля стародавніх карнів, нинішній австрійський Крайн) і Полабська (“Эльбская” – земля старовинних укрів, сучасний пруський Укермарк), повинні вважатися споконвічними краями чистого вєнедослов’яного світу, що становив собою один із трьох первинних європейського народонаселення.”

Із тим же коренем, що й у назві країни – югославської історичної області (Країна, латинське Carnia), польської Країни чи Закарпатської (Руської) Країни (Країни) , як свідченням Я. Головацького називалася гірська частина Ужгородського й Землянського повітів колишньої Угорщини , і з “Країною” – частиною балтійського Помор’я (за р. Нетечею) назву України пов’язував ще ряд учених.

Була також спроба виводити цей топонім від дієслова “украяти”, тобто врізати, – мовляв українські козаки мечем своїм украювали від ворога землі . Ці теоретики йшли, очевидно, від народного каламбуру: “В нас Україна: треба собі хліба украяти”(поданий у збірках прислів’їв Номиса та І. Франка).

Більшість схилилася до думки , що ця назва походить від прийменникової конституції “у края”.

Відомий мовознавець О.О. Потебня, відхиляючи думку про те, що місцеве населення називало свою землю Україною ще у VII ст., писав: “Усяка крайня від чогось земля називалась Україною”. Значення “пограниччя” в ньому вбачали українські мовознавці Є.А. Кримський і Є. Тимченко. Ідучи за словником Б.Д. Гріченка, який у зазначеному спектрі цього слова на перше місце ставив поняття “Україна”, Є. Тимченко надавав ваги в ньому і “зазначенню окремої території цілого (По Українах моляться єму, проклятому богу Перуну, край далекий від осідку (Який любко в своїм селі, такий в Україні)” тощо. Ряд визначень цього слова, в тому числі як “пограничная местность, чужие края, чужеземная страна” в давньоруській мові спостеріг І.І. Срезневський.

Недослідженість походження цієї назви, невизначеність часу й місця її

виникнення і первинного застосування найрізноманітніші, і серед них зустрічаються нерідко реакційні теорії. Тому, з нашого погляду, для розв'язування цієї проблеми треба враховувати всі можливі історико-географічні, фольклорно-етнографічні, мово значно-топонімічні та інші дані.

Назва Україна вперше вжита в письмових джерелах кінця XII ст. Іпатіївський літопис, створений у Києві, під 1185 роком у зв'язку з подіями в Переяславській землі повідомляє про смерть переяславського князя Володимира Глібовича: "И плакашася по нем вси переяславци ... бо князь добр и крепок на рати... о нем же на Украине много постана". Україною іменувалися Київське і Чернігівське князівства. Під 1189 роком той самий літопис називає Україною низов'я Галицької землі по Дністру. В VII ст. Галицько-Волинський літопис дає її суміжній з Польщею території Галицько-Волинського князівства по Західному Бугу. Вживання в літописах імені Україна мало значення край, країна (земля, страна). З'явившись у VII–VIII ст. для означення частини південно-західних земель колишньої Київської Русі, в наступні століття у зв'язку з формуванням української народності воно набуває нового змісту. Назва Україна поширилося на всі землі, де відбувалося історично зумовлений процес становлення української нації.

Ім'я Україна закріпилося насамперед у відомості народу і відбилося в його думах, піснях, які дійшли до нас від XVI – XVIII ст. ("вся Вкраїночка", "славная Україна" тощо).

В XVI ст. воно вживається в офіційних актових матеріалах, як загальна назва адміністративних територій, які існували в її межах.

Так, в постанові польського сейму 1580 р. з приводу антифеодальних виступів на Україні говориться, що останні охопили "Україну Руську (Галичину), Київську, Волинську, Подільську і Брацлавську". Назва Україна в значенні "страна" поширилась в західноєвропейських державах. Так французький інженер Гійом Левасер де Боплан, який в 1630-1647 рр. бував на Україні, написав книгу "Описание Украины, или областей королевства Польского, которые находятся между границами Московии и Трансильвании". Твір було надруковано французькою, латинською, англійською, німецькою мовами, що сприяло закріпленню назви Україна в Західній Європі.

Вдруге вона виринає на літописних сторінках через як назва галицького Пониззя, коли один із князів "ехане Смоленска вборзь... ко оукраинь Галичкой". Крім Галицької України, була ще Україна "Волинська", згадана 1213 р., коли галицький князь Данило "ъхас братом і пріа Берестін и Верещинь и Столпъ Комоеъ всю оукраину".

Упершій половині XIII ст. це слово, очевидно, набуло настільки широкої популярності, що потрапляє навіть на сторінки татарського літопису. В період після монголо-татарської навали продовжується активне формування тих рис і особливостей, які лягли в основу української мови. Деякі з них позначаються й на самій назві української землі.

Так, під 1270 р. у псковському літописі говориться про "погану латину", як називали тоді німців, що "пришедь тайно, и взята съ украинынь колико псковскихъ сель". Крім "Псковської" України, де згодом, як і на території деяких інших земель, сформувався російська народність, була ще й "Україна Полоцька", що увійшла до складу майбутньої Білорусії. Про це свідчить повідомлення, датоване 1348 р. : "И по семь Андреи съ Полочаны изъ своєю украины пригнавшє, без вести повоевавшєє неколико сель Вороночской волости". Та й не тільки в давньоруський період існує це слово. Воно відоме і в часи, коли вже сформувалися три братні народи. Так, у 1481 р. в документах згадується "Московська" Україна (знаходилася за р. Окою), яку хотіли пограбувати ординські татари, але були змушені втікати під натиском московської раті. Цю ж "Україну" в 1512 р. атакували кримські татари, а потім литовське військо. Відомий лексикограф В. Даль це слово подає й у такому контексті: "Даже до украины нашей страны Молдавской" і "На Украине, на Студеномь море".

Отже, у давнину це слово було поширене як територіальна назва окраїнних земель майже на всьому східноєвропейському просторі від Чорного моря і до Північного Льодовитого океану.

Але в міру того, як зникали окремі феодальні князівства, поглинуті новоутвореними великими державами, занепадали й ці топоніми, оскільки їхні об'єкти називання перетворювались із окраїнних у серединні, а державні рубежі відсувалися, наприклад, у Московській державі все далі й далі на схід: за Урал, у Сибір, до Великого або Тихого, океану.

І тільки територія колишніх Київського та Переяславського, а частково й Галицько-Волинського князівств ще довго зберігала своє окраїнне становище, знаходячись на південному краю східнослов'янської ойкумени.

У XIII ст. "українне" значення мали навіть такі "глибинні" колись території, як Чернігівщина, вся Київщина, Поділля і Волинь, землі вздовж Південного Бугу, Середнього Дніпра, в басейні Тетерева, в районі Взвягеля (Новгород-Волинська), Межибіжжя, Білоховської землі, потрапивши на якийсь час під татарське панування.

Перейшовши в залежність до Литви, українська земля відсуває свої рубежі далі на південь і схід. На лівобережжі межі "литовської" України відсуваються до басейнів річок Самари й Сіверського Дінця, на правобережжі – до Чорного моря.

З XIV ст. став вживатися термін Литовська Україна. В одному з документів 1399 р сказано: 'И княж Ивановы (Глинського) вожи привели великого князя Витовта Литовской Украине, городу его Хороблюда къ волостемькъ Макошину, да къ Сохачеву, да къ Верху, да къ Оболоню". Всі ці поселення знаходяться на території Чернігівщини. Та ж частина української землі, яка була захоплена кримським ханом, дістала назву Ханської України. З окупацією колишніх південноруських земель шляхетською Польшею з'являється термін Польська Україна, яка у XVI ст. ділиться на Україну Руську (вона ж Руське воєводство, як офіційно називалася Галичина),

Волинську, Подільську, Брацлавську, Київську тощо.

Особливо ж міцно з половини XVI ст. ця назва закріплюється за Середньою і Нижньою Наддніпряниною. В одній із грамот, датованих 1545 р., говориться вже про "українних" козаків – надійних захисників землі української: "вышедши зъ Черкасъ, исъ Канева, зъ Браславля, и зъ иныхъ городовъ господарскихъ – украинныхъ своевольне, и собравшиися на поли за Черкасы множество козаковъ осемьсотыхъ головами и вышей, а надъ ними у головахъ старшие козаки: Карпъ, а Андруша, а Лесунъ, а Яцко Белоусъ громили по колку кратъ корованы купцовъ Турецкихъ и Перекопскихъ".

Поряд з уживанням слова "Україна" як власної назви ще довго не зникає його використання і в ролі невласного загального терміна, що видно з грамоти польського короля Сігізмунда(Жигизмонта)-Августа 1557 р., даної Дмитру Івановичу Вишневецькому, відомому в літературі під іменем Байди – "ведомость отъ тебя и зъ іншихъ украинъ о умысле князя великого Московского ку збудованью замковъ пры Днепре" [11].

Чим далі, тим дужче це слово набуває лише власноіменної функції – називати певну територію, що особливо відбилося в українській народній пісні, думі, легенді, прислів'ї.

Важко зрозуміти, у якому значенні це слово вживається в окремих документах, наприклад, в акті під 1611 р., коли Михайло Вишневецький, син Байда, обвинувачувався польським магнатом Станіславом Жолкевським, що той, "держачи певные урочища на Украине за Днепромъ на рщи Суде, к гвалтомъ окупуючи всю реку Сулу, пустыню Горошинъ и Слепородъ смель себе привлащити".

Ще далі на схід відсувається вона в іншому документі 1632 р., коли згадуються пусті городища Глинськ і Більськ вище Полтави, над р. Ворсклою біля могили Скоробору, за р. Пслон "на Україні у воєводстві Київськім".

Якщо до XVII ст., коли за Наддніпряниною слово Україна остаточно закріплюється як її власна назва, з контексту того чи іншого документа ще можна встановити, що його власне значення було "окраїнна територія", то згодом зокрема в козацьких літописах, з'являється й інше значення цього слова. Так, в 1657 р., за літописом Самійла Величка, "король польській, допинаючи своїхъ желаний выправиль Чарнецкогозъ воєводою Подляскгшъ в Померанию зъ войскомъ прибувши, а города тамошній, то єсть Щетинъ, Назвалдъ, Мекельбургъи Гаецъ порохом окуривши, всю томашную украину мечемъ и огнемъ безъ жодного отъ шведовъ встрену сплюндровавши, незъ великими, еднакъ, добычами въ целости до своей повернули Полщи. Тут слово 'україна' вживається мабуть, у значенні близькому до слова "країна".

Як у попередні роки, у XVII ст. поряд варіантом Україна зустрічається і форма Вкраїна; "Петрикъ зъ ордами выходшь на Вкраину подъ Голтву". У цьому випадку, як і в ще одному, датованому 1730 р. ("Городъ нашъ Прилука яко посередь Украины найдуючийся, перехрестные имеешь в себе шляхи"), це слово охоплює Лівобережну Наддніпрянину.

Розселення українців, що втікали на схід за колишній польський кордон,

створення внаслідок визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. української держави, яка ввійшла на правах автономної одиниці до складу Росії під назвою Гетьманщини, а також, в офіційних документах, – Малої Росії чи Малоросії, спричинилися до того, що слово Україна перемістило центр своєї ваги ще далі на схід і закріпилося за територією Слобожанщини (Слобідської України), прозваної так тому, що тут селилися втікачі "на слободи", тобто на вільній землі. Пізніше "слободами" називалися на сході й півдні України вільні від кріпаччини (пережиточно-великі) поселення.

Слобідські полки (Харківський, Охтирський, Сумський, Ізюмський, Острогозький), або так звана Слобідська Україна, "більше, ніж останні частини української землі, – писав академік Д.І. Баталій, – повинна була так прозиватися в територіальній значенні свого слова, бо це була "Україна", цебто окраїна русько-української землі".

Становище цього терміна у ХУІІ–ХУІІІ ст. на інших українських територіях досить суперечливе. Відомий французький картограф Г. Боплан ним перекриває не тільки Київське воєводство, яке широко розкинулось обоч Дніпра, але й воєводства Брацлавське, Покутське і Люблінське. В своєму "Описі України" він називає Україною всю територію, що пролягає "між Московією і Трансільванією". Інші джерела назву Україна поширюють ще й на Перимську та Закарпатську землі.

Поряд з цим в офіційних документах Польської та Російської держав вживається термін Русь, Мала Русь, Мала Росія, Малоросія; пізніше паралельно з ними вживаються і книжні назви Південна Русь, Південна Росія, Південно-Західний край ("Южная Русь", "Южная Россия", "Юго-Западный край") – остання як назва трьох губерній, Київської, Подільської і Волинської, що протиставлялися так званим Малоросії (Полтавщина і Чернігівщина) та Новоросії (Катеринославщина, Херсонщина, Таврія) тощо.

Царський уряд, проводячи політику насильницької русифікації, намагався витравити із свідомості українського народу саме слово Україна, яке, особливо після полум'яної поезії геніального Кобзаря, стало символом національного визволення українського народу. Насаджувався, виниклий ще в ХІV ст. переважно в церковних колах і застосовуваний спочатку лише до Галицько-Волинського князівства (1315 р.), термін Мала Русь, відкинутий українським народом, але нерідко вживаний у книжній мові.

Національно-визвольний рух у нашій країні сприяв утвердженню назви Україна за всіма землями українського народу.

Ми вже відзначили з ХІІІ ст. пам'ятки нотують окремі слова, які походять від слова Україна. Особливо багато відомо їх у ХVІІ – ХVІІІ ст. Так, "Архив Юго-Западной России" – важлива збірка пам'яток з історії України – згадує якогось селянина на прізвище Українець (ч.ІІІ, т.3, с.24, 300).

Згодом виникає термін "народ український". Говорячи про події 1636 р., козацький літописець Самійло Величко л згадує один урядовий документ, направлений "войску Запорожскому и целому народу украинскому 1652 р., за

свідченням того ж літописця, Б. Хмельницький, "маючи уже тихо прибравшеся войско козацкое в поготовности . разголосшьвъ народе украинскомъ такую речь, же меетьвъ Невелжомъ почтовой скакозсцского виправовати веселе до господара Волосного".

Українцями або українським народом, спочатку називали, в основному, жителів Середньої Наддніпрянщини, де за Богдана Хмельницького знаходився центр його держави, яка з 1654 р уклала договір з Росією.

Пізніше, незважаючи на протидію царської адміністрації, назва Україна і її похідні міцно закріпилися за жителями Київщини, Полтавщини, Харківщини та інших територій.

Ще у XVIII ст. (1724 р.) на Полтавщині, наприклад, згадуються "монети доброй лечби украинской". Українська хата, український хліб і метал, український чорнозем, українська пісня й дума, українські полки, українські незорі простори, українська мова поступово здобули загальне визнання.

Особливо багато утворень, похідних від слова Україна, зафіксовано в топономії. Українською лінією було названо ланцюг фортець, збудованих у XVIII ст. між Дніпром і Дінцем, вздовж річок Орелі і Береки поміж Запоріжжям і Гетьманщиною – офіційно для захисту останньої від татар, а фактично – для ізоляції Запорізької Січі. Українське Полісся, Українські Карпати чи навіть (метафорично) "Українські Альпи", як називаються, наприклад, кам'яні могили під с. Розівкою на Запоріжжі, – ось зразки географічних новотворів.

Немало витворів, похідних від назви землі української, можна знайти серед найменувань населених пунктів. Всі вони групуються у виразний топонімічний ареал, що нагадує собою трикутник, вершина якого знаходиться північніше Харкова, один кут при основі – на схід від м. Маріуполя, а інший на захід від Одеси. Інакше кажучи, власні географічні назви, утворені від слова Україна, розміщуються на схід і південний схід як від колишньої української лінії, так і від південно-східних рубежів старої (щелитовської) України. Лише поодинокі назви нього циклу виходять (на захід і північ) за оті рубежі. Це лінія топонімів, що нагадує собою журавлиний ключ з вершиною на південь від Києва, звідки один промінь іде на Новгород-Сіверський, а другий – до гирла Дністра. Окремі назви цього типу є на Житомирщині, Вінниччині і навіть на Львівщині. Що ж стосується основного масиву, то тут ми маємо й Україну, як називаються два поселення на Дніпропетровщині (крім жінок української національності, українками називають тут особливий тип господарської будови на зразок традиційної української хати), три населенні пункти на Запоріжжі, один на Київщині, два (колишнє найменування одного з них – Шейтерове) – на Миколаївщині, по чотири на Донеччині і в Херсонщині, шість на Харківщині і навіть один у Криму. Назву «Український» носять десять поселень (Запорізька і Харківська області – по 3, Сумська і Донецька – по 1, Чернігівська – 2.

Багато назв українського циклу з'явилося також за радянської влади. Наприклад, найменування типу Нова Україна (одне найменування на

Харківщині і три – на Дніпропетровщині; до речі, назви типу Новоукраїнка, яких на Україні нараховується майже 50, ідеологічного навантаження не несуть – це зіставлення з Українками, Староукраїнками тощо), Вільна Україна (Херсонська обл.), Червона Україна (Миколаївська, Дніпропетровська і Донецька області), Червоноукраїнка (Дніпропетровщина), Радянська Україна (на Донеччині).

В 90-ті роки український народ, нарешті здобув можливість вільно говорити українською мовою і вживати самоназву, освячену віковою боротьбою за волю його кращих синів. Цей процес, безумовно, відображається і в топонімії.

Значення досліджень таких назв, зважаючи взагалі на величезну живучість власних географічних назв у часі і на їх гранічно конкретну визначеність у просторі, важко переоцінити. Однак вони можуть наштовхуватися на величезні труднощі, на небезпеку сплутати топонім, дійсно похідний від назви відповідного народу (і йому сучасний) з так званими псевдоетнонімічними найменуваннями.

Всяке явище у топонімії може відбитися прямо й опосередковано, і при цьому зовні назви одна від одної можуть нічим не відрізнитись. А одна справа, коли власна географічна назва вказує безпосередньо на народ, який тут кочував чи жив осіло, і зовсім інша, якщо вона походить від прізвища, лише однойменного чи спорідненого з назвою цього народу.

До того ж таке прізвище можуть через багато років і навіть віків занести туди, куди відповідний народ ніколи не заходив. Та й саме прізвище може не мати будь – якого стосунку до цього народу: адже в минулому, від етнонімічного прізвища могло виникнути як наслідок глузливого прозивання людини за якоюсь випадковою її рисою, реальною чи просто вигаданою схожістю у зовнішності, характері, поведінці тощо з тією чи іншою особливістю якогось далекого чи близького народу.

Таке прізвище може також нагадувати про те, що його носій чи хтось із предків цього носія, належачи за своїми національними особливостями до одного народу, давно перейшов у середовище іншого із зміною території свого перебування. Просторові мандрівки прізвищ ніколи не припиняються, як ніколи не припиняються рухи їх носіїв. Але в цьому рухові є свої історичні закономірності, зумовлені розвитком суспільства. Цим же розвитком обумовлене і відбиття в географічних назвах усіх явищ, можна зрозуміти й закони топоніміки. І, з другого боку, правильно розшифрувавши топонімічні явища, легше зрозуміти життєві події, що за ними ховаються.

Наукові розвідки в галузі топоніміки дозволяють значно поглибити конкретно-наукові уявлення про етнологічні та історичні процеси формування сучасної української нації.

І. Р. Будько

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

СФЕРИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВНЗ

*Історія становлення, функціонування і трансформації університетів пов'язана з політичним режимом відповідного періоду часу, балансуванням розуміння урядом ідеї університету між сутністю вищої освіти і професійної освіти. Інноваційна діяльність ВНЗ України має бути спрямована на якісні поліпшення і зміни як в безпосередньо освітньому процесі так і в науковій та фінансово-господарській діяльності. **Ключові слова:** університет, освіта, інноваційна діяльність, наука, навчальний процес, наукова діяльність.*

*История становления, функционирования и трансформации университетов связана с политическим режимом соответствующего периода времени, балансировкой пониманием правительством идеи университета между сущностью высшего образования и профессионального образования. Инновационная деятельность вузов Украины должна быть направлена на качественные улучшения и изменения как в непосредственно образовательном процессе так и в научной и финансово-хозяйственной деятельности. **Ключевые слова:** университет, образование, инновационная деятельность, наука, учебный процесс, научная деятельность.*

*The history of the formation, operation and transformation of universities linked to the political regime appropriate period of time, balancing the government understanding the idea of the university between the essence of higher education and vocational education. Innovative activity Universities Ukraine should be aimed at quality improvement and change as a direct educational process and scientific, financial and economic activity. **Keyword:** University education, innovation, science, education and scientific activities.*

Постановка проблеми Розвиток системи вищої освіти відбувається за рахунок сукупності поліпшень або змін у всіх сферах діяльності університету: освітньої, наукової, практичної діяльності, а також в управлінні фінансовою і господарською діяльністю. Поліпшення або зміни, що мають позитивний результат, називаються інноваціями. Про такі зміни чи комбінаціях вперше заговорив В. Шумпетер[5]. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Чіткого визначення інноваційної діяльності університетів немає. Титова С. А., Константинов, Р. Н., Латуха О. А., Макаренко О. В. під управлінням інноваційною діяльністю університетів мають на увазі сукупність дій, спрямованих на навчання, створення, сприйняття, оцінку, освоєння і застосування педагогічних інновацій в освітньому процесі, участь університету в інноваційній діяльності галузі[2,4].

Мета дослідження. Метою дослідження є систематизація базових сфер інноваційної діяльності ВНЗ, реалізація яких в тісній взаємодії спрямована на забезпечення якісного розвитку освітнього процесу, наукової та фінансово-господарської діяльності освітніх установ.

Об'єктом дослідження виступає процес реформування діяльності ВНЗ на сучасному етапі становлення знаннєвої економіки. Предметом дослідження є інноваційна діяльність ВНЗ спрямована на поліпшення або

позитивні зміни якості їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Можна виділити чотири основні групи інноваційної діяльності у вузах: це інновації освітньої, наукової та виробничо-експериментальної діяльності, а також в управлінні фінансовою та господарською діяльністю університетів.

Пономарьов Н.Л. і Кольчугіна М в предметній класифікації інновацій виділяє наступні групи :

- група педагогічних і техніко-технологічних нововведень в вищу освіту;
- група економічних нововведень у вищій освіті;
- група соціальних нововведень;
- група політико-управлінських нововведень[1,3].

В умовах економіки знань інноваційна діяльність вnz спрямована на вирішення ряду завдань:

- Розвиток науки у ВНЗ. Роль науки у підвищенні якості вищої освіти відзначена ще С. Гумбольдтом. Однак з переходом до економіки знань ця функція вnz повинна вдосконалюватися. Перед усіма вищими навчальними закладами стоїть завдання максимального розвитку наукової діяльності.

-Інтеграція освіти і бізнесу. Головною конкурентною перевагою в інноваційній економіці є кадри. Тому бізнес зацікавлений у формуванні у студентів тих навичок, які він вважає важливими і яких не можуть дати вузи без залучення бізнесу. Бізнес може вкладати кошти в навчання студентів, виплачувати їм зарплату, стипендії, брати участь у розробці професійних стандартів і здійснювати контроль результатів.

- Орієнтація вузівської науки на потреби економіки. Це необхідно для того, щоб розвивати не тільки фундаментальні дослідження у вузах, але й прикладні дослідження і розробки. Це сприяє задоволенню потреб суспільства у науково-технічному прогресі. Зацікавленість бізнесу в результатах наукових досліджень сприяє залученню додаткових фінансових коштів. Орієнтація вузівської науки на потреби економіки, що знаходить відображення у проведенні маркетингових досліджень, взаємодії вузів з бізнесом у питаннях визначення напрямів наукових досліджень, користуванні обладнанням підприємств, фінансуванні бізнесом наукових досліджень, передачі результатів наукових досліджень бізнесу.

- Єдність тріади освіта - наука - виробництво. Взаємодія цих трьох сфер діяльності вnz сприяє досягненню такої якості вищої освіти, що відповідає потребам економіки знань. Воно забезпечує: 1) підготовку фахівців, які відповідають потребам бізнесу, наукової сфери, державного апарату в кваліфікованих кадрах, здатних забезпечити конкурентоспроможність в умовах інноваційної економіки, 2) задоволення потреби особистості в самореалізації, 3) оптимальний розвиток фундаментальної і прикладної науки, що забезпечує максимальний науково-технічний прогрес.

- Обмін досвідом та інтеграція в мережеві структури для досягнення синергетичного ефекту. Зростаючі темпи розвитку науки і технологій

вимагають від вузів максимальних зусиль. Взаємодія вузів (при правильній організації) у формі мережових зв'язків можуть забезпечити синергетичний ефект, який значно прискорить темпи розвитку вузівської освіти та вузівської науки.

- Уніфікація освітніх програм на рівні групи країн. Це сприяє розвитку зв'язків різних країн, в тому числі за допомогою обміну студентами, дифузії накопиченого досвіду, і є приватним випадком попереднього пункту.

Висновки. Усі зазначені напрями інноваційної діяльності в освіті, науці, комерціалізації розробок або виробництві інноваційної продукції пов'язані одна з одною всередині групи та між групами. Всі напрями інноваційної діяльності всередині групи, взаємодіючи в сукупності утворюють більш значущі інновації у вищій освіті, що ще більше досягається в міжгруповом взаємодії. Так, наприклад, модернізація в рамках болонського процесу, що охоплює всі напрями інноваційної діяльності в навчальному процесі та науковій діяльності.

Інноваційна діяльність ВНЗ, з одного боку, є складовою частиною всіх сфер діяльності ВНЗ, а з іншого боку, являє собою цілеспрямований пошук напрямків удосконалення їх діяльності. Інноваційна діяльність ВНЗ - це критерій якості його функціонування в економіці знань.

Бібліографічні посилання:

1. Кольчугіна М. Синергія освіти і науки як інноваційний ресурс/ М. Кольчугіна // Світова економіка і міжнародні відносини.-2008.-№10-С. 84-92с.
2. Константинов Р. Н. Університети, суспільство знання і парадокси освіти / Р. Н. Константинов, С. Р. Филонович // Питання освіти.-2015.-№4-С. 106-126
3. Пономарьов Н.Л. Освітні інновації: державна політика та управління / Н.Л. Пономарьов, Б. М. Смирнов - М: Академія, 2007. -203 с.
4. Титова В. А. Формування ефективних економічних відносин багатогалузевих інтегрованих структур за участю внз на базі розвитку інновацій: монографія / В. А. Титова, О. Л. Лямзін, О. А. Латуха, О. В. Макаренко; під ред. Ст. А. Титової. - Новосибірськ, Вид-во НГТУ, 2016.-276с.
5. Шумпетер І.А. Теорія економічного розвитку = Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung: Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung; Капіталізм, соціалізм і демократія = Capitalism, Socialism and Democracy / Йозеф Алоїз Шумпетер; [Пер. з нім. : В. С. Автономов, М. С. Любська, А.Ю. Чепуренко; пров. з англ.: В. С. Автономов и др.] Москва: Ексмо, 2007. - 861с.

УДК 009.93 001.740

О.Л. Левін, О.О.Сергієнко

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

*У статті актуалізуються проблеми духовно-морального ви-ховання високодуховної молоді з чіткими ціннісними орієнтація-ми. процес духовно-морального виховання студентів вищого на-вчального закладу на сучасному етапі розвитку суспільства має включати освітньо-виховні ресурси культурно-духовних надбань та кращі досягнення духовної культури; соціокультурний потен-ціал навчального середовища вищого навчального закладу, духо-вно-моральний саморозвиток особистості студента. **Ключові слова:** духовність, духовно-моральне виховання, студентство, формування духовності, навчально-виховний про-цес у вищому*

навчальному закладі.

*В статье актуализируются проблемы духовно-нравственного воспитания духовно богатой молодежи с четкими ценностными ориентациями. процесс духовно-нравственного воспитания студентов высшего учебного заведения на современном этапе развития общества должен содержать образовательно-воспитательные ресурсы культурно-духовных приобретений и лучших достижений духовной культуры, социокультурный потенциал учебной среды высшего учебного заведения, духовно-нравственное саморазвитие личности студента. **Ключевые слова:** духовность, духовно-нравственное воспитание, студенчество, формирование духовности, учебно-воспитательный процесс в высшем учебном заведении.*

The article deals with issues related to spiritual and moral education of young people with clear value orientation. Contents of the process of spiritual and moral education of students of higher education at the present stage of social development must include education and educational resources of cultural and spiritual heritage and the best achievements of culture, social and cultural potential of the learning environment of higher education, spiritual and moral self-perfection of the student.

***Key words:** spirituality, spiritual and moral education, students, the formation of spiritual, educational process in higher education.*

Сучасний соціально-економічний, науково-технічний і культурний розвиток суспільства поставив перед вищою школою завдання сформувати у справжнього професіонала не лише ґрунтовні фахові знання, а й високу духовність. На сьогодні внаслідок недостатньої розробленості аспектів змісту та ціннісних домінант вищої професійної освіти вищих навчальних закладів ВНЗ здебільшого діє як консервативний «розподільник» фахових знань, за якими губиться духовна складова особистості майбутнього дипломованого фахівця.

У Концепції духовного розвитку України наголошується на важливості й першорядності саме духовної основи суспільного життя, бо саме духовний вимір стане пріоритетним у виборі моделі розвитку українського суспільства: «У питаннях освіти і виховання, так само як і в царині політики та економіки, мають бути вироблені чіткі духовні принципи. Кожен має на своєму місці: на архієрейській чи університетській кафедрі, у вузі чи школі, в храмі чи у парламенті – відповідно до наших переконань, згідно зі Словом Божим і настановами нашого сумління, діяти» [5].

На думку вчених М.Євтуха, В.Андрущенко, О.Бондаренко, М.Боришевського, І.Загарницької, В.Жуковського, В.Лугового, така ситуація дає змогу окреслити низку суперечностей:

– між об'єктивною потребою суспільства в активних творчих особистостях із розвиненою системою духовних орієнтирів, здатних до духовно-практичної діяльності та трансляції духовних цінностей та ідеалів, і нерозробленістю конкретних шляхів формування духовності майбутнього фахівця в період професійної підготовки;

– між більш чи менш виразним аксіологічним потенціалом кожної з фахових дисциплін у формуванні духовності студентів надмірним «переважанням» в освітньому процесі знаннєвого компонента змісту вищої освіти;

– між загостренням потреби освітньої практики в науково-методичному забезпеченні формування духовної культури студента та відсутністю ґрунтовних розробок із цієї проблематики.

У такій ситуації вкрай гостро постає необхідність зосередження дослідників-практиків на осмисленні змісту та пошуках найефективніших шляхів духовного розвитку сьогоденного студентства в сучасних соціокультурних умовах. Методологічною основою вивчення індивідуально-психологічних та вікових особливостей як чинника духовного розвитку особистості є насамперед екзистенційно-феноменологічний підхід, який базується на ідеї цілісного розуміння людини у всій системі її ставлень до світу та до самої себе, розуміння особистості як вищого інтегратора психічної реальності. Ці ідеї найбільш повно представлені в гуманістичній парадигмі, що вивчає людину як унікальну істоту, цілісну духовну реальність і самоцінність, здатну до вільного розвитку, самовдосконалення.

Основоположники гуманістичного підходу зазначали, що криза сучасного суспільства пов'язана з кризою звичних моральних і духовних цінностей. Зокрема, К. Роджерс підкреслював, що навколишнє середовище може сприяти або перешкоджати рухові особистості в напрямі самоактуалізації. Він вважав, що необхідно створювати умови, які сприятимуть збереженню духовності, духовному зростанню людини та самоактуалізації особистості. А. Маслоу пропонував розглядати самоактуалізацію як нову універсальну життєву духовну цінність [9].

Ідеї класиків гуманістичного підходу були розвинуті українськими психологами І. Бехом, М. Боришевським, Г. Баллом, В. Кременем, Е. Помиткіним, М. Савчиним, Т. Титаренко, В. Сухомлинським, О. Сухомлинською, О. Савченко. Зокрема, психолого-педагогічним аспектам духовності присвячені дослідження М. Євтуха, В. Жуковського, О. Зеліченка, О. Колісника, В. Москальця, Ж. Юзвак та ін.

Духовність, за М. Боришевським, трактується як багатовимірна система, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких відзеркалюються її найактуальніші морально-релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до самої себе, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності. На думку вченого, суттєвою ознакою духовності є її універсальний характер, який виявляється у будь-яких проявах активності: все, що робить людина, як поводить, якими цінностями, потребами мотивується її активність, що можна оцінити з позицій духовності [2].

Описуючи особистість із високим рівнем розвитку духовності, М. Боришевський виокремив поведінкові ознаки, що можуть розглядатися як певні індикатори духовного розвитку особистості. Серед них можна назвати переважання життєствердних настроїв завдяки багатогранності та перспективності системи морально-релевантних ціннісних орієнтацій, виражені почуття самоповаги та поваги до іншої людини, виражена тенденція до звільнення від егоцентризму на користь алоцентризму, толерантність та інші позитивні якості характеру [2].

На думку вчених В. Андрущенка, М. Боришевського, О. Бондаренко, В. Лугового, М. Левшина та інших, про особистість як носія духовності можна судити за такими ознаками поведінки та діяльності: віра у вищу ідею, у велич людської душі та всього, що створила людина упродовж життя; віра у Бога-Творця, у безсмертя людської душі, що поєднується з моральністю людини та спонукає її до постійного самовдосконалення, звільнення від скверни, негідних учинків; яскраво виражена пристрасна потреба у справедливості; здатність щиро визнавати свої помилки, переживати почуття провини за скоєні негідні вчинки, що виявляється у готовності до покаяння; виражене почуття самоповаги та поваги до іншої людини, до її людської гідності; стійка потреба та здатність слухати й чути іншого, що виявляється у щирій зацікавленості питаннями, які хвилюють іншого; готовність безкорисливо допомагати іншим, схильність до милосердя та добродійності та їх реальні вияви; повага до суспільних норм, суворе їх дотримання, законслухняність, готовність до вияву вдячності, прощення та покаяння [7]. Зміст запропонованих ознак духовності відзначається складністю, тісною системною взаємопов'язаністю.

Метою статті є визначення актуальних проблем духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу у вітчизняній системі освіти.

Молодь як суб'єкт історичного процесу відіграє роль прогресивного перетворювача суспільства. Тому проблема організації освітньо-виховного процесу у вищій школі на засадах духовності є найактуальнішою в сучасних парадигмах освіти. З огляду на те, що студентський вік є періодом найбільш інтенсивного формування особистості, розвитку професійного мислення й самоствердження, надзвичайно актуальним є питання включення духовно-морального виховання в систему навчально-виховної роботи ВНЗ [3].

Акцент на необхідності впровадження духовної складової в навчальний процес вимагає спеціальної педагогічної діяльності, спрямованої на залучення студентів до скарбниці духовної культури, на розвиток духовності та на реалізацію творчого потенціалу особистості, на формування її гуманістичної світоглядної позиції. Слід усвідомити, що тільки заміна стихійної самоосвіти організованою та контрольованою системою навчальних занять здатна підвищити та зробити звичними духовно-моральні потреби. Навчити молоду людину співчувати, співпереживати, прагнути творити добро – основне завдання педагогічного колективу вищого навчального закладу, який прагне сформувати інтелігентну та високодуховну особистість [4].

Отже, вкрай гострою є не лише необхідність переакцентування уваги завдань професійної освіти на формування духовності студентів та на реальне повернення категорії «духовність» у педагогічну науку, а й зосередження дослідників-практиків на осмисленні змісту та пошуку найефективніших шляхів духовного розвитку сьогоденного студентства в сучасних соціокультурних умовах [7].

Освітня система духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу є механізмом взаємодії компонентів цілісного

педагогічного процесу, який передбачає реалізацію стратегій, тактики та методики формування духовно-моральних цінностей майбутніх спеціалістів. Кожен із компонентів цілісного процесу духовно-морального виховання має певну мету та навантаження: цільове, змістовне, рефлексивно-управлінське, методичне [5].

Розуміючи духовність майбутнього фахівця як інтегративну професійно значущу якість особистості, що характеризується орієнтацією на духовні цінності культури в особистісному саморозвитку та міжособистісній взаємодії, до основних критеріїв сформованості цієї якості вважаємо за доцільне зарахувати: культурну компетентність, представленість духовно-культурних цінностей в аксіологічному потенціалі особистості, емпатійність, цілепокладання у сфері духовного життя та включеність студента у духовно-практичну діяльність [7].

З огляду на це, організаційно-педагогічні особливості духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу передбачають: інтеграцію знань про цінності духовної культури, збагачення морально-духовних потреб, розширення досвіду духовного пізнання на основі активізації духовно-практичної діяльності та прагнення до морально-духовного самовдосконалення.

Зміст процесу духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу на сучасному етапі розвитку суспільства має включати освітньо-виховні ресурси духовно-моральних надбань та кращих досягнень духовної культури; соціокультурний потенціал навчального середовища вищого навчального закладу, духовний саморозвиток і самовдосконалення особистості студента [6].

Система духовно-морального виховання студентів повинна бути відкритою. Вона тісно пов'язана не лише з діяльністю внутрішніх структурних підрозділів університету і напрямів навчально-виховного процесу інститутів, а й постійно взаємодіє з зовнішнім середовищем, що, своєю чергою, значно впливає на становлення та зміцнення наявної системи виховної роботи. Організація контактів із навколишнім середовищем – завдання важливе й водночас надзвичайно важке, яке можна вирішити шляхом налагодження співпраці з громадськими організаціями й установами духовної культури міста, країни, з різними навчальними закладами тощо [8].

Методика та технологія духовно-морального виховання студентів – це спеціально організований, цілеспрямований, інноваційний процес організації і стимулювання духовно-пізнавальної діяльності студентів, спрямований на вироблення системних знань про духовно-моральні цінності, що формують діалектичне та гнучке світорозуміння ціннісних орієнтацій; емоційної культури, вольової саморегуляції поведінки, здатності до самопізнання та самоосвіти; умінь та навичок високодуховної діяльності та духовно-моральної практики. Таким чином, орієнтуючись на вищі ідеали, студентам слід намагатися стати максимально корисними для суспільства, нації, а також працювати над збагаченням свого духовно-морального світу [3].

Оскільки головною сферою соціальної активності студентської молоді

є навчання, то саме у ставленні до нього, в оцінці значення набутих знань, культурі читання спеціальної літератури, прагненні професійного зростання найбільш виразно виявляється рівень розвитку духовності, якого досягнув конкретний студент. Допомогти йому у сходженні до вершин духовності педагог зможе, поклавши в основу викладання свого предмета сукупність принципів: аксіологічного (розуміння людини як найвищої цінності, орієнтація на духовність як одну з визначальних характеристик цінності вищої освіти); особистісно зорієнтованого (врахування закономірностей природного та соціокультурного розвитку особистості, організація навчального процесу в контексті християнської етики); діяльнісного (задоволення інтересів та потреб студента у різних видах духовно-практичної діяльності, стимулювання молодого людини до самостійного духовного пошуку) [7].

Отже, актуальні проблеми духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу полягають у наступних чинниках. Із переходом вищої школи на університетську систему освіти слід гармонійно збалансувати обсяги викладання гуманітарних, природознавчих і фахових дисциплін. Історичний досвід української університетської освіти доводить, що гуманізм був основою навчання у ВНЗ протягом багатьох століть і, відповідно, сучасна вузька фахова спеціалізація не сприяє підвищенню духовності особистості. Формування духовної компетенції майбутніх фахівців у інтелектуальній, емоційно-ціннісній, діяльній сферах особистісного розвитку та духовно-моральних ціннісних орієнтацій можливе за умов впровадження у навчально-виховний процес вищої школи навчальних дисциплін духовно-морального спрямування. Внесення необхідних змін на методологічному рівні дасть змогу подолати дещо зневажливий погляд викладачів вищої школи на сутність процесу формування духовності студентства, його місце у структурі професійної підготовки майбутнього фахівця. Удосконалення процесу цілеспрямованого духовного розвитку студентів, скерованого на успішне вирішення складного комплексу питань професійно-педагогічного змісту, який пов'язаний із діяльністю професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу – освіченість викладачів, їх педагогічна майстерність та рівень володіння системою освітніх технологій є одним із головних чинників підвищення ефективності формування духовності студентів. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що надзвичайно складне суспільне завдання щодо формування не лише справжнього професіонала, а й високодуховної особистості вища школа здатна вирішити тільки за умови актуалізації ціннісних домінант вищої професійної освіти, подолання штучної знанневої обмеженості фахової підготовки, розкриття аксіологічного потенціалу кожної з навчальних дисциплін та повноцінного використання виховних можливостей предметів культурологічного циклу.

Для досягнення мети духовно-морального виховання студентської молоді кожен вищий навчальний заклад нашої країни має стати навчально-науковим, культурно-освітнім і виховним центром роботи зі студентською молоддю. Досягнення духовного розвитку студентів ВНЗ вимагає від професорсько-викладацького складу врахування впливу названих чинників

у процесі пошуку найефективніших форм і методів роботи, спрямованих на духовне зростання особистості, органічне поєднання навчання, виховання, науково-дослідної та методичної роботи.

Переконані, що належна увага до духовно-морального виховання студентської молоді, створення у стінах вищого навчального закладу відповідного культурного середовища, здатного забезпечити передбачуваний виховний вплив, інтеграція внутрішніх та зовнішніх умов розвитку духовності студентства та концентрація виховних зусиль усього педагогічного колективу цілком спроможні суттєво підвищити ефективність формування цієї інтегративної професійно значущої якості майбутнього фахівця, стимулювати його до свідомої та стійкої орієнтації на духовні цінності в особистісному самовдосконаленні та міжособистісній взаємодії.

Бібліографічні посилання:

1. **Андрущенко В.П.** Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С.11 – 17.

2. **Боришевський М. Й.** Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: моногр. / М. Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.

3. **Євтух М. Б.** Проблеми виховання молоді в світлі християнського вчення / М. Б. Євтух // Вісник православної педагогіки. – 2008. – № 1. – С.10 – 12.

4. **Євтух М. Б.** Правові основи української педагогіки: етика та со-ціальні норми: навч. посіб./ М. Б. Євтух, С. К. Стефанюк ; за заг. ред. С. Стефанюка. – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. – Кн. 3. – 316 с.

Жуковський В. М. Методологічні засади підготовки підручників «Основи християнської етики» для 5–6 класів ЗОШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/1375/1/Zhukovsky_120612%20%281%29.pdf

6. Морально-правові основи національної педагогіки / За ред. С. Стефанюка. – Х., 2009. – С. 137 – 334.

7. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних тех-нологій викладання у вищій школі: моногр. / В. Луговой, М. Левшин,

2. Бондаренко [та ін.] ; за заг. ред. В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. – К. : Пед. думка, 2011. – 260 с.

8. **Чернишова Є. Р.** Підготовка керівників до управління виховним простором у загальноосвітньому навчальному закладі: Метод. рек. / Є. Р. Чернишова. – К., 2010. – 40 с.

9. **Юзвак Ж. М.** Духовність як психологічний феномен: структура та чинники розвитку / Ж. М. Юзвак // Філософська думка. – 1999. – № 5. – С. 139 – 150.

Т. М. Семиренко, В. А. Антонова

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВИХОВНА РОЛЬ МАТЕМАТИКИ

Розглянуто основні аспекти ролі математики в виховному процесі. Ключові слова: математика, навчання, виховання, студент, викладач.

Рассмотрены основные аспекты роли математики в воспитательном процессе. Ключевые слова: математика, обучение, воспитание, студент, преподаватель.

The basic aspects of role of mathematics are considered in an educate process. Key words: mathematics, teaching, education, student, teacher.

Виховання є невід'ємною частиною освіти. Виховна діяльність при навчанні математики має свої специфічні риси, що пов'язані з природою самої математики, і вони повинні максимально використовуватися.

Математика, на відміну від інших предметів, вивчає не безпосередньо навколишній світ, що оточує нас, а кількісні відношення і просторові форми. Перш за все, вивчення математики вдосконалює загальну культуру мислення, дисциплінує її, привчає людину логічно думати, виховує у неї точність і обґрунтованість аргументації. Це і боротьба проти незаконних узагальнень, необґрунтованих аналогій, і за врахування всіх можливих різновидів, за повноту класифікації. Математика вчить не обтяжувати дослідження непотрібними деталями, що не впливають на суть справи. І, навпаки, не відкидати те, що має принципіальне значення для суті питання, що вивчається. Все це дає можливість ефективно досліджувати нові задачі, які виникають в різних галузях людської діяльності.

Серед інтелектуальних властивостей, які розвиваються математикою, найбільш часто згадуються ті, які відносяться до логічного мислення: дедукція, абстракція, узагальнення, спеціалізація, аналіз, критика. Вправи з математики сприяють придбанню раціональних властивостей думки: порядок, точність, ясність, стислість, уява та інтуїція. Виховується почуття об'єктивності, інтелектуальної чесності, тяга до дослідження, що сприяє утворенню наукового розуму. Вивчення математики потребує постійного напруги, уваги, властивості зосередитися, виховує наполегливість і працездатність. Отже, математика виконує важливу роль як в розвитку інтелекту, так і в формуванні характеру. Основною задачею у вихованні математикою, разом із вивченням самої математики, є задача навчити студента думати. Викладач вчить чітко формулювати постановку задачі, вмінню виділяти справжній розв'язок задачі і відкидати другорядний. В процесі викладання математики ілюструються основні закони діалектики на прикладах взаємозв'язку розвитку математики і інших наук, розвитку окремих областей математики, неперервного оновлення і неперервного руху в математиці і її застосуваннях, виникнення нових напрямків і відмирання старих, тощо.

Внутрішня логічна побудова математики і несподівані внутрішні зв'язки викликають і естетичні почуття. Математика дає багаті можливості для виховання почуття краси, для виховання вміння побачити красу і оцінити її. Математичні заняття впливають і на формування особистості студента. Професіональне навчання тісно переплітається з загальнолюдським вихованням. Вивчення математики дає можливість виховати в студента чесне і добросовісне відношення до справи. Навчання – це, перш за все, праця. Математика привчає студента працювати систематично, послідовно і наполегливо. Засвоєння теорії або розв'язування задачі неможливо, якщо не розібратись або не продумати все це самостійно. При цьому розвивається вміння аналізувати власні помилки, розвивається критичне відношення до своїх здатностей і дій. Вміння об'єктивно займатися самоаналізом є одною з важливих рис характеру, і це виховується непросто. Математичні завдання в більшості випадків мають творчий характер, що приваблює дослідника. В математиці по-справжньому оцінюється допомога товариша та викладача, достатньо буває невеликого поштовху на ідею – і задача розв'язана.

Математика дає можливість об'єктивно оцінювати рівень знань, розв'язуючи задачі і відповідаючи на запитання. При цьому студент може сам встановити для себе, розв'язана задача чи ні, доведена теорема чи ні. Це є об'єктивною істиною і не залежить від суб'єктивного відношення викладача. Тобто при вивченні математики є багаті можливості для виховання почуття справедливості і об'єктивності. З усього цього випливає, що дійсно викладання математики можна використати для виховання об'єктивності, чесності, добросовісності, справедливості, почуття краси, наполегливості, любові до праці, самокритичності.

Але, звичайно, це все не означає, що добре вивчивши математику, студент одночасно став високоморальною людиною. Людські і етичні цінності не можуть повністю мати основою наукове мислення. Але, без сумніву, математична освіта грає велику роль при формуванні загальної культури людини і в її вихованні.

Бібліографічні посилання:

1. **Кудрявцев Л.Д.** Современная математика и ее преподавание /Л.Д.Кудрявцев. – М.: Наука, 1985. – 170 с.
2. **Хинчин А.Я.** Педагогические статьи: Вопросы преподавания математики / А.Я.Хинчин. – М.:Ком Книга, 2006. – 208с.

УСВІДОМЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ В ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ПРОСТОРИ

*У статті розглянуті деякі аспекти усвідомлення ціннісних орієнтацій студентів-аграріїв в освітньо-філософському просторі. Формування позитивних ціннісних орієнтацій є основою розвитку гармонійної особистості. **Ключові слова:** ціннісні орієнтації, особистість, цінність, культура.*

В статье рассмотрены некоторые аспекты осознания ценностных ориентаций студентов-аграриев в образовательно – философском пространстве

*Формирование позитивных ценностных ориентаций является основой развития гармоничной личности. **Ключевые слова:** ценностные ориентации, личность, ценность, культура.*

The article considers some aspects of awareness annenih orientations of students of farmers in educational – philosophical space. The development of positive valuable orientations is the basis for the development of harmonious personality.

***Key words:** value orientation, personality, value, culture.*

Ціннісні орієнтації формуються під час засвоєння соціального досвіду і являють собою внутрішню основу ставлення особистості до дійсності та орієнтації в ній.

Особистість людини формується і розвивається у наслідок дії природних і суспільних чинників, як об'єктивних, внутрішніх і зовнішніх, які можуть залежати від волі і свідомості людей, так і незалежно існувати. Але людина виступає, як суб'єкт власного формування і розвитку.

Світ сьогодні змінюється з неймовірною швидкістю. Сучасна людина за невеликий час може зрозуміти, пропустити через своє серце стільки подій і ситуацій, скільки людині, яка жила XVIII столітті необхідно було прожити років 50. Об'єм інформації постійно збільшується - в геометричній прогресії і хід подій значно прискорений.

Сучасна система освіти сформувалась під впливом певних філософських і педагогічних ідей, сформульованих початку XIX століття Фробелем, І.Ф.Гербартом, Дж.Дьюї, та іншими генераторами цієї класичної моделі освіти.

Німецька філософія в особі І. Канта, Г. Гегеля, В. Гумбольдта висунула і обґрунтувала ідею гуманістичного формування системи вищої освіти.

Сучасна модель освіти утворюється в спільній синергетичній взаємодії різних сфер культури: наукової, художньої, філософської, релігійної і різних способів освоєння світу.

Ціннісні орієнтації направлені для визначення людського, соціального та культурного значення явищ дійсності. В основі цінностей лежить сутність, умова повноцінного буття людини. В умовах прискорених та поглиблених

змін у суспільстві, науці, культурі перед молоддю стоїть задача вибору знань, цінностей, переконань. Без визначення власного відношення до них неможливий успішний процес соціалізації, самовизначення молодої людини.

Соціалізація-це процес засвоєння індивідом зразків поведінки, норм і цінностей, психологічних механізмів, необхідних для успішного функціонування його в суспільстві. Самовизначення-це пошук та встановлення свого місця в системі суспільних та міжособистісних відносин[1, с.258]. Це є процеси усвідомленого становлення молодого покоління.

У кожного всередині – надзвичайна мудрість і відповіді на головні питання. Сьогодні студенти відкривають в собі і розвивають ті здібності, які є важливими і необхідними для даного часу. Довіра до себе допомагає досягти поставлених цілей.

Знання-найважливіша ланка в системі цінностей. [2, с.21]. Процес навчання, у якого є ціль-це міра розширити свої можливості та кругозір, можливість бути спроможним, легко адаптуватись до розв'язання будь-яких завдань, замислюватись над власним майбутнім крізь призму цілей та суспільно значущих планів життєвого шляху, самостійно шукати нові знання та їх практичне застосування. Усвідомити – це здібність використати ці знання, реалізувати, зосередитися на бажаному результаті та зусиллях по його досягненню. Це праця думки і зосередженої уваги основних задач філософсько-освітнього простору.

Будь-який процес є сукупність закономірних і послідовних дій, направлених на досягнення певного результату. Людська дійсність є не що інше, як породжений працею і творчими зусиллями багатьох поколінь людей суспільний досвід. У цьому досвіді можна виділити наступні структурні компоненти: всю сукупність вироблених знань про природу і суспільство, уміння і здобуття навичок в різноманітних видах праці, способи творчої діяльності, а також соціальні і духовні відносини. Саме освіта забезпечує цьому процесові системність і цілеспрямованість, виховує в людині здатність користуватися знаннями і знаходити їм практичне застосування у власній діяльності.

Процес соціалізації молоді характеризується не лише набуттям знань, а й формуванням активної життєвої позиції, що базується на певних переконаннях.

Основними інститутами соціалізації є сім'я, школа, ВНЗ.

Дніпропетровський державний агро-економічний університет за 95 років свого існування виробив таку систему цінностей, яка для багатьох поколінь людей є багатогранною і виявляється в досягненні поставленої мети, у прагненні жити щасливо. Ця система орієнтована на професійно-особистісний розвиток і включає в себе:

- інтелектуальний напрямок (професійна компетентність, оперативність мислення і прийняття рішень, орієнтація на навчання);
- моральний (принциповість, повага, чесність, доброта, тактовність);

- комунікативний (креативність, комунікабельність, емоційність, позитивність);
- вольовий (наполегливість, витримка, організованість, сміливість, вимогливість, рішучість);
- організаторські (активність, відповідальність, упевненість у собі цілеспрямованість)

Ця система зформувала особливий стан, який накопичив багатий досвід, що впливає на якість життя. Це максимально свідоме життя, яке йде від думок, слів, емоцій і проявляється уже в діях і станах, максимальної гармонії з собою.

Викладачі кафедри вищої математики інженерно-технологічного факультету допомагають вирішувати складні питання навчання і виховання студентів-аграріїв.

На факультеті гармонійно поєднуються такі принципи національного, морально-етичного виховання:

- національний і загальнолюдський, де у студентів формується національна свідомість, любов до рідної землі і свого народу, прищеплюється шанобливе ставлення до культури, спадщини, традицій і звичаїв народів, що населяють Україну;
- активність, самодіяльність, творча ініціатива студентської молоді, поєднання педагогічного керівництва;
- утвердження життєвого оптимізму, розвиток навичок позитивного мислення

На факультеті викладається навчальна дисципліна «Нарисна геометрія та інженерна графіка», при вивченні якої студенти розвивають уяву, просторове мислення. Розвиток просторових уявлень – це надійна основа для вивчення ними інженерних дисциплін по спеціальності. За рахунок уваги ми виділяємо елементи навколишнього середовища, за рахунок уяви, або мислення їх перетворюємо, при цьому навчання стає більш усвідомленим.

У молодих людей є хоризма, впевненість, дисципліна, стимулювання внутрішніх сил, які дають сьогодні сміло робити кроки для досягнення поставленої цілі. Особистість необхідно направити на соціально-культурну діяльність, що є чинником ціннісної орієнтації. Це проведення лекцій, творчих зустрічей з провідними діячами науки, культури і мистецтва. Саме у співробітництві, партнерстві, спілкуванні педагога та студента з культурою відбувається народження цінностей, їх усвідомлення та удосконалення.

Молодь не байдужа до історичного минулого власного народу, до своїх корнів, звичаїв та традицій. Наш час залежить від нас! На сьогодні ми в пошуці нових моделей, якісніших, нових форм спілкування, які передбачають взаєморозуміння та довіру, прагнення до самовираження. У практичному руслі це означає заінтересованість, що забезпечується особистим та суспільним добробутом.

Наша індивідуальна свідомість є відображенням суспільного буття, складовими її є певні почуття, стійкі настрої, традиції, які відображають

інтереси молодшої людини.

Національною гордістю є праця. Саме нашій країні необхідні фахівці, які будуть мати попит в суспільстві. Головне навчитися думаючи вчитись та довіряти собі, бути вдячним рідним, вчителям, педагогам за професійно – особистісний розвиток і саморозвиток. «Спираючись на знання, освіта вибудовує ціннісний світ особистості, навчає людину жити за законами культури. Важливим при цьому є ще одна обставина: саме освіта передає людині переважно наукові знання і тим самим формує її наукову картину світу» [2, с. 44].

Нам, молодим, необхідно встигнути зробити так багато і пам'ятати, що саме українці сьогодні змінюють світ, а перш за все ті, які живуть з відповідальністю за своє життя, на собі перевіряючи істинні цінності. І нам для цього дані сили, які наділені вірою.

Включення України у світове співтовариство роблять українців більш цілеспрямованими і підсилюють повсякденну освітньо-виховну роботу, направлену на розвиток багатогранної особистості, яка працює у країні творчості, краси і щастя! Сьогодні в пріоритеті є національна та світова культура, опанування якої здійснюється як єдиний процес, що передбачає набуття знань, вироблення тих цінностей, які обумовлюють світогляд та ідеали людини. Це шлях успіху, добра та щастя. Ми подолаємо всі труднощі, які зустрічаються у споруді тепла та знань. Усвідомлення ціннісних орієнтацій використаємо, як міру, що переносить нас до дії.

Бібліографічні посилання:

1. Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні./За ред. Максименка С.Д., Циби В.Т. Шайгородського Ю.Ж.-К.: Укр. Центр політ. менеджменту, 2003.
2. Мировоззренческая направленность преподавания общетеоретических и специальных дисциплин в инженерно-техническом вузе:/ Под.ред.Е.М.Пенкова, П.И.Полухина,-М., Высшая школа, 1984.
3. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти / Губерський Л., Андрущенко В. – К.: «М П Леся», 2008. -516 с.

СЕКЦІЯ 3

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

УДК: 378:147.057

Д.Р. Щєпова, К.П. Маслікова

Дніпровський аграрно-економічний університет

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗНАНЬ З ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ

Розглянуті особливості дисципліни «Педагогіка вищої школи» й визначено її місце у системі професійної підготовки магістрів. Проаналізовані найгостріші проблеми, з якими стикаються викладачі під час роботи у ВНЗ.

Ключові слова: педагогічна підготовка; викладач вищої школи; особистість студента.

Рассмотрены особенности дисциплины «Педагогика высшей школы» и определено её место в системе профессиональной подготовки магистров. Проанализировано самые острые проблемы, с которыми сталкиваются преподаватели во время работы в вузе.

Ключевые слова: педагогическая подготовка, преподаватель высшей школы, личность студента.

Examined particular qualities of the discipline «Pedagogy of Higher Education» and defined its place in the system of vocational training of graduate students. Analyzed the main problems faced by teachers while working at the university.

Keywords: teacher training, teacher of high school, the student's personality.

Щоб навчання у ВНЗ допомогло студенту стати яскравою особистістю, потрібне його повноцінне включення в творчу результативну навчальну та особистісну взаємодію з масштабними особистостями, якими мають бути викладачі вищого навчального закладу.

Готуючись до кожного заняття, викладач вищої школи має ретельно обміркувати форми роботи, завдяки яким студенти краще засвоюють основний зміст теми, удосконалюють свої вміння, опановують різні види діяльності, і, як результат, посилюється формування певних якостей майбутнього фахівця. Уміння бачити й формувати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій і знаходження оптимальних способів їхнього вирішення є свідченням професіоналізму викладача вищої школи у педагогічній діяльності. Але заздалегідь описати всі можливі ситуації, що виникають у викладача в процесі роботи зі студентами, неможливо. Приймати рішення доводиться щораз у новій ситуації, тому кожен викладач вищої школи починає усвідомлювати необхідність особистого та професійного розвитку. Це, у свою чергу, вимагає від викладача високої кваліфікації не лише за спеціальністю, а й педагогічної. Сучасному педагогу вищої школи для ефективного виконання педагогічних функцій важливо

усвідомлювати структуру педагогічної діяльності та її основні компоненти, уміти вдосконалювати свої педагогічні дії та професійно важливі вміння, розвивати психологічні якості, необхідні для своєї професійної реалізації. Цьому сприяє вивчення такої дисципліни як «Педагогіка вищої школи» студентами магістратури та аспірантури.

Педагогіка вищої школи має запобігати однобічному розвитку студентів, вирішувати завдання формування всебічно розвиненої особистості, здатної адекватно реагувати на надшвидкі інформаційні потоки, конструктивно розв'язувати професійні та педагогічні ситуації. Осмисленню цієї проблематики присвячено низку науково-педагогічних праць, серед яких праці В. Андрущенко, І. Зязюна, В. Лутая, (розвиток освіти в контексті економічних і політичних трансформацій в суспільстві), Н. Волкової, М. Фіцули, (загальні засади педагогіки, теорії виховання і навчання), Ю. Бабанського, С. Самигіна (ролі педагогіки вищої школи для формування особистості майбутніх фахівців), О. Мороза, Р. Вернидуба (організація навчально-виховного процесу у ВНЗ) та інші.

Педагогіка вищої школи як наука є сукупністю знань, опису, аналізу, організації, проектування та прогнозування напрямів удосконалення освітнього процесу у ВНЗ, а також пошуку ефективних педагогічних систем для розвитку і підготовки майбутнього фахівця до здійснення трудової діяльності. Теорія вищої освіти покликана розв'язувати проблеми здобуття молоддю конкретних спеціальностей та вирішувати питання засвоєння викладачами знань з управління педагогічним процесом.

Ми наполягаємо на актуальності педагогічних знань для підготовки студентів магістратури, що в багатьох випадках недостатньо враховується в діяльності вищих навчальних закладів.

Система педагогічних наук є сукупністю різних галузей педагогічних знань, між якими в процесі їх історичного розвитку склалися зв'язки і відношення. Цю систему складають загальна педагогіка, історія педагогіки, порівняльна педагогіка, спеціальна (корекційна) педагогіка, соціальна педагогіка, вікова педагогіка, професійна педагогіка, галузева педагогіка. Ми звернемо нашу увагу на педагогіку вищої школи. Специфіка педагогіки вищої школи як галузі вікової педагогіки пов'язана з віковими особливостями студентів, переважна більшість яких – юнаки 18 – 25 років. Особливостями цього періоду розвитку людини (другий юнацький вік) є повільніший, ніж раніше, фізичний ріст, продовження процесу окостеніння скелету (завершується у 24 – 25 років); завершення розвитку центральної нервової системи, тканин і органів, підвищення м'язової сили і т. ін. Як наслідок, змінюється працездатність: вона починає відповідати працездатності дорослих людей. Цей фактор багато в чому визначає якість засвоєння навчального матеріалу, отже, і якість підготовки спеціаліста. Таким чином, обсяг, складність та інтенсивність навчальної роботи мають плануватися з огляду на працездатність, фізіологічні особливості людського організму в цьому віці [5, с. 89]. Майбутній викладач має враховувати ці

обставини і стежити за працездатністю аудиторії. У разі спаду її рівня (послаблення уваги, збільшення кількості помилок, порушення звичайної пози тощо) слід робити мікропаузи, перерву. Також потрібно вживати заходів щодо формування таких якостей студентів, як тренованість, наполегливість, зацікавленість у навчанні, емоційне захоплення, які позитивно впливають на працездатність. Ефективним засобом запобігання перевтомленню студентів і зниженню рівня їхньої працездатності має бути правильно складений розклад із зауважуванням необхідності логічної зміни видів навчальної діяльності та її психогігієни. Нажаль, інколи, цим питанням приділяється мало уваги, що призводить до зниження якості засвоєння навчального матеріалу.

Нинішня система освіти стала більш відкритою: розширились можливості щодо здобуття знань. В одній групі можуть навчатися студенти, різні за рівнем розвитку, діловими й особистісними якостями. У практичній діяльності ВНЗ не завжди можливо диференціювати такий контингент. Проте особливості, що різнять студентів однієї вікової групи, є рухливими і під впливом навчання можуть швидко стиратися. Не менш істотною є специфіка викладацької діяльності в умовах груп, де студентська аудиторія виявляється неоднорідною за віковим складом. Отож, викладач має бути готовим і здатним здійснювати індивідуальний підхід до навчання, враховуючи означені особисті і вікові особливості студентів. Всі ці багатопланові аспекти майбутній викладач може отримати вивчаючи педагогіку вищої школи.

Інша особливість педагогіки вищої школи пов'язана з певними суперечностями у розвитку особистості майбутнього спеціаліста. З одного боку, різноманітність форм суспільного життя, багатство інформаційно-комунікативної діяльності студентів зумовлюють тенденцію до всебічного розвитку особистості. З другого боку, вузькопрофесійна спрямованість, утилітарність навчальних планів, значний обсяг навчального матеріалу породжують протилежну тенденцію – до однобічного розвитку особистості. Отже, вирішуючи завдання формування всебічно розвиненої особистості, педагогіка вищої школи має також запобігати однобічному розвитку студентів. Дидактика вищої школи як складова педагогіки вищої школи має враховувати особливості організації навчальної роботи у ВНЗ. Вища школа має готувати спеціалістів, здатних самостійно оновлювати і поповнювати свої знання та творчо застосовувати їх у своїй практичній діяльності. У ВНЗ посилюється вага самостійної роботи, яку вирізняють не лише кількістю, а й якістю. Для самостійного опрацювання зараз передбачено широке коло питань, також і таких, що не розглядаються у лекційних курсах. Самостійна робота на різних ступенях навчання різниться за формою і змістом. На перших двох курсах – це опрацювання інформації, отриманої під час лекцій, підготовка до семінарських, лабораторних і практичних занять, підготовка до заліків та іспитів тощо. На старших курсах самостійна робота ускладнюється. Вона передбачає поглиблене вивчення першоджерел, спеціальної літератури, архівних матеріалів, документів українською й іноземними мовами. Значних

зусиль вимагає підготовка доповідей на студентських наукових конференціях, курсових і дипломних робіт. Відтак виникає потреба в ознайомленні студентів з методикою наукового експерименту, в їхній безпосередній участі в науковій роботі кафедр, що поєднує самостійну роботу студентів з науково-дослідницькою роботою викладачів. Різноманітність й обсяг самостійної роботи студентів вимагають правильного методичного керівництва нею з боку деканатів, кафедр, викладачів. Тому майбутній викладач вищої школи має володіти необхідними знаннями з організації та контролю самостійної роботи студентів.

Саме педагогіка вищої школи дає змогу майбутнім викладачам ознайомитися зі складовими їх професійної компетентності, такими як:

По-перше, викладач має бути справжнім науковцем та хорошим педагогом. Часто дискутується питання, що важливіше: добре знати свій предмет, чи бути хорошою людиною. На наш погляд, істина, як завжди, знаходиться посередині. Викладач ВНЗ має поєднувати в собі відмінні знання предмету, розвинений кругозір, володіння сучасними педагогічними технологіями з високими моральними якостями та бути яскравою масштабною особистістю. Він має бути переконаним у тих позиціях, які він транслює студентам, разом з тим, стимулювати їх до пошуку «болючих точок» проблеми та способів їх вирішення.

По-друге, викладач має подолати в собі (а ще краще їх взагалі не мати) егоцентричні настанови, які заважають зрозуміти та прийняти позицію студентів, з розумінням поставитися до їх способів самовираження.

По-третє, вміти виявляти під час взаємодії зі студентами належну повагу до них, незалежно від їхньої функціональної спроможності. Кожній людині хочеться жити з відчуттям своєї сили, впевненості, бути переконаною, що її точка зору чогось варта [2, с. 268]. Реалізація в університеті науково-практичної моделі підготовки майбутнього фахівця має враховувати індивідуально-особистісну педагогічну парадигму студента, призводити до теоретичного осмислення і систематизації, коригування його розрізненого життєвого досвіду відповідно до системи педагогічної науки.

Специфіка педагогічної діяльності викладача вищої школи, яка вирізняє її з-поміж інших видів діяльності, полягає в тому, що це: 1) особливий вид діяльності, об'єктом якого виступає людина з притаманними їй якостями. При цьому об'єкт виступає суб'єктом своєї власної діяльності з саморозвитку, самовдосконалення, самонавчання: без звернення до внутрішніх сил, потенцій і потреб студента педагогічний процес не може бути ефективним; 2) для неї характерна висока автономність професії; підвищений ступінь професійної відповідальності (від рівня професійної підготовки фахівців залежить розвиток економіки країни, особистісне зростання людини); 3) поліфункціональна за характером діяльність (викладач постійно виконує декілька функцій – викладача, вихователя, дослідника, менеджера тощо): спрямованість не лише на засвоєння студентами знань і способів діяльності, а й на розвиток і становлення особистості, на побудову

стосунків у групі, що створюють умови для реалізації цих цілей, на організацію позааудиторної виховної діяльності студентів, на створення у вищій школі освітнього й розвивального середовища тощо [1, с. 106]. Відтак, викладач вищої школи увесь час організовує активну пізнавальну діяльність студентів, спрямовану на вирішення ними все нових і нових завдань; 4) діяльність, яка потребує неперервного саморозвитку на основі педагогічної діяльності й наукових досліджень; 5) залежність ефективності освітньої діяльності як від тих, хто вчить, так і від тих, кого вчать; 6) неоднозначність критеріїв ефективності педагогічної діяльності; 7) підвищені соціальні вимоги до суб'єкту діяльності та його особистісних якостей; 8) виконання нескінченної кількості педагогічних завдань, кожне з яких передбачає усвідомлення кінцевої мети діяльності, способів її досягнення шляхом вирішення багатьох стратегічних і тактичних завдань професійного навчання, виховання й розвитку, що співвідносяться між собою й розв'язуються під час навчально-виховного процесу студентів. Специфіка педагогічної діяльності вимагає від викладача вищої школи частоті зміни видів роботи і, водночас, періодичне повернення до одних і тих же робіт.

У сучасну епоху викладач вищої школи повинен одночасно бути: викладачем (передає знання, стимулює активність студентів, формує навички та вміння); вихователем (здійснює всебічний розвиток особистості студента, формує професійні й психологічні якості); ученим (здійснює наукові пошуки в галузі дисципліни, яку викладає); менеджером (організовує аудиторні заняття, стимулює й контролює самостійну роботу студентів); експертом і консультантом (допомагає студенту орієнтуватися у світі наукової інформації). Тому, нині викладач вищої школи виконує чимало функцій, серед яких: організаторську (керівник, провідник у лабіринті знань, умінь, навичок); інформаційну (носій найновішої інформації, новітніх технологій); трансформаційну (перетворення суспільно значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання); орієнтовно-регулятивну (структура знань викладача визначає структуру знань студента); мобілізуючу (переведення об'єкту виховання в суб'єкт, самовиховання, саморух, самоствердження).

Отже, педагогіку вищої школи слід розглядати як науку, де відбуваються процеси інтеграції і диференціації знань. Немає галузі наукових знань і сфери професійної діяльності, де були б відсутні процеси і функції пізнавальної або виховної діяльності. Педагогіка вищої школи як навчальний предмет має стати складовою будь-якої спеціалізації. Перспективними є подальші дослідження цієї проблематики в контексті підготовки фахівців конкретних спеціальностей.

Бібліографічні посилання:

1. Громкова М.Т. О педагогической подготовке преподавателя высшей школы / Майя Тимофеевна Громкова // Высшее образование в России. – 1994. - № 4. – С.105-108.
2. Коваль Л.Г. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посіб. / Л.Г. Коваль, І.Ю. Зверева, С.Р. Хлебнік; Київський ун-т ім. Т. Шевченка, Український держ. центр соц. служб для молоді. – К., 1997. – 392 с.
3. Реан А.А. Психология и педагогика / А.А. Реан, Н.В. Бордовская, С.И. Розум – СПб.: Питер, 2000. – 432 с.

4. Кузьмінський А.І. Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика: Моногр. / А.І. Кузьмінський. – Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2002. – 288 с.
5. Кухарев Н.В. На пути к профессиональному совершенству / Николай Васильевич Кухарев. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
6. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность / Виталий Александрович Слостенин, Людмила Степановна Подымова. – М.: Магистр, 1997. – 221 с.

УДК:378:338.43

Д.Р. Щедова, Я.В.Дерець

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В АГРАРНОМУ ВНЗ

*Здійснено опис процесу становлення професійної складової особистості майбутнього фахівця-аграрія. Розглянуто основні етапи формування професійної складової особистості. **Ключові слова:** особистість, професійний, аграрний, викладач вищої школи.*

*Сделано описание процесса становления профессиональной составляющей личности будущего специалиста-агрария. Рассмотрены основные пути формирования профессиональной составляющей личности при подготовке специалистов аграрного сектора в вузе. **Ключевые слова:** личность, профессиональный, аграрный, преподаватель высшей школы.*

*Description of becoming of professional making personality of future specialist-agrarian is done. The basic ways of forming of professional making personality are considered at preparation of specialists of agrarian sector in institution of higher learning. **Keywords:** personality, professional, agrarian, teacher of higher school.*

Реформування вищої школи налаштовує викладача на переорієнтування власної діяльності на розвиток особистості студента, зокрема, формування у нього необхідних для життя та професійної діяльності компетенцій. Лише повноцінний особистісний розвиток у студентські роки може забезпечити у подальшому реалізацію власного особистісного потенціалу та професійне і мотиваційно-смісловне зростання.

Проблема професійного розвитку фахівця, становлення його професіоналізму в контексті сучасних гуманістичних підходів успішно розробляється в психології праці, акмеології, професійній педагогіці, що знаходить своє відображення у науковому доробку С.Батишева, А.Деркача, Є.Климова, Т.Кудрявцева, Ю.Поваренкова, О.Романової, В.Рибалка, В.Шадрикова та ін.

Окремі аспекти формування професіоналізму розглядаються у працях вчених-педагогів Т. Бутенко, В. Кан-Каліка, Я. Коломинського, Н. Лисенко, С. Мельничук, А. Мудрика, Г. Нагорної, Д. Петрової, В. Писаренко, І. Прокопенка, І. Синиці, Г. Тарасинко, Г. Шевченко, Т. Яковлевої Проблеми формування професійної підготовки у вищій аграрній освіті вивчали у своїх роботах такі вчені, як Т. Іщенко, І. Зайцева, Н.Комарова, П. Лузан, Н. Матяш, Г. Манхєєв, В. Мішкурова, П. Олійник, В. Салієнко, М. Хоменко, Д. Щедова та ін.

Розглядаючи категорію студентства як окрему вікову групу варто зазначити, що в більшій мірі особливості протікання їхнього віку відбуваються саме в умовах навчання у ВНЗ, оскільки саме навчання на цьому етапі вікового розвитку є провідним видом діяльності і разом з тим головною соціальною ситуацією розвитку. Головним психічним новоутворенням особистості студентів є становлення їх самосвідомості. Крім того, саме в цей період відбувається становлення власного світогляду особистості, її особистісне та професійне самовизначення, а також формування головного утворення самосвідомості – «Я-концепції». А згодом, в процесі професійної підготовки, відбувається формування професійної «Я-концепції», професійного самовизначення особистості, засвоєння функціонально визначених професійних ролей, входження особистості до професійного середовища та динаміка оцінки себе як фахівця.

Час навчання у ВНЗ збігається з першим періодом зрілості і характеризується становленням особистісних властивостей. Помітно зміцнюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою, спостерігається посилення соціально-моральних мотивів поведінки, підвищується інтерес до моральних проблем – образу і сенсу життя, боргу і відповідальності, любові і вірності та ін. Результатом соціалізації має бути засвоєння студентом соціальних норм і національно-культурних цінностей, соціально-рольових функцій в особистісній і професійній сферах, активне включення його в професійно-зорієнтоване життя[6; 31].

Професійне навчання відіграє надзвичайно важливу роль у становленні професійної складової особистості майбутнього фахівця, так як збагачує когнітивну сферу студента професійними знаннями, вміннями і навичками, розвиває професійне мислення, формує модель професійної поведінки.

За своїм статусом, перш за все, саме викладач вищої школи відіграє одну з вирішальних ролей у формуванні професійної складової особистості майбутнього фахівця, а тому повинен володіти низкою морально-комунікативних та професійних якостей: гуманістична та професійна спрямованість; високий рівень загальної і психологічної культури; чесність і ясність у взаєминах із людьми; інтерес до розвитку потенційних можливостей студентів і потреба в професійно-педагогічній взаємодії з ними; безумовне прийняття їх як особистостей та ін.

У сучасних умовах розширилися можливості зацікавленої, професійно орієнтованої взаємодії між викладачем та студентом насамперед завдяки новим формам організації навчальної діяльності, які активно впроваджуються в аграрних ВНЗ, – індивідуальній роботі зі студентами та використанню активних методів навчання, таких як ділові ігри, тренінги, кейс-стаді, дискусії тощо. Разом з тим, перед викладачем постали і нові питання етичного характеру, наприклад, в яких випадках варто забезпечувати право студентів на вибір, в якій мірі варто відступитися від приписів та законів формального спілкування; як на практиці реалізувати принцип

свідомого навчання; яка міра втручання викладача в життя студента та прийняття ним рішень є допустимою тощо.

Вирішальне значення для формування професійних настанов та вироблення професійної складової особистості майбутнього фахівця має діалогічна взаємодія викладача та студента, в основі якої – розуміння, що вибудовується на умовах діалогу. Діалогічна взаємодія є багаторівневим процесом, під час якого відбувається одночасне засвоєння мотиваційно-сислової та предметно-операційної сторін професії[2]. Взаємна зацікавленість один одним активізує самопізнання обох учасників навчального процесу, стимулює процеси професійного самовираження, збагачує студента новими способами саморозвитку.

Основною умовою взаємин виступають взаємини між викладачем та студентом, які можна кваліфікувати як особистісні. Такий тип взаємин характерний для рівноправних партнерів по спілкуванню, що довіряють і позитивно ставляться один до одного. При цьому викладач приймає студента як цікаву інформативну особистість, орієнтується на його неповторну індивідуальність, створює умови для його саморозвитку, а студент вбачає у викладачеві старшого друга, порадирика, авторитетну особу. У таких умовах між учасниками взаємодії виникає контакт, під час якого студент стає чутливим до впливу викладача та переймається до нього почуттям прихильності та поваги. Ситуацію такого когнітивно-емоційного рівня взаємодії можна розцінити як вершину педагогічної майстерності викладача.

Необхідною умовою становлення професійної складової особистості майбутнього фахівця є неодмінне проходження певних етапів розвитку, з притаманними їм особливостями, а саме:

1. Підготовчий етап – тут відбувається професійне самовизначення особистості (враховуються уявлення про професію аграрія, її стереотипи і образи; мотиваційний компонент вибору професії; професійно важливі якості необхідні для її оволодіння; визначається власне місце в обраній професії, на основі врахування вимог, що висувуються до особистості, яка здобуває професію аграрія).

2. Етап прийняття – готовність студента до виконання професійних функцій (усвідомлення професійних ролей та установок; сформованість індивідуальних стереотипів обраної професії, співвіднесення їх з поглядами, виробленими в суспільстві; порівняння системи особистісних смислів студента стосовно системи професійних цінностей майбутнього аграрія).

3. Самореалізація – відхід від репродуктивного виконання на користь творчого (співвіднесення людиною власних життєвих цілей, задатків, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації в аграрній сфері; врахування власного рівня домагань, досвіду успіху і невдач в майбутній професійній діяльності).

4. Самовдосконалення – перехід до потреби у самодіагностиці, самопізнанні, професійна самооцінка тощо.

В процесі становлення професійної складової особистості майбутнього фахівця аграрної галузі велике значення має навчально-професійна мотивація.

Навчальна мотивація розглядається дослідниками як окремий вид мотивації, включений у певну діяльність – в нашому випадку – навчально-професійну. Відповідно в структурі навчальної мотивації великого значення набувають професійні мотиви.

Як і будь-яка інша, навчально-професійна мотивація визначається рядом факторів: самою системою освіти, освітньою установою (популярність навчального закладу тощо); особливостями організації навчального процесу (система освіти); суб'єктивними особливостями самих студентів; особливостями педагогів і їхніх стосунків зі студентами; ставлення до обраної професії, і, нарешті, специфікою самого начального предмета. Так, позитивне ставлення до предмета, навіть не пов'язане з усвідомленням його професійної чи особистісної значущості, через посилення зовнішньої навчальної мотивації (імponує особистість викладача, сильні комунікативні чи соціальні мотиви, престижність) сприяє результативності навчання. А вже закріплений в результаті позитивно оцінюваної діяльності успіх сприяє формуванню інтересу, який може посилити внутрішню мотивацію. Цій же меті послуговує і розкриття в навчальному діалозі професійної значущості предмета, його ролі в процесі особистісного та професійного зростання [7; 163]. Тому ефективність навчання в аграрному ВНЗ загалом залежить від того, наскільки високою є мотивація оволодіння майбутньою професією у студентів. Навчально-професійна мотивація, щоб стати ефективною, повинна включати процес самовизначення, набути особистісного життєвого сенсу, який поєднує розум, почуття і волю та виявляється в спрямуванні творчої пізнавальної активності на життєве самовизначення і професійне самоствердження, оволодіння професією і розвиток своїх потенційних можливостей.

Впродовж навчання у вищій школі у студентів розвивається і формується професійна спрямованість особистості, тобто прагнення застосувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії. У професійній спрямованості особистості виражається позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, задовольняти матеріальні й духовні потреби, займаючись працею в аграрній галузі. Професійна спрямованість передбачає розуміння і внутрішнє сприйняття цілей і завдань професійної діяльності. Всі ці риси і компоненти професійної спрямованості служать показниками рівня її розвитку і сформованості у студентів, характеризуються стійкістю (чи нестійкістю), домінуванням професійних чи вузькоособистих мотивів. Формувати професійну спрямованість у студентів – це значить зміцнювати у них позитивне ставлення до майбутньої професії, інтерес, схильності і здібності до неї, прагнення удосконалювати свою кваліфікацію після закінчення вищої школи, розвивати ідеали, погляди, переконання. Позитивні

зміни у змісті професійної спрямованості виявляються в тому, що міцніють мотиви, пов'язані з майбутньою професією, з'являється прагнення добре виконувати свої професійні обов'язки, бажання показати себе вмілим фахівцем та досягти успіху в роботі, ростуть домагання успішніше вирішувати складні навчальні питання чи завдання, посилюється відчуття відповідальності [6; 31]. У вищій аграрній школі виховання інтересу й любові до обраної професії досягається шляхом вироблення у студентів правильного уявлення про суспільне значення та зміст роботи в аграрній галузі діяльності, про закономірності її розвитку.

Зазвичай, відбувається це таким чином:

- формування у кожного студента впевненості у своїй професійній придатності, а також свідомого розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, видами підготовки, передбаченими навчальним планом аграрного ВНЗ;
- вироблення прагнення слідкувати за всім прогресивним в аграрній діяльності та її провідними фахівцями;
- вміння спрямовувати самовиховання на користь майбутньої професії, постійно поповнюючи свої знання.

В результаті сформованості професійної складової особистості студента ми можемо говорити про професійну компетентність фахівця аграрної галузі. Професійна компетентність майбутнього аграрія включає володіння професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний шлях в аграрній галузі; користування прийомами професійного спілкування і співпраці та усвідомлення соціальної відповідальності за результати своєї роботи; володіння прийомами особистісного професійного самовираження та індивідуального саморозвитку в рамках професії, готовність до професійного зростання, позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності в цілому. Сформованість цих компетентностей означає зрілість людини в професійній сфері, що сприяє її особистісному професійному становленню, визначає стартові можливості в успішній професійній діяльності.

Бібліографічні посилання:

1. **Барабанова В.В., Зеленова М.Е.** Представления студентов о будущем как аспект их личностного и профессионального самоопределения // Психологическая наука и образование. – 2002. – №2. – С. 28-41.
2. **Дудко Л. А.** Роль інноваційних педагогічних технологій у становленні конкурентоспроможних спеціалістів [Електронний ресурс] / Л. А. Дудко // Мультиверсум: філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2004. – № 39. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Dudko_1.htm.
3. **Зеер Э.Ф.** Психология профессий / Э. Ф. Зеер – М.: Академический проект, 2004. – 243с.
4. **Зінченко В. О.** Створення комплексу педагогічних умов для підвищення ефективності формування професійної спрямованості / В. О. Зінченко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2007. – № 12. – Ч. 2. – С. 70-79.
5. **Маркова А.К.** Психология профессионализма / Аэлита Капитоновна Маркова. – М. : Междунар. гуманитар. фонд «Знание», 1996. – 312 с.
6. **Митина Л.М.** Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Лариса Максимовна Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 28–38.
7. **Щепова Д.Р.** Формування навчально-професійної мотивації у студентів-аграріїв/ Д.Р. Щепова // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2014. – № 1(22). – С.160-165.

НІМЕЦЬКОМОВНА ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФАХОВОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ-АГРАРІЯ

*Стаття присвячена теоретичному розгляду німецькомовної професійно орієнтованої компетентності як передумови фахового розвитку майбутнього фахівця-аграрія. Розглядаються основні підходи до викладання дисципліни "Німецька мова (за професійним спрямуванням)" в аграрному виші: навчання через роблення, змістовно-мовна інтеграція, навчання через зміст навчальних дисциплін та професійно орієнтоване навчання. Також визначаються основні інтерактивні методи для формування німецькомовної професійно орієнтованої компетентності. **Ключові слова:** підходи до навчання в аграрному виші, інтерактивні методи навчання, кейс-метод, презентація, асоціативний куц.*

*Статья посвящена теоретическому рассмотрению немецкоязычной профессионально ориентированной компетентности как предпосылка профессионального развития будущего специалиста-агрария. Рассматриваются основные подходы к преподаванию дисциплины «Немецкий язык (по профессиональному направлению)» в аграрном вузе: обучение через труд, содержательно-языковая интеграции, обучение через содержание учебных дисциплин и профессионально ориентированное обучение. Также определяются основные интерактивный методы для формирование немецкоязычной профессионально ориентированной компетентности. **Ключевые слова:** подходы к обучению в аграрном вузе, интерактивный методы обучения, кейс-метод, презентаций, ассоциативный куст.*

*The article is a theoretical review of German language professionally oriented competence as a prerequisite for the professional development of the future specialist-agrarian. The main approaches to the teaching of the discipline "German (for professional purposes)" in the agricultural universities are considered: learning by doing, content and language integrated learning, content-based second language instruction and professionally oriented education. The main interactive methods for the formation of German language professionally oriented competence are also determined. **Keywords:** approaches to learning in an agricultural university, interactive teaching methods, case-method, presentations, associative bush.*

Налагодження міжнародних ділових контактів, можливість студентів отримувати освіту та проходити виробничі практики закордоном ставить все виші вимоги до іншомовної підготовки студентів у вищому навчальному закладі. На сьогодні володіння однією з європейських іноземних мовою є соціальним замовленням та розглядається як один із обов'язкових компонентів професійної підготовки сучасних фахівців аграрного сектору. Тому виникає нагальна потреба у формуванні німецькомовної професійно орієнтованої компетентності майбутніх аграріїв.

На сьогодні проблемі формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності присвячено багато теоретичних та практичних праць. Існує велика кількість фундаментальних досліджень, в

яких вирішується проблема формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності у студентів різних спеціальностей — І.М. Берман, Г.К. Борозенець, Е.П. Комарова, Т.С. Серова, І.В. Секрет, О.Б. Тарнопольський та фахівців аграрного сектору Ю.О. Ніколаєва, М.Г. Прадівляний. Незважаючи на наявність великої кількості досліджень, проблема формування німецькомовної професійно орієнтованої компетентності майбутніх фахівців аграрного сектору залишається невирішеною.

Таким чином, метою нашої статті є дослідження німецькомовної професійно орієнтованої компетентності як передумови фахового розвитку майбутнього фахівця аграрного сектору. До основних завдань цієї статті належать: 1) розглянути поняття німецькомовна професійно орієнтована компетентність фахівця-аграрія; 2) розглянути основні підходи до формування німецькомовної професійно орієнтованої компетентності; 3) визначити дієві види навчальної діяльності для формування німецькомовної професійно орієнтованої компетентності.

Модернізація вищої аграрної освіти України націлена на підготовку висококваліфікованого фахівця аграрного сектору. Для цього є потрібним оновлення змісту освіти, який би служив основою для формування професійної компетентності майбутнього фахівця. На думку О.В. Овчарук, ключовим поняттям процесу оновлення змісту професійної освіти є професійна компетентність як найбільш повний, особистісно і соціально інтегрований результат освіти, необхідний для забезпечення повноцінного функціонування в суспільстві [6, 10]. Професійна компетентність як єдність спеціальних і міждисциплінарних, метакогнітивних ключових компетентностей особистості означає не тільки ефективне використання знань і майстерності, але й постійну генерацію нових знань і вмінь, які мають забезпечити конкурентноспроможність сучасного фахівця. На сьогодні однією із невід'ємних складових професійної компетентності майбутнього аграрія є іншомовна професійно орієнтована компетентність, зокрема німецькомовна. Вона є функціональним, предметним компонентом професійної компетентності та набуває нових характеристик, релевантних професійній та соціальній діяльності фахівця в глобальному інформаційному просторі.

У сучасній науково-педагогічній літературі іншомовна професійно орієнтована компетентність розуміється як здатність фахівця, яка характеризується обсягом і характером засвоєних знань, умінь, навичок іноземною мовою, та формується у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням.

Німецькомовна професійно орієнтована компетентність фахівця-аграрія — це комплекс знань, умінь, навичок, які дозволяють успішно використовувати іноземну мову, зокрема німецьку, як у професійній діяльності, так і для самоосвіти й саморозвитку. На думку З. Коннової, іншомовна професійна компетентність — це інтегральна характеристика

професійних, ділових, особистісних якостей майбутнього фахівця, вона повинна бути багатофункціональною, цілісною, гнучкою, мобільною [3, 189]. Вона допомагає розширити світогляд фахівця, дозволяє йому в сучасних умовах успішно здійснювати свою фахову діяльність (наприклад, співпрацювати з зарубіжними партнерами, відвідувати виставки та конференції закордоном), що дає підстави вважати її однією з універсальних основ професійної компетентності.

На сьогодні у сфері аграрного бізнесу реалізується велика кількість міжнародних німецькомовних програм, проектів та стажувань, тому потреба у володінні німецькою мовою для іншомовного професійно орієнтованого спілкування є очевидною. Професійно орієнтоване спілкування фахівця-аграрія передбачає використання різних форм ділового спілкування, а саме ділові переговори, презентації, конференції, листування та ведення ділової документації.

На думку Н. Сура, іншомовна професійно орієнтована комунікація — це процес, у межах якого забезпечується потенційна здатність комунікантів реалізувати обмін інформацією іноземною мовою, а також самостійно здійснювати пошук, накопичення й розширення обсягу професійно значущих знань у процесі природного іншомовного професійно орієнтованого спілкування із зарубіжними фахівцями [7, 191]. На думку сучасних методистів, вільне використання фахової іноземної мови майбутніми фахівцями аграрного сектору може бути досягнуто лише за умови іншомовного занурення у професію під час викладання іноземної мови за професійним спрямуванням, це стає можливим завдяки застосуванню таких підходів до навчання як навчання через роблення (*learning by doing*) або як його інакше називають “експерієнційного навчання”, навчання через зміст фахових дисциплін (*content-based second language instruction*), змістовно-мовна інтеграція (*CLIL – Content and language integrated learning*) та професійно орієнтоване навчання.

На нашу думку, навчання через зміст фахових дисциплін (*content-based second language instruction*) є найбільш пристосованим для викладання іноземної мови в аграрному виші. У монографії D.M. Brinton, M.A. Snow, M.B. Wesche цей підхід до навчання розуміється як “поєднання певного змісту фахової дисципліни з цілями навчання іноземної мови” [10, 178]. Воно забезпечує паралельне засвоєння знань з певної фахової дисципліни, а також мовленнєвих навичок і вмінь, що пов'язані з мовою, що вивчається, та зі спілкуванням нею. Програма з дисципліни “Іноземна мова (за професійним спрямуванням)” частково або повністю повинна базуватись на програмі певної фахової дисципліни, так щоб послідовність засвоєння мовного/мовленнєвого контенту співпадала з засвоєнням навчального матеріалу з фахової дисципліни. У фокусі уваги студентів знаходиться засвоєння екстатлінгвістичної інформації фахової дисципліни через посередництво іноземної мови. Розвиток суто мовленнєвих навичок та вмінь здійснюється у цьому процесі попутно, як побічний продукт

процесу в цілому. Такий підхід до навчання німецькій мові допомагає усунути наявний у більшості аграрних вишах розрив між навчанням мови та вивченням фахових дисциплін та зацікавити студентів до вивчення іноземної мови, зокрема німецької.

Цей підхід до навчання не слід плутати із професійно орієнтованим навчанням, під час якого студенти читають іншомовні тексти за фахом та роблять лексичні та граматичні вправи після тексту. Як зауважує О.Б. Тарнопольський, “для навчання через зміст є характерні лише ті види навчальної діяльності, які є специфічними саме для того професійного змісту, якого необхідно навчати через використання іноземній мові” [8, 127]. Такі професійно орієнтовані види навчальної діяльності певною мірою моделюють фахову діяльність майбутнього спеціаліста, а не просто спираються на її предметний зміст. До таких видів навчальної діяльності можна віднести мозкові штурми, дискусії студентів на певні професійні питання, кейс-метод, презентації на фахову тематику, проектні роботи та професійний портфель.

Ще одним дієвим підходом до навчання німецькій мові за професійним спрямуванням в аграрному виші є “навчання через роблення” або як його називають у сучасній методиці викладання іноземних мов “експерієнційне навчання”. І .О. Зимня зауважує, що “мовленнєве спілкування є засобом виконання інших видів діяльності, тому оволодіння іншомовною мовленнєвою комунікацією є ефективним лише тоді, коли вона виступає в своїй природній ролі — як засіб, завдяки якому виконуються інші види діяльності, тобто для задоволення своїх екстралінгвістичних потреб” [2, 78]. Перевага експерієнційного навчання полягає в тому, що цей підхід дозволяє оволодівати мовою попутно як побічним продуктом виконання іншої діяльності. Студенти одразу отримують знання, які їм допоможуть під час професійного спілкування у майбутньому.

Так, З.М. Корнєва визначає експерієнційне навчання як “навчання через досвід практичної діяльності, яка здійснюється засобами іноземної мови” [4, 103]. Дослідники виокремлюють таку особливість експерієнційного навчання як інтерактивність. У своїх роботах О.Б. Тарнопольський під інтерактивністю розуміє “процес активної взаємодії учасників навчального процесу як між собою, так і з навколишнім позанавчальним середовищем, і позанавчальними джерелами інформації” [9, 108]. До інтерактивних методів навчання відносять ті методи, які організують процес соціальної взаємодії таким чином, що на основі цієї взаємодії у студентів виникає деяке нове знання або навіть навички та вміння, які народились безпосередньо в процесі взаємодії або як її результат. О.С. Малюга до інтерактивних методів навчання відносить такі: метод проектів, асоціативний куш, мікрофон, робота в парах/групах, мозковий штурм, мозаїка, технологія співпраці [5, 88]. Завдяки використанню інтерактивних методів під час занять з німецької мови

викладач має змогу моделювати робочі ситуації з майбутньої професійної діяльності аграрія.

Близьким поняттям до поняття навчання мови через зміст спеціальних дисциплін та експерієнційне навчання (навчання через роблення) є змістовна-мовна інтеграція (CLIL). Різниця полягає лише в тому, що змістовна-мовна інтеграція трактується як ширше поняття. За D. Coyle, це будь-яке навчання іноземної мови, коли вона використовується як засіб для викладання та засвоєння учнями/студентами позамовного змісту [11, 98]. Навчальний підхід “змістовна-мовна інтеграція” складається з цілого комплексу різноманітних методик практичної реалізації навчання через зміст інших дисциплін. Таким чином підходи “змістовна-мовна інтеграція” та “навчання мови через зміст спеціальних дисциплін” можна об'єднати поняттям інтегрованого навчання, оскільки в обох випадках має місце інтеграція мови та змісту.

D. Coyle на основі західноєвропейського практичного досвіду виділяє такі загальні переваги змістовно-мовного підходу [11, 99]:

- Зростання лінгвістичної компетенції студентів та їх впевненість в своїх мовних та мовленнєвих можливостях.
- Підвищення очікувань щодо ефективності і результатів навчання як з боку викладачів, так і з боку учнів/студентів.
- Розвиток у студентів умінь приймати рішення в ситуаціях ризику, а також умінь вирішувати проблеми.
- Кращий розвиток у студентів іншомовних лексичних і граматичних мовленнєвих навичок.
- Мотивування й заохочення студентів до розвитку власної автономії і навіть незалежності у навчальному процесі.
- Перехід учнів від вивчення штучної тематики, характерної для занять з іноземної мови на реальну та практично значущу тематику.
- Підвищення рівня володіння рідною мовою, в першу чергу грамотності.
- Підвищення рівня мовленнєвої спонтанності у спілкування завдяки тому, що мова використовується як засіб, а не як мета навчання.
- Розвиток у студентів умінь вчитися і концентруватися на навчанні, оскільки оволодіння умінням вчитися, використовуючи іноземну мову як засіб навчання, є однією з базових вимог до змістовно-мовної інтеграції.
- Розвиток навчальної мотивації і позитивного ставлення до процесу навчання.
- Можливість інтегрувати розвиток міжкультурних умінь спілкування у навчальну програму.

Усі ці переваги змістовно-мовної інтеграції, навчання через зміст та експерієнційного навчання призвели до того, що у професійній літературі

почали висловлювати думки про відмову від традиційного підходу до викладання іноземної мови за професійним спрямуванням. Але, на нашу думку, специфіка аграрного вишу та загальноосвітня підготовка студентів-першокурсників потребує застосування на початковому етапі іншомовної підготовки саме професійно орієнтованого підходу до викладання іноземної мови у виші. Це допоможе студенту-першокурснику звикнути до нової системи навчання, згадати або за потреби вивчити базовий граматичний та лексичний склад німецької мови. А вже після вивчення спеціалізованого курсу “Вступ до фаху”, під час якого студенти знайомляться зі своєю майбутньою професією, слід застосовувати вище названі підходи.

Під час формування німецькомовної професійно орієнтованої компетентності як передумови фахового розвитку майбутнього фахівця-аграрія потрібно враховувати специфіку ділового спілкування аграрія. Після закінчення аграрних вищих навчальних закладів випускники стають керівниками великих підприємств або структурних підрозділів, в обов'язки яких входить вирішення фахових питань, знаходження рішень у професійних ситуаціях та професійне спілкування з колегами. Тому під час занять з німецької мови викладач повинен використовувати такі види навчальної діяльності, що у майбутньому допоможуть з легкістю вступати в німецькомовну комунікацію з колегами на будь-які професійно орієнтовані теми. Для цього стане у нагоді такі види навчальної діяльності як “кейс-метод”, презентація та асоціативний куш.

На початковому етапі формування німецькомовної професійно орієнтованої компетентності є доречним використання такого інтерактивного методу навчання як асоціативний куш. Він спрямований на розвиток лексичних навичок, у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говорінні та письмовому мовленні). На початку роботи викладач визначає одним словом тему, на якою проводитиметься робота, а студенти згадують асоціації стосовно цього слова. Спочатку висловлюються найстійкіші, а потім — другорядні асоціації. Викладач фіксує відповіді у вигляді своєрідного “куща”, який поступово “розростається. На думку О.С. Малюги, цей метод є ефективним, адже може використовуватись фактично на всіх етапах заняття для підготовки до монологічного, діалогічного та групового мовлення. Метод “Асоціативний куш” сприяє активізації фонологічних знань студентів для участі в обговоренні проблем з фаху.

Також у методичній літературі рекомендовано застосування методу “презентація”. Він є досить творчим та передбачає самостійність студентів. У своїй роботі О.Б. Тарнопольський, визначає презентація як “підготовлене професійно спрямоване висловлювання, яке об'єднане конкретними завданнями і ситуативними умовами, що базується на результатах аналітичного дослідження певної проблеми, має чітке логіко-композиційне оформлення і націлене на ефективне інформування,

мотивування або переконання певної аудиторії з урахування її основних культурологічних та соціально-демографічних характеристик” [9, 115]. Метод “презентації” є досить дієвим для формування німецькомовної професійно орієнтованої компетентності, він готує студента-аграрія до публічних виступів перед колегами або на конференціях. Особливістю цього методу є те, що його можна застосовувати на будь-якому етапі навчання іноземної мови.

На відміну від попередніх інтерактивних методів “кейс-метод” рекомендовано застосовувати на більш поглибленому етапі вивчення іноземної мови, коли студенти мають високий рівень сформованості навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності (говорінні, читанні, письмі та аудіюванні). “Кейс-метод” – це техніка навчання, під час якої використовуються опис реальних професійних ситуацій. На думку Ю.В. Дегтярьової, цей метод направлений не скільки на засвоєння конкретних знань або умінь, скільки на розвиток загально інтелектуального і комунікативного потенціалу студента і викладача [1, 44]. При всьому різноманітті видів кейсів науковці виділили типову структуру: 1) ситуація (випадок, проблема, історія з реального життя); 2) контекст ситуації (хронологічний, історичний, контекст місця, особливості дії або учасників ситуації); 3) коментар ситуації, репрезентований автором; 4) питання або завдання для роботи з кейсом; 5) додатки.

Стосовно організація роботи з кейсами, то тут може бути багато варіантів, але під час занять з німецької мови зі студентами-аграріями, ми будемо дотримуватись узагальненої моделі заняття, яка була запропонована у роботі Ю.В. Дегтярьової. Дана модель містить три етапи організації навчання за “кейс-методом” [1, 45]:

8. Етап занурення у спільну діяльність. На цьому етапі текст кейсу повинен бути розданий студентам для самостійного вивчення та підготовки відповідей на питання. Викладач виявляє базові знання студентів стосовно матеріалу кейсу та зацікавленість в обговоренні. Виділяються основна проблема, що лежить в основі кейсу.

9. Етап організації спільної діяльності. На цьому етапі діяльність студентів організовується в малих групах чи індивідуально. Студенти в межах своєї малої групи обговорюють відповіді, доопрацьовують їх та формують єдину позицію. У кожній групі призначається спікер, який буде представляти рішення. Спікери представляють рішення своєї групи та відповідають на питання студентів інших малих груп. Викладач організовує і направляє загальну дискусію.

10. Етап аналізу та рефлексії щодо спільної діяльності. На цьому етапі аналізується ефективність організації заняття, обговорюється проблеми спільної діяльності, ставляться завдання для подальшої роботи. Викладач завершує дискусію, аналізує процес обговорення кейсу і роботи всіх груп, коментує дійсний розвиток подій, підводить підсумки.

Використовуючи “кейс-метод” під час формування німецькомовної

професійно орієнтованої компетентності, слід пам'ятати про основні принципи даного методу:

1. кейс-метод призначений для отримання знань за дисциплінами, темами, істина в яких неоднозначна;
2. в процесі співпраці викладача і студента зусилля останнього спрямовані не на оволодіння готовими знаннями, а на їх формування;
3. результатом такої діяльності є не тільки отримання знань, а й формування навичок та вмінь навчальної роботи; такі навички та вміння стануть у нагоді в майбутній професійній діяльності майбутніх аграріїв;
4. важливою перевагою кейс-методу є формування цінностей, життєвих настанов студентів.

На сьогодні “кейс-метод” добре зарекомендував себе під час формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності фахівців різних спеціальностей як ефективний метод, що дозволяє студентам навчитись продуктивно обмінюватись ідеями, знаходити оптимальні рішення, працювати в команді, проявляти і удосконалювати аналітичні та оціночні навички та вміння, застосовувати на практиці теоретичний матеріал.

В результаті дослідження німецькомовної професійно орієнтованої компетентності як передумови фахового розвитку майбутнього фахівця-аграрія ми встановили, що німецькомовна професійно орієнтована компетентність є невід'ємною складовою професійної компетентності майбутнього аграрія. Вона є функціональним, предметним компонентом професійної компетентності та набуває нових характеристик, релевантних професійній та соціальній діяльності фахівця в глобальному інформаційному просторі. Враховуючи сучасні вимоги роботодавця до молодого фахівця аграрного сектору потрібно застосовувати такі підходи до викладання німецької мови за професійним спрямуванням: навчання через роблення або експерієнційне навчання, змістовно-мовна інтеграція, навчання через зміст навчальних дисциплін та професійно орієнтоване навчання. Відповідно до цих підходів до навчання іноземної мови на заняттях потрібно використовувати інтерактивні види навчальної діяльності, а саме “кейс-метод”, “презентація” та “асоціативний куц”. Особливості цих видів навчальної діяльності дають змогу змоделювати майбутню фахову діяльність та підготувати молодого фахівця до іншомовного професійно орієнтованого спілкування німецькою мовою. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розробці моделі навчання німецькій мові за професійним спрямуванням майбутніх фахівців аграрного сектору.

Бібліографічні посилання:

1. Дегтярьова Ю. В. Підвищення ефективності навчання іноземних мов з використання кейс-методів / Ю.В. Дегтярьова. // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – 2010. – № 17 – с. 40 – 47.
2. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку (на материале русского языка как иностранного) / И.А. Зимняя. – М.: Русский язык, 1989. – 219 с.
3. Коннова З.И. Развитие профессиональной иноязычной компетенции будущего специалиста при

многоуровневом обучении в современном вузе: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.08 / З.И. Коннова. - тула, 2003. - 335 с.

4. **Корнєва З.М.** Експерієнційне навчання студентів немовних спеціальностей англійської мови професійного спрямування на I курсі ВНЗ немовного профілю / З. М. Корнєва // Наука і освіта: наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру НАПН України. - 2012. - № 5. - С. 102 - 105.
5. **Малюга О.С.** До питання інтерактивних методів навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей на заключному етапі вищої школи / О.С. Малюга // Молодь і ринок. - 2014. - № 2. - С. 86 - 90.
6. **Овчарук О.В.** Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [Під заг. Ред. О.В. Овчарук]. - К.: К.І.С., 2004. - С. 6 - 15.
7. **Сура Н.А.** Іншомовна професійна компетентність: головні принципи та компоненти процесу навчання професійно орієнтованому спілкуванню / Н.А. Сура // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. - 2003. - № 4. - С. 190 -192.
8. **Тарнопольський О.Б.** Експерієнційно-інтерактивне навчання іноземної мови для спеціальних цілей у немовному ВНЗ: сутність підходу // ХНУ. - 2010. - № 17. - С. 125-137
9. **Тарнопольський О.Б.** Методика навчання студентів вищих навчальних закладів письма англійською мовою / Тарнопольський О. Б, Кожушко С. П. – Вінниця: Нова книга, 2008. - 288 с.
10. **Brinton D.M.** Contentbased second language instruction / D.M. Brinton, M.A. Snow, M.B. Wesche. – New York: Newbury House Publishers, 1989. – 241 p.
11. **Coyle D.** CLIL – a pedagogical approach from the European perspective / D. Coyle. // Encyclopedia of language and education. Vol.4: Second and foreign language education/ Ed. By NELLEKE VAN DEUSEN-SCHOLL and Nancy H. Hornberger. – New York, NY: Springer, 2007. – P. 97-111.

УДК 37.091

О.Л. Левін, В.А.Клімушка

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

*Стаття присвячена теоретичним аспектам духовного виховання студентської молоді. В ній розкрито поняття «культура», «духовність», «духовна культура», які допомагають визначити зміст виховної роботи у ВУЗі. **Ключові слова:** духовна культура, студентська молодь, виховний процес.*

*Статья посвящена теоретическим аспектам духовного воспитания студенческой молодежи. В ней раскрыты понятия «культура», «духовность», «духовная культура», которые помогают определить содержание воспитательной работы в ВУЗе. **Ключевые слова:** духовная культура, студенческая молодежь, воспитательный процесс.*

*The article is devoted to the theoretical aspects of the student youth. The concepts “culture”, “spiritualism”, “spiritual culture” which help to define the contest of the bringing up of students in the higher educational establishments are dealt with in this article. **Keywords:** spiritual culture, student young people, educator process.*

Освіта ХХІ століття передбачає орієнтацію на людину, громадянське суспільство, в якому пріоритети духовної культури визначають навчально – виховну діяльність ВНЗ. Отже, питання формування духовної культури студентської молоді у наш час є актуальною проблемою. У зв'язку з цим перед педагогічною наукою та практикою постає завдання створення такої системи виховання в навчальному процесі, яка б забезпечила високий рівень духовної культури студентської молоді. Студентський вік є періодом інтенсивного розвитку індивідуальних особливостей молоді людини. Тому так важливо скоординувати у навчально – виховній

діяльності ВНЗ процес формування духовної культури молодій людині.

За останні роки опубліковано ряд монографій, наукових статей з означеної проблеми авторів: Г. Авдіянець, В. Долженко, О. Климишин, С. Кримський, О. Омельченко, Г. Шевченко та ін. [1, 2, 3, 4, 6, 9]. Так авторами І. Бех, В. Долженко, А. Кавалеров, О. Огірко розкрито питання виховання духовних цінностей студентської молоді. Окремі аспекти духовної культури, які характеризують особистість студента висвітлили дослідники Г. Авдіянець, О. Вишнеvsька, О. Олексюк, О. Сталевська. Проблема духовності та духовного розвитку молоді досліджується вченими С. Кримський, О. Омельченко, Г. Шевченко [3, 6, 9].

Однак, аналіз педагогічної літератури свідчить про необхідність теоретичного обґрунтування поняття «духовна культура» в сучасній вищій школі.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування понять «культура», «духовність» та «духовна культура» як важливих категорій для вирішення проблеми формування духовної культури студентської молоді в сучасній вищій школі. З означеної мети випливають такі **завдання**:

- і рівень духовної культури студентської молоді визначити як педагогічну проблему сучасної системи виховання у ВНЗ;
- і визначити духовність та духовну культуру складовими культури навчально - виховного процесу ВНЗ.

Відомо, що культура людини є важливим фактором її розвитку, тим внутрішнім регулятором, який допомагає їй у становленні, повсякденній життєдіяльності. Термін «культура» надзвичайно багатозначний і багатооб'ємний, тому і існує велика кількість як підходів до визначення даного поняття, так і самих визначень.

Слово «культура» латинського походження й спочатку означало оброблення ґрунту, його «культивування». В цьому первісному поясненні поняття виражена важлива особливість культури, зміст людської діяльності, зв'язок культури з діяльністю людини.

У філософському енциклопедичному словнику подано визначення поняття культури як: «вирощування, виховання, освіта, розвиток» [8, с.313]. У словнику російської мови С.І. Ожегова пояснюється як: «сукупність досягнення людства у виробничому, суспільному та розумовому відношенні»

[5, с. 186].

Багато вітчизняних вчених підходили до визначення поняття «культура» у відповідності до двох органічно пов'язаних між собою сторін трудової діяльності людини і виділили два види (дві форми) культури: матеріальну і духовну. **Матеріальну** – досягнення, що показують рівень оволодіння людиною силами природи **і духовну** – досягнення, що показують рівень і глибину пізнання природи і суспільства, широту досягнутого кругозору. Як вважає академік С.Б. Кримський, – «у чистому вигляді «культури» в житті не існує», – вона завжди належить «певному

суб'єктові: цьому суспільству, цій неповторній індивідуальності, цій особі, людині... У понятті «культура» віддзеркалені різні форми життєдіяльності людини. Через життєві сенси, повсякденну діяльність вона (особистість, людина) створює і передає наступним поколінням ті культурні надбання, які сформувалися і властиві, тільки даній епосі, часу» [4, с.7].

Досліджуючи виховання духовних цінностей студентської молоді в полікультурному просторі, В. Долженко вважає, «що там, де є людина, її діяльність, стосунки між людьми, там є культура». Далі дослідник підкреслює, що «при цьому слід розрізняти матеріальну і духовну культуру, не протиставляючи їх одна одній. У матеріальній культурі закладено духовний, формувальний початок, оскільки вона завжди є втіленням ідей, знань, цілей людини, що тільки й робить її культурою; продукти ж духовної культури завжди втілені в матеріальну форму, тому, що тільки в такий спосіб вони можуть бути об'єктивні й стати фактом громадського життя. Все це дає підставу говорити про культуру як таку, що не залежить від її розподілу на матеріальну й духовну [2, с.15].

При такому підході культура виступає як певний аспект суспільства, як прояв розвитку самої людини. У понятті «культура» фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність історично конкретних форм цієї життєдіяльності на різних етапах суспільного розвитку в рамках визначених епох... Культура характеризує також особливості поведінки, свідомості й діяльності людей у конкретних сферах громадського життя (культура праці, побуту, художня культура, політична культура. У культурі може фіксуватися спосіб життєдіяльності окремого індивіда (особиста культура), соціальної групи (наприклад, класу) чи всього суспільства в цілому [7, с.124].

Дослідник В.Долженко підкреслює, що «не буде перебільшенням сказати, що культура являє собою ступінь людського в людині, характеристику розвитку людини як суспільної істоти. А отже, культура існує в постійній взаємодії свого зовнішнього матеріалізованого вираження з самою людиною. Ця взаємодія проявляється у створенні нового, збагаченні культури в процесі творчості людини» [2, с.16].

Із вище зроблених визначень можна пояснити поняття «культура» у педагогічному контексті як сукупність сформованих якостей особистості на основі загальнолюдських цінностей, на тому чи іншому суспільному етапі, у відповідності до його освітніх систем. Тобто культура людини – це важливий фактор її розвитку, той внутрішній «двигун», який не дає їй зупинитися у своєму становленні, пізнанні, утвердженні як особистості, закріпленні духовності.

Важлива складова культури особистості – рівень її духовності. Як взаємозв'язані та взаємодоповнюючі особистісні характеристики культура та духовність особистості залежать від рівня розвитку суспільства і визначають парадигму освіти.

Духовність, як поняття, традиційно використовувалася релігійними філософами для пояснення душевного стану людини та її залежності від природи. У християнській антропології «духовність» є виразом вищого морального спрямування людського буття до Бога.

Академік С.Б.Кримський вважає, що «духовність – це завжди заклик «зверху» здійснювати те, що не здійснюється само по собі, наявним чином, заклик, що потребує, однак, індивідуального розшифрування». Інакше кажучи, продовжує вчений, - «духовність – це ціннісне домобудівництво особистості», що «дає змогу особистості обертати засвоєння зовнішнього світу на шлях до самого себе. А цей шлях є найдовшою дорогою, яку проходить особа в житті» [4, с.7].

Інша думка на основі філософських розвідок в дослідженнях О.Омельченко. «Релігійність містить у собі інтерес до божественної й вищої цінностей життя, а духовність – це здатність безпосередньо переживати стан божественного». Далше вчений розглядає, духовність як «людське в людині». Духовність трактується ним як специфічна якість особистості, що характеризує мотивацію поведінки особистості, а також потребу в пізнанні світу, самопізнанні, пошуку сенсу життя й свого призначення [6, с.39-41].

Більшість філософів поняття «духовність» пояснюють як категорію людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення. Це означає, що людина може не тільки пізнавати та відображати навколишній світ, а й творити його. А творчі можливості людини, як духовної істоти, свідчать про те, що окрім мислення вона має ще й вольове відношення до реальності. Отже, духовність постає як інтегральна категорія, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини.

У «Соціолого - педагогічному словнику» поняття «духовність» пояснюється як «особливий вимір людського буття, який виявляється у процесі реального самовизначення людини. Справжнім змістом духовного розвитку є зміна місця людини в навколишньому світі, в якому вона фіксує сферу свого буття і в якому можливе її самовизначення. Визнання себе як вільної істоти та відповідальності за долю світу є основою духовності людини [7с. 68]. Досліджуючи психолого-педагогічні особливості розвитку духовності старшокласників у процесі навчання О.Климишин пояснює духовність як «спосіб самотворення особистості, вибір нею власного образу, своєї долі і соціальної ролі, творення особою самої себе за зразками вищих абсолютів, віри у вищі абсолюти – добро, справедливість, людяність, любов, правду, милосердя тощо, спрямування усіх помислів і дій на них, бажання утверджувати їх у житті. Відсутність такого бажання, недовір'я в ці ідеали є бездуховністю» [3, с.15].

Теоретичне пояснення понять культура і духовність дозволяє зробити перехід до пояснення такого важливого педагогічного аспекту духовного виховання як духовна культура.

В соціологічних дослідженнях духовна культура пояснюється як сукупність традицій, звичаїв, цінностей і норм, що регулюють життя людини: її ставлення до себе, до інших людей, до світу загалом [7, с.54].

Цікавою для нашого дослідження є думка Г.Шевченко, що «духовна культура створює особливий світ цінностей, формує і задовольняє наші інтелектуальні та емоційні потреби». Далі вона пояснює, - що «духовна культура - це продукт суспільного розвитку, її основне призначення полягає у продукуванні свідомості, які існують переважно в ідеальному вигляді: поняття, уявлення, вірування, почуття і переживання, доступні свідомості і розумінню всіх людей»[9, с.222]. Тобто духовна культура є серцевиною особистості, в основі якої інтелектуальний, моральний та естетичний аспекти.

Розглядаючи цю проблему Г.Авдіянц звертає увагу на невідповідність понять, що дуже часто термін «духовна культура» замінюється терміном «професійна культура». Не погоджуючись з таким підходом, вчений підкреслює, що духовна культура - «головна умова і основа життя суспільства і кожної людини, засіб і середовище виховання особистості, розвиток людської індивідуальності, яка втілює загальнолюдські цілі, прагнення, вселюдську сутність» [1, с.5].

Названі аспекти духовної культури характеризують кожну особистість індивідуально в залежності від засвоєння нею знань, умінь, навиків, орієнтації на загальнолюдські цінності, визначення шляхів саморозвитку та самовдосконалення.

Якщо розглядати духовну культуру як педагогічну категорію, то важливо відзначити, що у навчально – виховному процесі ВНЗ її сутність проявляється через задоволення духовно – культурних потреб, серед яких важливими є інтелектуально – пізнавальні, особистісно – орієнтовані, морально – етичні.

Слід сказати, що рівень духовної культури сучасної студентської молоді характеризується рівнем особистісної культури, яка формувалася під впливом сім'ї, близького оточення, шкільного колективу. А зміст навчання і виховання у ВНЗ повинен підвести молоду людину до свідомого розуміння особистісного «Я». Духовне виховання через систему виховних заходів, вивчення предметів соціально – гуманітарного циклу, участь у соціальній діяльності (зокрема благодійницькій), визначає ціннісне відношення до життя, забезпечує стійкий, гармонійний розвиток молоді людини. Її внутрішнє особистісне зорієнтовано на утвердження почуття відповідальності, обов'язку, честі і совісті, інших чеснот, які підвищують рівень духовної культури через засвоєння певних знань та формують людські, професійні, ділові та морально-етичні якості. Педагогічні засоби та прийоми навчання допомагають вплинути на внутрішні якості особистості: розум, почуття, світосприймання.

Попередній аналіз наукових джерел підвів нас до виділення таких складових поняття духовна культура як: пізнавально-інтелектуальна,

соціально-діяльнісна та суспільна.

Пізнавально-інтелектуальна складова духовної культури проявляється в рівні засвоєння знань, умінь та навичок, бажанні професійного навчання на рівні особистісних здібностей та самовизначення на навчання протягом всього життя. Оцінка морально-етичних рис та волевих якостей, усвідомлення наявності особистісного ідеалу, передбачає варіанти самореалізації.

В процесі взаємовідносин з іншими людьми, спілкуванні, виконанні індивідуальних ролей в суспільно – корисних справах (акціях, конкурсах, благодійництві), формуються лідерські якості студента, готовність брати відповідальність за результати своєї діяльності. Соціально-діяльнісна складова духовної культури молодшої людини показує рівень готовності її до самостійного життя.

Суспільна (людинотворча) складова духовної культури студента по суті має суспільно – корисну спрямованість. В навчально-виховному процесі формується відповідний рівень тих ділових якостей, без яких неможлива професійна діяльність. Це відповідний рівень морально-етичних норм, індивідуальна самостійність, впевненість у своїх діях та вчинках, ініціатива, активна участь у суспільно – корисних справах, самовдосконалення на перспективи та ін.

Уточнюючи деякі аспекти духовності та духовної культури особистості студента, як складових культури молодшої людини ми розглядаємо їх у взаємозв'язку як:

11. здатність особистості розвивати свої духовні потреби;
12. здатність ставити духовні інтереси і цінності вище за матеріальні;
13. необхідну морально – етичну норму, яка скеровує життєдіяльність особистості;

14. властивість, яка належить конкретній людині, і її своєрідність розкривається через індивідуальність особистості, як носія високої, розвиненої духовності;

1. почуття, душевний стан від якого залежить життя людини, задоволення її духовних потреб, місце та роль в суспільстві;

15. специфічна людська риса, яка виявляється в багатстві духовного світу індивіда, його ерудиції, розвинутих індивідуальних та емоційних запитах, моральності й передбачає оволодіння духовними цінностями.

Таким чином, підводячи підсумок дослідження теоретичних аспектів духовного виховання, можна зробити висновок, що духовна культура складне, багатооб'ємне поняття, яке потребує уточнення в сучасному контексті у відповідності до нової виховної системи вищої школи.

В даному дослідженні ми розглянули духовну культуру як головну умову і основу життя суспільства і кожної людини, як сукупність традицій, звичаїв, цінностей і норм, що регулюють життя людини, її ставлення до себе, до інших людей, до світу загалом. У взаємодії з духовністю вона характеризує розвиток людської індивідуальності, який втілює

загальнолюдські цілі, прагнення, вселюдську сутність.

На підставі теоретичного аналізу наукових джерел складовими духовної культури визначено: пізнавально-інтелектуальну, соціально-діяльнісну та суспільну (людинотворчу).

Розкриття і уточнення понять «культура», «духовність» та «духовна культура» сприяють визначенню змісту виховної роботи із студентською молоддю у ВНЗ.

Бібліографічні посилання:

1. **Авдіяниц Г.Г.** Духовна культура як основа гуманізації вищої педагогічної освіти // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому навчальному закладі освіти: Матеріали Четвертих ірпінських міжнародних науково – педагогічних читань. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. – 494 с. (с.5 – 7).
2. **Долженко В.О.** Виховання духовних цінностей студентської молоді в полі культурному просторі: Дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.07. – Луганськ, 2006. – 192с.
3. **Климишин Ольга Іванівна.** Психологічні особливості розвитку духовності старшокласників у процесі навчання: Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Прикарпатський ун-т ім.Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004.-249 арк.
4. **Кримский С.Б.** Заклики духовності ХХ століття: [З циклу щоріч.пам'ят. лекцій ім. А. Оленської – Петришин, 2002 р.] – К.: Вид.дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.
5. **Ожегов С.И.** Словарь русского языка: 70000 слов. Русский язык, 1990.- 921 с. (2004.-896 с.)
6. **Омельченко О.П.** Духовний розвиток учнівської молоді в регіонально-культурно-освітньому просторі: Автореф.дис.канд.пед.наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім.Володимира Даля.-Луганськ, 2005.-20 с.
7. Соціолог – педагогічний словник / За ред. В.В. Радула. – К.: ЕксОб, 2004. – 304с.
8. Філософський енциклопедичний словник (ФЕС). – К.: Абрис, 2002. – 742с.
9. **Шевченко Г.П.** Духовний розвиток особистості: Пошуки нового підходу до проблеми // Духовність особистості: Методологія, теорія і практика: Збірник наук.праць Гол.ред.Г.П.Шевченко. – Вип.4. – Луганськ: Вид-во Східноукр.нац. ун –т ім.В.Даля, 2005. – 232 с. (с.221-226).

УДК 37.01+502.3

Н. С. Чернікова

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ ВИКЛАДАЧАМИ КАФЕДРИ ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ ДДАЕУ

У статті йдеться про особливості застосування інтерактивних технологій навчання на семінарських заняттях із соціально-гуманітарних дисциплін викладачами кафедри філософії, соціології та історії ДДАЕУ. Особлива увага приділяється аналізу методів навчання у дискусії, навчання у грі, кейс-методу, умовам їх ефективного застосування та поєднання із традиційними методами навчання.

Ключові слова: *інтерактивні технології, інтеракція, семінарське заняття, дискусія, дебати, кейс-метод, рольова гра, ділова гра.*

В статті йде про особливості застосування інтерактивних технологій навчання на семінарських заняттях по соціально-гуманітарним дисциплінам викладачами кафедри філософії, соціології та історії ДДАЕУ. Особливу увагу приділено аналізу методів навчання в дискусії, навчання в грі, кейс-методу, умовам їх ефективного використання та поєднання з традиційними методами навчання.

Ключевые слова: *интерактивные технологии, интеракция, семинарское занятие, дискуссия, дебаты, кейс-метод, ролевая игра, деловая игра.*

The article deals with the application of interactive technologies on seminar trainings by teachers of the Faculty of philosophy, sociology and history, DSAEU. Special attention is pointed to the analysis of teaching methods in the discussion, in the game, the case study & to the conditions of their effective application and combination with traditional learning methods.

Key words: *interactive technology, interaction, seminar, discussion, debates, case study, role play, business game.*

Семінарські заняття посідають непересічне місце у навчально-виховному процесі студентів вищих навчальних закладів. Вони сприяють розвитку творчої самостійності студентів, поглиблюють їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховують педагогічний такт, розвивають культуру мови, вміння та навички публічного виступу, участі в дискусії. Саме даний вид занять чи не найбільше вимагає упровадження інтерактивних технологій до навчання та виховання студентської молоді, становлячи тим самим нову філософію освіти.

Актуальність питання про застосування інтерактивних методів навчання посилюється насамперед тим, що сучасні світові стандарти в галузі освіти передбачають підготовку висококваліфікованих спеціалістів, здатних інтегрувати теоретичні знання і практичні уміння в цілісну систему, володіти новими технологіями тощо. Сучасна парадигма освіти передбачає насамперед дотримання принципів орієнтації на людину, підтримку фундаментальних загальнолюдських цінностей, розвиток демократичних засад в освіті тощо.

Проте слід зауважити, що концепція переходу до швидкого та ефективного застосування інтерактивних методів наштовхується на певні перешкоди. Так, інструментарій (зміст самих методів, способи організації інтерактивної взаємодії студентів) тощо залишається слабо дослідженим у вітчизняній дидактиці вищої школи і, відповідно, недостатньо застосовуваним у її практиці. Теоретичні обґрунтування та методика використання інтерактивних методів у процесі викладання у ВНЗ здобули висвітлення у працях вітчизняних науковців О.А. Комар [4], Л. Пироженко, О.І. Пометун [1;4], Г.М. Козлової [3]. Проте недостатньо розробленою є проблематика критеріїв вибору оптимальних для розгляду певної проблеми (теми) інтерактивних методів, специфіки упровадження інтеракції у традиційні для ВНЗ форми заняття з соціально-гуманітарних дисциплін.

Тож у даній статті мова піде про досвід застосування інтерактивних методів та їх поєднання із традиційними на семінарських заняттях із соціально-гуманітарних дисциплін викладачами кафедри філософії, соціології та історії ДДАЕУ.

Інтерактивне навчання виступає специфічною формою організації пізнавальної діяльності, що передбачає створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент має відчувати свою успішність, інтелектуальну спроможність тощо [3, с.2]. Суть навчання за інтерактивними технологіями полягає у тому, що навчальний процес відбувається шляхом постійної, активної взаємодії всіх учасників навчального процесу – і студентів, і викладачів. До того ж, термін «інтера́кція» («*interaction*») нерідко використовується щодо опису взаємодії людини з новими інформаційними технологіями, що підкреслює роль людини не як пасивного споживача інформації, а активного суб'єкта у вирішенні певних проблем, формуванні певної думки, для прийняття

певних рішень та ін.

Тож під *інтерактивністю* насамперед будемо розуміти принцип побудови і функціонування педагогічного, психологічного, комп'ютерного спілкування в режимі «*полілогу*». За умов інтерактивного навчання на семінарських заняттях відбувається взаємонавчання, де і студенти, і викладач виступають рівноправними та рівнозначними суб'єктами навчання, здатними вдаватися до рефлексії та саморефлексії з приводу власних знань, умінь та соціальних дій.

Викладачі кафедри відзначають трансформацію ролі викладача, який під час інтерактивного навчання виступає скоріше як організатор навчального процесу, консультант, тренер, координатор. Змінюється роль і самих студентів: вагомого значення набувають зв'язки між студентами, їхня взаємодія і співпраця; студенти займають більш активну та усвідомлену позицію в одержанні та засвоєнні знань. Вони беруть на себе відповідальність за результати навчання, досягнення яких безпосередньо залежать від спільних зусиль учасників навчально-виховного процесу.

Застосування інтерактивних методів на семінарських заняттях значно сприяє інтенсифікації та оптимізації навчального процесу та дозволяє студентам:

- зробити засвоєння знань більш доступним;
- навчитись формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити свою точку зору, аргументувати й дискутувати;
- навчитись слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати різні соціальні й професійні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації та переживати їх;
- вчитись будувати конструктивні відносини у групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів або оптимально розв'язувати їх, прагнути до діалогу;
- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу;
- знаходити спільне розв'язання проблеми;
- розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт [3,с.3-4].

Крім того, використання інтерактивних методів дозволяє реалізувати ідею співробітництва тих, хто навчає і тих, хто навчається, вчить їх конструктивній взаємодії, сприяє оздоровленню психологічного клімату на занятті, створює доброзичливу атмосферу.

Зауважимо, що проектування і проведення заняття за інтерактивними технологіями вимагають, перш за все, компетентності викладача, його вміння переглянути і перебудувати свою роботу. Інтерактивні методи навчання можуть застосовуватися самостійно, комбінуватися між собою, а також вдало поєднуватися із традиційними формами та методами навчання як у процесі *фронтальної*, так і *кооперативної* (групової) навчальної

діяльності на семінарських заняттях. Тож зупинимось на характеристиці методів, що найчастіше застосовуються викладачами кафедри.

Технологія інтерактивного *навчання у дискусії* справедливо вважається важливим засобом пізнавальної діяльності студентів. Дискусія являє собою усебічне публічне обговорення спірного питання та, відповідно, передбачає обмін думками і поглядами учасників з приводу даної теми. Досвід використання дискусії (як окремого методу, так і певної технології) у навчанні викладачами кафедри філософії, соціології та історії ДДАЕУ дозволив сформулювати деякі головні організаційно-педагогічні підвалини, які є спільними для будь-яких різновидів дискусії:

- проведення дискусії необхідно починати з висунування чітко окресленого дискусійного питання, яке не містить однозначної відповіді й передбачає різні варіанти розв'язання;
- не слід висувати питання на кшталт: хто правий, а хто помиляється в тому чи іншому питанні;
- у центрі уваги має бути ймовірний (поліваріативний) перебіг дискусії;
- усі вислови студентів мають стосуватися обговорюваної теми;
- викладач має коректно виправляти помилки й неточності у висловлюваннях студентів, спонукати їх робити те саме;
- усі твердження студентів мають супроводжуватися аргументацією, обґрунтуванням;
- дискусія може вирішуватись як консенсусом (прийняттям узгодженого рішення), так і збереженням існуючих розбіжностей між її учасниками [4, с. 48].

Використання дискусії як методу інтерактивного навчання сприяє розвитку критичного мислення, дає змогу визначити власну позицію, формує навички відстоювання своєї особистої думки, вміння оцінювати пропозиції інших людей та критично підходити до інших поглядів, поглиблює знання з даної проблеми. До того ж, технологія навчання у дискусії не є стандартною, адже передбачає використання таких методів, наприклад, «Мозковий штурм» «Дебати», «Міні-конференція», «Круглий стіл» тощо.

Зокрема, викладачі дисциплін «Філософія», «Історія та культура України» діляться досвідом застосування дебатів під час проведення семінарських занять. *Дебати* – це організований процес формулювання та захисту двома учасниками (або двома групами) власних позицій із конкретної проблеми. Як правило, даний метод застосовується при всебічному аналізі та обговоренні проблеми, що не має простого вирішення або є апріорі нерозв'язною. Викладачі кафедри радять заздалегідь обговорити зі студентами проблемні питання з метою пошуку останніми додаткової інформації, формування власної позиції, формулювання аргументів на її захист тощо. Студенти самостійно мають обрати доповідачів, які будуть виступати від імені групи, а потім кожен

учасник має можливість взяти участь у обговоренні. Правильно організовані дебати спрямовані не лише на всебічне вивчення певної проблеми, а й на розвиток толерантності, навичок самоконтролю, критичного мислення, коректного і логічно послідовного відстоювання власної позиції. Задля досягнення даної мети, на думку викладачів кафедри, слід дотримуватися наступних правил організації дебатів:

- Студенти мають самостійно визначитися із відстоюваною на семінарі позицією;
- Чітко окреслити правила ведення дебатів;
- Викладач має уважно слідкувати за перебігом дебатів у межах означеної теми із дотриманням чітко означених заздалегідь правил їх перебігу;
- По закінченні обов'язковим є спільне підведення підсумків з акцентом на тому, що аргументи обох сторін були однаково важливими для розгляду проблеми.

Викладачі навчальних дисциплін «Соціологія», «Психологія», «Політологія», «Етика й естетика» відзначають значну ефективність використання *технологій навчання у грі* у навчально-виховному процесі. Зазначимо, що студенти-учасники гри перебувають в інших умовах, ніж у традиційному навчанні; вони отримують максимальну свободу інтелектуальної діяльності, що обмежується лише конкретними правилами гри. До того ж, студенти самостійно обирають свою роль у грі; висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її розв'язання, покладаючи на себе відповідальність за обране рішення. При цьому значно змінюється та варіюється роль викладача: в ігровій моделі він може виступати як *інструктор* (ознайомлює з правилами гри, консультує під час її проведення), *суддя-рефері* (коригує та надає поради стосовно розподілу ролей), *тренер* (надає поради студентам з метою прискорення проведення гри), *ведучий* (організовує гру).

Згідно рекомендацій викладачів кафедри, у процесі використання ігрових моделей навчання слід орієнтуватися на дотримання ключових етапів: 1) орієнтація (ознайомлення студентів із темою, правилами гри, особливостями перебігу); 2) підготовка до проведення гри (ознайомлення зі сценарієм гри, визначення ігрових завдань, ролей, орієнтовних шляхів розв'язання проблеми);

3) основна частина – проведення гри (за заздалегідь розробленим сценарієм); 4) обговорення [4,с.42].

Зазначимо, що під час проведення семінарських занять викладачі кафедри застосовують як *рольові*, так і *ділові ігри*. *Ділова гра* виступає наближеною до майбутньої професії формою організації навчального процесу, яка потребує від учасників необхідного рівня підготовки, як правило, у суміжних галузях знань. Це метод імітації прийняття управлінських рішень у різних ситуаціях шляхом гри за правилами, що

вже існують або розробляються самим учасниками. Він реалізується через самостійне вирішення студентом поставленої проблеми за умови недостатності необхідних знань, коли студент змушений самостійно опанувати новий зміст або шукати нові зв'язки у вже засвоєному матеріалі. Ділові ігри спрямовані на визначення рівня професійної підготовки кожного учасника, наявність творчих здібностей, вміння працювати в команді тощо. *Педагогічні рольові ігри* проводяться з метою розвитку особистості, тренування та зміни поведінки відповідно до різноманітних ролей майбутньої професії. *Психологічні ж рольові ігри* спрямовані на розвиток комунікативних здібностей, поведінки, риторичних навичок [2,с.77].

Останнім часом викладачі кафедри відзначають високу активність студентів у так званих «кейсах». «*Case-method*» (аналіз ситуацій, «випадок») – це метод аналізу конкретних економічних і соціальних ситуацій, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів і передбачає розгляд виробничих, управлінських та інших ситуацій, складних конфліктних випадків, проблемних ситуацій, інцидентів у процесі вивчення навчального матеріалу. Серед переваг та особливостей кейс-методу хотілося б виокремити наступні:

- розвиток у студентів навичок аналізу та критичного мислення у реальних управлінських ситуаціях;
- зв'язок теорії та практики і, відповідно, більш глибоке розуміння та засвоєння теорії;
- надання успішних / невдалих прикладів щодо управлінських рішень, що дозволяє поступово формувати уявлення про причинно-наслідкові зв'язки в управлінні підлеглими, а також комплекс неформальних правил при управлінні рішеннями в реальних ситуаціях;
- формування коректного ставлення та поваги до думки інших, навіть у випадках, коли ця думка не збігається із власною;
- надання різних точок зору, що формує у студентів думку про можливість існування альтернативних варіантів;
- формування навичок щодо вироблення критеріїв оцінювання альтернативних варіантів за умов невизначеності та неповної інформації;
- розвиток здатності знаходження оптимального рішення у ситуаціях, що характеризуються наявністю різноманітних суперечливих точок зору [2,с.121].

Таким чином, перехід до інтерактивної моделі навчання на семінарських заняттях передбачає застосування сукупності інтерактивних технологій та методів у поєднанні з традиційними, загальними ознаками якої виступають: багатостороння комунікація, взаємодія та взаємонавчання студентів, кооперована навчальна діяльність з відповідними змінами у ролі й функціях як студентів, так і викладачів. Ефективність її інтегрування у навчально-виховний процес є можливою лише за умов дотримання таких

основоположних принципів, як цільова спрямованість на майбутню професію, послідовність та наступництво, безперервність у застосуванні.

Бібліографічні посилання:

1. Інтерактивні технології навчання: Теорія, практика, досвід: Метод. посібник / Авт. – уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: АПН, 2002. – 135 с.
2. **Козлова Г. М.** Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник / Г. М. Козлова. – Одеса: ОНЕУ, ротапринт, 2014. – 200 с.
3. **Комар О. А.** Інтерактивні технології у ВНЗ / О. А. Комар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/375/1/interaktivni_tehn_VNZ.pdf
4. **Пометун О. І.** Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / Пометун О. І., Пироженко Л. В. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.

УДК 616.89-008.454

І.А. Дьяченко

Коледж електрифікації

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

ОСНОВИ І ПРАКТИЧНІ МЕТОДИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ СТУДЕНТІВ

*В статті вміщено аналіз оригінальних методик вивчення психологічних особливостей студентів, виявлення їх лідерських здібностей, визначення темпераменту, відношення до сім'ї, друзів, визначення степені контролю над собою. **Ключові слова:** темперамент, лідерські якості, ставлення до родини.*

*В статье представлен анализ оригинальных методик изучения психологических особенностей студентов, выявления их лидерских способностей, определения темперамента, отношения к семье, определения степени контроля над собой. **Ключевые слова:** темперамент, лидерские качества, отношение к семье.*

*The analysis of original methodologies of study of psychological features of students is presented in the article, exposures of them лидерских способностей, determinations of temperament, attitudes toward family, determinations of control degree above itself. **Keywords:** temperament, leader internalss, attitude toward family.*

Людину з дитинства привчають до норм особистої гігієни, до фізичної культури. Не менш важливо навчитися розбиратися і в своїх почуттях, відносинах з іншими людьми. Знання особливостей темпераменту й характеру допомагає краще організувати не тільки навчання і працю, але й життя в цілому, бути хазяїном своєї долі, а не іграшкою особистих пристрастей і жертвою особистої психологічної безграмотності.

Психологічна наука серед широкого кола проблем розробляє і основні норми ділових і особистих відносин. Розширення знань про себе, інших людей. Уміння встановити оптимальні відносини, навички особистого і ділового спілкування – такий шлях пропонує сучасна психологічна наука. Підвищення психологічної культури кожної людини – це запорука психологічного і фізичного здоров'я нації, ріст загальної культури суспільства.

В підлітковому віці, коли студенти приходять до технікуму, у них високого рівня розвитку досягають всі пізнавальні процеси. В ці ж роки відкрито виявляється абсолютна більшість життєво необхідних особистих і ділових якостей людини.

Тому, перед куратором групи стоїть завдання зацікавити дітей своїм внутрішнім світом, розширити, збільшити позитивні риси характеру, звести

нанівець як можна більше негативних якостей. Куратор повинен, вираховуючи особисті особливості кожного, створити колектив, в якому будуть переважати психічний контакт і спілкування, як найважливіші елементи людського спілкування. Куратор групи повинен зробити студента об'єктом свого життя. Для вирішення цього завдання необхідно зацікавити студента самопізнанням, сформувати в нього цілісне відношення до життя. Завдання кожного педагога сформувати співпричетність у студентів з усім, що відбувається, формувати вміння вести діалог, вміти вирішувати конфлікти, продовжити розвивати безпосередньо, механічну пам'ять, формувати передумову для розвитку логічної, смислової пам'яті.

Всю численність характеристик особистості можна поділити на декілька груп, з яких створюється уявлення про структуру особистості. Одна з структур може мати вигляд: (структура психолога К.К. Платонова)

1. Індивідуально-психологічні особливості, які проявляються в темпераменті, характері, здібностях. Тут мають перевагу природжені, біологічні риси.

2. Психологічні процеси-пам'ять, воля, почуття, емоції. Більшість з цих якостей можна розвивати за допомогою вправ – наприклад, наполегливість, доброзичливість, витриманість.

3. Досвід. Він включає в себе звички, вміння, навички, знання. Соціальне має перевагу над біологічним і розвивається завдяки освіті. Для характеристики цих якостей доречні такі визначення, як діловитість, пунктуальність, спостережливість.

4. Направленість особистості. Вона проявляється в споживаннях, інтересах, переконаннях, мотивах поведінки, світогляді. Біологічного тут майже не має. Колективізм, товариськість, лицемірство, егоїзм-соціальні риси.

В даній роботі соціально діагностичні методи, які дають можливість з'ясувати індивідуальні особливості студентів. За тим опираючись на них, можливо розвинути потрібні якості, які допоможуть набутти необхідні знання і вміння. А вже за їх допомогою кожен студент зможе реалізувати власні потреби й інтереси тобто від самоаналізу – до самовиховання.

Наведені в роботі методи діагностики студентів дають можливість пізнати особистість кожного студента, визначити лідерів, виконавців, визначити основні якості характеру, типи темпераменту, вказати подальші шляхи вдосконалення цих якостей.

Допомога кураторам груп, викладачам вихователям гуртожитку в плануванні та проведенні виховної години.

1. Компетентний вибір форм і методів роботи в певній академічній групі.

2. Формування органів спілкування.

3. Поглиблення індивідуальної роботи з студентами, проведення аналізу окремих рис характеру, якостей особистості.

4. Допомога кураторові в формуванні колективу групи.

В психологічному словнику надається наступне визначення психодіагностики: «Психодіагностика – область психологічної науки, яка розробляє методи виявлення і виміру індивідуально- психологічних особливостей особистості». Психодіагностика направлена на вимір якоїсь якості, постановку діагнозу на цій основі, знаходження того місця, яке займає досліджуваний серед них по виявленню особливостей, які вивчаються. Психодіагностичні методики покликані достатньо швидко і надійно забезпечити збирання даних про досліджуваного для формулювання психологічного діагнозу.

Психодіагностика допомагає відповісти людині на найважливіші питання: хто я, чого я хочу, що я можу?

Ось головні принципи цієї області знань:

1. Всезагальна талановитість. Безталанних немає, а є зайняті не своєю справою.
2. Взаємне перевершення. Якщо у вас виходить гірше, ніж у інших, - тож щось повинно виходити краще.
3. Неминучість змін. Жодне міркування про людину не може вважатись остаточним. Хоча би тому, що якщо сьогодні у вас є можливість дізнатись про щось нове, то завтра ви будете трохи іншими.

Методи психодіагностики допомагають робити висновки за допомогою тестів, анкетування, побудови графіків, виконання певних малюнків, розрахунків рис характеру, використовуючи формули. Можна знаходити відповіді і в так названих слабких сигналах, якими то і діло демонструємо навколишнім – вибором одягу, письмом, походом, манерою рукостискання і навіть наданням переваги повному кольору.

Що стосується тестів, то їх застосовують для визначення здібностей людини і прогнозування його поведінки дуже давно.

На сьогоднішній день все більшого розповсюдження набуває застосування психодіагностичних методик для відбору абітурієнтів в ті чи інші навчальні заклади. Психодіагностика в технікумі призвела допомогти в рішенні практичних задач удосконалення навчально-виховного процесу і підготовки молодих спеціалістів середньої ланки. Успішність навчальної діяльності студентів залежить від рівня інтелектуального розвитку і спеціальність здібностей, які необхідні для оволодіння даним фахом, від якостей особистості, мотивації студента. Головна мета психодіагностики – забезпечення повноцінного психічного та особистісного розвитку. Головна її функція повинна полягати в тому, щоб визначити умови, які найкраще будуть сприяти подальшому розвитку людини.

Діагування здібностей студентів проводиться для того, щоб спрогнозувати їх подальше навчання, успішність, процес виховання. Для цього процесу використовується широкий арсенал психодіагностичних методик дасть вам змогу поринути у світ своїх вихованців, більш індивідуально підійти до кожного, сформулювати як найкраще органи спів управління в групі. Для цього лише необхідно мати незгасне бажання

пошуку та невтримної вічної творчості. І успіх завжди буде поруч з вами.

Психодіагностика включає використання:

1. Стандартизованих тестових методів;
2. Клінічних експертних методик (заснованих на якісних експертних оцінках).

Стандартизовані методи ефективні, коли необхідно отримати хоча б приблизні дані про цілу групу учнів в короткі строки і при цьому прийняти рішення, яке потребує кількісного обґрунтування своєї надійності. Ці методи краще захищені від помилок .

З усіх методик, що існують на сьогоднішній день, найбільш розповсюдженими є тести – достатньо стислі стандартизовані проби, іспити, що дозволяють в обмежений період часу мати характеристики індивідуально-психологічних особливостей особливості студента за певними параметрами. По формі тести можуть бути індивідуальними, груповими, усними і письмовими бланковими, предметними. Кожний тест має декілька складових частин: керівництво по роботі з тестом, тестове завдання, лист відповідей, шаблони для обробки даних. За змістом тести можуть бути зведені в декілька груп: тести інтелекту, тести здібностей, тести досягнень, особистісні тести.

Пропоную декілька тестів для вивчення типологічних особливостей студентів, виявлення лідерських здібностей, визначення темпераменту, відношення до сім'ї, друзів, визначення степені контролю над собою, діагностику рівня інтелекту. Відповідно розрізняють чотири типи мислення – логічний, емоційний, сенсорний і інтуїтивний. Логіка відповідає переважно за взаємовідносини з технікою, природою.

Емоції виходять на перший план у відносинах з людьми, вони визначають симпатії та антипатії. Цей тип ще називають етичним. Відчуття (сенсорика) необхідна для тверезої оцінки ситуації і прийняття тактичних рішень. А ось для вибору вірної стратегії, перспективного прогнозу необхідна інтуїція. Розглянемо 2 з цих типів: логіки (мислителі) і сенсорики (художники). Життя чітко вказує на 2 типа людей: художники та мислителі.

Художники – письменники, художники, музиканти – захвачують дійсність ціликом, сповна, живу дійсність, без будь - якого дрібнення. Інші – мислителі – дрібнять її, роблять з неї скелет, а потім знову збирають її на частки і бажають, таким чином, зробити живого, що їм не вдається.

Запропонована класифікація – це тільки перший крок до пізнання самого себе. Таким чином, вище зазначені методики дають можливість дослідити особливості формування психологічного типу студенту, виявити його індивідуальні риси та якості, що дозволяє істотним чином скоректувати процес соціалізації особистості в колективі.

О. Б. Шаврова, Н.К. Дьяченко

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ - СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

*Розглядається проблема інтеграції дисциплін, що представляють тенденцію до зближення зв'язків суміжних наук у процесі навчання. Розкрито суть, особливості та роль задач практичного змісту при навчанні математики. Робота присвячена розкриттю суті термінів «міжпредметні зв'язки» та «дидактичні інтеграції». Вказуються способи активізації пізнавальної діяльності студентів на основі вивчення основних методів стимулювання розумової активності у процесі вивчення математики. **Ключові слова:** математика, міжпредметні зв'язки, прикладні задачі, інформаційно-комунікативні технології, форми і методи навчання, пізнавальний інтерес.*

Рассматривается проблема интеграции учебных дисциплин, представляющей собой тенденцию к более тесным взаимосвязям смежных наук в процессе обучения. Раскрыта суть, особенности и роль задач практического содержания при обучении математике. В статье раскрывается суть терминов «межпредметные связи», «дидактическая интеграция». Исследуется развитие идеи межпредметных связей. Указываются способы активизации познавательной деятельности студентов на основе изучения основных методов стимулирования умственной активности в процессе изучения математики.

***Ключевые слова:** математика, межпредметные связи, прикладные задачи, информационно-коммуникативные технологии, формы и методы обучения, познавательный интерес.*

We examine the problem of disciplines integration and represent the trend toward closer connectivity of related sciences in the learning process. We have revealed the main point, peculiarities and the role of the practical problems while teaching mathematics. The article shows the essence of the terms «interdisciplinary ties» and «didactic integration». It investigates the development of the idea of interdisciplinary ties. Identifies ways to enhance the cognitive activity of students by studying the basic methods of stimulating mental activity in the study of mathematics.

***Keywords:** mathematics, interdisciplinary communication, applied tasks, information and communication technologies, forms and methods of teaching, cognitive interest.*

Мета і задачі дослідження. Розглянути питання міжпредметної інтеграції, які можна віднести до числа традиційних. Дослідити можливості та перспективу створення обґрунтованої мотивації на молодших курсах для розумного використання знань та навичок, що придбані під час вивчення вищої математики в процесі переходу до спеціальних дисциплін. Математика – потужний інструмент для вирішення прикладних задач, а також вагомий елемент загальної культури сучасної людини. Проблема реалізації міждисциплінарних взаємовідносин у вищих навчальних закладах є актуальною, оскільки саме вони об'єднують в єдине ціле всі структурні елементи навчально-виховного процесу (зміст, форми, методи і засоби навчання) і сприяють підвищенню його ефективності.

Об'єкт і предмет дослідження. Найкраще використання інтеграції курсу математики до суміжних дисциплін зміцнює рівень професійної підготовки кваліфікованих фахівців. Міжпредметні зв'язки забезпечують засвоєння знань, формування умінь і навичок у певній системі, сприяють активізації розумової діяльності, здійсненню перенесення теоретичних знань на практику. Формуються вони завдяки співпраці кафедр математичного напрямку та спеціалізованих кафедрі зорієнтованих на конкретні галузі діяльності.

Історіографія питання. Проблемі міжпредметних зв'язків у педагогіці завжди приділялося багато уваги. Ще Ян Амос Коменський у своїй «Великій дидактиці» писав: «Все, що знаходиться у взаємному зв'язку, повинно викладатися в такому ж зв'язку» [1, 125]. Про необхідність врахування взаємозв'язку між предметами йдеться у працях видатних педагогів і психологів XVII-XIX століть: Д. Локка, І.Г. Песталоцці, А. Дістервега та ін. Йоганн Фрідріх Герbart у своїх роботах стверджував «Розумова діяльність безпосередньо залежить від зв'язку між навчальними предметами», що «область розумового середовища» учня виявляється в його здатності відтворити раніше засвоєні знання у зв'язку з тими знаннями, які засвоюються ним у даний момент [1, 129]. У таких умовах створюються можливості практичного використання знань. В працях просвітителів XIX-XX століть В. Г. Белінського, В.Ф. Одоєвського, Л.М.Толстого та ін. було чимало цікавих пошуків на шляху інтеграції освіти. Наприклад, Костянтин Дмитрович Ушинський у книзі «Людина як предмет виховання» розповідає про різні види асоціативних взаємозв'язків між предметами: за протилежністю, схожістю, часом, єдності місця, розсудливою частиною та ін. Він вважав, що без зв'язку між навчальними предметами не може бути системних і цілісних знань. Відсутність такого зв'язку формує людей, які завчили величезний обсяг теоретичного матеріалу, але не спроможні користуватися ним практично в реальному житті [1, 141]. В 20-х роках XX ст. метод інтеграції був найповніше упроваджений у формі комплексних програм, сутність яких полягала в концентрації явищ і об'єктів навколо загальної ідеї. Нова хвиля інтересу до проблеми міжпредметних зв'язків (50-60 р.р.), поглиблює дослідження з цієї теми. В обіг входить новий термін «Міжпредметні зв'язки» та поняття «Інтеграційний процес». У 80-90-х роках з'являються роботи, присвячені широким можливостям інтеграції в педагогіці, її об'єктивній необхідності, формам і механізмам реалізації. Результати дидактичних, методичних, психофізіологічних досліджень та педагогічна практика підтверджують необхідність міжпредметної інтеграції.

Сьогодні багато педагогів, методистів і вчителів шкіл, викладачів вищих навчальних закладів усвідомлюють, що інтеграція дає процесу навчання нову якість. Передусім, це ефективний засіб комплексного розв'язання навчально-виховних завдань через узагальнення й систематизацію знань, цілеспрямоване формування загально навчальних і

спеціальних умінь, підвищення пізнавального інтересу молоді.

Виклад основного матеріалу. У підґрунті сучасних технологій здобуття, формування нового знання та підготовки фахівців покладена математична освіта сучасної людини. Організація процесу навчання студентів потребує глибокого наукового обґрунтування, знаходження інноваційних освітніх технологій, проектування ефективних засобів контролю якості і результативності. Оптимальне використання міжпредметних зв'язків курсу математики та суміжних дисциплін підвищує рівень професійної підготовки кваліфікованих фахівців [3, 150].

За останнє десятиліття в Україні відбулися реформи, які спричинили зміни в системі вищої професійної освіти. Загальновідомим є твердження, що основним джерелом економічного розвитку сучасного суспільства є рівень знань та наукова діяльність. Тому потрібен фахівець-професіонал, здатний швидко реагувати на зміни у відповідній професійній сфері. Особливу значимість набуває наявність у фахівця не тільки вузькоспеціалізованої, а й фундаментальної освіти, на підставі якої можна шляхом самоосвіти йти в ногу з сучасними віяннями науки і техніки. Перевагою сучасного ВНЗ є те, що він дає студентам фундаментальні знання, пов'язані з їхньою майбутньою професійною діяльністю.

При аналізі переліку спеціальних дисциплін іноді створюється враження, що їх цілком достатньо для тієї діяльності, яку в подальшому виконує більшість випускників. Однак, спеціальні знання можуть забезпечити лише вузьку і специфічну діяльність з жорсткими рамками. Фактично ж людина, в якій би області вона не працювала, змушена реагувати на зміни, які безперервно відбуваються. І тут починає працювати запас теоретичних знань. Фундаментальні знання, що забезпечують теоретичну базу, повинні давати розуміння проблем, які фахівцю доводиться вирішувати. Але, на жаль, закінчуючи вищий навчальний заклад, фахівці часто, навіть вміючи виконувати формально різні математичні операції (диференціювання, інтегрування і т.п.), не мають потрібного уявлення про роль математичних методів при вирішенні різноманітних завдань, про можливість використання математичного апарату. Це обумовлено тим, що формування математичного апарату в недостатній мірі орієнтоване на його подальше використання у професійній діяльності. Необхідно, щоб студенти знали, що математика є тим знаряддям, яке буде їм потрібно протягом усього подальшого навчання і роботи. Тому, окрім формування у студентів математичних понять і відповідних умінь, доцільно розвивати у них правильне уявлення про роль математики взагалі, використання її методів при вирішенні нових наукових і технічних завдань.

Оскільки математика є найважливішою частиною професійної підготовки майбутнього фахівця, то викладачі математики у ВНЗ повинні знати зміст загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, щоб зрозуміти, які математичні знання особливо гостро потребують фахівці даної галузі

вищої освіти. Це допоможе зблизити викладання математики з вимогами практики, поліпшити систему математичної і, як наслідок, професійної підготовки, а також наповнити курси такими фактичними прикладами, практичними задачами і завданнями, які будуть найбільш близькі й цікаві студентам як майбутнім фахівцям [5, 372].

Міжпредметні зв'язки мають дві сторони: *об'єктивну* і *суб'єктивну*. Об'єктивна сторона міжпредметних зв'язків знаходить відображення у визначенні змісту навчання і враховується при розробці нових навчальних планів, програм і тематичних планів; складанні підручників, навчальних і методичних посібників і т.д. Суб'єктивна сторона проявляється безпосередньо в процесі навчання, коли розглядаються основні методи, засоби і форми реалізації міжпредметних зв'язків. Від того, якою мірою тематичні плани забезпечують розкриття взаємозв'язку між дисциплінами, а також від умінь викладача викликати і постійно підтримувати інтерес студентів у виявленні таких зв'язків, залежить якість професійної підготовки майбутніх фахівців [6, 269].

Необхідно враховувати положення:

- навчальний матеріал тієї чи іншої дисципліни, що відбирається для використання в процесі здійснення міжпредметних зв'язків при навчанні математиці, повинен бути яскравим, переконливим, зрозумілим;
- зв'язки повинні висвітлюватись систематично, пронизувати увесь навчально-пізнавальний процес;
- зв'язки повинні сприяти закріпленню і поглибленню отриманих раніше знань та формуванню професійно значущих умінь, комплексно використовувати предметні знання в теорії та практиці навчання.

Сукупність об'єктивної і суб'єктивної сторін міжпредметних зв'язків знаходять своє відображення у *навчально-методичному комплексі*, який спрямований на застосування різних засобів реалізації міжпредметних зв'язків у процесі вивчення математики; забезпечення реалізації всіх функцій процесу навчання в комплексі; забезпечення діяльності викладача – викладання та діяльності студентів – навчання. При цьому відбувається охоплення вузлових питань всього навчального матеріалу, з урахуванням їх використання на суміжних кафедрах і охоплення всіх ланок навчального процесу – подача матеріалу, засвоєння й закріплення, контроль в комплексі.

Студентам недостатньо знати основні математичні поняття, необхідно вміти розумно їх використовувати на практиці і застосовувати до вирішення різних завдань. Тому студент повинен вміти:

- складати математичну модель, що відповідає даній задачі;
- аналізувати й уточнювати складену модель;
- вибирати найбільш оптимальне рішення отриманої математичної задачі;
- давати якісну оцінку отриманим математичним результатами;
- переводити результат рішення математичної задачі на мову

вихідної задачі;

– застосовувати знайдений метод розв'язання даної задачі для інших завдань.

Інформатизація сучасної громади позначається на всіх сферах суспільного життя, включаючи освіту. Комп'ютер використовується не тільки в галузі комп'ютерних наук, а також є добрим помічником в багатьох дисциплінах. Викладач, який вільно володіє комп'ютерною грамотністю, має можливість урізноманітнити процес навчання, зробити його більш яскравим і динамічним. Застосування комп'ютера у викладанні є суттєво багатоманітним і може бути використано як засіб сприяння обробки обчислювальної діяльності студентів; як інструмент, щоб допомогти візуалізувати будь-яку інформацію; як спосіб навчання; як засіб для керування та контролю знань та вмінь студентів. Співпраця викладачів різних дисциплін загально інженерного напрямку через можливості комп'ютера дає можливість студентами сприймати весь матеріал (з вищої математики, нарисної геометрії, інженерної графіки й дисциплін інженерного напрямку) [2, 25]. На кафедрі вищої математики достатній досвід по співпраці викладачів математики, креслення та комп'ютерних технологій. Відбувається знайомство і закріплення матеріалу вже на кількох дисциплінах, від декількох викладачів, а це значно підвищує якість знань, зростає мотивація та інтерес.

Користуючись інноваційними освітніми технологіями, маючи наукове обґрунтування, можна стверджувати, що вирішення проблеми міжпредметних зв'язків у галузі професійно-технічної освіти пов'язано з узгодженням та координацією окремих частин навчального процесу між кафедрами, поєднання традиційних форм навчання з застосуванням новітніх комп'ютерних та інформаційних технологій і систем [4, 65]:

– лекції: презентація слайдів із коментарями навчального матеріалу дозволяє структурувати інформацію в алгоритмічному порядку;

– практичні та лабораторні заняття: дає можливість поглибити теоретичні знання, розвинути навички самостійного експериментування, позбавитись звичайних арифметичних похибок;

– самостійна робота: виконання розрахунково-графічних робіт, курсових та дипломних проектів;

– контроль знань: об'єктивна система тестування зі зворотнім зв'язком.

Висновки. Проблема органічного поєднання професійної і фундаментальної освіти набуває особливої актуальності. Вирішується вона шляхом встановлення міжпредметних зв'язків математики з природнонауковими, загальнопрофесійними, інженерними (спеціальними дисциплінами) та розповсюдження інтеграційного процесу навчання. Організація навчально-виховного процесу на основі міжпредметних зв'язків може торкатися *окремих занять, конкретної теми* в рамках декількох різних дисциплін, або *цілого циклу* навчальних дисциплін.

Міжпредметні зв'язки відіграють важливу роль у вирішенні завдань всебічного розвитку особистості; забезпечують поєднання репродуктивної та пошукової пізнавальної діяльності студентів, здійснюваної під безпосереднім керівництвом викладача; активізують пізнавальну діяльність студентів і процес засвоєння, що сприяє формуванню позитивної мотивації вивчення будь-якої дисципліни та закладають основи загальної культури.

Бібліографічні посилання:

1. **Кудрявцев Л.Д.** Мысли о современной математике и ее преподавании. – М.: Физматлит, 2008 – 434 с.
2. **Шаврова О.Б., Дьяченко Н.К.** Использование математической системы MathCAD при изучении высшей математики. Сборник тезисов Крымской Международной Математической Конференции (КММК-2013) – Судак, 2013. – Т.2. – С.25.
3. **Шаврова О.Б., Кузьміна Л.В.** Використання міжпредметного зв'язку для організації і методики навчального процесу у ДДАУ. Матеріали Х всеукраїнської науково-методичної конференції «Проблеми підготовки фахівців-аграріїв в навчальних закладах вищої та професійної освіти». – Кам'янець - Подільський, 2014. – С. 149-152.
4. **Шаврова О.Б., Дьяченко Н.К.** Роль комп'ютеризації у розвитку мотивації навчання. Матеріали II Науково-практичної Інтернет - конференції «Інформаційні технології в агробізнесі та аграрній освіті». – Дніпропетровськ, 2014. – С. 64-66.
5. **Шаврова О.Б., Дьяченко Н.К., Кузьміна Л.В.** Поєднання технічних засобів навчання з традиційними методами контролю та корекції якості знань. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Математика в сучасному технічному університеті». – Київ: НТУУ «КПІ», 2015. – С. 372-373.
6. **Шаврова О.Б., Дьяченко Н.К.** Історична та лінгвістична компоненти гуманітарного потенціалу математики. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Математика в сучасному технічному університеті» – Київ: НТУУ «КПІ», 2016. – С. 268-270.

Т. Петренко, Н.С.Чернікова

Дніпровський держаний аграрно-економічний університет

ПОЄДНАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена дослідженню факторів, які спонукають сучасних студентів до поєднання навчальної та трудової діяльності, з'ясуванню переваг та недоліків подібного вибору.

Ключові слова: студент, трудова діяльність, навчання, ВНЗ, кошти, досвід, комунікабельність, самостійність, ринок праці, фах, роботодавець.

Статья посвящена исследованию факторов, которые побуждают современных студентов к сочетанию учебной и трудовой деятельности, выяснению преимуществ и недостатков подобного выбора.

Ключевые слова: студент, трудовая деятельность, учеба, ВУЗ, средства, опыт, коммуникабельность, самостоятельность, рынок труда, профессия, работодатель.

The article is devoted to research of factors that induce modern students to combination of educational and labour activity, finding out of advantages and lacks of similar choice.

Key words: student, labour activity, studies, higher educational establishment, money, experience, communicability, independence, labour-market, profession, employer.

Проблеми поєднання навчання та трудової діяльності студентів є чи не найактуальнішою проблемою сучасної молоді. Щоб досягти успіху в житті, більшість студентів ведуть «подвійне» життя, у якому беруть участь робота та навчання. Працюючий студент на сьогодні – не рідкість в сучасному українському суспільстві. Причому йдеться не тільки про студентів-заочників, а й про студентів денної форми навчання. Студенти починають свій трудовий шлях, як правило, на третьому або навіть на другому курсі вузу. Очевидним також є той факт, що у більшості випадків додаткова робота ніяк не пов'язана з отримуваною студентами спеціальністю, що не сприяє процесу професіоналізації майбутніх фахівців. Водночас, робота студентів, які навчаються на старших курсах, частіше, ніж на молодших курсах, набуває кваліфікований характер, бо в цей період встановлюється більш тісний зв'язок між зайнятістю і спеціальністю, що набувається. Окрім того, робота, яку знаходить студент, може стати місцем його працевлаштування після закінчення ВНЗ. Місце і характер праці, її регулярність можуть по-різному впливати на академічну успішність та навчання в цілому, що вимагає від студента перерозподіляти і інтенсифікувати його навантаження. Крім цього, характер майбутньої професії надає різні можливості для допоміжних заробітків студентів, визначає особливості їхньої поведінки на вторинному ринку праці. Факторами, які збільшують ймовірність виходу студента на ринок праці під час навчання, є брак коштів, необхідність накопичення професійного досвіду, завдяки якому після закінчення ВНЗ знайти роботу буде набагато простіше, та необхідність оплачувати навчання (за умови навчання за контрактом).

Тема стипендії зараз як ніколи є актуальною. Раніше на стипендію можна було прожити, а тепер багатьом молодим людям її навряд чи вистачає на їжу. В наш час студент розуміє, що йому варто потурбуватися про себе самому. Рано починають думати про своє працевлаштування студенти з неповних сімей і сімей, де тільки один з батьків працює, тому що не вистачає коштів, які виділяються батьками на проживання. Значно не вистачає коштів одруженим студентам. Явно більше працюють ті, хто проживає далеко від батьків. Цікавою виявилась інформація щодо динаміки економічної активності студентів по курсах навчання. Так, на 1 курсі серед тих, хто сьогодні, навчаючись на 4-му курсі, має додаткову зайнятість, працювали 61%, на 2 курсі – 67,5%, на 3 курсі – 84,4%. Отже, можна говорити про зростання (від курсу до курсу) групи студентів, які мають вторинну зайнятість на 4-му курсі. Серед непрацюючих студентів спостерігається зворотня тенденція – зниження кількості працюючих: на 1 курсі – 38,5%, на 2 курсі – 32,5%, на 3 курсі – 15,6%. Як бачимо, мотивами, які спонукають сучасних студентів працювати, є перш за все бажання мати свої власні кошти, необхідність забезпечувати себе, можливість встановлювати корисні контакти і зв'язки та необхідність допомагати батькам. На жаль, такий мотив, як бажання краще оволодіти майбутньою спеціальністю, зазначив лише кожний шостий із працюючих сьогодні студентів. Отже, аналіз основних мотивів вторинної зайнятості студентів свідчить про те, що додаткова праця лише незначною мірою сприяє професійному зростанню майбутніх фахівців. Якщо проаналізувати, у яких саме сферах працюють студенти, то виявиться, що найбільш популярними є: програмування, інформаційно-технічне обслуговування, торгівля, промислове виробництво, будівництво і ремонт, діловиробництво (діяльність секретаря, кур'єра), ЗМІ (реклама), діяльність посередника, охорона та ін. [3, с.181].

Можливість професійного зростання є ще одним фактором виходу студента на ринок праці. Багато молодих людей прагнуть знайти роботу за фахом і прагнуть влаштуватися в престижну організацію на незначну посаду, щоб до моменту отримання диплома набути досвіду і крокувати по кар'єрним сходинкам. Крім того, роботодавців завжди цікавить ваш стаж і досвід роботи. Тому важливо знайти роботу за фахом. Безперечний плюс роботи за фахом полягає в тому, що студент не тільки зможе заробити, а й набути певного досвіду роботи. Більше того, він може зарекомендувати себе як гарний працівник та мати шанс продовжити співпрацю з компанією. Також прагнення до спілкування, ділової активності, прояву самостійності і креативності. Бажання стати самостійною людиною, незалежною від батьків.

Також є така категорія молодих людей, які виконуючи свою роботу отримують задоволення. До речі, студент має змогу працювати у вільний від навчання час або на вихідних. Це може бути як робота за вільним графіком, який студент обирає сам, так і в другу половину дня.

Поєднання навчання з трудовою діяльністю студента досить негативно впливає на здоровий сон, який є важливим чинником здоров'я, постійний

брак часу на відпочинок та на виконання певних навчальних практичних завдань. До того ж, студент повинен усвідомити на якому етапі він зможе працювати та вийти із зони комфорту і працювати на себе, на свій досвід роботи та на досягнення поставленої перед собою мети .

У той же час, поєднання навчання та трудової діяльності дає змогу студенту стати комунікабельним, накопичити певний досвід та якості, які допоможуть стати впевненою людиною. Завдяки здобутим навичкам студент зможе навчитися раціонально розподіляти свій день. Добровільне стажування передбачає самостійний пошук роботи у вільний від навчання час з ініціативи самого студента. Це, насамперед, залежить від правильної організації навчального процесу студентом та оптимального використання вільного часу.

Отже, поєднання навчання і трудової діяльності є достатньо обґрунтованою проблемою, виходячи з вище зазначених причин. Але ця проблема має свої як плюси так і мінуси. З одного боку, студенту досить важко адаптуватися в умовах поєднання навчання та трудової діяльності, а з іншого боку молодій людині перш за все потрібен досвід, який в наші часи досить високо ціниться. Вона виховує в собі навички співпрацювати в колективі. А. С. Макаренко вважав, що лише спільні трудові зусилля, робота в колективі, трудова допомога людей та постійна трудова взаємозалежність можуть створити правильне ставлення людей один до одного, побудувати приятні стосунки та відношення в колективі в цілому [3, с.77–81]. З появою роботи студент стає самостійним і незалежним, а також має змогу самореалізувати себе у житті.

Таким чином, можна стверджувати, що сучасний студент демонструє достатньо високу адаптивність до змін в сучасному суспільстві. Їх характеризує активний пошук додаткової діяльності, що свідчить про формування економічної суб'єктності студентської молоді.

Бібліографічні посилання::

1. **Гураль І.** Поєднання навчання та роботи студентами денної форми навчання: мотиви, стан, проблеми / І. Гураль, М. Осипчук, Л. Смоловик // Обрії. – 2014. – № 2. – С. 41–48 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2014_2_14.
2. **Заярна Н. М.** Використання трудового потенціалу студентів як один із шляхів підвищення професійного рівня молодих спеціалістів / Н. М. Заярна, С. Б. Краєвський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.13. – С. 348–351.
3. **Малик Л.** Вітчизняна педагогічна думка про формування в особистості елементів культури праці / Л. Малик // Нова педагогічна думка. – 2014. – №2. – С. 77–81.
4. **Соколова Г. Б.** Сучасні студенти у пошуках роботи: чому і як її знаходять / Г. Б. Соколова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2013. – № 1053. – Вип. 31. – С. 178–180. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2013_1053_31_30.
5. **Шафінська О. С.** Соціально-педагогічні проблеми трудової зайнятості студентів денної форми навчання / О. С. Шафінська / <http://intkonf.org/shafinska-os-sotsialno-pedagogichni-problemi-trudovoyi-zaunyatosti-studentiv-dennoyi-formi-navchannya/>

К. Перерва, Н.С. Чернікова

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

МОЛОДІЖНА КУЛЬТУРА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

*Стаття присвячена особливостям формування молодіжної культури як частини загальної суспільної культури, питанням їх співіснування та взаємовпливу. **Ключові слова:** молодь, студенти, молодіжна культура, суспільство.*

*Статья посвящена особенностям формирования молодежной культуры как части общей общественной культуры, вопросам их сосуществования и взаимовлияния. **Ключевые слова:** молодежь, студенты, молодежная культура, общество.*

*The article is devoted to the peculiarities of the formation of youth culture as a part of the general public culture, the issues of their coexistence and mutual influence. **Key words:** young people, students, youth culture, society.*

Співвідношення між культурою для молоді і молодіжними субкультурами забезпечує ступінь стійкості і мінливості культури суспільства, її зростання, якісну трансформацію, здатність розвиватися в мінливих умовах існування.

Частиною загальної суспільної культури є молодіжна культура, яка формується з двох складових: власне створеної молоддю, що позиціонує своє бачення, очікування, наміри та культури, попереднього покоління з принципами та традиціями, які вже склалися. Молодь завжди знаходиться у пошуку своєї ідентичності, створення нового стилю.

Поняття «молодіжна культура» входить в науку разом з поняттям «молодь». Молодіжна культура представляється незалежним соціальним простором, в якому молодь може знайти автентичність, тоді як в сім'ї або школі вони позбавлені реальних повноважень, і повністю контрольовані дорослими. У вітчизняному суспільствознавстві довгий час молодь не розглядалася як самостійна соціально демографічна група: виділення такої групи не вкладалося в реальні уявлення про класову структуру суспільства. У цей період в рамках психологічних концепцій робилися спроби з ідентичності фізіологічних процесів, що властиві всім індивідам на тій чи іншій стадії біологічного розвитку, виводили ідентичність форм соціальної поведінки, тим самим визначали молодь як групу, що має соціально-психологічні, вікові особливості.

Але можна цілком обґрунтовано стверджувати, що немає ніяких універсальних форм поведінки, що виводяться тільки з психології та фізіології молодіжного віку. Молодь і її життєдіяльність безпосередньо залежать від соціокультурних характеристик суспільства, в якому в даний час вона живе і яке визначає її поведінку і характеристики. Як зазначав П. Сорокін: «Не існує особистості як соціуму, тобто як носія, творця і користувача значеннями, цінностями і нормами, без кореспондуючих культури і суспільства» [5, с. 218–219].

«Мовою соціології бути молодим означає стояти на краю суспільства, бути у багатьох відношеннях аутсайдером. Відмінною рисою молодих є відсутність закріпленої законом зацікавленості в існуючому порядку – вони ще не зробили свого вкладу в економічну і психологічну структуру. Ця позиція аутайдера – важливий фактор, що визначає відкритість і схильність до змін, ніж біологічне дозрівання. Крім того, вона збігається з позицією інших груп та індивідів, з інших причин опинилися на краю суспільства, таких, як пригноблені класи, люди вільних професій – поети, артисти тощо [4, с. 446].

До статусу молоді в Україні відносять групу населення віком від 14 до 35 років (Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»). Визначення вікових параметрів молоді в багатьох країнах світу є різними. Ці параметри визначаються двома параметрами. Перший – за біологічною, статевою зрілістю. Другий – з огляду на юридичне повноліття, закінчення навчання, здобуття професії, одруження та набуття економічної незалежності.

Маргінальний статус молоді є тимчасовим явищем і згодом, як правило, долається на користь більш-менш стабільного соціального становища. Те ж відбувається і з культурними цінностями, що мають поширення в середовищі молодіжної культури. Це означає, що бунтівники з роками стають «нормальними» респектабельними джентльменами.

У зв'язку з цим К. Манхейм зазначає: «Проникнення в суспільство ззовні змушує молодь симпатизувати динамічним соціальним рухам, які висловлюють невдоволення існуючим станом речей за зовсім іншими причинами. У молоді ще немає закріплених законом інтересів, ні економічних, ні ціннісних, наявних у більшості дорослих людей. Цим пояснюється той факт, що в юності багато хто діє як революціонери і реформатори, а пізніше, отримавши постійну роботу і обзавівшись сім'єю, переходять в оборону і виступають за збереження status quo [4, с. 446].

У житті кожної молодої людини відбувається три основних періоди становлення:

- Період пошуку – коли молоді люди самостійно приймають рішення стосовно напрямку навчання та професії, інтересів та захоплень;
- Період інтеграції в суспільство – молоді люди починають реалізовувати себе у професійній діяльності;
- Період творчої та продуктивної діяльності – перетворення молодих нестабільних людей у більш стабільних (в цей період здобуто освіту, навички, професію, матеріальне забезпечення, створено сім'ю).

Молодіжна культура є своєрідною формою адаптації до норм, цінностей, способу життя суспільства. Вона виступає як джерело трансформації культури всього суспільства. Це співвідношення забезпечує ступінь стійкості і мінливості культури суспільства, її зростання; формує динамічну стійкість культури, тобто оптимальне співвідношення між здатністю зберігати себе як єдине ціле та здатністю постійно оновлювати

себе. Необхідно відділити значення молодіжної культури у відтворенні культури сучасного суспільства. В поведінці молодого покоління синтезуються власні культурні традиції. Молодь, через те, що знаходиться в особливому положенні раніше багатьох інших громадських груп звертає увагу на будь-які інновації, що відбуваються в суспільстві. Цілком природно, що функціонування молодіжної культури може робити вплив на систему існуючої культури.

Необхідно відділити значення молодіжної культури у відтворенні культури сучасного суспільства. Як будь-яке соціально-культурне явище, молодіжна культура виникає не ізольовано, а як результат розвитку панівної культури, наслідок її диференціації. Молодь як суб'єкт соціокультурних, етнічних, психологічних і економічних відносин не є простим дзеркальним відображенням особливостей розвитку соціуму і його культури. В поведінці молодого покоління синтезуються власні культурні традиції. Молодь в силу специфічного положення в соціокультурній системі раніше багатьох інших громадських груп звертає увагу на будь-які інновації, що відбуваються в суспільстві. Молодіжна культура України в даний період постає в особливому місці, зміна філософії, культури зі збереженням особливостей, властивих їй як субкультури.

Цілком природно, що функціонування молодіжної культури може робити істотний вплив на ядро існуючої культурної системи. Домінуюча культура і молодіжна постійно взаємодіють один з одним, в результаті чого відзначаються динамічні зміни в обох культурах [1, с. 36]. Молодіжна культура немислима і не існує сама по собі – поза панівної культури сучасного суспільства. Ці дві культури – «материнська» і «дочірня» тісно взаємопов'язані і доповнюють одна одну. Причому обидві культури зберігають традиції та напрацьовують нове, тільки різниця в тому, що, якщо норми створені і прийняті в рамках панівної культури, задають основний принцип упорядкування всього суспільства, то норми створені і прийняті в рамках молодіжної культури, задають основний принцип упорядкування конкретної спільноти. Подальша доля норм прийнятих в молодіжній культурі, буде залежати від цілого ряду чинників, серед яких своєчасність і несвоєчасність, відповідність або невідповідність потребам, готовність або неготовність молодих людей до їх сприйняття та інші. З урахуванням цих та ряду інших факторів є три сценарії, відповідно до яких розвиваються події [3, с. 84]:

- Вони можуть виявитися незатребуваними навіть в рамках молодіжної культури;
- Вони можуть бути затребуваними лише в рамках конкретних субкультурних утворень;
- Вони можуть перейти в розряд домінуючих.

Суспільство в цілому дуже консервативне і має інерцією, опором до зміни, що і забезпечує його відносно стійкий стан. Тому інновація ніколи не

поширюється відразу на все суспільство. Виникаючі інновації «витісняються» в сферу найменшого опору, як правило, в середовище молоді. Таким чином, молодіжну культуру можна розглядати як поле інноваційних можливостей панівної в суспільстві культури. Якщо інновація прийнята молодими людьми, то вона буде прийнята всім суспільством через якийсь час, бо молодь, виростаючи, стає кістяком цього суспільства.

Розвиток цінностей, ідей та загальної культури можна пояснити *меметикою*, або «*теорією мемів*», що розкривається у праці британського вченого Р. Докінза «Егоїстичний ген» (1974). Вона пояснює розвиток, розповсюдження, згасання ідей, можливість створення ними нових цінностей руйнації існуючих. Мемі – це ідеї, які копіюються з мозку в мозок і при цьому еволюціонують. Приклади мемів – мотиви, ідеї, що запам'ятовуються, фрази, модні тенденції та тощо. Мемі беруть участь у формуванні ідентичності, актуалізації особистих переживань, відтворенні й накопиченні соціального капіталу. У разі, якщо мемі точно описують ситуацію, що склалася у світі, яку поділяє спільнота, то вони інтегруються в неї. Таким чином, обмін мемами впливає на формування і доповнення сучасної культури світу. Мемі відображають актуальну ситуацію, а також значення, що знаходяться у фокусі інтересу тієї або іншої групи. Актуальні мемі можуть являтися у формі послань, завдяки яким суспільство веде пошук нового погляду на новину чи проблему, потім координується, а після доносить нове розуміння до кожного члена. Отже, мемі впливають на сприйняття і поведінку на індивідуальному і на громадському рівні.

Згідно з даною теорією, багато людей можуть впливати на поведінку людей, штучно створюючи мемі, щоб сприяти розширенню товару або ідеології. Є такі мемі, що створюються несвідомо («віруси-тягачі»), що використовуються різними групами для просування власних концепцій та ідей. Ще є мемі, що самозароджуються, які викликають інтерес і поширюються самі по собі, так як наштовхуються на слабкі місця суспільства. На сучасному етапі нашого суспільства своє місце мемі найшли головне місце в Інтернеті. Сучасна людина не може уявити життя без Інтернету, тому він може впливати на поведінку людини та культуру молоді. Відбуваються великі зміни в культурі, налагодження інтернаціональних відносин та обмін цінностей – це все завдяки інтернет-ресурсам.

Отже, сучасна молодіжна культура є субкультурою з виразно окресленими межами. Її характеризують такі особливості, як досить помітна відчуженість від старшого покоління, його цінностей та норм, переважна орієнтація на сферу дозвілля, в якій головними є розваги, пов'язані з комунікативною діяльністю. У ставлення до культури надають перевагу творчості, що в цілому відображає життєві орієнтації і пріоритети сучасної молоді [2, с. 29]. Рано чи пізно почнуть з'являтися концепції, які будуть розглядати молодіжну культуру як джерело нових цінностей, моделей майбутнього розвитку, можливо, подолання екологічної та культурної кризи. У цьому випадку йдеться про культуротворчої ролі молоді, яку вона набуває

в періоди суспільних змін вже не в якості вікової групи, а як нове покоління.

Бібліографічні посилання:

1. Библер В. С. Культура. Диалог культур (Опыт определения) / Вопросы философии. – 1989. – № 6. – С. 30-38.
2. Бондар Т. В. Молодіжна субкультура: сучасні вияви / Т. В. Бондар // Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С. 24–29.
3. Левікова С. І. Молодіжна субкультура: Навчальний посібник. – М.: ФАИР. ПРЕС, 2004.
4. Манхейм К. Діагноз нашого часу. / Пер. з англ. С. В. Карпушин / Манхейм К. Діагноз нашого часу. – М.: Юрист, 1994.
5. Сорокін П. А. Людина. Цивілізація. Суспільство [пер. з англ.] / Під заг. ред. А. Ю. Соломонова. – М.: Політвидат, 1992.

УДК 378:008:130.122:316.752

О. Іванова, Н. С. Чернікова

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

РОЛЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ

*Стаття присвячена проблемам формування ціннісних орієнтацій студентської молоді та з'ясуванню ролі вищих навчальних закладів у цьому процесі. **Ключові слова:** духовні цінності, молодь, студенти, університет.*

*Статья посвящена проблемам формирования ценностных ориентаций студенческой молодежи и определению роли высших учебных заведений в этом процессе. **Ключевые слова:** духовные ценности, молодежь, студенты, университет.*

*The article deals with the problems of formation of students value orientations and clarify the role of higher education institutions in this process. **Key words:** spiritual values, young people, students, university.*

Питання про чинники впливу на формування духовної культури та ціннісних орієнтацій молодого покоління завжди знаходилося у центрі уваги як науковців, та і пересічних громадян. Адже умовою життєдіяльності суспільства, перспективою його розвитку є позиція і спрямованість молоді. Які цінності приймає або відкидає сучасна українська молодь, як вони поєднуються із пануючими в суспільстві протягом певного часу «батьківськими» цінностями – одна з важливих проблем соціалізації молоді.

Студентський вік припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості. У цей час закінчується фізичне дозрівання організму, набувається та ступінь духовної зрілості, яка дозволяє самостійно вирішувати питання вибору професії, участі у виробничій праці після закінчення школи чи вузу. В юності різко активізується ціннісно-орієнтаційна діяльність. Чи йде мова про пізнання власних якостей, чи засвоєння нових знань, чи про відношення зі старшими та однолітками, юнак особливо занепокоєний їхньою оцінкою і намагається будувати свою поведінку на основі свідомо обраних або засвоєних критеріїв і норм.

Студент як особистість характеризується найбільш активним

розвитком моральних і естетичних почуттів, завершенням становлення й стабілізації характеру. Особливо важливо, що це період оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, суспільно-політичних, професійно-трудова, статево-гендерних, родинно-батьківських та інших. Із цим віком пов'язаний початок «економічної активності», під яким демографи розуміють включення людини в самостійну виробничу діяльність, початок трудової біографії, створення сім'ї й розв'язання пов'язаних із цим фінансово-господарських проблем. У складних сучасних соціально-економічних умовах багато студентів змушені поєднувати навчання з трудовою діяльністю, яка є для них не стільки засобом самоствердження й самореалізації, скільки джерелом засобів існування. У студентів спостерігається, з одного боку, перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з іншого, - інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією [3, с. 8].

Однак студентський вік характеризується ще й тим, що великі потенційні можливості досягнення оптимуму розвитку моральної, інтелектуальної й фізичної сфери сповна реалізуються не кожним студентом. Це пояснюється як недостатнім розвитком у 17-19 років здатності щодо свідомої саморегуляції поведінки, так і прихованою ілюзією, що це зростання сил триватиме «вічно», що краще життя все ще попереду, а тому всього омріяного можна легко досягнути. Проявом цього, зокрема, є те, що окремі студенти навчаються «від сесії до сесії», не проявляють особливої активності в навчанні, не мають потреби в самоосвіті й самовдосконаленні, їхня увага в основному зосереджується на гедоністичних захопленнях [4, с. 186-187].

У психологічній науці існує думка, що формування ціннісної структури особистості виникає саме у юнацькому віці, коли молодь починає засвоювати соціальні цінності. Цей період соціалізації як раз припадає на роки студентства, саме тому університет відіграє не малу роль у формуванні ідеалу власного розвитку.

У внутрішньому світі кожної людини існують певні цінності, які є основою їх діяльності у будь-якій сфері. Розвинуті ціннісні орієнтації молодій людині є ознакою зрілості особистості, їх стійка та несуперечлива структура є основою для формування таких особистісних якостей, як цілісність, вірність своїм ідеалам, активність життєвої позиції.

Стрімка зміна ціннісно-нормативної системи суспільства в епоху радикальних соціальних змін не могла не вплинути і на студентську молодь. Соціальна нестабільність характеризується незавершеністю системи сформованих цінностей, наявністю антагоністичних цінностей у різноманітних соціальних системах. Успішній соціалізації сприяють такі особистісні характеристики:

- здатність до зміни своїх ціннісних орієнтацій та самоекспектацій;
- вміння знаходити баланс між своїми цінностями і вимогами соціальної ролі, яку виконує особистість у суспільстві;
- орієнтація не на конкретні соціальні цінності, а на вироблене самою

людиною розуміння універсальних цінностей тощо[2, с. 245].

Навчання в університеті впливає на саморозвиток особистості та формування власної моделі ціннісних орієнтацій. Через ідеї гуманістичної парадигми, була переосмислена сучасна освіта, тепер на перший план висуваються цінності розвитку майбутнього фахівця. Від того, як університет організує підготовку освіченого спеціаліста, залежить наповнення мотиваційно-ціннісної професійної орієнтації в майбутньому.

Коли особистість взаємодіє із соціальним середовищем, у неї виробляється певне ставлення до матеріальних і духовних цінностей. Тому основи освітніх систем відіграють важливу роль у формуванні мотивації самореалізації в освітньому середовищі. Освіта сприяє розвитку особистості, допомагає підняти культурний та моральний рівень, спонукає на прояв творчої активності та пошуку нових ідеалів.

У деяких випадках людина може не усвідомлювати власні цінності, проте при цьому вони регулюють її поведінку та ставлення до навколишнього середовища. Щоб охарактеризувати регуляцію поведінки людини, часто використовують поняття «соціальна установка» або «атитюд» [11, с. 4]. Проте вони відрізняються за своїм значенням. Установка має неусвідомлений характер, а атитюд пояснюється, як усвідомлена поведінка, засіб вербалізованого вираження цінностей, як загальних принципів стосовно певного об'єкта. Всі ці явища реалізують потреби особистості в різних соціальних ситуаціях.

Багато ціннісних особливостей обумовлені національним характером. Наприклад, студенти-американці більш екстравертовані, їх ставлення до життя більш поверхневе. Студенти-українці ж, навпаки, інтравертовані, більше схильні до самоаналізу, вдало поєднують інтелектуальність з активністю [9].

Проблема пошуку найважливіших цінностей життя є дуже важливою на сьогоднішній день, бо від їх визначення залежить розвиток молоді та країни в цілому. Цінності є фундаментом поведінки людини, основою цілісної системи, відносинами між молоддю та дорослими.

Серед професійних здібностей, якими має оволодіти студент протягом навчання у вищій школі, чи не найбільш важлива, на погляд С. Смирнова, здібність вчитися, що кардинальним чином впливає на його професійне становлення, тому що визначає його можливості в післявузівській безперервній освіті [6, с. 142]. Навчитися вчитися на сьогодні важливіше, ніж засвоїти конкретний набір знань, які швидко стають застарілими. Особливо активно в період навчання у вищій школі йде розвиток спеціальних здібностей. Студент вперше стикається з багатьма видами діяльності, що є компонентами його майбутньої професії. Тому на старших курсах необхідно приділяти особливу увагу діалоговим формам спілкування зі студентами, зокрема, в процесі виконання ними курсових та дипломних проєктів, проходження практик тощо. У вищій школі треба розвивати самостійні (варто зазначити, що результатом самостійної роботи є не просто певна сума

знань, умінь і навичок, а самостійність як риса особистості [3, с. 107], активні і творчі форми навчальної роботи. У вищій школі для цього набагато більше можливостей, аніж в середній, але їх треба використовувати повністю. Це і творча участь у семінарах, безпосередня участь в роботі лабораторій, участь в конкурсах студентських робіт тощо. О. Леонтьєв характеризував розвиток особистості в студентські роки з точки зору ставлення до професії так: «Юний студент приходить у вуз, вважаючи, що обрана ним з тих чи інших мотивів майбутня справа є бажана для нього; якщо по закінченню вузу в нього буде відчуття, що і він потрібний цій справі, що вона стала для нього своєю, то це і буде свідчити про його психологічну особистісну зрілість як спеціаліста» [4, с. 241].

У наш час все більш актуальними стають матеріальні цінності. Символом нашого часу є «виразна увага до матеріальної сторони життя», «орієнтація на успіх у житті стає однією з ведучих стратегій студентів і взагалі молоді в сучасних ринкових умовах» – такий висновок роблять українські та російські соціологи, вивчаючи зміст ціннісних орієнтацій студентської молоді. На жаль, все більше втрачають популярність духовні цінності, студенти менше цікавляться художньою самодіяльністю, творчістю, не всі люблять читати книжки.

Проте суперечливою є участь молоді у політичному житті країни: з одного боку, великий інтерес до політичних подій та явищ у суспільстві, а з іншого – недостатньо реальної політичної участі та представленості політичного ціннісного рівня в структурі свідомості сучасної молоді. Це можна пояснити недосконалістю процесу політичної соціалізації сучасності, коли відбувається недостатня взаємодія молодого покоління з різними процесами у політичному житті країни, тому що молодь не вірить у власні сили, також втрачена довіра до державних органів влади. Сучасний менталітет українського народу є досить неоднорідним, що є результатом впливу техногенної цивілізації та багатонаціонального складу. Вплив західної культури приніс зовсім не кращі цінності та зразки поведінки. Усе це дозволяє говорити про вплив маргінальності на менталітет українського народу.

Отже, формування ціннісних орієнтацій у сучасному суспільстві проявляється в одночасному впливі на особистість багатьох факторів та чинників, які часто суперечать один одному. Молодій людині, а саме підлітку дуже важко дуже важко пристосовуватись до оточуючого середовища, коли вдома родина диктує свої правила, телебачення та Інтернет закликає до іншого, ще й однолітки нав'язують свої погляди. Тому однією з основних задач університету та всієї освітньої програми є забезпечення сприятливих умов для придбання, розвитку та вдосконалення мотиваційно-ціннісних орієнтацій молоді у професійному, міжособистісному, освітньому спрямуванні, правильна орієнтація студента з використанням єдності у вихованні, соціалізації та формуванні ціннісних орієнтацій. Зміни у життєвих цінностях студентів вимагають змін у виховних процесах університету,

введення нових концепцій роботи зі студентською молоддю для подальшої підготовки професіоналів своєї справи.

Бібліографічні посилання:

1. Андреева Г. М. Психология социального познания. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 288 с.
2. Заяц М. Особливості розвитку особистості студента / Мар'яна Заяц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>
3. Кутеева В. П. Формирование познавательной активности будущих специалистов / В. П. Кутеева // Психологические проблемы формирования специалиста в вузе: Межвуз. сб. науч. труд. – Саранск, 1989. – С. 105-109.
4. Леонтьев А. Н. Психологические вопросы формирования личности студента / А. Н. Леонтьев // Психология в вузе. – 2003. – № 1-2. – С. 232-241.
5. Лисовский В. Г. Личность студента / Лисовский В. Г., Дмитриев А. В. – Л.: Наука, 1974. – 183 с.
6. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи : Навч. посібник / Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. – К.: НПУ, 2003. – 267 с.
7. Соколов А. В. Ценностные ориентации постсоветского гуманитарного студенчества / Соколов А. В., Щербакова И. О. // Социс. – 2003. – №1. – С. 115–124.
8. Пірен М., Цілюрик О. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі / Пірен М., Цілюрик О. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/648>
9. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности / С. Д. Смирнов. – М.: Академия, 2001. – 304 с.
10. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг. – М. : «Смысл», 2002. – 528 с.
11. Тарасенко В. Криза соціального самовизначення в Україні. До питання про соціальну ідентифікацію українського суспільства / В. Тарасенко // Віче. – 2000. – №11. – С. 58–68.
12. Шерковин Ю. А. Проблема ценностных ориентации и массовые информационные процессы / Ю. А. Шерковин // Психологический журнал. – 2000. – Т.3. – № 5. – с.145-232.

УДК 379.8.035

Г. Крюкова, Н.С.Чернікова

Дніпровський держаний аграрно-економічний університет

ПОМИЛКИ ЯК ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

*У статті розглядаються помилки як атрибут соціального досвіду особистості. Особлива увага приділяється позитивному значенню помилок у визначенні соціальної спрямованості покоління молоді. **Ключові слова:** помилки, соціальний досвід, особистість, виховання, покоління.*

*В статье рассматриваются ошибки как атрибут социального опыта личности. Особое внимание уделяется положительному значению ошибок в определении социальной направленности поколения молодежи. **Ключевые слова:** ошибки, социальный опыт, личность, воспитание, поколение.*

*The article considers the error as an attribute of the social experience of the individual. Special attention is given to positive value of error in estimation of the youth generation social orientation. **Keywords:** error, social experience, personality, education, generation.*

«Дзеркало відображає вірно; воно не помиляється, бо не думає. Думати – майже завжди означає – помилятися», – писав Пауло Коельо [9]. Це висловлювання можна зрозуміти як твердження, що помиляються всі люди, і неможливо прожити життя, не зробивши жодної помилки. Уявіть собі людину, яка все знає та ніколи не помиляється. Хіба така людина може далі розвиватися? Безперечно, ні. Адже такій людині не потрібні

поради, бо самовпевненість закриває очі й не дозволяє дивитися в майбутнє з метою чогось навчитися. Кожна людина хоч раз у житті зустрічалася з таким неприємним поняттям як «помилка»; та цей не дивно, адже життя наше – річ складна і неоднозначна, сповнена усілякими загадками і незрозумілими питаннями. Та чи можна сказати, що слово «помилка» і справді несе в собі стільки негативу? Люди часто недооцінюють помилки, вбачаючи в них тільки негатив. Це вкрай хибне судження.

Покоління змінюється поколінням, людські знання розвиваються в усіх напрямках, а ось життєвий досвід, незважаючи на епоху, набувається кожною людиною окремо, а її життєва мудрість, або соціальний досвід, з'являється лише після зроблених людиною багатьох проб та помилок у процесі соціалізації. Це є певним суспільним законом, і ми нічого не можемо з цим зробити. Під «набуттям соціального досвіду» ми розуміємо процес, спрямований на пізнання соціальних норм за допомогою сприйняття, осмислення, емоційного переживання й усвідомлення необхідності відповідати їм та втілювати їх у своїй поведінці. Інколи виникає думка, що наше життя – це постійна боротьба, боротьба із труднощами. І у цій боротьбі не завжди ми перемагаємо, а поразки називаємо помилками. Гірко сприйняти правду, що без помилок ми просто не можемо навчитися, не можемо отримати досвід життя, не можемо пізнати: чому саме слід робити так, а не інакше.

Кожен із нас боїться робити помилки у своєму житті. Багато психологів та соціологів замислювались над джерелом цього страху. У школі наші помилки в зошитах вчителя позначали червоною пастою. Чим більше помилок, тим нижче оцінка. За «двійки» і «трійки» (за п'ятибальною системою) нас вичитували батьки. Багато з нас ненавиділи писати контрольні та самостійні, тому що після них в щоденнику з'являлися оцінки, знижені за помилки. Бажання вчитися (і, відповідно, помилятися) наполегливо відбивали з кожним відвідуванням батьків «батьківських зборів». Дитинство пройшло, а побоювання зробити помилку залишилося. Найчастіше страх помилитися означає страх громадської думки. Людина боїться, що оточуючі його будуть за помилку лаяти. Причому не завжди відкрито. Страх робити помилки заважає розвиватися людині. Така людина мало що вміє, і їй складно навчитися новому. Їй складно самій піти на танці, на каток, на розвиваючі курси, особливо, якщо цього вона не вміє. У сучасних соціальних умовах потрібна нова людина – активна, здатна творчо мислити, перетворювати не лише себе, а й суспільство, співпрацювати, самостійно приймати рішення в ситуації вибору. Більшою мірою це стосується молодого покоління, у свідомості і поведінці якого ще не сформувалися і не закріпилися знання, вміння та навички, пов'язані з суспільними відносинами. Страх провалитися, зробити щось не так, бути неприйнятним, знехтуваним, не сподобатися, відчути себе не таким, як всі – ось те, що відокремлює нас від (можливо?!) найпрекрасніших речей у

нашому житті.

На жаль, помилки найчастіше завдають людині великих прикростей, болю, створюють серйозні проблеми. Через деякі помилки людина іноді страждає все життя. Але психологи радять сприймати невдачу як урок долі. Вчинок, що не призвів до очікуваного результату, здатен виховати в людині найкращі риси характеру. Для людини немає такого віку, коли вона стає абсолютно мудрою, розумною, далекоглядною настільки, щоб більше ніколи не помилятися. Для кожного віку свої помилки. Людина в 50 років вже не вчинить тих помилок, які зробила у 18, але здійснить ті помилки, на яких вже отримала досвід людина старше його. Скільки б правил, вказівок тощо не було б відомо, людство все одно робить так, як вважає за потрібне. І, звичайно, постійно помиляється. Молодь рідко слухає старше покоління, а люди в зрілому віці – тим більше, адже доросла людина вважає себе навченою досвідом. Отже, помилки супроводжують людину від самого малечку і до похилого віку, тому потрібно навчитися правильно до них ставитись – не забувати їх і соромитися. Залишається питання – чому? Чому людині судилося все життя бути учнем? Адже тисячі років людство проходить один і той же шлях, здійснюючи однакові помилки, залишає після себе книги, щоденники, правила, які ми читаємо, але все одно робимо по-своєму. Варто тільки подумати: на Землі проживає трохи менше семи мільйонів людей. І кожна людина по-своєму особлива, унікальна. І стає вона такою саме в ході набуття соціального досвіду.

На жаль, людина влаштована таким чином, що поки особисто не проживе певну соціальну подію, не побачить все своїми очима, сама не потрапить у скрутну ситуацію, то навряд чи зможе зробити правильний вибір і вдатися до усвідомлених правильних соціальних дій. Все приходить з досвідом. Життєвий досвід кожна людина отримує індивідуально, тобто у кожного він свій, а життєва мудрість з'являється тільки після безлічі проб і помилок. Із цією аксіомою ми нічого не можемо вдіяти, хіба що намагатися розвиватися у потрібному напрямку, спостерігати, як розвиваються інші, загалом робити все для того, щоб зменшити кількість помилок.

Недарма кажуть: «Не робить помилок тільки той, хто нічого не робить», і не погоджуватись з цим немає приводу. Імовірність зробити помилку у соціально активної особистості значно вища ніж у людини, яка не робить нічого. Лише через соціальний досвід можна зрозуміти, помилковий обраний шлях чи ні.

Іноколи навіть дуже корисно помилятися. Зробивши помилку, можна зовсім по-іншому побачити ту чи іншу ситуацію, а може, навіть усе життя. До речі, кращий досвід – це негативний досвід, саме він нас краще всього вчить. Коли ми творимо щось нове або намагаємося зрушити справу з місця, застосувати нове бачення, розвинути новий напрямок чи нову звичку – будь-що нове породжує підвищений ризик помилок, але в той же час – високий шанс успіху. За деякі помилки нам доводиться прикро

розплачуватися, але, не роблячи їх, ми ніколи не зможемо збагнути справжню цінність речей. Роблячи помилку, ми починаємо помічати, що всі речі, які оточують нас у цьому світі, є плінними, і в нас не має ніякої змоги їх зберегти або якимось вплинути на їх існування. Адже ці два поняття є різними сторонами однієї медалі. Найбільшого болу нам завдає не те, що роблять інші, і навіть не наші власні помилки, а наша реакція на них. Дуже важливо одразу ж визнавати та виправляти помилки. Можна у разі усвідомлення помилки витратити цілу вічність на пошуки винуватців або співчуття до самих себе. Користі від цього не буде. А ось якщо дозволити собі розірвати коло, по якому ви ходите, і пошукати нові життєві шляхи, то ситуація неодмінно зміниться на краще. Саме за рахунок помилок і стають чемпіонами, виграють титули, отримують славу. Шлях переможця завжди відмінний від інших та тернистий. Тому не слід боятися перепон і складнощів. Завдяки ним є змога дістатися своєї цілі, досягнути вагомих результатів та вершин. Але це прерогатива практиків – людей, які діють, а не розмислюють. А ким бути і який шлях обрати – це вже рішення особисто кожного. Можливо чути про шлях, переповнений складнощами, важко, але він єдиний для досягнення бажаної мети.

Психологи зазвичай радять дотримуватися таких порад:

- Дайте собі право на п'ять помилок на день. Пам'ятайте, що не помиляється лише той, хто нічого не робить!
- Аналізуйте кожну свою помилку, невдачу на предмет корисності. Запитуйте себе: «А чому я навчився/лась завдяки цьому? Про що я тепер знаю більше?»
- Дозвольте іншим людям помилятися. Це дасть внутрішнє право помилятися самому.
- Не сваріть дітей за помилки, якщо вони пов'язані з навчанням або з опануванням нових вмій та навичок.
- Помилки роблять нас більш людяними і цікавими. Багато великих людей пишаються, що вчинили так багато помилок за своє життя. Саме кількістю невдач вимірюється шлях до успіху. Щовечора, коли ви повертаєтеся додому, запитайте себе: «Що мені не вдалося сьогодні?» Це те, над чим вам варто попрацювати завтра, щоб все вийшло [4].

Організація соціального досвіду лежить на плечах індивіда. Це самоосвіта. Потрібно навчатися з усього, що відбувається навколо, діставати для себе користь і знання. Життя досить складне, та ми маємо навчитися посміхатися невдачам, саме цим удосконалюючи себе!

Бібліографічні посилання:

1. Как прощать свои ошибки? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://vertexcoach.ru/kak-proshhat-svoi-oshibki/>
2. На помилках вчаться? (Психологія спілкування) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://svoeshitty.blogspot.com/2012/04/blog-post.html>
3. Полюбите свои ошибки [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://bolsunov.com/polyubite-svoi-oshibki.html>
4. Помилка – шлях до самовдосконалення [Електронний ресурс] // Режим

- доступу:<http://porogy.zp.ua/2014/12/pomilka-shlyah-dosamovdoskonalennya/>
5. Помилки – це розділові знаки життя [Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://www.shurshannya.com.ua/2016/08/05/pomilki-ce-rozdilovi-znaki-zhittya/>
 6. Самокритика, или полюбить свои ошибки [Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://www.matrony.ru/samokritika-ili-polyubit-svoi-oshibki/>
 7. **Сафронова Л. Б.** Визначення поняття «соціальний досвід»: теоретичний аспект / Л. Б. Сафронова [Електронний ресурс]// Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2014_18%282%29_27.pdf
 8. Соціальний досвід – це що таке? Поняття і сутність [Електронний ресурс]// Режим доступу:<http://urok.pp.ua/serednya-osvta/1943-socalniy-dosvd-ce-scho-take-ponyattya-sutnst.html>
 9. Цитати і вислови з творів Паоло Коельо[Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://ukrainian-quotes.blogspot.ru/2010/09/blog-post.html>

СЕКЦІЯ 4

РОЛЬ ТА МІСЦЕ БІБЛІОТЕКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

УДК 027.7:378.4:63(477.63):37.03

А.Г. Братчик

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

РОЗВИТОК НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ БІБЛІОТЕЦІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*У статті розглядається діяльність наукової бібліотеки Дніпровського державного аграрно-економічного університету в процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів-аграріїв, йдеться про використання новітніх технологій в інформаційно-бібліотечному обслуговуванні користувачів, у інших напрямках діяльності бібліотеки, які забезпечують формування інформаційної культури студентів, вміння самостійного опрацювання джерел інформації. **Ключові слова:** бібліотека, інформаційні технології, інформаційні ресурси, інформаційна культура, самостійна робота.*

*В статье рассматривается деятельность научной библиотеки Днепропетровского государственного аграрно-экономического университета в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов-аграриев, речь идет об использовании новейших технологий в информационно-библиотечном обслуживании пользователей, в других направлениях деятельности библиотеки, которые обеспечивают формирование информационной культуры студентов, умение самостоятельной работы с источниками информации. **Ключевые слова:** библиотека, информационные технологии, информационные ресурсы, информационная культура, самостоятельная работа.*

Визначення Законом України «Про вищу освіту» бібліотеки як рівноцінного структурного підрозділу в університеті, передбачає її безпосередню участь в освітньо-виховному процесі навчального закладу та зорієнтовує на підтвердження педагогічних основ своєї діяльності, необхідність аналізу змісту і методів роботи зі студентством, форм співпраці з учасниками навчально-виховного процесу: кафедрами, навчальною частиною, науково-дослідними інститутами ВНЗ, інститутом післядипломної освіти, органами студентського самоврядування, кураторами груп, радою ветеранів, студентським клубом, суспільними об'єднаннями. Діяльність бібліотеки, як науково-освітнього, інформаційного та соціокультурного підрозділу університету зорієнтована, перш за все, на реалізацію законодавчих і бібліотечних концепцій та цільових програм у галузі освіти, науково-інформаційного забезпечення освітнього процесу, науково-дослідної, виховної, управлінської та суспільної діяльності в університеті. Забезпечення якісного виконання функцій бібліотеки на сучасному рівні неможливе без використання новітніх технологій в процесах її діяльності.

Наукова бібліотека Дніпровського державного аграрно-економічного університету забезпечує організацію та функціонування об'єднання аграрних бібліотек Дніпропетровської області, як Головна виконує функцію організаційно-методичного, координаційного центру мережі, здійснює комплекс науково-методичних заходів, спрямованих на співпрацю як з бібліотеками об'єднання, так і з окремими бібліотеками. Діяльність бібліотеки націлена на подальший розвиток мережі сільськогосподарських бібліотек області, забезпечення впровадження у їх діяльність сучасних форм і методів інформаційно-бібліотечного обслуговування, розширення процесу інформатизації бібліотек, сприяння підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників.

Пріоритетними напрямками були визначені: поповнення інформаційних ресурсів документами провідних видавництв, електронними виданнями науковців і науково-педагогічних працівників університету та галузевими матеріалами електронних ресурсів бібліотек; відкриття на бібліотечній сторінці веб-сайту університету ефективних навігаційних блоків, забезпечення користувачів електронними засобами пошуку, вільного доступу до інформації на різних носіях; якісний інформаційний супровід користувача бібліотеки, підтримання позитивного іміджу наукової бібліотеки за допомогою популяризації інформаційних ресурсів

В університеті бібліотека є центром інформаційного забезпечення навчальних, наукових та самоосвітніх потреб викладачів та студентів. Цьому сприяло: вдосконалення технологій обслуговування, створення електронних колекцій навчально-методичних видань викладачів університету за навчальними дисциплінами для студентів денної і заочної форми навчання для усіх спеціальностей в університеті; створення нових читацьких місць користувачів у читальних залах та філіях; накопичення електронних версій документів бібліотеки шляхом використання Інтернет-технологій; продовження ретроконверсії бібліотечного фонду до електронного каталогу; підвищення оперативності і якості бібліотечних послуг завдяки організації і проведенню комплексних заходів на допомогу науковим дослідженням (День інформації, День кафедри, День магістра, День науки тощо); бібліографування творчого доробку працівників університету, укладання та видання бібліографічних покажчиків.

Позитивні зміни у роботі наукової бібліотеки в університеті пов'язані з активним використанням комп'ютерних технологій, автоматизацією бібліотечних процесів і збільшенням обсягів інформаційних ресурсів. Робота спрямовується на створення і постійне оновлення власних електронних баз даних для вдосконалення якості інформаційного забезпечення навчального процесу та наукових досліджень, комфортність послуг, що дає можливість переходу від традиційного інструментарію до нових методів обслуговування, умов доступу до ресурсів, форм надання інформації.

Зручна система допомоги при використанні електронного каталогу бібліотеки полегшує знаходження інформації з електронного каталогу та

ресурсів бібліотеки, які представлені у вільному доступі пошуковими системами. З метою розширення університетського інформаційно-освітнього простору, спектра інформаційних послуг комп'ютери усіх читальних зал підключені до Інтернет (38 АРМ для надання бібліотечних послуг), діє зона Wi-Fi, а електронну читальну залу поповнено сучасними комп'ютерами. Для формування ресурсної бази бібліотеки проводилося комплектування фондів навчальною і науковою літературою та матеріалами на CD згідно з профілем університету, навчальними планами та тематикою наукових робіт. Завдяки якісно сформованому фонду документів забезпечувався багатофункціональний інтегрований доступ до інформації як в мережі університету з будь-якого автоматизованого читацького місця, так і у вільному доступі в Інтернеті. Це дозволило користувачам здійснювати пошук через веб-сторінку бібліотеки (<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/naukova-biblioteka-ddau.html>) за різними параметрами, темами, предметами тощо. Таким чином, 80% необхідної інформації користувачі отримують в автоматизованому режимі.

Стратегія бібліотеки університету орієнтована сьогодні на *створення єдиного комунікаційного простору, як гармонійного зібрання друкованої та електронної колекцій*, що досягається через формування власних та організацію доступу до світових інформаційних ресурсів. Фонд друкованих видань налічує біля 400 тис. примірників. Протягом останніх років активно створюється електронна бібліотека, яка на сьогодні містить:

- майже 500 компакт-дисків наукової, довідкової, навчальної літератури українською та іноземними мовами;
- понад 15 тисяч файлових документів, серед яких наукові, періодичні й навчально-методичні видання Дніпровського ДАЕУ (підручники, посібники, конспекти лекцій, монографії, наукові та методичні видання, матеріали міжнародних і всеукраїнських конференцій, збірки наукових праць, статті науковців у періодичних виданнях тощо).

Склад повнотекстового електронного ресурсу подано в *електронному каталозі* (ЕК) бібліотеки (<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/elektronniy-katalog.html>) вигляді бібліографічних записів, що містять також посилання на повний текст документа, яких пропонується у віддаленому ресурсі понад 6 тис. електронних документів.

Довідково-бібліографічний апарат (ДБА) бібліотеки об'єднує пошукові можливості власних каталогів і картотек з необмеженими можливостями зовнішніх ресурсів. За рахунок представлених у мережі авторитетних БД, бібліотечних каталогів, різноманітних порталів, електронних бібліотек тощо Інтернет поступово стає одним із пріоритетних джерел для виконання будь-яких запитів, що вможливує оперативне корегування пошуку, інформаційну підтримку наукової та науково-дослідної діяльності університету, удосконалення інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів сільськогосподарської науково-технічної

інформації, розширює перелік інформаційних послуг.

За темою дослідження «Створення електронно-інформаційного середовища бібліотеки як наукової бази для інформаційного супроводу науково-дослідного та навчальних процесів в університеті» проводилась діяльність, яка націлена на інформаційно-документальне забезпечення науково-дослідної діяльності університету, регулярне забезпечення користувачів інформацією про наукові дослідження, нові винаходи, створення необхідних інформаційно-бібліотечних умов для розвитку наукового потенціалу університету та комфортних умов для самостійної роботи користувачів; забезпечення інформаційного супроводу процесу формування висококваліфікованих наукових фахівців; інформаційну підтримку розвитку наукових шкіл університету. У ході дослідження здійснювалось розкриття документальних та інформаційних ресурсів шляхом поповнення власних баз даних на основі програмного забезпечення автоматизованої системи «УФД/«Бібліотека» та представлення їх у локальній та глобальній інформаційних мережах.

У вирішенні визначених вище завдань використовувались різноманітні сучасні способи і методи інформаційного супроводу наукових досліджень, у т. ч. і залучення до віртуального сервісу. Завдяки електронному каталогу (<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/elektronniy-katalog.html>) оперативно забезпечувався доступ до локальних, національних і світових інформаційних ресурсів, забезпечувалися інформаційні потреби користувачів у пошуку наукової інформації як у власному електронному каталозі, так і каталогах інших бібліотек, у повнотекстових електронних БД провідних країн світу.

Постійно проводиться моніторинг та пропонуються до уваги науковцям найбільш відомі та корисні ресурси Інтернету: сайти офіційних установ, бібліотек України, закордонних бібліотек, потужні портали електронних бібліотек, інформаційно-пошукові портали, наявність періодичних видань України в наукометричних системах світу, зарубіжні бази даних повнотекстових світових ресурсів. Пропонуються також визнані електронні світові ресурси вільного доступу, які включають як бібліографічні записи і реферати документів по сільському господарству і суміжним галузям, так і повнотекстові бази даних за різноманітними тематичними напрямками.

Також до послуг користувачів бібліотеки зарубіжні періодичні видання на паперових носіях, а саме: La France Agricola (Франція), Deutschland, Langdau Forschung, (Німеччина) та Veterinaski arhiv (Польща).

Електронні ресурси стали ключовим елементом відкритого інформаційного простору в бібліотеці, змінили методiku задоволення запитів. Було проведено значну роботу з наповнення повнотекстової бази електронними статтями із наукових збірників університету, що значно покращило пошук творчих доробок науково-педагогічних працівників університету. Певні ресурси електронного довідкового апарату використовуються ними для оперативного отримання інформації щодо

наявності літератури з дисциплін, що викладаються в навчальному закладі, про інновації в освітньому процесі; досягнення у сфері аграрного виробництва.

Здійснювалося інформаційне забезпечення підготовки викладачами кафедр університету навчально-методичних посібників для самостійної роботи студентів та практичних занять відповідно до вимог ECTS. Було проведено пошук в ЕК та формування списків літератури з навчальних дисциплін, редагування бази даних «Книгозабезпеченість» у відповідності з навчальними планами спеціальностей.

Для формування ресурсної бази бібліотеки приділено увагу поповненню довідково-бібліографічного фонду (ДБФ) електронними довідковими та інформаційно-бібліографічними матеріалами.

Значну увагу було звернено на створення в електронному каталозі (<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/elektronniy-katalog.html>) нових власних баз даних, це:

- Дисертації (за галузями знань)
- Фахові видання за спеціальностями університету
- Онлайн–періодика
- Світові інформаційні ресурси та науково-метричні системи та наповнення вже створених БД:
 - ДДАЕУ: історія і сучасність
 - Наукові праці ДДАЕУ
 - Дніпропетровщина (краєзнавство)
 - Екологія та охорона природокористування
 - Персоналії
 - Автореферати
 - Рідкісні видання
 - Ключові слова
 - Журнали
 - Книги
 - Серіальні видання
 - Тематичний каталог статей
 - Періодичні видання України в науко-метричних системах світу
 - Рідкісні видання та інші.

БД «Наукові праці ДДАЕУ» містить інформацію про публікації вчених університету незалежно від їх наявності у фонді наукової бібліотеки.

Основним інформаційним ресурсом наукової бібліотеки є електронний каталог (<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/elektronniy-katalog.html>), створення якого надає можливість, з одного боку, розкривати фонди бібліотеки для користувачів, з іншого – обслуговувати їх в автоматизованому режимі. Сьогодні ЕК містить інформацію про понад 140 тисяч документів усіх видів, представлених у бібліотеці. Щорічно він поповнюється понад 20 тис. описами документів. Об'єм 30-ти власних баз даних складає понад 260 тис. записів, які за допомогою автоматизованої бібліотечної програми «УФД «

Бібліотека» розкривають бібліотечний фонд та дають змогу користувачу самостійно займатися пошуком необхідних документів.

Одним із важливих напрямів інформаційно-аналітичної діяльності наукової бібліотеки є наповнення та підтримка бібліотечної сторінки на веб-сайті університету різними інформаційними матеріалами, а саме:

- реклама-презентація найбільш цікавих надходжень –
(<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/novi-nadkhodzhenia-10-2016.html>),

- віртуальні виставки –
(http://www.dsau.dp.ua/ua/page/virtualni_vistavki.html);

- звіти-фоторепортажі про проведення інформаційно-масових, культурно-просвітницьких та виховних заходів бібліотеки–
(<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/kulturno-prosvitnicka-dyalnst.html>);

- різні науково-методичні матеріали, рекомендаційні та тематичні списки галузевої літератури – (<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/nformacjno-bblografchna-robota.html>);

- документи та корисна інформація науковцю –
(<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/naukovtcu.html>);

- архів наукових видань ДДАЕУ–
<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/elektronniy-katalog.html>

- на допомогу куратору – <http://www.dsau.dp.ua/ua/page/kuratoru.html>;

- путівник та архів періодичних видань –
<http://www.dsau.dp.ua/ua/page/putvnik-perdichnih-vidan.html>

Веб-сторінка також містить посилання на найбільш відомі та корисні ресурси Інтернету: сайти офіційних установ, бібліотек України, зарубіжних бібліотек, потужні портали електронних бібліотек, інформаційно-пошукові портали, сайти періодичних видань України тощо. До послуг студентів в електронній читальній залі оформлено стенд «Корисна інформація – Інтернет-ресурси», «Інтернет–адреси галузевих електронних ресурсів України та зарубіжних країн», «Студенту на замітку».

Комплексний підхід до задоволення інформаційних запитів читачів забезпечується від бібліографічного пошуку літератури у фонді бібліотеки до доставки документів користувачам. Спостерігається збільшення кількості користувачів, які самостійно ведуть пошук в ЕК та працюють в мережі Інтернет.

Завдяки використанню як власних баз даних, так наявних в світовому інформаційному просторі підвищується також якість надання консультацій з методики бібліографічного пошуку та використання традиційного довідкового апарату бібліотеки, які проводять черговий бібліограф зали каталогів та бібліотекарі читальних зал та абонементів та надають користувачам бібліографічні довідки, формують практичні навички цілеспрямованої самостійної роботи, уміння знаходити, критично осмислювати й використовувати інформацію. Особлива увага приділяється студентам молодших курсів, для яких традиційно проводяться заняття з основ бібліотекознавства та бібліографії, завдання яких пояснити як і де

шукати необхідну інформацію.

Для бакалаврів, магістрантів, аспірантів працівниками бібліотеки проводяться тренінги «Бібліографія в наукових дослідженнях», «Методика алгоритму пошуку в базах даних, світових інформаційних ресурсах і системах», «Науково-бібліографічні ресурси бібліотеки на допомогу інформаційному забезпеченню науково-дослідницької діяльності», з оцінювання різних джерел інформації тощо. Постійними є також моніторинг їх інформаційних потреб, групові тематичні консультації студентів з питань використання комп'ютерних технологій, особливостей роботи в режимі on-line, методики ефективного пошуку й відбору інформації, що проводяться як практичні заняття в електронній залі та залі каталогів.

Під час проведення Днів інформації (13), Днів фахівця, Днів магістра(2), Днів науки (9), книжкових виставок (25) та тематичних переглядів (21) відбувається своєчасне інформування про новинки літератури та періодики, в ході яких для відвідувачів студентів, магістрів, аспірантів, науковців проводяться інформаційні репортажі, експрес-реклами, експрес-хвилинки на різноманітні теми, виходячи із запитів користувачів. Серед користувачів бібліотеки особливим попитом користуються віртуальні виставки (8), які надають можливість ознайомитися з представленою інформацією більш широкому колу користувачів: кафедр, філій бібліотеки, читальних залів, гуртожитків тощо та розміщені на сторінці бібліотеки на WEB сайті університету (http://www.dsau.dp.ua/ua/page/virtualni_vistavki.html).

Отримані результати впровадження новітніх інформаційних технологій, дають змогу не тільки забезпечити інформаційні потреби користувачів вузівської бібліотеки, а й на їх основі вирішити основні завдання, визначені у програмі діяльності бібліотеки, накреслити стратегічні напрями відносно комплектування фонду, удосконалення обслуговування, створення власних електронних ресурсів, збереження наукової спадщини Дніпропетровщини, якісного інформаційного забезпечення користувачів бібліотеки – студентів, науковців і практиків аграрної галузі. Впровадження в практику роботи бібліотеки університету новітніх технологій, використання інноваційних форм, вдосконалення системи інформаційно-бібліотечного обслуговування сприяють створенню необхідних умов для забезпечення якісної освіти майбутніх фахівців аграріїв.

Бібліографічні посилання:

1. **Братчик А.Г.** Наукова бібліотека ДДАУ – важлива складова наукового, навчального, культурно-просвітницького та виховного процесу в підготовці майбутніх фахівців-аграріїв/ А.Г.Братчик//90 років на службі науки, просвіти та виховання майбутнього аграрія вищого гатунку: матеріали наук. - практ. конф.: Дніпропетровськ, 23 листопада 2012 р. / за ред. А.Г.Братчик; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т – Херсон: Гринь Д.С., 2013.–С. 3-12
2. **Гринчак Т.** Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек: напрями структури, продукти / Т.Гринчак // Вісник книжкової палати. – 2004. - № 6. – С.13-17.
3. Електронні інформаційні ресурси бібліотек України: [за результатами дослідження] // Бібліотечна планета. – 2002. - №2. –С. 20-21.
4. **Каліберда Н.** Інформаційні ресурси сучасної наукової бібліотеки:проблеми трансформації та розвитку / Н.Каліберда, А.Бровкін // Бібліотечний вісник. – 2008. – № 6. – С.6–11.
5. **Колесникова Т.О.** Етапи інформатизації бібліотек вищої школи України і США: порівняльна характеристика [Електронний ресурс] /Т. О. Колесникова.– Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/bdil/2010_4/8.pdf.–Назва з екрану

6. **Кислюк Л.** Удосконалення технологій бібліотечного та довідково-бібліографічного обслуговування бібліотек вищих навчальних закладів у перехідний період / Л.Кислюк // Вісник книжкової палати. – 2011. - № 3. – С.38.

7. **Павлуша І.** Електронні бібліотеки: зарубіжний досвід, питання, розробки української концепції / І.Павлуша // Бібліотечний вісник. – 1999. – №4. – С.13-23

8. **Трачук Л.** Віртуальна виставка: нова послуга бібліотеки / Л.Трачук // Вісник книжкової палати. – 2007. - № 11. – С.36-38.

УДК 027.7 (477.63) «18/20»

Л.М. Лучка

Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара

КНИГОЗІБРАННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ: ІСТОРІЯ ТА ФОРМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ

Досліджено фондові зібрання наукової бібліотеки за тематикою, змістом, друкарським оформленням. Висвітлено форми роботи зі студентством з метою розкриття та популяризації вітчизняної книжкової спадщини.

Ключові слова: *університетська бібліотека, рідкісні фонди, соціокультурна робота, Дніпро.*

Исследованы фондовые собрания научной библиотеки по тематике, содержанию, издательскому оформлению. Освещены формы работы со студентами с целью раскрытия и популяризации отечественного книжного наследия.

Ключевые слова: *университетская библиотека, редкие фонды, социокультурная работа, Днепр.*

Book collections of the Scientific Library according to their subject, contents and publishing design are analyzed. The author highlights different forms of work with students aiming at showing and promotion of the national book heritage.

Key words: *university library, rare book collections, sociocultural work, Dnipro.*

Бібліотечні фонди відображають історико-культурний розвиток народів світу. Кожна бібліотека має свою історію, яку вона вивчає, шанує та презентує. Дослідження книжкових колекцій допомагає поглибленому вивченню конкретного історичного простору, з одного боку. З іншого, бібліотеки як культурно-освітній потенціал розкривають рукописну та нову спадщину під час виховної та просвітницької роботи зі студентством.

Історія НБ ДНУ ім. О. Гончара починалась у 1918 р. у структурі Катеринославського університету. Науковий інтерес викликає аналіз фондових зібрань за авторськими колекціями, хронологічними межами, змістом та друкарським оформленням. Початкові фонди формувалися з бібліотек навчальних закладів, різних товариств та приватних осіб Катеринославщини. Рідкісні фонди НБ зберігають цінні за змістом та унікальні за історією бібліотеки князя Г. Потьомкіна та родини Швейниць. У XVIII ст. Г. Потьомкін для майбутнього університету придбав у архієпископа Є. Булгаріса зібрання у кількості близько 1500 т. Наприкінці XVIII ст. у зв'язку зі смертю Г. Потьомкіна та Катерини II цей проект не було втілено в життя. Більша частина колекції увійшла до складу бібліотеки новоствореного Казанського університету. У 1804 р. 63 т. цінної бібліотеки передано до Харківського університету. Таким чином бібліотека Г. Потьомкіна була розпорощена і до нашого часу такою залишається. НБ ДНУ ім. О. Гончара

зберігає 77 т.: французькою мовою (41 прим.), латинською (20 прим.), російською (12 прим.), грецькою, англійською та італійською мовами [4, с. 122].

Наукова бібліотека зберігає понад 200 багатотомних творів з історії та релігії із бібліотеки німецької родини Швейниць. Книги написані латинською, німецькою та французькою мовами. Крім значних колекцій у Науковій бібліотеці зберігаються книжкові дарунки, зроблені катеринославськими діячами різним культурно-освітнім закладам у ХІХ – на початку ХХ ст. Про це свідчать власницькі та дарчі написи. Наукова бібліотека зберігає 20 томів з особистої бібліотеки архієпископа Катеринославського, Херсонського та Таврійського Платона Любарського з цінним дарчим написом на форзаці та контритулі: «Из Библиотеки покойного Преосвященного Платона Любарского, архиепископа Екатеринославского, Херсонского, Таврического в библиотеку Екатеринославской гимназии». Архієпископ цікавився й літературою з садівництва, про що свідчить книга у перекладі з німецької мови, надрукована у видавництві Московського університету: «Городской и деревенский садовник или наставления: в 4-х ч. М., 1779» [5, с. 56-63].

В історії Катеринославщини значну роль відіграв князь М.П. Урусов, великий землевласник, голова Катеринославської вченої архівної комісії. Історія його книгозібрання пов'язана з приватною бібліотекою катеринославського дворянина Г.П. Алексеєва. В особистій колекції М.П. Урусов мав низку праць-дарунків від полтавського викладача І. Ф. Павловського. Під час Першої світової війни важливою подією для країни стало винахідництво йоду та його виробництво. Серед історико-краєзнавчих видань Катеринослава дореволюційного періоду бібліографічною рідкістю є унікальний альбом «Опытная станция по исследованию и добыванию русского йода из морских водорослей», створений у 1916 р. катеринославськими вченими-хіміками професором Л.В. Писаржевським та старшим лаборантом М.Д. Аверкієвим. Щойно підготовлене видання було подароване авторами князю М.П. Урусову як подяка за «просвещенное содействие при основании нового русского дела» [3].

Важливу роль у розвитку природознавчих наук Катеринославської губернії відіграв педагог та вчений І.Я. Акінфієв. Власні праці автор дарував бібліотеці Катеринославського Першого реального училища, бібліотекарем та викладачем якого він сумлінно працював 25 років. Свідченням цього є особистий підпис. Катеринославський діяч спілкувався з колегами, підтримував дружні стосунки за науковими інтересами. Так, за підтримки В.М. Хитрово, приват-доцента Київського університету, до Катеринослава потрапили невеличкі за обсягом праці Д. Святського 1905-1906 рр. Від ботаніка, географа М.М. Альбова надійшли праці у вигляді брошури (19 с.) та окремого відбитку статті (6 с.), що мали історичну цінність. Одеські видання кінця ХІХ ст. містили матеріали, які увійшли до

«Записок Императорского общества сельского хозяйства Южной России» [1, с. 135; 2, с. 24-29].

Для сучасної бібліотеки ВНЗ пріоритетним напрямком залишається популяризація книжкових скарбів серед студентської молоді. Однією з цікавих і актуальних форм діяльності є проведення занять, лекцій, екскурсій зі студентами на матеріалах фонду відділу рідкісних видань. З метою наближення книги до читачів та розкриття книжкової спадщини НБ проводить зі студентами під час навчання виховну та просвітницьку роботу. Мета заходів – отримання студентами знань про склад та зміст бібліотечних фондів, що сприяє підвищенню загальноосвітнього та культурного рівня молоді. Фонди відділу рідкісних видань використовуються читачем в навчальній та науково-дослідницькій роботі. Особливість таких бібліотечних заходів полягає у наочності та емоційному впливу, що допомагає доповнити та закріпити матеріал. Заняття мають теоретичний і практичний характер.

Тема кожного заходу присвячена певному розділу курсу, що вивчають студенти. Крім того, розглядаємо книгу як складову матеріальної культури. Важливим елементом є шрифт, якість ілюстрацій, палітурка, дарчі написи, які є знаковими свого часу та пов'язують видавця й читача. За останні роки на базі НБ відбуваються лекції та практичні заняття зі студентами II курсу спеціальності «видавнича справа» («Книжкові пам'ятки в катеринославських бібліотеках», «З історії книжкової спадщини Катеринославщини»). Цінним для студентів є інформація про наявність в фонді прижиттєвих публікацій творів діячів науки, культури, літератури. Це підвищує ефективність сприйняття.

До кожного заняття готується комплекс видань, які відрізняються значною тематичною різноманітністю, читацькою спрямованістю, оформленням, структурою. Бібліотека надає студентам інформацію про найбільш яскраві примірники, привабливі зовнішнім виглядом, видатні шедеври книжкового мистецтва. Враження про захід фіксуються у письмовому опитуванні, що допомагає виявити позитивні результати і недоліки. Магістри спеціальності «Журналістика» підготували словник «Слова та їх медіа зміст», який містить результати практичних занять студентів з унікальною колекцією дореволюційних словників. Використано понад 100 раритетних видань.

З метою поглибленого вивчення теми «Історія середніх віків» співробітники відділу наукової літератури провели перегляд «Подорож у Середньовіччя», який містив 74 рідкісних видань XIX – початку XX ст. Студентів вразили перші підручники та навчальні посібники, якими користувались студенти XIX-XX ст. Щорічно до Дня знань організовуються книжкові виставки: «Перші книги Катеринослава», «Книжкові скарби» - виставка мініатюрних видань. Для студентів різних факультетів проведена презентація однієї книги «Яворницький Д.І. Дніпрові пороги» (1928 р.), на якій було представлено не лише цінний за часом примірник, а й підготовлено виставку поштових листівок у серії «Дніпрельстан», виданих наприкінці 20-

рр. ХХ ст. з колекції асистентки академіка Л.В. Писаржевського О.С. Полуян. Жваве обговорювання серед студентів викликав вищезазначений альбом «Опытная станция», який містив рідкісні світліни першої станції та технологічних процесів промислового виробництва йоду [3, с. 111-117].

До Дня Польщі бібліотека разом з історичним факультетом організувала засідання студентського гуртка. Підготовлений бібліографічний огляд «Польська книжкова колекція» містив перші польські видання. Частина з них потрапила до фондів з бібліотек Катеринослава, інші видання надійшли у 1920-30-х роках, у роки радянсько-польської співпраці. Новітня колекція у кількості 1600 примірників літератури польською мовою стала дарунком польських видавництв, переважно університетських. Унікальні матеріали зберігаються у відділі рідкісних видань та відділі іноземної літератури.

До Року Японії в Україні наукова бібліотека використовує традиційні та креативні форми розкриття фондів колекцій, присвячених історії та культурі Японії. Студентам гуманітарного напрямку бібліотека запропонувала бібліографічний огляд літератури «Сто перший погляд на Японію». Серед видань увагу студентів привернули 14 ілюстрованих рідкісних книг початку ХХ ст., написаних російською та іноземними мовами. Художня література представлена малоформатними виданнями («Сто стихотворений ста поэтов», Сайгьо «Горная хижина»), поезією танка та хайку, найпопулярнішими письменниками сучасної Японії. Зацікавленість студентів викликало гарно оформлене художнє книгозібрання проекту «Японську літературу світовому читачеві», отримане як дарунок від японських організацій у перекладі.

Отже, виявлення та аналіз окремих зібрань, цілих колекцій, що зберігаються в університетських бібліотеках України, допомагає науковому розкриттю та популяризації фондів серед студентства з метою наближення друкованого джерела до читача. Заходи зі студентами на базі відділу рідкісних видань посідають важливе місце в інформаційно-бібліотечній діяльності та сприяють підвищенню культурного рівня молоді.

Бібліографічні посилання

1. **Анучин Д.Н.** О людях русской науки и культуры, статьи, некрологи и заметки / Д.Н. Анучин. – Москва, 1950. – 335 с.
2. **Данилов В.И.** Ученый В.Н. Хитрово / В.И. Данилов.- Тула, 1985. – 103 с.
3. Про підсумки роботи університету в 2015/2016 навчальному році: доповідь ректора М.В. Полякова / ДНУ ім. О. Гончара; уклад. В.П. Сергеев.- Дніпро, 2016. – 220 с.
4. **Саминский Е.М.** Каталог старопечатных изданий. Ч. 1. / Е. М. Саминский; НБ ДНУ. – Днепропетровск, 2003 – 100 с.
5. **Скалозуб Ю.** История Екатеринославской епархии, 1775-1917 гг. / Ю. Скалозуб. – Днепропетровск, 2001. – 416 с.

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ, КУЛЬТУРИ І ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття висвітлює основні креативні орієнтири виховання студентської молоді на досвіді роботи наукової бібліотеки з формування цілісної і гармонійно розвиненої та суспільно-активної особистості з високим рівнем національної свідомості, широким світоглядом, належним рівнем загальної, мовної, художньо-естетичної, політичної та правової культури.

Ключові слова: *патріотичне виховання, національна самосвідомість, гуманістична моральність, читацькі об'єднання, інформаційно-просвітницькі заходи, краєзнавство, видання наукової бібліотеки.*

Статья раскрывает основные креативные ориентиры воспитания студенческой молодежи, ссылаясь на опыт научной библиотеки с формирования гармонично развитой и общественно-активной личности с высоким уровнем сознания, широким мировоззрением, надлежащим уровнем общей языковой, художественно-эстетической, политической и правовой культуры.

Ключевые слова: *патриотическое воспитание, национальное самосознание, гуманистическая мораль, читательские объединения, информационно-просветительские мероприятия, краеведение, издания научной библиотеки.*

На сучасному етапі становлення правової демократичної держави та інтеграції України до загальноєвропейського співтовариства дедалі більшої гостроти набуває проблема відтворення в суспільстві духовної, високоморальної особистості – творця власного майбутнього, гуманіста, громадянина - патріота України. Адже зміцнити і розвинути демократичну правову державу, яка ввійшла б повноправним суб'єктом до європейської спільноти можуть громадяни, які люблять свій народ, свою Україну, готові самовіддано захищати й розбудовувати її, які мають людську гідність, національну самосвідомість, гуманістичну моральність, знають свої права і свободи та вміють цивілізовано відстояти їх, сприяючи громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Виховати таку молодь можливо за умови розвитку національної освіти, в якій система виховання та навчання ґрунтується на ідеях української героїчної історії, багатій культурі, звичаях народу та глибокому знанні рідної мови, літератури, поваги до національних символів, та основ християнської релігії.

На теренах України першооснови патріотичного виховання були закладені ще в народній педагогіці – в легендах, казках, міфах, літописах, повчаннях, прислів'ях. Питання патріотичного виховання хвилювало літописців, державних і громадських діячів, письменників: Нестора Літописця, Ярослава Мудрого, Іларіона, Володимира Мономаха, П. Орлика,

Ф. Прокоповича, Г. Сковороду, Т. Шевченка, П. Куліша, Д. Чижевського, Лесю Українку, І. Франка, М. Грушевського, В. Винниченка, С. Рудницького. Багатогранні аспекти патріотичного виховання особистості знайшли своє відображення у працях педагогів Х. Алчевської, Г. Ващенко, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського, Я. Чепіги, які велику увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості, поваги до історичного минулого. А. Макаренко і В. Сухомлинський радили прищеплювати молоді високі почуття вірності й відданості Батьківщині, пошани до її трудівників. Як зазначав В. Сухомлинський «виховання громадянина патріотом – це гармонія розуму, думки, ідей, почуттів, духовних поривів, вчинків» [2, с.16]. Психологічні засади патріотичного виховання досліджували П.Блонський, Л.Виготський, Г.Костюк, О.Леонт'єв, О.Петровський, І.Синиця, П.Якобсон. У сучасній педагогічній науці окремі аспекти патріотичного виховання розробляють О.Бандура, Н.Волошина, А.Капська, В.Неділько, Є.Пасічник, Б.Степанишин.

Процес виховання – це система виховних заходів, спрямованих на формування всебічної і гармонійно розвиненої особистості [1, с.3]. Відомо, що основні риси громадянина формуються в молодому віці під впливом загальнонародних цінностей, у взаємодії особистості з суспільством, яке на кожному етапі репрезентують родина, школа та різноманітні колективи [3, с.170]. Тому основним орієнтиром виховного процесу в Дніпропетровському державному аграрно-економічному університеті є формування особистості, наділеної громадянською відповідальністю, національною самосвідомістю, високими духовними цінностями, родинними і патріотичними почуттями, створення умов для розвитку творчо обдарованої студентської молоді, її індивідуальних якостей, набуття за час навчання молодою людиною соціального досвіду.

Важливу місію у виховній роботі виконує наукова бібліотека університету в тісній співпраці з кураторами академічних груп, студентським активом та громадськими організаціями. У науковій бібліотеці активно й творчо працюють читацькі об'єднання за інтересами: літературна вітальня «Гармонія», «Родовід», «Ріднокрай», літературна студія «Дивослово» та музичний ансамбль «Дружба». Засідання читацьких об'єднань охоплює широке коло актуальних питань сьогодення, виховують духовність, популяризують видання про історію України, інтеграцію в Європейський простір, демократизацію суспільного життя, розкривають чарівний світ літератури, мистецтва, традицій українського народу, сприяють розширенню світогляду та всебічному розвитку особистості.

Змістовні соціокультурні масові заходи проводяться на кураторських годинах, в студентських гуртожитках, до яких залучаються студенти, активні учасники читацьких об'єднань, громадськість.

Формуванню у студентської молоді рис громадянина-патріота Української держави сприяли кураторські години «Збережемо національні традиції», «Я – українець», «Моя країна – єдина Україна», цикл масових

заходів «Навічно в народній пам'яті покоління» (Голокост), «Подвигу твоєму, солдате, вклоняється весь світ», година пам'яті «Попіл спалених в'язнів концтаборів б'ється в наших серцях», круглі столи «Ми з українського роду», «Сила нації в її єдності», «Україно, ти моя молитва» тощо.

До Дня пам'яті та примирення, річниці Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні в аудиторії імені Героя Радянського Союзу І.П. Ялового щорічно проводиться тематичні кураторські години «Палаючий факел пам'яті», «Події, які змінили світ». Цей день святковий Перемоги зустрічі з учасниками цих подій тощо.

До Дня визволення міст України та міста Дніпропетровська від фашистських загарбників, Дня українського козацтва та Дня захисника вітчизни в академічних групах, студентських гуртожитках традиційно проводяться лекції, бесіди, огляди видань, історичні повідомлення, інформаційні огляди, оформляються книжкові виставки «Шляхами війни», «Дніпропетровськ опалений війною», «Історія славного козацтва українського», «Галерея козацьких портретів», «Знавець козацького життя, історії, традицій – Д.І.Яворницький», «Козаки в художній літературі та образотворчому мистецтві».

Художнє слово доповнювала музика: пісні воєнних років та народні пісні про козаків у виконанні музичного ансамблю «Дружба» яскраво розповідали про героїчну епоху українського народу, хоробрих синів України. «Герої не вмирають», під такою назвою проведено вечір пам'яті Героїв Небесної сотні та випускників університету, які загинули в зоні АТО. Темі «Вони загинули, щоб жила Україна» були присвячені бесіди, виступи студентів про героїчні подвиги їх однолітків, співвітчизників, випускників ДДАЕУ, які віддали своє життя за рідну землю, свободу і волю, за краще життя і мир на землі.

Гордість за нашу країну, патріотичні почуття викликають заходи присвячені державним святкам України: «Незалежна, вільна, суверенна», до Дня незалежності України, «В борні ми гідність і свободу відстояли», до Дня гідності та свободи, «Соборність – символ свободи та єднання України», до Дня Соборності та злуки. Свята, що поєднали нашу націю: «Закон цей стверджує, що вільні ми навіки», до Дня Конституції України, «Прапор – наш державний символ», до Дня Державного Прапора України, «Наш Герб-Тризуб – це знак державності та сили», «Усміхнулась наша доля, заспівали ми про волю, нас ця пісня поєднала, щастя нам подарувала», до Дня затвердження Державного Гімну України.

Залучаючи молодь до високої духовної місії українських просвітників – М.П. Драгоманова, П. Могилы, Х.Д. Алчевської, І. Федорова, Ф. Прокоповича, М.С. Грушевського, студенти пишаються великими українцями, культурою української нації. Відкриваючи скарбницю світової культури, висвітлюємо велетнів епохи Відродження та творчість поетів «срібного віку».

У бесідах, повідомленнях, оглядах книг, на прикладах поетичних та

музичних творів класиків української літератури розкриваються теми братерства і єдності слов'янських народів, філософські роздуми про майбутнє України, уславлення її національних символів: вербу, тополю, червону калину, вишневі сади, хрещатий барвінок. Студенти душею доторкаються до духовних цінностей і надбань українського народу на годинах духовного спілкування «Срібні дзвони слов'янської духовності», «Доторкнись серцем до мелодії живого українського слова», «Бринить кришталь рідної мови». На кожному заході проводилася літературна гра «Мовний марафон». А учасники літературної студії «Дивослово» та музичного ансамблю «Дружба» виконували авторські вірші, музичні твори, українські народні пісні про мову під девізом «У славі і пісні – код наш український». В комплексі на цих заходах демонструються творчі роботи учасників клубу «Родовід» за назвами «Барви студентської творчості», «Торкнись душею до краси», «Сузір'я студентських талантів».

Традиційно щорічно за окремими програмами проводяться Шевченківські та краєзнавчі читання, присвячені ювілейним датам заснування нашого університету, міста та області, в ході яких проходять зустрічі з науковцями, випускниками університету, видатними особистостями міста, презентації книг, години духовного спілкування тощо.

Низка різноманітних заходів приурочувалася до ювілейних дат вчених аграрної галузі нашого університету М.О. Бекаревичу, М.Т. Масюку, А.С. Кобцю, О.В. Верняєву, В.І. Шеманьову, Я.М. Захрялову, А.І. Свеженцову, В.Г. Бутенку, М.П. Високому, А.І. Задонцеву, І.А. Лук'яненку, М.О. Селеху, М.П. Тіману, Л.А. Христовій, Ф.Т. Моргуну, В.С. Цикову, І.П. Чабану, В.Т. Шуваєву та іншим, життя і наукова діяльність яких стали прикладом активної життєвої позиції та служіння вибраній професії.

Складовою виховання патріотизму, національної свідомості і гідності студентської молоді стало проведення заходів циклу «З чого починається людина». Година духовного спілкування «Людина починається з сім'ї», «Теплом зустрічає отчий дім», «Ми про батьків сказати хочем слово» пронизані любов'ю до своєї рідної землі, домівки, отчого краю та любов'ю і повагою до самих найдорожчих людей – батька й матері. Про них на заходах звучали зворушливі вірші та пісні українських композиторів О. Морозова, В. Івасюка, К. Смолвої, О. Білаша, І. Поклада та авторські вірші й пісні учасників творчих об'єднань наукової бібліотеки.

Значна увага приділяється екологічному вихованню студентства. За програмами Місячників екології «Не дайте вашим душам збайдужіти, в гармонії з довкіллям треба жити», «Гармонізація природи та людини» розглядаються питання екології, здоров'я людини, засвоєння високоморальних норм поведінки, прищеплення любові до природи квітучої України, рідного краю та чуйного відношення до навколишнього середовища. Важливо те, що в програми Місячників екологічних знань, крім виставок, переглядів, оглядів видань, зустрічей з вченими-екологами

університету, його випускниками, які працюють в даній галузі, входять презентації видань наукової бібліотеки: науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Проблеми екології та охорони навколишнього середовища» та збірників 2 випусків сценаріїв «Хай душа проростає садами» на допомогу кураторам в проведенні виховних годин.

Виховний процес відбувається як через інформаційно-просвітницькі виховні години, зустрічі з цікавими людьми, так і через залучення студентів у творчі читацькі об'єднання наукової бібліотеки. Завдяки їх діяльності у студентів розвивається художньо-естетична культура, формується національна та громадська свідомість, реалізуються творчі можливості та підвищується інтелектуальний рівень, інформаційна компетентність.

Керівником творчих об'єднань наукової бібліотеки, методистом В.О. Гескіною створено основне ядро творчої студентської молоді, учасники яких пишуть вірші, складають музику. Їх творчі надбання повсякчас демонструються в ході проведення інформаційно-просвітницьких заходів, як в науковій бібліотеці, так і бібліотеках ВНЗ міста та бібліотеках різних відомств і організацій, на місцевому радіо й телебаченні.

Готуються до видання збірки різних видань. Перша збірка віршів видана під назвою «Поезія окрилених сердець» і вмістила в собі творчість 14 авторів, які написали 136 віршів, деякі з них в майбутньому стали піснями. Збірка видана за результатами щорічного фестивалю студентської творчості. Це надихає авторів писати ще краще. І навіть, коли вони закінчують наш університет, не розривають своїх зв'язків з бібліотекою, такі випускники, як О. Кісенко, Н. Салімоненко, С. Немченко, Т. Клочко, Д. Книш та інші. Вони постійно приймають участь у засіданнях творчих об'єднань. А день заснування літературної вітальні «Гармонія», 18 березня 1982 року, завжди відмічають виконанням своїх нових творів.

Таким чином, розкриваючи досвід наукової бібліотеки з формування громадської позиції, національної самосвідомості, особистості студента, патріота своєї Батьківщини, культурного й духовного його збагачення, профадаптаційної роботи, майбутня її діяльність спрямована на пошук та використання інтерактивних форм, які передбачають визначення для кожного студента мотивації щодо підвищення культурного рівня майбутнього фахівця-аграрія.

Бібліографічні посилання:

1. **Фіцула М. М.** Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / М. М. Фіцула. – 3-тє вид., переробл. і допов. – Тернопіль: Богдан, 2007. – 232 с.
2. **Сухомлинский В. А.** Родина в сердце / В. А. Сухомлинський. – 2-е изд. – М. : Молодая гвардия, 1980. – 175 с.
3. **Кухаренко П. М.** Формування громадської позиції сучасної молоді / П. М. Кухаренко, О. О. Резнікова // Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991–2011) : зб. наук. пр. / [редкол.: Кобець А. С. (відп. ред.) та ін.]. – Дніпропетровськ : Придніпров'я, 2011. – Вип. 3. – С. 169-174.
4. **Грабар Н. Г.** Бібліотека як інформаційно-виховна структура вищого навчального закладу / Н. Г. Грабар // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2003. – Вип. 11. – С. 132-137.

5. Дворкина М. Я. Сущность и структура библиотечно-информационной деятельности / М. Я. Дворкина // Научные и технические библиотеки. – 2008. – № 5. – С. 5-21.
6. Дригало В. Технология работы библиотеки вуза / В. Дригало // Бібліотечний форум України. – 2008. – № 1. – С. 8-14.
7. Кобелев А. Н. Диагностика работы библиотек: информационно-аналитический компонент / А. Н. Кобелев // Научные и технические библиотеки. – 2010. – № 4. – С. 18-27.
8. Ковальчук Г. Краєзнавча діяльність публічних бібліотек Східної України: збереження традицій, пошук нового / Г. Ковальчук, Н. Полянська // Бібліотечний форум України. – 2010. – № 1. – С. 28-31.
9. Мелентьева Е. Ю. Библиотека в образовательном пространстве вуза / Е. Ю. Мелентьева // Научные и технические библиотеки. – 2014. – № 10. – С. 61-67.

УДК 027.7:378.4:63(477.63):01

Н. В. Кобець

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСІБНИКИ ТА ЇХ РОЛЬ В ПОСИЛЕННІ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ УНІВЕРСИТЕТУ

*У статті висвітлена діяльність наукової бібліотеки ДДАЕУ по створенню власних інформаційних ресурсів та шлях інтеграції бібліотеки в український і світовий інформаційний простір. **Ключові слова:** інформаційно-аналітична діяльність, бібліографія, бібліографічна продукція, біобібліографічний показник, імідж університету.*

*В статье освещена деятельность научной библиотеки ДГАЭУ по созданию собственных информационных ресурсов и путь интеграции библиотеки в украинское и мировое информационное пространство. **Ключевые слова:** информационно-аналитическая деятельность, библиография, библиографическая продукция, биобиблиографический указатель, имидж университета.*

Одним з пріоритетних напрямів державної політики в галузі освіти є створення і підтримка відкритої мережі освітніх ресурсів. Прийнята урядом України у 2016 році Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” передбачає, серед іншого, інтенсивний розвиток та актуалізацію документно-інформаційних ресурсів бібліотек на традиційних та електронних носіях, що має сприяти створенню відкритого доступу до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів.

Серед очікуваних результатів впровадження Стратегії – вагоме зростання ролі бібліотек вищих навчальних закладів в поширенні наукової інформації у світовому науково-освітньому просторі, підвищення рейтингу українських університетів.

Дніпровський державний аграрно-економічний університет – один із провідних вищих навчальних закладів Східного регіону України, основним

принципом діяльності якого є досягнення стандартів європейської аграрної освіти у підготовці конкурентоспроможних фахівців для аграрного виробництва.

У 2017 році університет святкує своє 95 річчя. Наукова бібліотека є ровесником вузу, провідним його структурним підрозділом, що забезпечує проведення освітньо-виховного процесу, інформаційно-бібліографічний супровід наукових досліджень, здійснює вільний доступ науково-педагогічних працівників, студентів, молодих науковців та усіх бажаючих до різних джерел інформації.

Протягом останніх років фахівці наукової бібліотеки активно формують і створюють власні інформаційні ресурси (БД), в яких розкривають фонди бібліотеки та відображають досягнення науковців та наукових шкіл університету. Повні тексти власної бібліографічної продукції розміщено на сторінці наукової бібліотеки на веб-сайті університету. Інтеграція наукової бібліотеки ДДАЕУ в український і світовий інформаційний простір сприяє формуванню іміджу університету та зміцненню його конкурентних позицій.

У практиці роботи наукової бібліотеки важливе місце займає створення бібліографічних посібників. Особлива увага приділяється укладанню біобібліографічних покажчиків серії «Біобібліографія вчених-аграріїв ДДАЕУ», в яких інформація про наукові досягнення університету подана через рекламу діяльності окремих викладачів-дослідників. Біобібліографія допомагає науковцям отримувати інформацію про схожі по тематиці дослідження, сприяє обміну результатами цих досліджень, прискорюючи їх розвиток, а іноді призводить до корегування напрямків науково-дослідних робіт або до народження зовсім неочікуваних креативних ідей та рішень. Біобібліографія тут виступає як інформаційний посередник між особою та науковим середовищем і, як форма наукової репрезентації особистісного внеску дослідника в науку, сприяє підвищенню іміджу української аграрної науки у світовому просторі.

Біобібліографічні покажчики видаються в основному до ювілейних дат учених та на пошану їх пам'яті і розкривають науковий доробок вченого, відображають його дослідницьку, педагогічну, науково-методичну діяльність. В одному виданні об'єднуються всі праці: підручники, навчальні посібники, монографії, статті з періодичних і продовжуваних видань, матеріали конференцій, публікації в іноземних виданнях, авторські свідоцтва, патенти, депоновані рукописи, рецензії, звіти тощо. Крім бібліографії та біографії в біобібліографічних покажчиках представлені публікації праць, документів та фотодокументів, що ілюструють життя та діяльність вченого: створення ним наукових шкіл, редагування книг та інших видань, його захоплення в повсякденному житті тощо.

Збірники на пошану пам'яті вчених містять повну бібліографію праць вченого та додаткові розділи, що ілюструють внесок особи в розвиток науки, публікації окремих наукових праць, спогади колег, учнів, документи про

життя та діяльність, ілюстрації та фотодокументи.

Першою успішною спробою зібрати і систематизувати літературу про наукові публікації вчених університету стало видання біобібліографічного покажчика (на вшанування пам'яті) «Николай Емельянович Бекаревич (1906–1996), що вийшов з друку у 2006 році, в рік відзначення 100 річчя від дня народження вченого-грунтознавця, доктора сільськогосподарських наук, засновника і керівника проблемної лабораторії з рекультивації земель (1978–1996 рр.), професора, фундатора наукової школи ґрунтознавців-екологів ДСГІ-ДДАУ.

Такий вид бібліографічних посібників як біобібліографічний покажчик вимагає кропіткої роботи, серйозних організаційних зусиль для створення творчого колективу з метою реалізації проекту. Очолила роботу над покажчиком директор наукової бібліотеки А.Г. Братчик. Оскільки в процесі роботи виникла потреба не лише в ознайомленні з фаховою літературою, а й в перегляді великих масивів видань та архівних документів, до роботи були залучені співробітники усіх рівнів, що сприяло згуртуванню колективу, відповідальності за доручену справу та підвищенню фахового рівня.

Основним джерелом отримання відомостей про публікації стали каталоги, картотеки наукової бібліотеки, інформаційна база інших бібліотек міста, особисті архівні документи науковця, галузеві бібліографічні покажчики, відомчі видання, пов'язані з тематикою діяльності вченого, прикнижкові, пристатейні списки в працях вчених та матеріалах про нього, інтернет-ресурси. Опрацьовані матеріали на основі картотеки здебільшого перевірені укладачами «de visu» й уточнені.

Наразі у серії «Біобібліографія вчених-аграріїв ДДАЕУ» вийшло 10 випусків, присвячених академіку Міжнародної академії інженерних наук В.І. Дирді, академіку Академії наук вищої освіти М.П. Тіману, професорам В.П. Бессоновій, М.П. Високосу, П.К. Охмату, А.І. Свеженцову (на пошану пам'яті), Л.М. Степченко, Л.А. Христовій (на пошану пам'яті), В.І. Чорній. Готуються до друку ще два біобібліографічні покажчики «Андрій Миколайович Пугач» та «Професор Василь Тихонович Шуваєв» (на пошану пам'яті).

В серії «Біобібліографія вчених-аграріїв України» спільно з ННСГБ НААН вийшов друком покажчик до ювілею ректора ДДАУ-ДДАЕУ, професора А. С. Кобця та підготовлений до друку покажчик на пошану пам'яті ректора ДСГІ-ДДАУ, академіка УААН М.Т. Масюка в біобібліографічній серії «Академіки Національної академії аграрних наук».

Робота над кожним біобібліографічним покажчиком – це невелике наукове дослідження з вивчення творчої спадщини та матеріалів про життя, діяльність науковця із залученням багатьох архівних та біографічних джерел з метою максимального виявлення всіх опублікованих праць ученого та літератури про нього. Робота з корегування та редагування бібліографічних записів документів, відновлення відсутніх бібліографічних даних про документи, розшук раніше невідомих чи фіксація нових публікацій

зобов'язує бібліотечних працівників оволодівати новітніми інформаційними технологіями та навиками наукової роботи: вільно орієнтуватися в інтернет-мережі, аналізувати і вибирати ефективні стратегії пошуку, постійно відстежувати появу нових інформаційних продуктів.

Головними елементами структури випусків серії «Біобібліографія вчених-аграріїв ДДАЕУ» є: вступна стаття про життєвий і творчий шлях вченого, яку готує бібліограф спільно із спеціалістом з відповідної галузі науки, основні дати його життя та наукової діяльності, покажчик його друкованих праць, праці, опубліковані за редакцією вченого та література про нього. Окремим розділом, коли це необхідно, виділяються бібліографічні описи авторефератів дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидата чи доктора наук, керівником яких був науковець, (наукова школа), бібліографічні описи авторських свідоцтв та патентів.

Довідковий апарат, що надається для зручності користування, складається із «Попереднього слова» («Вступу»), іменного та алфавітно-предметного покажчиків, покажчика назв праць, змісту. Біобібліографічні покажчики побудовані за абетковим принципом, у розділах – у хронологічному порядку. Хронологічні межі визначаються роком першої публікації та роком його підготовки.

Аграрну науку України представляють багато особистостей минулого і сучасного. Деякі імена визначних учених були свого часу несправедливо забуті, науковий доробок їх не систематизований і не представлений в сучасному інформаційному просторі. Створення біобібліографічних покажчиків – це збереження образів видатних учених і провідних наукових шкіл для наступних поколінь та репрезентація діяльності окремих вчених і досягнень університету сьогодні.

З кожним роком збільшується поповнення бібліотечного фонду наукової бібліотеки власними виданнями. Колектив наукової бібліотеки Дніпровського державного аграрно-економічного університету намагається якомога повніше реалізувати свої інформаційні можливості у створенні бібліографічних посібників. Адже за їх допомогою є можливість відобразити не тільки історію розвитку наукових досліджень в університеті за різними напрямками, але й якнайповніше розкрити фонди бібліотеки.

Так, за останні роки укладено науково-допоміжні бібліографічні покажчики : «Наукові праці вчених Дніпровського державного аграрно-економічного університету 1922–2014 рр. Підручники, навчальні посібники, монографії, збірники наукових праць», «Вища агроекологічна, технічна та економічна освіта в Україні і світі: тенденції, перспективи», «Нові методики викладання дисциплін», «Сільськогосподарська кооперація в Україні у

контексті її світового розвитку», «Іноземні видання у фондах наукової бібліотеки Дніпровського державного аграрно-економічного університету», «Земельна реформа в Україні: історія і сьогодення», «Органічне сільське господарство в Україні і світі». Спільно з науково-технічною бібліотекою ДВНЗ «Національний гірничий університет» вийшов друком анотований бібліографічний покажчик «Проблеми екології та охорони навколишнього середовища».

Колектив бібліотеки працює над створенням біобібліографічного довідника «Ректори ДСГІ-ДДАУ-ДДАЕУ (1922–2017)», що стане своєрідним подарунком наукової бібліотеки до ювілею рідного університету.

Бібліографічні посилання:

1. Библиографический указатель: рекомендации по составлению и оформлению. – К. : Наук. думка, 1988. – 58 с.
2. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: розпорядження КМУ від 23 бер. 2016 р. № 219-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016>
3. Романюк М. М. Загальна і спеціальна бібліографія: навч. посібник / М. М. Романюк. – 2-е вид., випр. – Львів: Світ, 2003. – 95 с.
4. Складання бібліографічних посібників: інформ.-метод. матеріали / М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України; уклад. О. Галганова; наук. ред. В. Кононенко. – К., 2015. – 80 с.
5. Ярошенко Т. Відкритий доступ – шлях до присутності України у світовій науковій спільноті / Т. Ярошенко // Вища школа. – 2011. – № 3. – С. 47-51.

УДК 027.7:378.4:63(477.63):37.03

В. О. Гескіна

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНИХ УПОДОБАНЬ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

*У статті розглянуто особливості формування літературно-естетичних смаків, які впливають на професійну діяльність майбутніх аграріїв та їх становлення як творчих особистостей. **Ключові слова:** художня уява, художньо-образне мислення, освітньо-дозвілєва діяльність, самореалізація особистості, музика, мистецтво, творчий продукт.*

*В статье рассмотрены особенности формирования литературно-эстетических вкусов, которые влияют на профессиональную деятельность будущих аграриев и их становление как творческих личностей. **Ключевые слова:** художественное воображение, художественно-образное мышление, самореализация личности, музыка, искусство, творческий продукт.*

Важливим напрямком змісту виховання студентів вищого навчального закладу, чинником гармонійного розвитку особистості є естетичне виховання. Естетичне виховання – складова частина виховного процесу, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси у всіх сферах діяльності людини.

Метою виховання є формування у майбутнього спеціаліста естетичної культури – здатності особистості до повноцінного сприймання правильного розуміння прекрасного у мистецтві і дійсності, прагнення й уміння будувати

своє життя та діяльність за законами краси, вдосконалення себе, міжособистісних стосунків, власної професійної діяльності. Усі ці якості не даються людині від народження, а є результатом зовнішніх виховних впливів, самовиховання, художньо-творчої практики.

Вплив творчої діяльності на процеси розвитку особистості, її творчого потенціалу досліджувався у працях І. Загарницької, Л. Зімакової. Дослідження впливу окремих видів мистецької діяльності у процесі художньо-творчого розвитку особистості наявне у працях А.Капської, Ж.Петрочко, О.Азархіна, В.Кардашова, Р.Короткової.

Проблема впливу мистецтва на процеси становлення, виховання, засвоєння особистістю культурних надбань попередніх поколінь – не нова в історії філософської, психолого-педагогічної думки. Так, ще Аристотель спостерігав великий виховний вплив мистецтва, його «очищувальну» силу, яку відомий мислитель визначив поняттям «катарсис», вважаючи, що саме в процесі засвоєння людиною створених суспільством мистецьких цінностей, зокрема, трагедійних творів відбувається злет всього духу людини, виховання кращих рис особистості – милосердя, співчуття, гідності, патріотизму. Видатний мислитель вказував також, наприклад, на велику виховну силу музики [2, С. 175], у зв'язку з чим пропонував включити її до числа «предметів виховання молоді» [2, С. 170]. З огляду на це, естетичне виховання можна розглядати як системну діяльність, спрямовану на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси, збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити. Важливою складовою цього процесу є естетична освіта – процес засвоєння мистецьких знань, умінь і навичок, які необхідно розвивати у молоді, зосереджуючись на певних напрямках, добираючи засоби, форми і методи з огляду, передусім, на особливості їх естетичного сприймання.

Естетичне сприймання є специфічною діяльністю, під час якої у молоді формується здатність до пізнання об'єктів навколишнього світу з естетичних позицій. На його основі формується художнє сприймання – пізнання дійсності засобами різних видів мистецтва, завдяки якому молодь пізнає себе, свої взаємини з навколишнім світом в «уявному полі» художніх образів шляхом емоційної ідентифікації.

Основним шляхом естетичного розвитку молоді є самостійна художня творчість, у якій вона відкриває нове для себе, а для тих, хто її оточує – нове про себе. Творчість може виявлятися у виконанні художніх творів (виразній передачі їх змісту і настрою), у створенні власного продукту (малюнків, витворів художнього мистецтва), музичних імпровізаціях.

Важливим напрямком естетичного виховання студентства є художнє виховання, завданнями якого є:

- залучення студентів до діяльності у сфері мистецтва, виховання прагнення вносити елементи прекрасного в побут, природу, власну діяльність;

- розвиток художньо-творчих здібностей у різних видах діяльності;
- формування естетичної культури, свідомості художньо-естетичного смаку, естетичної поведінки.

Проблема формування художніх смаків студентів є досить актуальною у наш час, коли літературна освіта покликана створити всі умови для інтелектуального розвитку особистості, здатної до самоосвіти й самореалізації. Великі освітні, розвивальні й виховні можливості літератури створюють всі умови для введення студентів у світ прекрасного, для виховання інтересу до художнього слова, потреби в читанні та розвитку естетичних і художніх смаків. Формування художніх смаків студентів є важливим моментом розвитку духовної культури. Розвинутий художній смак впливає на всю духовно-практичну діяльність людини.

Естетичне виховання майбутніх спеціалістів передбачає використання духовно-культурного потенціалу, в тому числі і бібліотечних працівників. Естетичний вплив на студентів має бути планомірним, цілеспрямованим і здійснюватися щоденно. Неабиякі можливості естетичного виховання студентів закладені в різних формах виховної роботи: бесідах, лекціях, концертах, дискусійних клубах, художніх конференціях, бесідах «за круглим столом» тощо.

Впливовим засобом на розум і почуття людини є мистецтво. Література, спів, музика сприяють розвитку творчого самовияву студентів, здатності до імпровізації, уміння співвідносити власні художні уподобання з жанровими закономірностями, стильовими його ознаками. Тому в вищих навчальних закладах важливо розвивати художню самодіяльність, організовувати відвідування музеїв, театрів, кіно, зустрічі з художниками, письменниками, творчими особистостями.

Формування справжніх естетико-духовних цінностей студентської молоді неможливе без глибокого усвідомлення ними національних основ культури, зокрема народної пісні, творчості українських поетів та композиторів. Надзвичайно важливим є спільний підхід до освоєння ними національної культури: вивчення історії, оволодіння багатством мови, любові до краси рідного краю, поваги до батьків, своєї родини.

Готуючи студентів як майбутню інтелігенцію до її культурно-виховної функції в суспільстві, слід створити сприятливі умови формуванню їх високої культури. Доцільно розвивати такі форми творчості, які б об'єднували викладачів, студентів і позитивно впливали б на культурний рівень їх взаємин та ефективність навчання.

Завдяки формуванню літературно-естетичних уподобань студентів відбувається злет високого духу людини, виховання кращих рис особистості: милосердя, співчуття, гідність, патріотизм.

Саме тому у процесі соціалізації, виховання студентів має бути задіяний весь величезний потенціал національної культури. При цьому, окрема творча особистість найуспішніше формується на основі практичного оволодіння різноманітними видами, жанрами народного та професійного

мистецтва.

Таким чином, мистецтво має унікальні можливості виховного впливу на молодь, її етичного, естетичного виховання, духовного зростання, а також розкриття та розвитку задатків творчих здібностей, обдарувань, успішної соціалізації особистості в цілому.

У процесі розвитку творчого потенціалу студента засобами художнього читання, декламування або написання художніх та музичних творів формується громадянські почуття, емоційне прилучення до культури, тим самим відбувається виконання студентом ролі повноцінного громадянина своєї держави, який знає і поважає вітчизняні і світові культурні надбання.

У науковій бібліотеці створені всі умови для виховання студентської молоді. Творчі об'єднання мають змогу формувати всесторонньо-розвинуту особистість, використовуючи все різноманіття бібліотечних форм і методів роботи. Літературна студія «Дивослово» об'єднує творчу молодь, яка пише вірші, цікавиться поезією. Для студентів організуються виставки книг українських та зарубіжних поетів та письменників-ювілярів, проводяться фестивалі, літературні вечори, тематичні кураторські години, бесіди, години духовного спілкування тощо. В результаті видано першу та другу збірку авторських віршів студентів та викладачів університету «Поезія окрилених сердець». Учасниця літературної студії «Дивослово» Ольга Шевченко написала до 95-річчя з дня заснування ДДАЕУ «Гімн університету». Традиційними стали цикли заходів, присвячених рідній мові на основі календарних та пам'ятних дат, адже культура мовлення, грамотності й писемності є показником інтелектуального обличчя особистості.

На кураторських годинах студенти знайомляться з творчою діяльністю тих, хто стояв у витоків української літературної мови: Т.Г.Шевченка, Є.П.Гребінки, М.І.Костомарова, Лесі Українки, Г.С.Сковороди, І.П.Котляревського тощо. Масові заходи розкривають красу української мови, її стиль у гармонії з музикою. Відкриваючи скарбницю української літератури для студентів, повсякчас наголошується на розкритті творчої спадщини українських класиків-прозаїків. Цьому сприяли проведення вечорів-портретів, оглядів та бесід про творчість ювілярів М.Г.Куліша, Ю.І.Яновського, М.Коцюбинського, А.В.Головка, М.Стельмаха та інших класиків української літератури.

Читацьке об'єднання «Ріднокрай» об'єднує студентів, які цікавляться минулим і сьогоденням України, її народними традиціями, фольклором. Їх хвилює стан навколишнього середовища та його охорона. Щорічно проводяться краєзнавчі читання «Моє місто, мій красень Дніпро», із яких студентська молодь пізнає своє рідне місто, історію заснування, архітектуру, художню культуру, видатних особистостей, які уславили м. Дніпро, його природні багатства.

Екологічні читання «Екологічні знання – майбутньому аграрію» розкривають користувачам бібліотеки про стан навколишнього середовища України, Дніпропетровщини та Чорнобильську трагедію. Завжди цікаві та

повчальні зустрічі з вченими-професорами: Ю.І. Грицаном, В.І. Чорною, В.І. Бессоновою, Л.М. Степченко та іншими. Їх поради щодо вибраної професії та позитивного результату і успіху в житті, а для цього необхідна наполеглива щоденна праця, успішне навчання, накопичення фахових знань, спрямованість у майбутнє, бо тільки в гармонії природи і людини – запорука будь-якого успіху.

Щороку традиційне проведення літературно-тематичного вечора «Будьмо садівничими планети» звучить як вказівка для бережного відношення до природи, її відновлення.

Наближенням і залученням до такої літератури є: бесіди, бібліографічні огляди, відкриті перегляди літератури, масові заходи до Всесвітнього дня поезії, Дня Землі, Дня Сонця, Дня водних ресурсів, Дня моря. Вони розкривають у студентів не тільки знання, а й свідомість майбутнього фахівця, підвищують їх відповідальність, духовність та інтелект. Їх уподобання розширюються і піднімаються на вищий щабель. Студентська молодь стає більш соціально активною, зацікавленою життям країни, захистом природи, інноваціями в майбутній спеціальності.

Ряд заходів присвячувалися формуванню духовно збагаченої особистості студента, любові до рідного краю, своєї родини, батька й матері. Так, тематична кураторська година «Людина починається з родини» поєднує кілька календарних дат: Міжнародний день сім'ї, День матері, День батька. Такі заходи виховують найкращі людські почуття та риси характеру: добро, любов, повагу до рідних, бажання допомагати людям у скрутний час та активну життєву позицію. Захід супроводжувався поетичними та пісненими творами українських авторів.

Бесіди та огляди видань розкривали теми:

- Бережемо своїх матерів
- Шануймо батька ми як приклад у житті
- Образ батьків в художній літературі

Участь у творчих об'єднаннях дає можливість студентам не тільки пізнавати художню літературу, музику, образотворче мистецтво, але й історію рідного краю. Вони навчаються писати вірші, пісні та виконують свої твори, тобто видають свій творчий продукт, реалізують свої творчі здібності у формі авторських концертів: «Моя душа завжди крилата» (автор – Ольга Якименко, 15 пісень), «Народжений з музикою в душі» (автор – Сергій Немченко, близько 30 пісень).

Уперше видання студентських творів «Песни рожденные в «Гармонии»» включено 4 пісні Дмитра Туніка, 20 – Сергія Немченка, 12 – Ольги Якименко та 7 – Наталії Салімоненко.

У літературній вітальні «Гармонія» розквітли таланти любителів музики, пісні яких присвячувалися Україні, природі, мріям, кохання, людському щастю. Пісня «Єдина Україна», слова В. Гескіної, муз. С. Немченка, стала улюбленою піснею-гімном, який виконується по закінченню музичних фестивалів. Автор музики, учасник Міжнародного

фестивалю «Родослав», отримав за дану пісню Почесну грамоту за видання «Песни, рожденные в «Гармонии» отримано Грамоту Фонду соціального захисту, підтримки і допомоги вченим України та їх сімей, яка посіла 1 місце у номінації «Лірика» X Обласного Міжвузівського конкурсу–2014 на «Кращу наукову, навчально-методичну та художньо-публіцистичну літературу».

Отже, творчий продукт роботи читацьких об'єднань дає позитивні результати при формуванні літературно-естетичних уподобань студентської молоді, коли вони залучаються до художньої літератури, мистецтва, музики, за допомогою переглядів різних видань, бесід, оглядів, конкурсів, фестивалів, виставок світлин, малюнків, предметів образотворчого мистецтва.

Поширення у вищих навчальних закладах мистецьких об'єднань, як засобу розвитку творчого потенціалу студентської молоді, не випадкове явище. В сучасних умовах, коли освіта й виховний процес переорієнтовано на особистісний підхід до кожного студента, а разом із тим і реалії життя вимагають підготовки не лише високопрофесійного, але й креативного працівника, тому творчі об'єднання студентської молоді є, по суті, тим ефективним соціально-педагогічним середовищем, яке дозволяє вирішувати ці завдання, а також сприяти самопізнанню студентом своїх творчих потенцій, а разом із тим і його мистецькому зростанню, набуттю духовного, морально-естетичного, професійного й культурного, художньо-творчого досвіду.

Бібліографічні посилання:

1. **Азаркин А. В.** Мироззрение и эстетическое развитие личности / А. В. Азаркин. – К., 1990. – 192 с.
2. **Аристотель.** Сочинения в 4-х т. Т. 2. Философское наследие / Аристотель. – М. : Мысль, 1978. – 688 с.
3. **Загарницька І.** Художнє виховання як чинник формування чуттєвої культури студентської молоді / І. Загарницька. – К., 2007. – 205 с.
4. **Капська А.** Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю / А. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 233 с.
5. **Кардашов В. М.** Художньо-творчий розвиток особистості : теоретичний та методичний виміри : монографія / В. М. Кардашов. – 2-ге вид., допов. – Мелітополь, 2009. – 264 с.
6. Мистецтво як засіб самореалізації особистості в процесі соціалізації / Л. Зімакова ; Полтав. держ. пед. ун-т : зб. наук. праць. – Полтава, 2006. – Вип. 3. – 164 с.
7. **Петрочко Ж.** Соціально-педагогічні виховні технології у викликах часу / Ж. Петрочко // Вісник Нац. акад. аграр. наук України. – 2014. – № 1. – С. 17-24.
8. Соціалізація особистості : зб. наук. пр. / за ред. А. Капської ; Нац.-пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Логос, 2003. – 194 с.

В. В. Капуста

*Технологічний коледж Дніпровського державного
аграрно-економічного університету*

ЩОДО НАПРЯМІВ КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У БІБЛІОТЕЦІ ТЕХНОЛОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ ДНІПРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Стаття розкриває основні напрямки краєзнавчої роботи, комплекс інформаційно-просвітницьких заходів в бібліотеці коледжу та їх вплив на патріотичне виховання студентської молоді. **Ключові слова:** бібліотека, краєзнавча робота, бібліотечний фонд, інформаційно-просвітницькі заходи, патріотичне виховання.*

*Статья раскрывает основные направления краеведческой работы, комплекс информационно-просветительских мероприятий в библиотеке колледжа, их влияние на патриотическое воспитание студенческой молодежи. **Ключевые слова:** библиотека, краеведческая работа, библиотечный фонд, информационно-просветительские мероприятия, патриотическое воспитание.*

Здобута Україною незалежність і побудова суверенної держави відродила кращі традиції українського бібліотечного краєзнавства. Підвищилася роль бібліотеки у відновленні історичної пам'яті нашого народу, виховання у студентів гідності, поваги до історії, національної самосвідомості.

Одним із нормативних документів у бібліотечній справі незалежної України стали «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтва України», комплексно-цільові програми «Освіта України – ХХІ століття», «Патріотичне виховання населення», цільова творча програма «Барви рідного краю» тощо.

Бібліотечне краєзнавство – складова частина загального краєзнавства, особливості якого обумовлено специфікою бібліотечної справи. Її мета – виявити, зібрати і надати для використання всі матеріали, пов'язані за змістом з певною місцевістю, яка для її населення є рідним краєм; забезпечити бібліографічну інформацію за допомогою цікавих форм і методів популяризації краєзнавчої літератури; залучати молодь до активного пізнання рідної землі, своєї «малої батьківщини», її історії, поваги до народних традицій і звичаїв, фольклору, любові до рідної природи.

Саме краєзнавча робота стала пріоритетним напрямком діяльності бібліотеки Технологічного коледжу з тим, щоб за допомогою краєзнавчих матеріалів сприяти вихованню у молоді патріотизму, національної свідомості, високої моральності.

Основою краєзнавчої роботи є формування фонду краєзнавчої

літератури, які включають в себе книги, статті про область в цілому, інші краєзнавчі документи, в яких висвітлюється економічний стан краю, історичні і культурні особливості міста, екологічні проблеми, а також твори місцевих письменників, публікації про видатних людей краю, історія навчального закладу і таке інше.

На основі зібраних краєзнавчих джерел та матеріалів з періодичних видань у бібліотеці коледжу оформлені тематичні папки-досьє «З історії нашого міста», «Козацьке минуле Дніпропетровщини», «Видатні особистості», які користуються великим попитом у студентів та викладачів при підготовці рефератів, проведенні виховних заходів.

Значна увага приділяється вихованню студентської молоді на культурно-історичному досвіді українського народу, його традиціях, звичаях, обрядах, духовності. Так, з нагоди 85-річчя з дня заснування коледжу, завдяки пошуковій роботі викладацького складу та студентства, у бібліотеці створено «Куточок народної творчості та побуту України», де зібрані експонати національної народної творчості: стародавні ікони, вишиті сорочки, картини, рушники, серветки майстринь, коромисла, веретена та кужелі, український народний одяг, предмети побуту, посуд тощо.

Викладачі та бібліотечні працівники тут проводять заняття, оглядові бесіди, цікаві повідомлення про традиційні ремесла України, традиції української вишиванки та про один із найдавніших видів одягу українців з різнобарвними фрагментами вишивок. Цим самим у студентів наглядно поглиблюються знання з гуманітарних дисциплін; виховуються естетичні смаки та чуйне відношення до національної культурної спадщини.

Комплекс інформаційно-просвітницьких заходів проводяться в ході краєзнавчих читань, присвячених Дню заснування міста Дніпро, як індустріального міста, наділеного мальовничою природою, де гармонійно поєдналися класичні архітектурні забудови і стрункі обриси модерну. Місто має багату історію, яка сягає в сиву давнину, кожна епоха, кожне десятиліття лишало свій слід на її скрижалях. Дніпровська земля вабить до себе чудовою природою і славною історією, народними традиціями і високою сучасною культурою. Щедра вона земними багатствами і роботящими талановитими людьми. Дана тематика висвітлюється на розгорнутих книжкових виставках-переглядах, презентаціях книг, віртуальних екскурсіях, бесідах, оглядах видань, відвідувань музеїв, театрів, концертних залів міста. Завжди привертають увагу користувачів постійно діючі виставки документів та видань «Мій край – найкраще місто на Землі», «Дніпровська зіркова галерея» та виставка-вікторина «Любіть своє місто, заклад, в якому ви навчаєтесь».

Широко популяризуються і використовуються видання на

інформаційно-просвітницьких заходах, уроках історичної пам'яті «Пам'ятаємо нашу історію», годинах цікавих повідомлень та літературно-музичних вечорах: «Вони прославляли наше місто», «Чарівне місто на Дніпрі», «Письменники Дніпропетровщини», «Наш край пишається талантами своїми», «Барви рідного краю» тощо. При цьому традиційно проводяться краєзнавчі вікторини «Краю мій, тут я живу і навчаюсь», «Світ не пізнаєш, не вивчивши краю свого» та конкурс поетичних творів «У вінку духовної краси». Лейтмотивом краєзнавчих читань про наше місто стали слова М. Миколаєнка

- Дніпропетровськ – моя Держава,
- Країна на блакитному Дніпрі,
- Йому – хвала, і шанування, й слава,
- Де прапор синьо-жовтий угорі.

Таким чином, краєзнавча робота в бібліотеці коледжу є одним із могутніх засобів патріотичного виховання молодого покоління.

Бібліографічні посилання:

1. Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України : Наказ Міністерства культури і мистецтв України № 314 від 11.06.96 р.
2. Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюл. / Нац. іст. б-ка України; підгот.: В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, І. В. Чеховська ; ред. Т. С. Кудласевич. – К., 2011. – Вип. 22 – 150 с.
3. Дніпропетровськ. Віхи історії. – Дніпропетровськ : Грані, 2001. – 256 с.
4. Неповторна Дніпропетровщина. Нариси. – Д. : АРТ-ПРЕС, 2006. – 344 с.
5. Рідне місто моє / упоряд. В. В. Слобода. – ДПП «Ліра ЛТД», 2006. – 276 с.

Наші автори

Авраменко Олександр Іванович – директор Технологічного коледжу Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Антонова В.А. – викладач кафедри вищої математики Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Безус Роман Миколайович – доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри маркетингу Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Берестень Юрій Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Білополий Віктор Васильович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософії та політології Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.

Борисов Владислав Леонідович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України та українознавства Українського державного хіміко-технологічного університету.

Братчик Антоніна Григорівна – директор Наукової бібліотеки Дніпровського державного аграрно-економічного університету, викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Будько Ігор Романович – здобувач кафедри обліку, аудиту та управління фінансово-економічною безпекою Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Вакулик Вячеслав Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри хірургії та акушерства Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Вініченко Ігор Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Вершина Вікторія Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Дніпровського національного університету ім. О. Гончара.

Волох Петро Володимирович – кандидат сільськогосподарських наук, професор, проректор з навчальної роботи Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Гаврильченко Олександр Степанович – кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри механізації виробничих процесів у тваринництві Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Гескіна Віра Олександрівна – методист, керівник читацьких об'єднань наукової бібліотеки Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Гриженко Лілія Володимирівна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Грицан Юрій Іванович – доктор біологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету, академік УЕАН.

Дерець Ярослава – студентка групи МР-1-13 факультету менеджменту та маркетингу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Добридень Оксана Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент, завідувача кафедри гуманітарних наук Дніпропетровської державної медичної академії.

Дяченко Ігор Анатолійович – викладач Коледжу електрифікації Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Дьяченко Ніна Костянтинівна – старший викладач кафедри вищої математики Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Зелений Володимир Миколайович – кандидат історичних наук, директор Верхньодніпровського коледжу Дніпровського державного аграрно-економічного університету (м. Верхньодніпровськ).

Іванова Оксана – студентка I курсу групи ФСБ-1-16 факультету обліку та фінансів Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Іжболдін Олександр Олександрович – заступник декана агрономічного факультету з наукової роботи, старший викладач кафедри рослинництва Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Калінін Ілля – студент I курсу групи ВМ -1-16 факультету ветеринарної медицини Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Кацевич В.В. – провідний інженер науково-дослідної частини Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Капушта Валентина Володимирівна – завідувач бібліотеки Технологічного коледжу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету (м. Дніпро).

Курсанова Г.В. – кандидат сільськогосподарських наук, науковий співробітник, доцент Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Клімушка Віктор Анатолійович – студент I курсу групи М-3-16 інженерно-технологічного факультету Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Кобець Анатолій Степанович – професор, доктор з державного управління, ректор Дніпровського державного аграрно-економічного університету, Заслужений працівник освіти України.

Кобець Наталя Володимирівна – завідувач інформаційно-бібліографічним відділом наукової бібліотеки Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Корх Олександр Миколайович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Дніпровського державного університету митної справи та фінансів.

Кривчик Геннадій Георгійович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства Дніпровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна, академік АН вищої освіти.

Крюкова Ганна – студентка I курсу групи ФСБ-1-16 факультету обліку та фінансів Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Кузьмінава Лідія Володимирівна – старший викладач кафедри вищої математики Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Лазаренко Вікторія Іванівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної психології і психології управління, керівник психологічної служби Дніпропетровського національного університету ім. Олеса Гончара.

Левін Олег Леонідович – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Левченко Ганна Петрівна – здобувач

Лучка Людмила Миколаївна – кандидат історичних наук, заступник директора Наукової бібліотеки Дніпровського національного університету ім. О. Гончара.

Маслікова Катерина Павлівна – кандидат біологічних наук, доцент, начальник навчальної частини Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Михайлюк Олександр Володимирович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національної Металургійної академії України.

Мороз Володимир Іванович – доктор філософії, доцент, завідувач кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Муренко Олена Олександрівна – викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Онопрієнко Дмитро Михайлович – перший проректор, проректор з навчальної роботи Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету, доктор філософії, професор.

Острініна Олена Петрівна – здобувач

Остропольська Марина Володимирівна – кандидат історичних наук, голова ПК

суспільних дисциплін Технологічного коледжу Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Охмат Петро Корнійович – кандидат технічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Дніпровського державного аграрно-економічного університету, Заслужений працівник освіти України.

Пахоменков Юрій Геннадійович – викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Перерва Катерина – студентка I курсу групи МР-1-16 факультету менеджменту та маркетингу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Петренко Тетяна – студентка I курсу групи ФСБ-1-16 факультету обліку та фінансів Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Піддубцева О.І. – викладач кафедри філології Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Прудка Людмила Євгенівна – заступник директора Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Поплавський Олег Олександрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології Дніпровського державного аграрно-економічного університету, заступник проректора з навчально-виховної роботи Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Пугач Андрій Миколайович – доктор державного управління, доцент, начальник науково-дослідної частини Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Решетніченко Андрій Володимирович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та суспільно-політичних дисциплін Університету митної справи та фінансів.

Рошко Марія Володимирівна – вчений секретар Дніпровського історичного музею ім. Дмитра Яворницького.

Семиренко Тамара Миколаївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Сергієнко Олег Олександрович – студент I курсу групи М-3-16 інженерно-технологічного факультету Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Сокол Сергій Петрович – кандидат технічних наук, доцент, декан інженерно-технологічного факультету Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Тищенко Світлана Георгіївна – викладач Новомосковського коледжу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету (м. Новомосковськ).

Чеботаренко Анастасія – студентка IV курсу групи МР 1-14 факультету менеджменту та маркетингу, голова комітету у справах сім'ї та молоді Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Чернікова Наталя Семенівна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Чечельницька Ганна Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільно-політичних дисциплін Університету митної справи та фінансів.

Шаврова Оксана Борисівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри вищої математики Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Щепова Діана Романівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Шляхов Олексій Борисович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри української історії та етнополітики Дніпровського національного університету ім. О. Гончара.

Університет – центр формування духовності патріотизму та інтелігентності (95-річчю ДДАЕУ присвячується): зб.наук. пр.. /Редкол.: Кобець А. С. (відп. ред.) та ін.. – Д.: Вид-во Придніпров'я, 2017. – Вип. 7. – с.

Матеріали регіональної науково-практичної конференції
20 квітня 2017 року

Українською, російською та англійською мовами

Відповідальний за випуск
Охмат П.К. проректор з науково-педагогічної роботи ДДАЕУ

Збірник матеріалів надруковано в авторській редакції
без істотних змін редакторською колегією

Комп'ютерна верстка та дизайн - Сидоренко Н.М.

Надруковано ДВЦ «Придніпров'я»
Вул. Лісопаркова 14-А
Те.:731-55-95